

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра кримінального права і процесу

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Матеріали Всеукраїнської конференції

м. Львів, 25 березня 2022 року

УДК 343.1; 343.2-9

Вд 25

Відповідальні за випуск матеріалів конференції:

Гумін О.М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»;

Гузела М.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

*Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»
(Протокол №83/22 від 26 квітня 2022 року)*

Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції (2022; Львів).

Матеріали Всеукраїнської конференції "Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції", 25 березня 2022 року; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Львів: СПОЛОМ, 2022. – 280 с. – Бібліографія. в кінці кожної публікації.

Вміщено тези виступів учасників Всеукраїнської конференції щодо актуальних проблем вдосконалення правового механізму забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції України.

Для науковців, науково-педагогічних працівників вищих юридичних навчальних закладів, наукових установ, студентів, аспірантів, докторантів, практичних працівників.

Тези подаються у авторській редакції.

Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

© ІППО НУ "Львівська політехніка", 2022
© Видавництво "СПОЛОМ", 2022

ЗМІСТ

Вітальне слово	7
Ортинський В. До питання про право на недоторканність приватного життя особи як засади кримінального провадження.....	8
Гумін О., Гарасим П. Про деякі історичні детермінанти, що обумовлюють сучасний стан громадського контролю у сфері виконання покарань України.....	10
Аблякімова Е., Циліорик І. Право на захист у кримінальному провадженні: засади забезпечення.....	12
Бабецька І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері інформаційної безпеки України.....	14
Басараб М., Циліорик І. Участь експерта у кримінальному провадженні.....	17
Баран А., Микита А. Кримінально-процесуальна форма та її ознаки.....	20
Бараняк В. Використання судових експертиз в контексті предмету доказування.....	22
Басиста І. Окремі аспекти проблематики оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді.....	25
Боднар Ю., Циліорик І. Суд присяжних за кримінальним процесуальним законодавством України.....	27
Бундз Р. Неорганізованість дозвілля як важлива умова скоєння неповнолітніми злочинів.....	30
Бурбило Г., Марисюк К. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупційним правопорушенням.....	32
Бучинська О. Предмет складу кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 305 КК України.....	35
Васильків О.-А., Циліорик І. Морально-психологічний «портрет» правопорушника у кримінальному праві.....	38
Василюк І., Зарадюк З., Гумін О. Про деякі проблеми забезпечення права засуджених на гуманне ставлення.....	40
Вороньцька Ю., Канцір В. Забезпечення прав третіх осіб, щодо майна яких вирішується клопотання про арешт.....	42
Гливчак О., Кушпінт В. Доведення до самогубства.....	44
Грицак З., Циліорик І. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні: сутність, види та умови застосування.....	48
Гузела М. Про методологію дослідження проблем, що стосуються запобігання скоєнню кримінальних правопорушень щодо суб'єктів кримінального провадження в Україні.....	51
Гузела Н., Гузела М. Вітчизняний та зарубіжний досвід запобігання злочинності та вчиненню адміністративних правопорушень.....	53
Гузела М., Бартусяк Д. Окремі показники статистичного аналізу злочинності в Україні.....	55
Гузела Н. Проблема адміністративної юстиції на сучасному етапі реформування судової системи України.....	57
Гузела М., Юрків Б. Окремі аспекти кримінологічної характеристики деяких видів рецидивної злочинності в Україні.....	60
Демчинська Т., Канцір В. Процесуальне наповнення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.....	63
Денисюк М. Генезис поняття «булінг».....	66
Дерев'яний В.-І., Циліорик І. Особливості забезпечення безпеки свідка у кримінальному процесі.....	71
Дмитроца Д., Крижановський А. Торгівля людьми.....	73
Добрянський М., Канцір В. Міжнародний кримінальний суд: правова основа діяльності та юрисдикція.....	76
Дудар О., Сорока С. Кримінально – правова характеристика кримінальних правопорушень щодо довікля.....	79
Дучимінська Л., Гумін О. Зміст і сутність поняття «пенсійний фонд України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням.....	82

Задорожна Н., Циліорик І. Поняття доказування у кримінальному провадженні.....	85
Канцір В. Терористичні загрози в умовах глобалізації: філософські правові детермінанти.....	87
Кимак А., Сорока С. Кримінально-правові аспекти домашнього насильства.....	90
Коваль Д., Канцір В. Особливості допиту неповнолітніх у кримінальному процесі України.....	93
Козлов В., Крижановський А. Диверсія: правовий аналіз недоліків чинного законодавства.....	96
Колб О., Годлевська-Коновалова А., Гумін О. Про деякі спірні питання та суперечливість запобіжної діяльності «авто-фантомів» на дорогах України.....	98
Колб Р., Гумін О. Зміст та сутність принципів діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням.....	100
Кунинець С., Шульган І. Кримінальна відповідальність неповнолітніх.....	102
Кушніт В. Відповідальність за мародерство та інші злочини, скоєні під час воєнного стану.....	105
Лещук Т., Канцір В. Захисник як учасник кримінального процесу.....	107
Лопушанська Х., Марисюк К. Мета та мотив як ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.....	109
Лопушинська Х., Сорока С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні.....	111
Лютий О., Сорока С. Проблеми класифікації та кваліфікації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.....	112
Марисюк К. Поняття «експлуатація» у розумінні ст. 150 КК України.....	115
Маськовіта М. Судимість як інститут кримінального права.....	117
Мергель М. Інститут покарання у Київській русі.....	119
Михайлюк Є., Кушніт В. Тактика допиту в конфліктній ситуації.....	121
Міщук О., Марисюк К. Мародерство в умовах воєнного стану.....	125
Нестерук Б., Канцір В. Набрання судовим рішенням законної сили.....	127
Новосад Ю., Ковальчук В., Гумін О. Роль інформаційного забезпечення у запобіжній діяльності прокуратури.....	130
Однороз Ю., Кушніт В. Правовий статус присяжного в кримінальному процесі.....	132
Олещук В., Шульган І. До питання про систему органів досудового слідства.....	135
Острогляд О. Окремі положення кримінально-правової політики України в умовах війни (національний аспект).....	137
Пехньо Г., Крижановський А. Торгівля людьми як одна з проблем війни.....	140
Пирожик О., Гумін О. Естонський досвід протидії та запобігання посяганням на об'єкти інформаційної безпеки з боку російської федерації.....	143
Пінкевич Я., Канцір В. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.....	144
Погорілець М., Гузела М. Співвідношення загальної та особливої частин кримінального права.....	147
Попадинець Г. Кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення особи.....	150
Попадинець Г., Грицак А. Кримінальне провадження в порядку перейняття.....	153
Попадинець Г., Зубик В. сучасний стан виховних колоній для неповнолітніх: якими їм бути?.....	156
Попович В., Крижановський А. Ознака Банди.....	159
Попович О., Канцір В. Особливості одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.....	161
Пунейко Р., Циліорик І. Актуальність необхідної оборони у сучасному житті.....	163
Пухир А., Крижановський А. Відповідальність за умисне вбивство вчинене на замовлення.....	165
Пухир А., Кушніт В. Афект та його кримінально-правове значення.....	167

Рудницька Ю., Марисюк К. Зарубіжний досвід функціонування спеціалізованої антикорупційної прокуратури.....	171
Рушінець М., Кушніт В. Реабілітація у кримінальному процесі.....	174
Сарахман Ю., Кушніт В. Священнослужителі як свідки у кримінальному процесі України.....	177
Свідинська В., Бараняк В. Проблеми дослідження документів під час розслідування злочинів у кредитно-фінансовій сфері.....	180
Свідинська В., Марисюк К. Корупція і хабарництво: співвідношення понять.....	182
Сибірна Р., Хомів О. Роль екологічної експертизи продукції у захисті прав громадян.....	184
Сибірний А., Зарічна О. Стан регулювання поведінки з відходами в Україні.....	187
Сидорак А., Канцір В. Проблематика застосування окремих норм КПК України.....	190
Слобода Н., Циліорик І. Рецидив кримінального правопорушення.....	194
Слобода Н., Сорока С. Кримінально-правовий аналіз мародерства за КК України.....	198
Слотвінська Н., Гузела М. Забезпечення права на захист як конституційна засада кримінального провадження.....	200
Смерик М., Канцір В. Криміналістичні версії: поняття та види.....	203
Сорока С. Інститут приватного обвинувачення як одна із форм організації кримінально-процесуальної функції захисту прав і свобод людини.....	205
Сосніна О. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність.....	208
Старжинська С.-М., Маськовіта М. Використання знань психології в досудовому розслідуванні.....	212
Старжинська С.-М., Циліорик І. Міжнародний досвід протидії торгівлі людьми.....	214
Стецюк С., Крижановський А. Кримінальна відповідальність за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи за новим законом.....	216
Стецюк С., Циліорик І. кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості особи за новим законом.....	219
Ступник Я. До питання запобігання та протидії корупції в Україні.....	223
Томчишин І., Канцір В. Захисник як учасник кримінального процесу.....	226
Трофимчук В., Канцір В. Смертна кара в Україні: неприпустимий метод покарання чи вимушена міра запобігання зростання злочинності?.....	228
Федор М., Крижановський А. Загальна характеристика державної зради.....	231
Федор М., Кушніт В. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади.....	233
Федор М., Маськовіта М. Сучасні тенденції злочинності неповнолітніх.....	235
Філімоненко М., Сорока С. Кримінально-правовий аналіз складу кримінального правопорушення підміна дитини.....	237
Хахула Р., Сорока С. Концепція протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні потребує нових підходів.....	240
Химинець М., Бундз Р. Кримінальна відповідальність за булінг як одного з видів насильства в Україні.....	243
Химинець М., Сорока С. Актуальність смертної кари в Україні.....	246
Химинець М., Циліорик І. Смертна кара в Україні: актуально чи ні?.....	249
Циліорик І. Захист прав і свобод поранених, військовополонених та цивільного населення під час збройних конфліктів.....	252
Чабан Я., Кушніт В. Експлуатація дітей: законно чи незаконно.....	257
Чиркова А., Крижановський А. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України в реаліях сьогодення.....	260
Чиркова А., Кушніт В. Призначення покарання неповнолітнім.....	262

Шай Р. Напрями взаємодії національної поліції України з громадянським суспільством.....	264
Шмиговська В., Цилюрик І. Зміни у кримінальному законодавстві під час воєнного стану.....	267
Штойко П., Сорока С. Необережність та її форми.....	269
Шульган І. Аспекти реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні.....	271
Шурак В., Цилюрик І. Кримінально-правова протидія тероризму в Україні.....	274
Яроль В., Марисюк К. Поняття і ознаки пенітенціарного рецидиву.....	276

Вітальне звернення до учасників конференції

Шановні учасники конференції, колеги, поважні гості, аспіранти, студенти магістратури та бакалаврату, які заявили про свою участь у нашій Всеукраїнській конференції, присвяченій актуальним проблемам кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення прав людини і громадянина в умовах інтеграції України в європейський простір!

Дозвольте щиро привітати Вас з відкриттям Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції», яка відбувається на базі кафедри кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного Університету «Львівська політехніка»!

Будь-яка наукова конференція є не тільки можливістю обміну думками та апробуванням своїх теоретичних напрацювань її учасниками, але і прекрасною нагодою для нових знайомств. Тому сподіваюся, що у вас буде можливість для неформального спілкування, отримання незабутніх вражень. Це важливо для молоді, зокрема, для аспірантів, з метою їх становлення як дослідників юридичної науки і гідних громадян своєї країни. Тому, проведення подібних наукових конференцій буде активно підтримуватися, буде розширюватися і географія місць проведення таких наукових форумів.

Шановні учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції». Хочу щиро побажати Вам плідної дискусії, тому що, на мій погляд, це тема для глибокого, серйозного, а найголовніше – публічного обговорення. Дуже позитивною є можливість кожного з вас висловити власні, можливо, дискусійні точки зору на проблему, анонсовану конференцією, що є цілком позитивним і нормальним.

Особливо мені приємно, що сьогодні зібралось дуже багато молоді та студентів, адже саме їм доведеться в найближчій перспективі визначати й реалізовувати стратегію розвитку держави.

Хочу побажати всім учасникам нашої конференції творчої наснаги, наполегливості у шляху до обраної мети, подальших успіхів у науковій та практичній діяльності.

З повагою,

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного Університету «Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор **Гумін О.М.**

Володимир Ортинський
директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ОСОБИ ЯК ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Однією з проблем історичного, соціально-культурного розвитку людства, яка пройшла через тисячоліття і незмінно знаходилася в центрі уваги політичної, правової, етичної, релігійної, філософської думки – є права людини, їх генезис та призначення. Традиційно вважається, що природні права і свободи людини, такі як право на життя, на недоторканність житла, таємницю листування не даруються державою, а належать людині з її народження. Такі права і свободи держава може лише визнати і закріпити на законодавчому рівні.

Одним з невід'ємних конституційних прав людини і громадянина, яке підлягає обов'язковому захисту незалежно від громадянської чи національної приналежності, є право на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю.

Основним міжнародним актом, який захищає права людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Стаття 8 цієї Конвенції закріплює право людини на повагу до приватного і сімейного життя. Враховуючи той факт, що вказане право є багатоаспектним, адже включає у себе право громадян на приватне життя, права дітей, права батьків та права сімей в цілому, його детальний аналіз і вивчення є важливим як з правової точки зору, так і з соціальної. Однак, багато аспектів залишаються неврегульованими нормами міжнародно-правових актів, а отже розкриваються у практиці Європейського Суду з прав людини.

Таким чином, закріплення внутрішньодержавними правовими актами права людини на повагу до приватного і сімейного життя, а також створення державних механізмів його реалізації є гарантією захисту розглядуваного права. У п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод використовується термін «повага», а не «недоторканність», що на перший погляд, зменшує ступінь забезпечуваного Конвенцією захисту, але це не так. «Повага» розглядається не лише як заборона на втручання держави, але й як покладення на державу обов'язку забезпечити за допомогою законодавства і інших засобів поваги до особистого життя особи і її захисту від втручання третіх осіб [1, с. 132].

В продовження вищезазначеного, слід звернути увагу на рішення ЄСПЛ у справі «Німітц (Niemitz) проти Німеччини» (скарга № 13710/88), у якому громадянин Федеративної Республіки Німеччина, п. Німітц, адвокат за професією, стверджував, що обшук його адвокатської контори порушив ст. 8 Конвенції. У п. 29 рішення ЄСПЛ у справі «Німітц (Niemitz) проти

Німеччини» (скарга № 13710/88) суд зазначив, що не вважає можливим дати вичерпне визначення поняття «приватне життя». Було б надто суворо обмежувати його інтимним колом, де кожен може жити своїм приватним життям так, як вважає за потрібне, і таким чином повністю виключити зовнішній світ із цього кола. Повага до приватного життя повинна включати у деякій мірі також і встановлювати і розвивати відносини з іншими людьми.

При цьому, немає принципових підстав вважати, що подібне уявлення про поняття «приватне життя» виключає діяльність професійного і ділового характеру, оскільки саме в процесі роботи більшість людей мають значну, якщо не найбільшу можливість розвивати відносини із зовнішнім світом. Ця точка зору підтверджується тим фактом, як вже було справедливо зазначено Комісією, що не завжди можливо чітко розмежувати, яка діяльність людини становить частину його професійної або ділового життя. Таким чином, особливо в разі, коли людина має гуманітарну професію, його робота в такому контексті може стати невід'ємною частиною його життя до такої міри, що стає неможливим визначити, в якості кого він діє в даний момент часу [2].

Серед науковців існують різні точки зору щодо розуміння поняття «приватне життя». Так, Кротов А.В. розуміє приватне життя як діяльність людини або групи осіб, які складають сім'ю, яка залежить від створеної ними системи цінностей, обмежена нормами моралі та права, економічними факторами, спрямована на створення психічної та фізичної індивідуалізації [3, с. 128]. Однак, Андрієвська О.О. вважає, що приватне життя – це духовна і фізична сфери життя людини, які дозволяють їй задовольнити свої специфічні інтереси (у самовираженні, самоідентифікації, усамітненні, неповторності, налагодженні сімейних стосунків тощо), що зумовлені індивідуальністю людини та автономністю її існування [4, с. 2]. Своєю чергою, Самодін А.В. право людини на недоторканність приватного життя визначає як законодавчо закріплену та формально визначену можливість людини самостійно визначати: обсяг задокументованих або в інший спосіб зафіксованих відомостей, які належать до її сімейної, інтимної, духовної, ділової та соціальної сфер життя, а також коло об'єктів, які є носіями таких відомостей та можуть бути з них отримані; підстави, умови та межі доступу і використання сторонніми особами відомостей, які вона відносить до сфери свого особистого життя; випадки, які на її погляд обмежують зазначене право; форми відшкодування та розмір шкоди, яка на її погляд була завдана збиранням, зберіганням або поширенням у будь-який спосіб відомостей про особисте життя, якщо це вплинуло на характер соціальних зв'язків, спричинило моральну або матеріальну шкоду чи обмежило або може обмежити можливість реалізації інших суб'єктивних прав; форму і зміст реалізації своїх прав та законних інтересів у суспільних чи правових відносинах, які прямо або опосередковано пов'язані з недоторканністю особистого життя [5, с. 152-153].

На завершення слід констатувати, що терміном «приватне життя» охоплюється та сфера індивідуальної автономії, в якій люди прагнуть досягти

самореалізації, не втручаючись у свободу інших. Важливо зазначити, що розглядуване поняття не статичне, а навпаки, динамічне настільки, наскільки його значення здатне розвиватися і змінюватися в міру розвитку самого суспільства.

1. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения. Под общ. ред. д. ю. н., проф. В. А. Туманова и д. ю. н., проф. Л. М. Энтина, М. НОРМА, 2002. 265 с.
2. Постановление Европейского Суда по правам человека от 16 декабря 1992 года по делу «Нимитц (Niemietz) против Германии». URL. <http://www.echr.ru/documents/doc/2461421/2461421.htm> (дата звернення 05.05.2020 р.)
3. Кротов А. В. Проблемы конституционализации права на частную жизнь в России в условиях глобализации // А. В. Кротов / Актуальные проблемы российского права. — 2017. — № 2. — С. 126–131.
4. Андрієвська О.О. Охорона та захист прав на приватне життя особи. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 1 (14). С. 1-6.
5. Самодін А.В. Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження. Юридична наука. 2015. № 5. С. 148-155.

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

Павло Гарасим

докторант Національного університету
«Львівська політехніка»

ПРО ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ СУЧАСНИЙ СТАН ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Як свідчить суспільна практика, для того, щоб підвищити рівень ефективності та в цілому результативності будь-якого виду суспільно-державної діяльності, досить важливо визначити закономірності виникнення, розвитку та функціонування тих проблем, що її постійно супроводжують на протязі тривалого історичного періоду. Без сумніву, що у такому ж контексті варто розглядати генезис становлення й правового інституту громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань в Україні, позаяк без нейтралізації, блокування, усунення тощо детермінант, які негативно впливають на зазначений вид суспільної діяльності, вкрай складно якісно здійснювати реформи у сфері виконання покарань.

У цьому сенсі звертає на себе увагу й той юридичний факт, що аж до прийняття у 2003 році Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України питання громадського контролю у зазначеній галузі суспільних відносин регулювались відповідними нормами Виправно-трудоного кодексу (ВТК) Української РСР, який був затверджений на законодавчому рівні ще у грудні 1970 року, що можна віднести до об'єктивних протиріч та, одночасно, правових недоречностей і прогалин, які досить суттєво впливали на зміст кримінально-виконавчих правовідносин, що формувались в нашій державі з 1991 року, тобто в

часи її незалежності [1, с. 223-230]. Як з цього приводу слушно зробили висновки деякі учені, у СРСР, випрано-трудова система, окремі елементи якої, на жаль, були «успадковані» та відображені й у змісті кримінально-виконавчої діяльності України у 1991-2003 р. р., функціонувала в умовах «напівсекретності» (закритості) та замовчування, нібито за межами суспільства, та іншому архіпелазі [2, с. 29].

Додатковим аргументом такої правової оцінки можна назвати й те, що у діючому на той час ВТК не було жодної правової норми (статті, глави, розділу тощо), яка б регулювала порядок і умови здійснення громадського контролю за сферою виконання покарань України. І, це логічно, бо як по-іншому можна було на законодавчому рівні реалізовувати існуючу на той час державну тоталітарну (карально-репресивну) політику у даній галузі суспільних відносин, зокрема, при відсутності у цілому будь-яких правових елементів громадянського суспільства в СРСР [3, с. 60-83]. Більш того, за межі «дозволеного» не можна було виходити й науковцям, а тому всі їхні дослідження «фокусувались» на такому їх предметі, як «участь громадськості у виправленні та перевихованні засуджених», що, без сумніву, не є тотожною (синонімічною) діяльністю, яка відповідає змісту правової категорії «громадський контроль» [4, с. 370-383]. Як у зв'язку з цим оцінили ту епоху (1970-1991 р. р.) окремі дослідники, виходячи з того, що комунізм ліквідував свободу думок, свободу слова, свободу зібрань, свободу асоціації та інші фундаментальні свободи і демократію як таку, повернення фундаментальних свобод (як от: громадського контролю за діяльністю державних інституцій) не тільки на папері, але й у реальності, затвердження демократичних цінностей і народовладдя (а, такий суспільний моніторинг є однією з форм його прояву) – одне із завдань сьогодення для України [5, с. 142].

Таким чином, варто констатувати, що ще у так звані радянські часи були сформовані політико-правові та державні підходи, а також виникли у зв'язку з цим детермінанти, що, у свою чергу, породили та обумовили негативні тенденції, пов'язані із закріпленням на законодавчому рівні у ВТК, а подальшому, – у КВК України 2003 року, формальних (не життєво діяльних) та неефективних правових норм з питань громадського контролю у сфері виконання покарань, і зведення цього суспільного процесу фактично не до моніторингу (перевірки) змісту кримінально-виконавчої діяльності, а до участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених.

1. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2019. №3(9). С. 223-230.
2. Чакубаш Ю. В. Формування наукового погляду на тюрму як суспільно-державний інститут. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. 1998. № 1(3). С. 29-40.
3. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України : навч. посібник / за проф. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
4. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ-ХХ ст.) : навч. посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 408 с.
5. Аваков А. Б. Ленин с нами? Харків : Фолио, 2017. 157 с.

Ельмаз Аблякімова
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Інна Циліорик
доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Правова природа захисту як кримінально-процесуальна категорія має ряд суміжних понять таких, як: правова допомога, охорона, представництво, функція захисту [1, С. 216-220]. Фундаментальною відмінністю структури права на захист, на нашу думку, є кримінальна процесуальна діяльність спрямована на спростування кримінального переслідування, виключення або пом'якшення відповідальності обвинуваченого. Отже, таким правом наділена будь-яка особа відповідно до національного законодавства України та міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою.

Правом на захист наділені як обвинувачений, так і підозрюваний, оскільки дана засада є ознакою справедливого судочинства, яка дає можливість кожному учасникові реалізовувати свої законні права. Звертаємо увагу на те, що засади забезпечення права на захист діють на всіх стадіях кримінального провадження, а не тільки під час судового розгляду [2, С. 46].

На законодавчому рівні ці засади закріплені у ряді нормативно-правових актів. Так, статтею 59 та частиною 2 статті 63 Конституції України прописане право на захист [3]. Регламентується зазначена засада і статтями 20, 42, 44 та 45 Кримінального процесуального Кодексу, де право на захист має комплексний характер, який встановлює можливість обвинуваченого та підозрюваного брати особисту участь у кримінальному провадженні власними діями такими, як, наприклад, збирання та надання доказів [4]. Сюди ж можна додати права, що здійснюються за допомогою захисники та/або законного представника (наприклад, підозрюваний або обвинувачений є неповнолітньою особою).

Для забезпечення основних гарантів реалізації права на захист важливою складовою є створення відповідних умов для вільного вибору захисника, що передбачено законодавцем та має регламентовану процедуру виконання [5, С. 178–183]. Так, для можливості реалізувати це право слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язуються сприяти обвинуваченому (підозрюваному) шляхом роз'яснювання його прав та обов'язків.

Хоча серед фахівців виникають дискусії з приводу вищесказаного, адже О. Г. Яновська наголошує на неіснуванні так званого «посадового захисту», коли надання таких роз'яснень йде всупереч із функціональною та процесуальною роллю й призначенням зазначених суб'єктів.

Вважаємо доцільним звернути увагу на особливість використання даного процесуального права, яке пов'язане з появою, залученням нового суб'єкта кримінального провадження. Це може бути захисник та/або представник. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 року передбачені випадки, коли правова допомога надається безоплатно особі за рахунок коштів Державного бюджету [6]. Правова база та механізм реалізації виступають ще одним важливим гарантом забезпечення права на захист у кримінальному провадженні.

Базові ідеї інституту захисту в кримінальному провадженні походять від основоположних прав громадян, сутність яких полягає у створенні нормативних умов і гарантій для реалізації права на захист. Зміст та призначення засад забезпечення наведеного права складається з принципів, найсуттєвішими з яких є: законність, верховенства права, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Дотримання засади створює умови для надання ефективного захисту. Під ефективним захистом розуміється такий, що визначеними кримінальним процесуальним законом засобами досягає найбільш позитивного результату з усіх можливих у конкретній ситуації для обвинуваченого (підозрюваного) [7, С. 143–147]. Прикладом такого засобу може бути оскарження неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів та посадових осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Також до засобів надання ефективного захисту віднесемо вимоги про відшкодування шкоди, яка була задана у зв'язку з порушенням права на захист.

Таким чином, ми дійшли до наступного висновку: засади забезпечення права на захист виконують невід'ємну функцію юридичного підґрунтя, на основі якого будуються інші положення та принципи у кримінально-процесуальній галузі. Подальший розвиток цього інституту в кримінальному провадженні дозволить покращити ефективність захисту, вдосконалити нормативно-правову базу та механізми втілення цієї засади.

1. Волошанівська Т. В. Щодо розмежування понять «захист» та «охорона» у кримінальному провадженні в світлі міжнародних стандартів прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №6. С. 216-220.
2. Виборнова Є. І. Реалізація права на захист на стадії досудового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. С. 46.
3. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР> (дата звернення: 25.03.2022).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651> (дата звернення: 25.03.2022).
5. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. №810. С. 178–183.
6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2022).
7. Волошанівська Т. В. Право на практичну та ефективну правову допомогу як складова частина права на захист у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 143-147.

Іванна Бабецька
доцент кафедри права
ЗВО Університет Короля Данила
(м. Івано-Франківськ),
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Інформаційна сфера як постійно динамічна розвинута сфера потребує детального правового регулювання. Багато нормативних актів у даній сфері були прийняті ще у другій половині 90-х років минулого століття і відповідно уже не відповідають сучасному розвитку технологій, технічному прогресу та відповідним суспільним відносинам. Законодавство України, так як і законодавство інших країн, містить прогалини щодо регулювання відповідальності за злочини у сфері інформаційної безпеки.

Законом України «Про захист персональних даних» персональні дані віднесено до об'єкту захисту [1]. Відповідно до статті 5 ЗУ «Про захист персональних даних» персональні дані за режимом доступу віднесено до інформації з обмеженим доступом. При цьому, згідно з нормами ст. 24 ЗУ «Про захист персональних даних» володільці, розпорядники персональних даних та треті особи зобов'язані забезпечити захист цих даних від випадкових втрати або знищення, від незаконної обробки, у тому числі незаконного знищення чи доступу до персональних даних [1].

Таким чином, оскільки законодавством персональні дані віднесено до інформації з обмеженим доступом, а також встановлено вимогу щодо їх захисту, то згідно до вимог статті 8 ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» така інформація (інформація з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом) повинна оброблятися в автоматизованій (інформаційній, телекомунікаційній та інформаційно-телекомунікаційній) системі із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю. Підтвердження відповідності здійснюється за результатами державної експертизи в порядку, встановленому законодавством. Статтею 9 ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» відповідальність за забезпечення захисту інформації в системі покладається на власника системи [2].

Варто згадати, що уже набрав чинності Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. Реалізація Стратегії розрахована на період до 2025 р.

Затверджена Стратегія визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних [3].

Відповідно до загальної стратегії інформаційної безпеки, дане поняття визначено як складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [4].

Розв'язання завдань забезпечення належного кримінально-правового захисту інформаційної безпеки є необхідною умовою позитивного розвитку українського суспільства, його включення до світових процесів інформатизації. Чинна система правових засобів забезпечення інформаційної безпеки є вкрай неефективною. Означене зумовлює необхідність внесення змін до законодавства, що пропонуються [5].

Виходячи із загального визначення злочину, закріпленого у ст. 11 Кримінального кодексу України, інформаційним злочином є суспільне небезпечне винне діяння, заборонене Кримінальним кодексом України під загрозою покарання, скоєне суб'єктом злочину у сфері інформаційних відносин. Суб'єктом злочину, у тому числі інформаційного, є фізична осудна особа яка на момент вчинення злочину досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. За інформаційні злочини кримінальна відповідальність настає з 16-ти років. Спеціальними суб'єктами інформаційного злочину може бути службова особа, яка за спеціальними повноваженнями здійснює функції представника влади чи органу місцевого самоврядування, а також обіймає в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій в інформаційній сфері.

Таким чином, ряд об'єктів інформаційних відносин перебувають у сфері кримінально-правового захисту з боку держави, що є додатковою гарантією забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства і держави. У той же час ряд статей Кримінального кодексу України регламентують відповідальність за скоєння певних дій, що можуть мати значення для інформаційних відносин, хоча в диспозиціях таких статей про інформаційні відносини не згадується. Зокрема, ст. 182. Порушення недоторканності приватного життя; ст. 361. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку; стю 361-2. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих

системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації; ст. 362. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї; ст. 363. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється.

Наявне у чинному законодавстві кримінально-правове забезпечення протидії злочинам в сфері використання комп'ютерної техніки та мереж електрозв'язку характеризується як прогалинами так і певною надлишковістю передбачених заборон. Чітке визначення цих недоліків та формулювання пропозиції щодо їх усунення є необхідною передумовою якісного оновлення національної правової бази протидії комп'ютерній злочинності.

Отже, кримінальний закон містить ряд статей, що охороняють особисті права людини у сфері інформаційних технологій. В першу чергу означене стосується доцільності криміналізації незаконного збуту або розповсюдження комп'ютерної інформації з обмеженим доступом (ст. 361-2 КК). Як свідчить проведений аналіз відмежування складу цього злочину від суміжних, кримінальна відповідальність за нього може наступати у наступних випадках:

1) коли розповсюдження або збут комп'ютерної інформації, зміст якої складає державну таємницю, здійснюється особою, якій ці відомості довірені не були, і це не пов'язано з передачею її іноземній державі, іноземній організації або їх представникам;

2) коли розповсюдження або збут комп'ютерної інформації, зміст якої складають:

- відомості про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби;

- лікарська таємниця;

- комерційна або банківська таємниця;

- відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист;

- дані досудового слідства чи дізнання;

та ці дії здійснює особа, якій дані відомості довірені не були, тобто вона не мала спеціальних зобов'язань щодо збереження їх в таємниці;

3) коли розповсюдження або збут комп'ютерної інформації, зміст якої складає лікарську, комерційну або банківську таємницю здійснює особа, якій вони були довірені, але наслідків, зазначених у ст.ст. 145 чи 232 не настало;

4) коли здійснюється розповсюдження або збут комп'ютерної інформації, зміст якої складає таємницю усиновлення (ст.168) або приватного життя (ст. 182), але до умислу суб'єкта не включається усвідомлення та бажання або свідоме допущення, заподіяння шкоди конкретній особі, або чітко визначеній групі осіб, тобто відсутні ознаки складу злочину проти конституційних прав та свобод;

5) коли здійснюється розповсюдження або збут комп'ютерної інформації, зміст якої складають відомості з обмеженим доступом інших видів.

1. ЗУ «Про захист персональних даних» За станом на 23.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/229717?msclkid=dc00a38daad511eca49dc2ee7d94a3bb#Text>
2. ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» За станом на 23.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/80/94-%D0%B2%D1%80?msclkid=06fded26aae211eca91ef8ede2a3624a#Text>
3. 7 стратегічних цілей інформаційної безпеки України. Дата публікації: 04.01.2022 URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/7-strategichnyh-tsilej-informatsijnoyi-bezpeky-ukrayiny/>
4. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» За станом на 23.03.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069?msclkid=a3f5a1a3aad711ecb91b6471984ac186>
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за посягання у сфері інформаційної безпеки» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GF7DZ00A>

Марта Басараб

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Інна Цилюрик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Починаючи з періоду промислової революції почався швидкий розвиток науки і технологій, який в результаті призвів до виникнення окремого цілісного явища науково-технічного прогресу, який вивів науку на новий рівень і забезпечив використання різноманітних технічних засобів у різних галузях. Правова наука теж не стала виключенням. Як відомо, доказування є так званою «серцевиною» кримінальної процесуальної діяльності та займає в ній надважливе місце. Сучасні технології суттєво покращили можливості створення, зберігання, одержання та обміну інформацією, завдяки чому процес доказування став простішим та більш ефективним.

Відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК, кожний доказ необхідно оцінювати з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Так, закріплюючи засаду змагальності, сторони кримінального провадження наділені правом звернення до експертної установи, експерта або одночасно декількох експертів (ч. 1 ст. 242 КПК) [1]. Оскільки згідно з ч. 2 ст. 84 КПК висновки експерта є процесуальними

джерелами доказів, питання визначення правового статусу експерта має важливе значення.

Проте спочатку необхідно звернути увагу на з'ясування самого поняття «експерт». Академічний тлумачний «Словник української мови» характеризує експерта як фахівця, що робить експертизу [2]. У Кримінальному процесуальному кодексі України визначено, що «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [1]. У свою чергу в Законі України «Про судову експертизу» вказано, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. З аналізу норм означеного закону випливає, що судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з конкретної спеціальності, а у випадку якщо особа не є працівником державних спеціалізованих установ, необхідно ще пройти відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України [3]. Важливим моментом, на який ще варто звернути увагу під час визначення поняття експерта у кримінальному провадженні, це внесення таких осіб до Реєстру атестованих судових експертів, після чого вона вважається судовим експертом і є уповноваженою на проведення експертизи [4].

Повертаючись до КПК України, який є основним законом, де закріплено процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні, експерт має право: 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України "Про судову експертизу" (ч.3 ст. 69 КПК) [1].

Результатом діяльності експерта є його висновки, які, як вже було зазначено раніше, є процесуальними джерелами доказів. Відповідно до ч.1. ст.101 КПК, висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [1]. Головними критеріями оцінки висновку експерта є його належність, достовірність, допустимість, достатність та взаємозв'язок з іншими доказами в кримінальному провадженні, які повинні відповідати усім вимогам кримінального процесуального законодавства для можливості його використання в процесі доказування. Проте необхідно розуміти, що відповідність означеним критеріям залежить низки незалежних факторів: правильності формулювання питань, які ставляться сторонами кримінального провадження, законності здобуття матеріалів, які направляються для дослідження, їх достатності і якості, а також компетенції та компетентності експерта, дотримання ним своїх обов'язків [5].

Окрім цього, проблематичним питанням є те, що ст. 242 КПК України зазначає про необхідність проведення експертизи, проте сам перелік підстав для залучення експерта відсутній, за винятком обов'язкових випадків проведення експертизи, визначених у частині другій означеної статті. [1] Тому доцільно було б регламентувати порядок залучення експерта, та визначити вид самого процесуального документа, який містив би призначення на проведення такої експертизи.

Підсумовуючи можна сказати, що експерт у кримінальному провадженні виступає важливим учасником, оскільки його висновок належить до джерел процесуальних доказів. Його правовий статус визначається в основному КПК України. Проте існує низка проблематичних питань, які потребують вдосконалення кримінального процесуального законодавства. Зокрема оцінка висновку експерта на належність, достовірність, допустимість, достатність та взаємозв'язок з іншими доказами в кримінальному провадженні, які часто залежать від зовнішніх обставин; відсутність переліку підстав для залучення експерта; необхідність при визначенні самого поняття «експерт» вказувати про обов'язковість внесення таких осіб до Реєстру атестованих судових експертів.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. *Академічний тлумачний словник української мови.* URL: <http://sum.in.ua/s/ekspert>

3. *Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

4. *Максимів Л.В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. Порівняльно-аналітичне право. 2020. Вип. 2 .С. 205-207.*

5. *Юрій Пілюков. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Випуск С. 99-102.*

Анастасія Баран
асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

Антонов Микита
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНО – ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ТА ЇЇ ОЗНАКИ

Процес притягнення особи до юридичної відповідальності, зокрема кримінальної, обов'язково має відповідати принципу законності, а постановлене судове рішення має бути справедливим. Досягнути цього вдається завдяки дотриманню певних процедур і правил, згідно з якими такі докази відповідають критерію допустимості, достовірності й достатності, а також забезпечується захист прав і свобод людини. Установлення на підставі таких доказів істини сприяє постановленню справедливого судового рішення. Саме істинність, справедливість та об'єктивність обумовлюють актуальність вивчення теми кримінально – процесуальної форми.

Належне встановлення структури та системи сучасного кримінального судочинства дасть чітке уявлення про структуру кримінально-процесуального права та відповідного виду діяльності – кримінального судочинства [1, с. 140].

Треба розуміти, що усі дії учасників процесу здійснюються у визначеному законом порядку, з додержанням передбачених законом умов і послідовності, тобто згідно з процесуальною формою. Така форма повинна забезпечувати як можливість встановлення об'єктивної істини, так і надійний захист прав і свобод людини, справедливість прийнятих рішень.

Доктор юридичних наук, професор В. М. Протасов зазначає, що термін «процесуальна форма» широко використовується в процесуальній літературі, але є суттєві відмінності в тлумаченні цієї категорії. Наприклад, перша група авторів вважає, що процесуальна форма є категорією не кримінально-процесуального права, а саме кримінального процесу. Друга група ототожнює процесуальну форму з нормами процесуального права і розуміють під нею сукупність встановлених або санкціонованих законом правил, що регулюють здійснення правосуддя, діяльність учасників процесу. Треті вбачають процесуальну форму у зовнішній формі процесу, і в деяких випадках між формою і процесом немає відмінностей [2, с. 139–140].

Ми розуміємо, що кримінальний процес є різновидом юридичного процесу, а тому, з'ясування сутності й змісту поняття «процесуальна форма» ґрунтується на загальноправових тенденціях. КПК України значно розширює науковий пошук у цьому напрямі [3, с. 233].

На думку деяких авторів, кримінально-процесуальна форма – це юридична форма, яка являє собою сукупність однорідних процесуальних

вимог до дій учасників процесу, спрямованих на досягнення матеріального результату, а також сукупність умов, встановлених процесуальним законом для проведення розслідування, прокуратури та суду дії, якими вони здійснюють свої функції у сфері розслідування та вирішення кримінальних справ. Інші вважають, що кримінально-процесуальна форма – це передбачений законом порядок здійснення процесуальних дій і прийняття рішень, порядок ведення кримінальних справ, сама процедура кримінально-процесуальної діяльності [4, с. 11

Ми згодні з думкою Гиматзединова Д. Р., який вважає, що кримінально-процесуальну форму необхідно розвивати та вдосконалювати так, щоб це дозволило провадженню стати швидким та ефективним, гарантувало доступ особі до процесуальних засобів захисту, реалізації її прав та законних інтересів [5].

Щодо ознак кримінально – процесуальної форми, то у науці різні дослідники виділяють різні властивості форми. Наприклад, Трофименко В. М. наводить думку іншого дослідника О. В. Міщенко, який пропонує наступні ознаки: атрибутивність кримінальної процесуальної форми, її системність, об'єктивність, соціальну обумовленість [6, с. 25-26].

До атрибутів відносять набір певних формальних атрибутів процесу, що мають зовнішній вираз і забезпечують важливість формальної поведінки суб'єктів процесу, а також тієї обстановки, яка повинна супроводжувати всі дії. Системність і об'єктивність кримінальної процесуальної форми, як вказує О. В. Міщенко, обумовлюються системністю й об'єктивністю тих суспільних відносин, які акумулюються кримінальним процесуальним правом і формують предмет його правового регулювання. Соціальна обумовленість кримінальної процесуальної форми дозволяє визначити мету, завдання і призначення всього кримінального судочинства на певному етапі розвитку суспільства [6, с. 26].

М. А. Пашазаде серед сутнісних ознак кримінальної процесуальної форми визначає: 1) системний характер, що дає можливість слугувати конструктивною основою для моделювання системи кримінального судочинства і дозволяє таким чином упорядковувати кримінальні процесуальні відносини; 2) нормативність - вимоги кримінальної процесуальної форми обов'язково мають бути передбачені кримінально-процесуальним законодавством; 3) універсальний характер - процесуальний режим є однаковим для будь-якого виду кримінально-процесуальної діяльності, при розгляді будь-якої категорії кримінальних справ незалежно від їх обсягу та складності; 4) гнучкість – створенню та адаптуванню для оптимальних умов захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу та складає основу її диференціації. У свою чергу А. П. Гуськова до ознаки кримінальної процесуальної форми відносить публічність, яка відображає її державно-владний характер [6, с. 26-27].

Аналізуючи думку різних дослідників та усе вищезазначене, можемо викоремити наступні загальні ознаки форми: системність (як взаємозв'язок її найважливіших елементів, а саме: юридичних процедур, умов і гарантій, які

забезпечують вирішення завдань кримінального провадження); об'єктивність (яка обумовлена об'єктивним характером тих суспільних відносин, що виступають предметом правового регулювання); нормативність (вимоги форми визначаються законом); соціальна обумовленість (бо така форма має пряму залежність від соціальних потреб та суспільних запитів); загальність або універсальність (оскільки нормативно встановлені процедури, умови та гарантії є однаковими й обов'язковими для всіх суб'єктів), а також публічність.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що кримінально - процесуальна форма - це визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення у процесуальних документах. Саме від дотримання процесуальної форми під час провадження залежить стан законності, а також забезпечення прав і свобод людини. Законодавчо встановлена процесуальна форма визначає стабільну та доцільну процедуру судочинства, оптимізує діяльність щодо виконання завдань кримінального процесу, а також створює систему необхідних гарантій встановлення об'єктивної істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості.

1. Лобойко Л.М. Кримінальний процес. К.: Істина, 2012. 432 с.

2. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории. М.: Юрид. лит., 1991. 143 с.

3. Сімонович Д.В. Кримінальна процесуальна форма. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 3. 233-235 с.

4. Кримінальний процес: підручник, за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. Х.: Право, 2010. 608 с.

5. Гиматзединов Д.Р. Понятие, социальная ценность и значение уголовнопроцессуальной формы. Вестник Удмуртского университета. Экономика и право. Вып. 1. 2013, 131-133 с.

6. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Trofimenko/d_Trofimenko.pdf (дата звернення 17.03.2021)

Володимир Бараняк

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-науковий інститут права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат хімічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В КОНТЕКСТІ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ

Розділ процесуальної науки, в межах якого здійснюється дослідження гносеологічних, логічних, правових та інших основ та правил доказування, на думку Ю. Орлова, слід іменувати «теорією доказів». Те, що в юриспруденції традиційно іменується «теорією доказів», за твердженням А. Белкіна, є таким лише в незначній частині, де йдеться про поняття та види доказів. Очевидно, що ці словосполучення є тотожними, адже означають по суті одне й те саме

поняття: систему теоретичних положень, ідей та концепцій щодо розуміння сутності юридичного доказування та його наявної і належної юрисдикційної специфіки [3, с. 42].

Досить поширеним є розуміння доказування як інформаційного процесу. Необхідність зняття інформаційної невизначеності щодо обставин конкретної ситуації, яка потребує офіційної констатації або владного втручання, вимагає діяльності компетентних органів з отримання, фіксації, накопичення, зберігання, опрацювання, оцінки та використання відповідної інформації. Така пізнавальна діяльність, що спрямована на встановлення обставин справи та нормативно регламентована, і являє собою юридичне доказування з точки зору adeptів інформаційної концепції доказування [2, с. 131].

Особливість висновку експерта як судового доказу полягає в тому, що експерт як учасник кримінального судочинства повідомляє слідство та суд в установленій законом формі про результати свого дослідження, яке проводиться за їх дорученням у визначеному процесуальному порядку, у зв'язку з виникненням питань, вирішення яких має суттєве значення для кримінального провадження. У висновку експерта слід розрізняти зміст (зроблений на підставі проведеного дослідження висновок, викладення встановлених фактів та їх професійна оцінка) і форму (висновок як акт експертного дослідження). Обидва компоненти однаково важливі при визначенні доказової сили висновку експерта.

Форма судового доказу – акт проведення судової експертизи, в якому експерт має зробити висновки і описує весь процес дослідження, який привів його до цих висновків. Складається досить дивна ситуація. Слідчий чи судовий орган, призначаючи експертизу, має одержати документ, який би був джерелом доказів.

Як відомо, вичерпний перелік джерел доказів міститься в Кримінальному процесуальному кодексі України, і йдеться в ньому також і про висновок експерта. В Законі України «Про судову експертизу» [1] та в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз [6] також міститься термін «висновок експертизи».

Слід відзначити, що поява терміну «акт експертизи» сягає радянських часів. У трьох КПК колишніх радянських країн Казахстану, Естонії та Литви складався за результатами експертного дослідження «акт експертизи», а у всіх решту країнах, в т.ч. і згідно з КПК України – «висновок експерта».

Внаслідок цього почали висловлюватись думки, які стосуються заміни поняття «висновок експерта» на поняття «акт експертизи» чи «акт експертного дослідження». Зокрема, Шерстюк В. зазначає, що коли йдеться про «акт експертизи», то в першу чергу наголошують на тому, що це результат певного

дослідження, призначеного уповноваженою особою чи органом [5, с. 52]. Суд призначає своєю ухвалою (постановою) провести саме експертизу. В разі, коли проведення експертизи доручається експертній установі, суд взагалі не призначає експертами певних осіб.

Водночас у цілому висновок експерта як єдиний процесуальний документ, що містить опис досліджень і висновки про факти, що встановлені на основі спеціальних знань, у процесі доказування за провадженням є тільки початковим засобом доказування. Це пояснюється тим, що висновок, складений із дотриманням вимог ст. ст. 101, 102 КПК, відображає увесь процес встановлення експертом фактів, які мають значення у провадженні. Експерт – єдиний носій усіх фактичних даних, які отримані під час дослідження та остаточних висновків про встановлені факти. З точки зору прийнятого у теорії поділу доказів на початкові і похідні, висновок слід розглядати як початковий доказ, що замінює у конкретній справі самого експерта, від якого він виходить. За ознакою механізму формування фактичних даних висновок експерта належить до особистих доказів, оскільки зміст його складає повідомлення у формі висновків, які отримані експертом в результаті дослідження певних матеріалів і об'єктів на основі спеціальних знань. Все вищевикладене належить до заключних висновків, які містять категоричні висновки. Щодо висновків ймовірних, то вони у слідчій та судовій практиці можуть мати лише певне тактичне значення, головним чином під час розслідування кримінальних правопорушень, і не є засобом доказування у справі [4, с. 63].

Дискусійним є предмет доказування, тобто встановлення зв'язків між певним явищем, фактом та іншими фактами і явищами, які його обґрунтовують. Безумовно, ці зв'язки мають об'єктивний характер: вони існують незалежно від того, чи є вони пізнаними, чи ні, незалежно від волі особи, яка провадить доказування. Сутність же доказування полягає у збиранні, дослідженні та оцінці доказів [3, с. 83].

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4711-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 2. Ціркаль В. Перевірка та оцінка висновку експертизи на досудовому слідстві і у суді / В. Ціркаль // Право України. – 2005. – № 8. – С. 60 – 63. 3. Бочаров Д. Щодо потреби загальнотеоретичного дослідження проблем юридичного доказування / Д. Бочаров // Право України. – 2002. – № 5. – С. 131. 4. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 12-те доповн. і перероб. – Київ: Алерта, 2016. – 810 с. 5. Шерстюк В.М. Внутрішнє переконання судового експерта / В. М. Шерстюк // Криміналістичний вісник. – 2008. – № 1(9). – С. 8-11. 6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій [наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року N 53/5](#): (зі змін., внесеними [наказом Міністерства юстиції України від 20 січня 2021 року N 243/5](#)).

Ірина Басиста
професор кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу; кримінального процесу
та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ ОСКАРЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ

Пристаюючи до розгляду запропонованого питання варто відзначити, що проблематика оскарження на досудовому розслідуванні ухвал слідчого судді неодноразово були предметом розгляду Верховним Судом, а учасники Науково-консультативної ради при Верховному Суді висловлювали своє бачення щодо неї. Зокрема, чи має слідчий суддя повноваження за результатами розгляду клопотання підозрюваного чи скарги на дії чи бездіяльність слідчого, прокурора визначати строк протягом якого прокурор зобов'язаний закінчити досудове розслідування та можливості (неможливості) оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді, яка не передбачена кримінальним процесуальним законом? [1] Чи є можливість оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчого судді про роз'яснення або відмову в роз'ясненні рішення? [2] Щодо можливості оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, які постановлені до 17 червня 2020 року [3] тощо. 31 травня 2021 року об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі №646/3986/19 (провадження №51-3335км20) запропонувала такий підхід, що «...серед усіх рішень слідчого судді, можливість ухвалення яких прямо не передбачена КПК у межах відповідних регламентованих КПК процедур, слід виокремлювати дві групи рішень, а саме: ухвалені поза межами процедури, передбаченої КПК (з питань, процедура вирішення яких слідчим суддею не передбачена КПК); ухвалені в межах передбаченої КПК процедури із застосуванням положень частини 6 статті 9 КПК та загальних засад кримінального провадження, визначених частиною 1 статті 7 КПК» [4]. Із цього приводу учасники НКР при Верховному Суді теж готували власні висновки на підставі відповідного звернення судді [5]. Як мені видається, то в судовій практиці склалася ситуація, коли використовуються різні категорії при з'ясуванні питання щодо можливості апеляційного оскарження рішень слідчих суддів на досудовому розслідуванні, оскільки Велика Палата Верховного Суду у своїх постановках від 23 травня 2018 року у справах №237/1459/17 та №243/6674/17 оперує термінологією на кшталт «рішення слідчого судді, яке не передбачене кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення частини 3 статті 309 КПК» й таким же підходом користувався Верховний Суд України у постанові від 12.10.2017. у справі № 5-142кс(15)17 [6]. Своєю чергою підхід об'єднаної палати ККС Верховного Суду у постанові від 31

травня 2021 року дещо відрізняється, адже у рішенні цієї палати передбачено так зване розширене тлумачення, зокрема, коли «...слідчий суддя діє в межах механізму, передбаченого частиною 6 статті 9 КПК та не виходить за межі своїх процесуальних повноважень, передбачених нормами КПК...» [4]. Мною вже висловлювалося власне бачення цієї ситуації, *що виокремлення серед тих ухвал слідчих суддів, які не передбачені кримінальними процесуальними нормами будь-якого їх різновиду та наділення його «домінуючим статусом» жодним чином не сприятиме формуванню єдності судової практики. Як на мене, то достатньо єдиної констатації про те, що слідчим суддею ухвалено рішення, що не передбачене кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення частини третьої статті 309 КПК, тоді й суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці законності такої ухвали, посилаючись на приписи частини четвертої статті 399 КПК. У іншому ж випадку – є велика доля ймовірності неоднакового застосування переліку частин 1 та 2 статті 309 КПК України в судовій практиці та невинновданого розширеного тлумачення такого вичерпного переліку учасниками кримінального та судового провадження, а також ймовірність того, що судом буде упущено порушення якогось із конституційних (Конвенційних) прав учасників кримінального провадження або ж декількох із них, і таке порушення залишиться без належної правової оцінки та вчасної реакції суду* [7; 8, с.150-156; 9, с.16-19]. Варто констатувати, що інші підходи та висновки об'єднаної палати ККС Верховного Суду, які мають місце у постанові від 31 травня 2021 року є вельми раціональними й серед іншого, актуальними, з огляду процесуальної економії та дотримання розумних строків, зокрема щодо таких ухвал слідчого судді, котрі не підлягають оскарженню в апеляційному порядку під час досудового розслідування, оскільки вони «...не призводять ні до встановлення обмежень конституційних прав особи, ні до неможливості оскарження вже встановлених правообмежень, ані до перешкоджання здійсненню ефективного досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому» [4]. Повністю погоджуючись із раціональністю такого підходу, маю й деякі побоювання щодо об'єктивності його застосування у кожній конкретній ситуації на досудовому розслідуванні, адже широта і етапність його застосування пронизана, а почасти і може бути переобтяжена значною кількістю оцінних понять та долею суб'єктивізму учасників кримінального провадження. Тому й поділяю пропозиції колег [10, с.202-207] та вважаю, що варто рекомендувати законодавцю знову переглянути чинну редакцію частин статті 309 КПК України для розширення вичерпного переліку тих ухвал слідчого судді, котрі у них (частинах) є наведені або ж змінити законодавчий підхід на протилежне – на основі наявної судової практики та наукових рекомендацій конструювати цю статтю таким чином, щоб вона містила перелік тих ухвал слідчого судді, котрі оскарженню на досудовому розслідуванні в апеляційному порядку не підлягають.

1. Звернення судді Верховного Суду у справі № 51-1329км19 із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 483/0/26-19 від 3.10.2019.
2. Звернення судді Верховного Суду у справі № 367/3068/17 (провадження № 51-8936км018) із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 373/0/26-19 від 31.07.2019.
3. Звернення судді Верховного Суду із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 587/0/26-20 від 26.11.2020.
4. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 травня 2021 року у справі №646/3986/19 (провадження №51-3335км20). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97429838>
5. Звернення судді Верховного Суду із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 123/0/26-21 від 10.03.2021.
6. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 жовтня 2017 року у справі № 5-142кк(15)17. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS170757.html.
7. Басиста Ірина Науковий висновок з питань, пов'язаних з визначенням поняття «рішення слідчого судді, ухвалення якого не передбачене КПК України» (на виконання звернення із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 123/0/26-21 від 10.03.2021. від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Володимира Володимировича Короля). 14 квітня 2021 року. 12 с.
8. Басиста І.В. Окремі підходи до розуміння критеріїв, що дозволяють віднести рішення слідчого судді до тих процесуальних рішень, що підлягають (не підлягають) оскарженню на досудовому розслідуванні. Матеріали круглого столу «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи». Львів, 11 червня 2021 року. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 150-156 <https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>.
9. Басиста І.В. Оскарження на досудовому розслідуванні рішення слідчого судді, що не передбачене КПК України. Проблеми теорії та практики кримінального провадження: матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 16-19.
10. Гловюк І.В. Окремі питання перевірки ухвал слідчих суддів у апеляційному порядку у практиці Верховного Суду// Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (24 січня 2020 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С.202-207.

Юлія Боднар

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Інна Цилюрк

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

СУДУ ПРИСЯЖНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Коли ми чуємо «суд присяжних», то відразу уявляємо людей, котрі сидять на трибуні, як у фільмах, та уважно слухають промови учасників судового засідання та вирішують долю підсудного. Зазвичай судовий розгляд за їх участю є доволі емоційним, адже сторони захисту та обвинувачення на психологічному рівні звертаються до присяжних, посилаються на їхні емоції та використовують їх на свою користь. Проте, коли ми чуємо слово «суд» уявляємо звичайне судове засідання лише за участі судді чи колеги суддів.

Внаслідок цього, виникає питання чи суд присяжних є типовим для України? Що суд він собою являє в Україні, який існує процес залучення народу до здійснення правосуддя та яка наразі існує проблематика даного інституту?

Свій початок даний інститут здійснення народовладдя бере у судах у Франції та Англії. Саме завдяки цим країнам згодом у світі сформувалися дві основні моделі суду присяжних: класична (англійська) та змішана (французька або континентальна). І на даний час цей інститут доказує свою ефективність та є найбільш розвиненим у і США та Європі [5].

В Україні суд присяжних не є таким розповсюдженим явищем, але й не є неможливим. Перш за все слід звернути увагу на частину 4 статті 124 Конституції України, у якій зазначається, що народ може безпосередньо брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних [1]. Також даний інститут регламентований положеннями таких нормативно-правових актів як: Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України та Закон України «Про судоустрій та статус суддів». У кримінальному провадженні присяжні здійснюють правосуддя нарівні і разом з професійними суддями. Із цього можна зазначити, що даний інститут все ж підкреслює демократизм у державі через доступ народу здійснювати правосуддя, а також можна стверджувати, що він є самостійним, відокремленим процесуальним інститутом.

Присяжним може стати громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду (районного, міжрайонного, районного у містах, міського, міськрайонного суду) згідно зі статтею 65 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Проте, у другій частині даної статті вказуються положення, котрі описують, хто точно не може включатися до списків присяжних громадян [3]. Із даних вимог можна зрозуміти, що законодавець посилається на зрілість учасників, їх соціально-психологічний розвиток та політичну упередженість, щоб забезпечити максимально наближену об'єктивність у винесенні рішень.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, який визначив порядок кримінального провадження на території України встановлює такі випадки участі присяжних у кримінальному провадженні: – у суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (за клопотанням обвинуваченого); – у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених, – стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [4, с. 430].

Визначення присяжних для судового розгляду відбувається з числа осіб, які внесені до списку присяжних за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Відповідно до ст. 387 КПК України, відбір присяжних здійснюється після відкриття судового засідання. У ст. 385 зазначено, що після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик

присяжних у кількості 7 осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з-поміж осіб, які внесені до списку присяжних. Добір присяжних до участі у здійсненні правосуддя здійснюється зі списку присяжних у порядку черговості за допомогою автоматизованої системи документообігу суду. Про те, що система обрала до участі у конкретній справі саме вас, ви дізнаєтеся з письмового запрошення, яке суд надішле вам не пізніше ніж за 7 днів до початку судового засідання. При цьому запрошення, окрім інформації щодо дати й місця розгляду справи, міститиме інформацію про права та обов'язки присяжного, вимоги до присяжного, підстави для увільнення від виконання обов'язків присяжного. Після цього присяжний повинен з'явитися до суду вчасно у визначені дату та час [2].

Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені статтею 368 КПК України, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів, де останнім голосує головуючий. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У такому випадку голос утримувача, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого.

У разі виникнення розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є сприятливішим, питання вирішується через голосування. Коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення. Законодавець також дає право кожному із складу суду присяжних право висловити свою окрему думку письмово, яка не буде оголошуватися в судовому засіданні, але буде приєднуватися до матеріалів провадження і буде відкритому доступі для ознайомлення [2].

Суд присяжних у громадян може не зовсім асоціюватися з справедливістю та законом, тому що судочинство виконують не професійні судді. Проблематика цього питання в більшості заключається у тому, що при красномовності представників захисту та обвинувачення на емоційно-психологічному рівні їх простіше переконати у своїй правоті. Важливим є питання відбору кандидатів у судді і їх фахової компетентності. Судді, які здійснюють правосуддя разом з колегією присяжних, мають додатково проходити підготовку з питань такого виду судочинства. З цією метою необхідно розробити методичні посібники, які б узагальнили міжнародну судову практику щодо розгляду справ судом присяжних. Це допомогло б розтлумачити суддям основні засади нового інституту і надати рекомендації щодо взаємодії з колегією присяжних.

Загалом варто зауважити, що необхідним і дуже важливим є підвищення моральності нації в цілому, адже суд присяжних у своєму функціонуванні повинен спиратися насамперед на моральні чинники, зокрема почуття справедливості і неупередженості. Суд присяжних - продукт конкретного

суспільства, яке він представляє і з якого формуються його члени. Тому саме загальна культура, зокрема правова культура суспільства, його проінформованість про можливості і переваги суду присяжних, визначає ефективність цього інституту судочинства [6, ст. 14].

Наостанок, варто зазначити, що українське суспільство повинне пристосовуватися до запровадження суду присяжних як до нового інституту судочинства, повноцінне функціонування якого потребує певного часу та значних матеріальних коштів для належ його рівня оплати витрат на виконання громадянами їх обов'язку, вдосконалення законодавства. І, найголовніше, потрібно, щоб у людей сформувалась внутрішня готовність бути присяжними.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua>.

4. М. Гузела. До питання про суд присяжних за кримінальним процесуальним законодавством України Вісник № 861 від 05.01.2017 р. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13071/427-431.pdf>

5. Анастасія Біла. Суд присяжних: ілюзорне марення чи реальне існування?, Юридична газета від 21 лютого 2020 URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sud-prisyazhnikh-ilyuzorne-marennya-chi-realne-isnuvannya.html>

6. Грубінко А. В. Ярчук М. Н. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Юридичний науковий електронний журнал № 1 2014 URL: http://lsej.org.ua/1_2014/4.pdf

Бундз Ростислав

асистент кафедри кримінального права та процесу,
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

НЕОРГАНІЗОВАНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СКОЄННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗЛОЧИНІВ

Вивчення кримінальних справ засвідчило, що бездоглядні підлітки групуються, за правило, навколо осіб із антигромадською спрямованістю поведінки. Тобто однією з умов існування злочинних груп неповнолітніх, які займаються злочинною діяльністю, є відсутність належного контролю за ними з боку дорослих і неорганізованість дозвілля.

Практика підтверджує, що наркоманія і, як наслідок, вчинення злочинів підлітками є результатом того, що вони, в прямому сенсі, нічим не зайняті, у них фактично відсутнє поняття «дозвілля», позаяк їхнє життя загалом є практично суцільним дозвіллям.

Підліток все більше проводить часу вдома за телевизором чи комп'ютером, «споживаючи» продукт ЗМІ, які, вирішуючи свої економічні проблеми, нерідко відходять від завдань розвитку культури.

Незатребуваність з боку суспільства негативно позначається на формуванні особистості підлітків, розвиваючи в них почуття нікчемності. Це явище призводить до ізоляції від оточуючих і до психічних розладів, викликає внутрішній протест проти такого ставлення. Одним із найбільш істотних і визначальних поведінку неповнолітнього чинників є прагнення до об'єднання з однолітками. Привабливість групових стандартів для підлітків доволі добре описано в науковій літературі [1, с. 37]. Відтак група дає те, що не можуть дати ні сім'я, ані школа:

а) емоційну підтримку;

б) відчуття безпеки і власного визнання;

в) можливість зайняти певне становище серед однолітків, спілкуватися саме з ними. Одна з важливих цілей розвитку підлітка – задовольнити в групі різні потреби. Підліток так пов'язує себе узами групової солідарності, приймає панівні взаємини й виступає проти будь-яких спроб прийняття в цю групу інших нових підлітків. Такі зв'язки з групою є надміцними.

Через незадоволеність потреби в емоційній солідарності неповнолітні охоче включаються в будь-яке мікросоціальне середовище, в якому буде їм надана така можливість. Вони легко освоюють систему цінностей референтної групи. У школі, вдома, ПТУ вони нерідко ворожі цьому середовищу (будинок, школа, сім'я), вони є вигнанцями, зазнають постійної критики дорослих і соціально-позитивних однолітків.

Злочинна поведінка простежується там, де відсутній вплив державних і суспільних інститутів на особистість. Найважливішим із таких інститутів є школа чи інший навчальний заклад для неповнолітніх. Моральна атмосфера, відносини між вчителем і підлітком, система вимог, зміст навчально-виховної роботи – все накладає відбиток на особу неповнолітнього. На жаль, нині відносини між учителем і учнем мають негативну динаміку. Змінилися і самі вчителі, тобто їхнє ставлення до справи, зокрема до виховання учнів. Авторитет викладача в очах школярів останніми роками суттєво занепав через перерозподіл цінностей у суспільстві, тоді як для педагогів це не причини для того, щоб забути свої професійні обов'язки.

З'явилися нові негативні явища сьогодення, зокрема булінг, тобто цькування однієї дитини іншою, агресивне переслідування, яке часто поширене в школах. Основні ознаки булінга і так званого мобінга (менш радикальних образ) – це:

– нерівність сил агресора і жертви;

– повторюваність насильства;

– гостра емоційна реакція жертви.

Найчастіше цькування відбувається в школах, де діти апатичні і розчаровані, а їхня потреба у визнанні та розумінні не задоволена.

Булерами зазвичай стають ті, що ростуть без заборон та авторитету батьків, але водночас їм не вистачає уваги і поваги дорослих. Здебільшого такі діти з яскраво вираженими нарцисовими рисами характеру. Їм постійно доводиться самоутверджуватися за рахунок інших людей, доводити власну перевагу.

За останні кілька місяців близько 67% дітей в Україні віком від 11 до 17 років стикалися з проблемою цькування; 48% із них нікому про це не розповідали [2].

1. *Тарбаков А. В. Некоторые особенности психологической преступности, преступной группы. М, 1987.*

2. *Булінг в школі: що це таке і як з ним боротися.*

<https://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20180127-bullyng-v-shkole-hto-eto-takoe-y-kak-s-ny-m-borotsya/>

Галина Бурбило

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Проблема запобігання та протидії корупційним правопорушенням займає чільне місце в українському суспільстві. Та не лише в Україні, а й у цілому світі, адже на початку ХХІ століття ця проблема навіть була визнана світовою спільнотою глобальною. Пояснюється це тим, що внаслідок корупційних правопорушень страждає стабільність економіки, а також внутрішній правопорядок.

Відповідно ми розуміємо, що всі без винятку країни повинні були запровадити чіткий механізм запобігання та протидії цьому виду правопорушень. Основою цієї «боротьби» стала правова регламентація корупційних правопорушень. Серед нормативних міжнародно-правових актів, які відіграють важливу роль, маючи як рекомендаційний, так і обов'язковий характер, можемо визначити наступні: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (чинна в Україні з 1 січня 2010 року); Міжамериканська конвенція про боротьбу з корупцією від 29 березня 1996 року; Конвенція про боротьбу з корупцією від 26 травня 1997 року та інші, підготовлені та прийняті в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного

співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзу, Африканському Союзу [1, с. 75].

Спільною рисою для всіх міжнародних юридичних інструментів боротьби з корупцією є їхня мета – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією, забезпечивши виконання антикорупційних законів на національному рівні [2, с. 145].

На даний час наша держава вважається однією з найбільш корумпованих країн. Україні притаманна відсутність позитивних результатів у протидії корупційним правопорушенням. Саме тому вважаємо за доцільне вивчення досвіду боротьби із цим явищем інших зарубіжних країн, якими досягнуто певного рівня у врегулюванні питань, пов'язаних з корупційними правопорушеннями, а пізніше і його втілення в Україні, адже це може створити успішний механізм подолання корупційних правопорушень.

Серед таких країн, які ми охарактеризуємо, можемо виділити Сполучені Штати Америки, Канаду, Словацьку Республіку.

Позитивним явищем в Україні є те, що присутня правова основа для боротьби з корупційним правопорушеннями – Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року, відповідно до якого було створено Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), на який покладено повноваження щодо забезпечення формування та реалізації державної антикорупційної політики. Також Закон України від 14.10.2014 «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачив створення Національного антикорупційного бюро – державного правоохоронного органу, функції якого полягають у попередженні, виявленні, припиненні і розкритті корупційних злочинів [2, с. 145].

Чинне законодавство України, в тому числі і Закон України «Про запобігання корупції» передбачає співробітництво з іншими державами чи міжнародними організаціями, які здійснюють політику для запобігання чи протидії корупції у вказаній сфері відповідно до міжнародних договорів, що укладені. Наприклад, згідно зі статтями 72-73 Закону України «Про запобігання корупції» Україна здійснює міжнародний обмін інформацією у сфері запобігання і протидії корупції та заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпорядження вилученими коштами та іншим майном, одержаними внаслідок корупційних правопорушень [3].

Законодавець України також визначив поняття корупційного правопорушення, яке вказане статтею 1 Закону України «Про і протидії корупції». Отож, корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [3].

Значний внесок для створення механізму подолання корупційних правопорушень може мати досвід США. Федеральний уряд США є основним

суб'єктом у даній сфері, адже має повноваження не лише виявляти корупційні правопорушення, але й застосовувати заходи правового впливу.

При вчиненні корупційного правопорушення службова особа негайно відстороняється, а провадження щодо неї передається до Федерального суду США.

Щодо того, які форми юридичної відповідальності застосовується до службовців за вчинення корупційного правопорушення, то законодавство США передбачає наступні: позбавлення волі; позбавлення права надалі обіймати посади, пов'язані з владними повноваженнями чи громадською довірою; позбавлення соціального страхування та права на пільгове кредитування; конфіскація особистого майна правопорушника [4, с. 15].

Державні службовці у США згідно з положеннями Конституції США 1787 року мають право залишатися на посаді доти, доки їхня поведінка вважається бездоганною. Тобто формальна підстава звільнення – вчинення такою особою правопорушення, що пов'язане з її службовою діяльністю (зокрема делікту) [4, с. 15].

У США діє та застосовується антикорупційний закон ФСРА, положення якого закріплюють корпоративну відповідальність, відповідальність третіх сторін та екстериторіальність за корупційні правопорушення. З цього випливає, що за вчинені корупційні правопорушення за кордоном компанії та особи будуть притягнуті до кримінальної та цивільної відповідальності. Тобто розуміємо, що вказаний закон спрямований на боротьбу з корупційними правопорушеннями і в міжнародній діяльності [1, с. 76].

В Канаді запобігання корупційним правопорушенням ґрунтується на тому, що його вчинення прирівнюється до державної зради та вважається порушенням Конституції, про що вказує законодавча інтерпретація корупції. Якщо службова особа погодиться на отримання хабаря або отримає його, то їй може бути призначено покарання у виді позбавлення волі до 14 років (залежно від обставин справи). Особа, яка є хабародавцем підлягає такій же юридичній відповідальності як перша [5, с. 271]. Разом з тим, на державних службовців може покладатися низка обмежень та заборон.

На нашу думку, позитивним явищем для службових осіб Канади є право на зайняття підприємницькою діяльністю, але за таких умов: така особа повинна повідомити про це, а також сумарний річний дохід не повинен перевищувати 100000 доларів. Завдяки цьому праву мінімізовані тіньові схеми з використанням свого службового становища.

Розуміємо, що в США та Канаді корупційні правопорушення належать виключно до кримінальних, що і тягне за собою накладення на службовців кримінальної відповідальності. Цей підхід знайшов своє відображення й у міжнародно-правових антикорупційних актів.

Не можна не згадати про досвід Словацької Республіки у сфері запобігання та протидії корупційним правопорушенням. Завдяки діяльності Антикорупційного комітету, який входить до структури Міністерства внутрішніх справ, здійснюються превентивні заходи для співробітників

міністерства та поліцейських структур країни, а також здійснюється розслідування корупційних правопорушень серед них [2, с. 149]. Вказаний комітет залучає і соціальні інститути для здійснення антикорупційної діяльності. Наприклад, навіть громадяни Словаччини мають можливість повідомляти про відомі їм випадки вчинення корупційних порушень завдяки встановленій спеціальній лінії або вносити пропозиції на вебсторінці щодо конкретних заходів для здійснення антикорупційної діяльності чи вдосконалення роботи службовців.

Отже, законодавство України потребує внесення змін для здійснення антикорупційної діяльності. Відповідно досвід іноземних держав допоможе сформулювати нову антикорупційну стратегію, яка є необхідною для нашої держави.

1. Васильєва В. Корупційні правопорушення як одна з підстав протидії корупції: правовий огляд законодавства України та США. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 38. С. 75-79. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc38/juspradenc38.pdf#page=75>

2. Остапович С. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання запобігання та протидії корупційним правопорушенням. Наука і правоохорона. 2016. № 3 (33). С. 144-152.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

4. Соснін О. Про необхідність використання світового досвіду в боротьбі з корупцією у вітчизняній практиці. Віче. 2014. № 1. С. 17.

5. Побережний В. Міжнародний досвід організації запобігання корупції в органах державної влади. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2011. Вип. 26. С. 269-274.

Ольга Бучинська

аспірантка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРЕДМЕТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч.1 СТ. 305 КК УКРАЇНИ

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є предметним кримінальним правопорушенням, оскільки перелік об'єктів матеріального світу, впливаючи на які винний може здійснити посягання на об'єкт кримінального правопорушення, прямо передбачений у диспозиції розглядуваної норми.

Виходячи зі змісту закону, предметом даної статті можуть бути: наркотичні засоби; психотропні речовини; їхні аналоги; прекурсори; фальсифіковані лікарські засоби.

Незважаючи на значний перелік наведених юридичних термінів у ст. 305 КК, законодавець не дає визначення жодного з них, відсилаючи нас до інших нормативних актів. «Більшість законів України, прийнятих останніми роками, містять (у статтях 1 чи інших) терміни та їх визначення, які застосовуються у

цих законах. У КК ж подібний підхід, на жаль, не використовується», – пише М. Хавронюк[1, с. 77].

Так, перелік наркотичних засобів, що є предметом даного кримінального правопорушення, у самому законі не наводиться. Відповідно до законодавства та міжнародних зобов'язань України, перелік наркотичних засобів, передбачений чинним Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, складено Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України та затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р № 770.

Визначення змісту поняття наркотичних засобів дається в Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсорів». Згідно ст.1 цього Закону, наркотичні засоби – це речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наведене поняття наркотичних засобів є родовим, отже, складається з видових категорій, що мають свої особливості. У наведеному визначенні відображено видові поняття: речовини, препарати та рослини. Кожне з них виражає якісно визначений стан наркотичних речовин. У зв'язку з цим, слід підкреслити розбіжності у згаданих видових поняттях, бо урахування їх є необхідним при застосуванні кримінально-правових норм[2, с. 138].

Наркотичні речовини природного чи синтетичного походження – це хімічні сполуки, що здійснюють на живий організм як бажаний (лікувальний) вплив, так і шкідливий. Саме через це їх виготовлення й обіг регламентуються міжнародним та внутрішньодержавним антинаркотичним законодавством.

Згідно з вказаним Законом, під препаратами слід розуміти суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів та (або) одну чи декілька психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, або суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один або декілька наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III, і прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці IV Переліку.

Слово «рослина» означає організм, що розвивається у нерухомому стані, харчується неорганічними і органічними речовинами з ґрунту та повітря, здатний створювати органічні речовини з неорганічних. В даному випадку йдеться про так звані наркотичні рослини, що містять у собі активні хімічні сполуки (речовини алкалоїди). Наявність алкалоїдів, наприклад, у снотворному маку (морфін, кодеїн, папаверін тощо), у кущах коки (кокаїн), у коноплях (тетрагідроканнабінол) перетворює їх у наркотиковмісні чи психотроповмісні рослини, але не у власне наркотичні чи психотропні речовини. Не належить до останніх і сировина, що виробляється з цих рослин (макова солома, опій-сирець, марихуана, сік листя коки тощо). Вона є вихідним матеріалом для виготовлення наркотиків і психотропів.

Науковцями сформульована сукупність ознак, що дозволяють класифікувати природну чи синтетичну речовину, рослину чи препарат як наркотичні. Загальноприйнятими визнають медичну, юридичну та соціальну ознаки[3, с. 47]. Проте, існують позиції, що дану класифікацію слід доповнити фізичною ознакою[4, с. 58] та наркогенністю, як специфічною ознакою[5, с. 11]. Соціальна ознака наркотичного засобу враховує масштаби і наслідки немедичного застосування цих речовин, що здобувають суспільну значущість. Вони негативно впливають на різні сторони соціального життя, становлять загрозу для здоров'я населення. Фізична ознака предмета кримінального правопорушення виявляється у тому, що наркотичні засоби є предметами матеріального світу, мають притаманні їм хімічні формули, біологічні характеристики, агрегатний стан та ін. Термін «наркогенний» відображає біохімічну, фармакологічну природу наркотичних засобів, тому наркогенність визначається інтенсивністю впливу на центральну нервову систему.

Єдиної загальновизнаної класифікації наркотичних засобів, які можуть бути предметом злочинів не існує на даний час. Різноманіття наркотичних засобів дає можливість їх класифікувати: за походженням, за терапевтичним використанням, за впливом на той чи інший орган чи систему, за хімічною будовою, за механізмом впливу, за періодом виникнення залежності, за способами виготовлення, за джерелами надходження до споживачів, за назвою на сленгу.

Згідно визначення вищевказаного Закону психотропні речовини – це речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. До психотропних речовин відносять мескалін, амфетамін, барбітал, діазепан, феназепам, ЛСД тощо.

Аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин, згідно цьому Закону, є заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Прекурсорами наркотичних засобів і психотропних речовин Законом визнані речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Частина наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів водночас є спеціальними видами сильнодіючих або отруйних речовин, і якщо вони законодавством України прямо класифіковані як наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори, їх контрабанда кваліфікується за ст. 305 КК України.

Визначення терміну «фальсифікований лікарський засіб» закріплене у ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби» і зазначає, що це лікарський засіб, який умисно промаркований неідентично (невідповідно) відомостям (одній

або декільком з них) про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарський засіб, умисно підроблений у інший спосіб, і не відповідає відомостям (одній або декільком з них), у тому числі складу, про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України.

1. Хавронюк М. Термінологічні вади нового Кримінального кодексу України. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 6. С.74-79.
2. Дуліна О. Важливі ознаки злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. Правова держава. 2005. № 8. С.134-142.
3. Музика А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. К.: Логос, 1998. 258 с..
4. Козаченко А., Мирошниченко Н. Предмет наркотизма. Николаев-Одесса: ОЮА, 1999. 163 с..
5. Никифорчин І. Кримінальна відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / І. Никифорчине, Харк. Нац. Акад. Харків, 1994. 18 с.

Оксана-Анна Васильків

Національний університет «Львівська політехніка»

Навчально-науковий інститут ППО

Інна Циліорик

доцент кафедри кримінального права та процесу

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ «ПОРТРЕТ» ПРАВОПОРУШНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Кожна особа від народження перебуває під впливом багатьох чинників соціуму. Виховання в сім'ї, соціалізація, оточення, проблеми та перешкоди, шкідливі звички – це все значним чином впливає на психіку людини та в майбутньому відображається у її рішеннях, вчинках, схильності до певної поведінки, відносинах з іншими людьми.

Тема складу морально-психологічного «портрету» правопорушника є зацікавленістю багатьох науковців та практикуючих правників. Предметом аналізу виступають чинники, які мають значний вплив на людину та стають рушіями до вчинення суспільно-небезпечних діянь. Метою досліджень є певні висновки, що призводять до розуміння можливості попередження кримінальних правопорушень на прикладі уже здійснених, за допомогою дослідження психологічних рис особистості правопорушника та факторів, що передували вчиненню злочинної дії.

Поняття «морально-психологічного «портрету» злочинця» з'явилося в 50-х роках ХХ століття, коли у США та Західній Європі почали моделювати особливості кожної особи, яка вчиняє те чи інше правопорушення. У 80-х роках ХХ ст. у зв'язку з розслідуванням справи серійного вбивці Теодора Роберта Банді при Національній академії Федерального бюро розслідувань

США був створений відділ біхевіористики, що у своїй роботі використовував метод складання психологічного портрета злочинця («метод психопрофілю»), тобто на основі аналізу злочинної діяльності робилися припущення про психологічні особливості злочинця, визначивши попередньо його особистісні характеристики [1, с. 6]. Надалі цей метод поширився у багатьох країнах, де було визнано, що чинники життя людини суттєво впливають на здійснення конкретних правопорушень. Це допомагає у розшуку винного в схожому діянні, яке вже розкрито, та за яке несе покарання конкретний суб'єкт. На даний момент існує багато чітко встановлених факторів, за допомогою яких складається морально-психологічний портрет:

- 1) загальна характеристика особистості;
- 2) індивідуальні ознаки особистості;
- 3) вік;
- 4) місце проживання;
- 5) місце роботи, служби, навчання;
- 6) часткові характеристики місця ймовірного перебування;
- 7) рівень освіти та професійної кваліфікації;
- 8) рід занять;
- 9) особливості походження і особистої історії життя;
- 10) сімейний стан;
- 11) наявність дітей;
- 12) ставлення до окремих видів діяльності – служба в армії, спорт, медицина, робота з людьми тощо;
- 13) наявність судимості у минулому;
- 14) наявність психічної чи іншої патології;
- 15) антропологічні та динамічні характеристики обличчя (тип зовнішності, статура, пантоміміка тощо) [2, с. 188].

Науковець В. Ю. Шепітько структуризував їх у 3 категорії: дані демографічного характеру, моральні якості та психологічні особливості [3, с. 258].

Також до вищезазначених критеріїв варто додати чинник психічних аномалій. Під ним маються на увазі розлади психіки, схильність до алкоголізму чи вживання наркотиків, конфліктна поведінка. За сприятливих умов вони можуть не проявлятися та не розвиватися. За несприятливих – роблять особу вразливою, знижують механізми контролю, створюють перепони для розвитку соціально-позитивних рис.

Крім характеристики самого злочинця обов'язково враховуються чинники навколишнього середовища, які оточували особу в момент вчинення правопорушення: пора року, час доби, погодні умови, кількість людей на вулиці, наявність зупинок транспорту.

Важливо зазначити, що метод профілювання досі не прийнято в якості наукового. Недоліком виступає те, що для створення такої роботи потрібно володіти максимумом інформації, що є великою рідкістю. Також мінусом є те, що дані переважно надходять від самого правопорушника у формі інтерв'ю з

ним, або допиту, що часто стає перепорою для повного і добровільного викладу інформації або ж навпаки частковому перебільшенню.

Викладене вище можна підсумувати як те, що тематика створення психопрофілю правопорушника є істотним прогресом в науці кримінального права. Обґрунтування індивідуально-психологічних, соціально-психологічних особливостей, видів, типів особистості засудженого сприяє розумінню передумов вчинення кримінальних правопорушень. Саме морально-психологічний «портрет» правопорушника дозволяє передбачити можливість майбутніх вчинень злочинних дій особами, що вже знаходяться на обліку через неправомірну поведінку, вчинення проступків, тощо.

1. Шевцов С. О., Тимошенко А. І., Лозова С. М. *Психолого-криміналістичний портрет невстановленого злочинця. Х.: М-во внутр. справ України, 2011. 84 с.*
2. Чаплинська Ю. А. *Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2019. 187-189 с.*
3. Шенітько В. Ю. *Криміналістика: курс лекцій. Харків: «Одісей», 2005. 368 с.*

Ігор Василюк

доцент кафедри права та фінансів
Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук

Зоряна Зарядюк

доцент кафедри кримінального права та процесу
Волинського національного університету ім. Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ГУМАННЕ СТАВЛЕННЯ

При з'ясуванні питання, чи впроваджено в місцях позбавлення волі гуманне ставлення до засуджених та повага до їх гідності в процесі виконання-відбування покарання, слід виходити з того, що права людини відносяться винятково до сфери взаємин людини з державою, між якими існує споконвічне протистояння, обумовлене нерівним положенням сторін. Саме тому, права людини в діяльності кримінально-виконавчої системи, при застосуванні засобів державного примусу повинні гарантувати суб'єкту відбування покарання захист від приниження і нелюдського ставлення до нього з боку держави, слугувати своєрідним щитом, який би забезпечував засудженим відчуття безпеки в протистоянні з адміністрацією органів і установ виконання покарань. Більш того, як видається, права людини в діяльності органів і установ виконання покарань повинні знайти свій прояв в активному обов'язку адміністрації їх дотримуватися стосовно до кожного із засуджених. Саме з цих міркувань предметом наукових досліджень має стати діяльність адміністрації місць позбавлення волі з організації режиму відбування й виконання покарання в сенсі з'ясування

відповідності міжнародним стандартам поводження із засудженими умов їх тримання, зв'язків з навколишнім світом, підтримки й поновлення їх фізичного і психічного здоров'я, можливості соціальної реінтеграції. А оцінити її стан можна тільки через відчуття засуджених наведених елементів безпосередньо «на собі», під час відбування покарання [1, с. 141-150].

Зокрема, у нормативно-правових актах, які стосуються змісту міжнародних стандартів, наголошується, що інформування засуджених – це одна з ключових засад подальшої роботи з ними. Це полягає в інформуванні їх зрозумілою їм мовою про правила внутрішнього розпорядку та про їхні права і обов'язки в установі (як при прийомі, так і в подальшому, завжди, коли це вимагається), а також дозволу мати при собі тексти всіх відповідних нормативних актів і документів з цих питань. Так само особи, що тримаються під вартою, повинні бути ознайомлені з усіма процесуальними діями, які мають до них відношення, а засуджені – про строк покарання та можливості дострокового звільнення. Подібні положення закріплені й у національному кримінально-виконавчому законодавстві, проте на практиці забезпечуються не завжди та не у всіх установах [2, с. 165]. При цьому, однією з основних вимог міжнародних стандартів щодо гуманного поводження із засудженими є належне їх інформування про права і обов'язки. Але ця вимога як міжнародних, так і національних актів дотримується далеко не завжди, про що свідчать відповідні рішення Європейського суду з прав людини) [3].

Особливу увагу у зв'язку з цим звертають на себе питання, що пов'язані із медичним забезпеченням засуджених у місцях позбавлення волі. Зокрема, при проведенні медичного огляду у відомчих нормативних документах не міститься вимога про забезпечення дотримання прав засуджених зі специфічними потребами чи врахування належності особи до уразливої категорії. Уніфікація підходів та обмеженість у колі медичного персоналу призводить до того, що, приміром, засуджені жінки не мають навіть формальної можливості звернутися з проханням про огляд жінкою-лікарем або медсестрою. Так само відсутня можливість і для забезпечення проведення специфічних обстежень окремих категорій. Як наслідок – наявні процедури не повною мірою відповідають положенням Бангкокських правил, за якими завжди повинно дотримуватись право жінки-засудженої на дотримання лікарської таємниці, включаючи, зокрема, право не надавати інформацію й не проходити огляд у зв'язку з історією її репродуктивного здоров'я [4, с. 127].

Таким чином, проведений аналіз показує, що нині в Україні не створено належних гарантій забезпечення дотримання права засуджених до позбавлення волі гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Як видається, змінити ситуацію можливо шляхом:

- 1) внесення змін до КВК України, спрямованих на нормативне визначення основних складових розглядуваного права та створення підґрунтя щодо їх практичної реалізації;
- 2) прийняття розроблених проектів законодавчих змін щодо удосконалення механізму захисту порушеного права засуджених;

3) встановлення відповідальності персоналу установ виконання покарань за негуманне ставлення до засуджених й порушення їх права на повагу до людської гідності;

4) підвищення ефективності громадського контролю за цим напрямом діяльності адміністрації установ виконання покарань;

5) удосконалення профілактичної діяльності щодо усунення умов для порушення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності, в тому числі й шляхом зміни ментальності й навчання персоналу.

1. Колб О. Г., Василюк І. М. Про деякі змістовні елементи принципу гуманного ставлення до засуджених у сфері виконання покарань України. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. Маріуполь: Донецький державний університет внутрішніх справ, 2021. № 2 (2). С. 141-150.

2. Василюк І. М. *Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності: дис...канд.юрид.наук: 12.00.08*. Запоріжжя: КПУ, 2017. 233 с.

3. *Огляд рішень Європейського суду з прав людини*. Донецьк: Донецький Меморіал, 2011. 55 с.

4. *Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України : наук.-практ. вид. / В. А. Бадира, О. П. Букалов, А. П. Гель, М. В. Романов, І. С. Яковець; за заг. ред. С. Ю. Захарова*. Харьков : Права людини, 2009. 368 с.

Юлія Воронецька

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТРЕТІХ ОСІБ, ЩОДО МАЙНА ЯКИХ ВИРІШУЄТЬСЯ КЛОПОТАННЯ ПРО АРЕШТ

На сьогодні арешт майна є одним із найбільш поширених прикладів обмеження майнових прав осіб у кримінальному процесі на етапі досудового дослідження. Кримінальне судочинство є такою сферою державної діяльності, у якій права громадян може бути порушено найбільше, причому з боку держави та її органів.

Накладення арешту на майно – це захід процесуального примусу, що полягає в адресованій власнику майна забороні розпоряджатися і в деяких випадках користуватися ним, а також у фактичному вилученні майна та передачі його на зберігання [3, с.387].

Накладення арешту на майно посідає чільне місце серед засобів забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, оскільки він завершує діяльність щодо розшуку майна, набутого злочинним шляхом, і слугує основним засобом забезпечення звернення до нього в подальшому [4, с.54].

Варто наголосити що не може бути арештованим майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, окрім випадку арешту майна задля забезпечення збереження речових доказів.

Статтею 64-2 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особи. Третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються арешту майна, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених КПК України [1].

Системний аналіз ч. 1–4 ст. 170 КПК України дає змогу дійти висновку, що арешт на майно третьої особи може бути накладений у двох випадках: по-перше, з метою збереження речових доказів; по-друге, – забезпечення спеціальної конфіскації. Залежно від цього, матеріально-правовими (фактичними) підставами арешту майна вищезазначених осіб у конкретному кримінальному провадженні можуть бути достатні підстави вважати, що:

1) речі, документи, гроші є знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально-протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально-протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок учинення кримінального правопорушення, тобто відповідають критеріям, які ставляться до речових доказів (ч. 3 ст. 3, ст. 170, 98 КПК України);

2) майно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України, зокрема, гроші, цінності та інше майно, що одержані внаслідок учинення злочину та які є доходами від такого майна, призначалися для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику, а в разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави (ч. 4 ст. 170 КПК Україна, ч. 1 ст. 962 КК Україна) [2, с. 21].

Питання законодавчого забезпечення арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є досить динамічними. У вказаній сфері постійно виникають нові проблеми. Наприклад, Законом України від 18 лютого 2016 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно вдосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», КПК України доповнено ст. 64-2 «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» та внесені

зміни до п. 25, 26 ч. 1 ст. 3, ч. 4 ст. 20, гл. 17, ч. 1 ст. 393 КПК України [3, с.388].

Таким чином, станом на сьогодні арешт майна, як захід забезпечення кримінального провадження, є одним із найбільш поширених заходів обмеження майнових прав осіб у кримінальному процесі. Важливим залишається наголосити, що у законодавстві України досить чітко і змістовно йдеться про забезпечення прав третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт. Але разом із цим виникає ряд питань щодо проблем які виникають в разі арешту цінних паперів. А також варте уваги питання накладення арешту на майно у виді «крипто валюти», статус такого майна як об'єкта цивільно – правових відносин на сьогодні чітко не визначено.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>.
2. Верховляд-Герасименко О. В. До питання накладення арешту на майно третіх осіб у кримінальному провадженні / О. В. Верховляд-Герасименко // Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 20–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_1_4.
3. Зелькіна Т.Є. Сутність та актуальні питання арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ м. Київ 2018. №2. С. 385 – 389. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13750/1/36.pdf>.
4. Ионов В. А. Наложение ареста на имущество при производстве предварительного расследования по уголовным делам об экономических преступлениях : монография / В. А. Ионов. М. : Юрлитинформ, 2012. 192 с.

Ольга Гливчак
студентка

Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Самогубство означає покінчити з власним життям. Іноді це спосіб людей уникнути болю чи страждань. Коли хтось припиняє власне життя, ми кажемо, що вони померли від самогубства. Спроба самогубства означає, що хтось намагався покінчити з життям, але не помер.[3, с.888]

Ось деякі міфи і факти про самогубство. Міф : самогубства не дуже поширені. Факт : хтось помирає від самогубства майже щодня. Міф : думки про самогубство не дуже поширені. Факт : кожна дев'ята людина деякий час замислювався про самогубство. Міф : той, хто хоче померти використовуючи самогубство, просто хоче померти. Факт : люди, які помирають хочуть позбутися поганого у своєму житті. Вони не знають, що ще робити. Міф : люди, які намагаються покінчити життя самогубством, просто хочуть уваги. Факт : спроба самогубства дійсно показує, що комусь потрібна допомога. Люди, які намагаються покінчити життя самогубством, часто вважають, що це

єдиний спосіб зупинити біль. Їхні почуття дуже реальні, із ними дуже важко впоратися. Міф : люди, які пережили спробу самогубства, ніколи більше не спробують покінчити з життям. Факт : більшість людей, які помирають від самогубства, раніше намагалися вчинити самогубство. Міф : Тільки люди з психічними захворюваннями думають про самогубство. Факт : вам не потрібно мати психічне захворювання, щоб думати про самогубство. Міф : розмови про самогубство змусять людей задуматися про те, щоб померти від самогубства. Факт : чесна розмова про самогубство - хороший спосіб дізнатися, чи потрібна комусь допомога. Розмови про самогубство знижують ризик самогубства. Тобто самогубство це рішення обмірковане людиною, і вважається нею єдиним правильним виходом із проблем з якими їй впоратись не під силу. [3,с.153]

Часто самогубство може бути спричинене не тільки рішенням людини свідомим і вільним . Також можуть бути інші чинники, от наприклад політичні, економічні, соціальні. Кількість самогубств зростає з різким розвитком технологій, екологічними проблемами, зміною політичною влади, війною. Найбільшої поширеності думок про самогубство виникає у молоді і пенсіонерів, це одні з незахищених верств населення.

В Україні вчинення самогубства пов'язане найчастіше з соціально-майновим статусом осіб, які не можуть дозволити собі нормальні умови життя в цивілізованому суспільстві. [3,с.890]

Суїцидальні думки виникають і мають здатність викликати емоційний конфлікт у особи. Натомість наша захисна система організму реагує на ці сигнали дисбалансу і боротьби, у певних випадках вона мотивує функції захисту, але інколи руйнування. Через процеси руйнування в емоційному і психологічному стані особи зникає здатність до адаптування, людина ізолюється від світу. Через це не може задовільнити свої базові цінності і потреби, і тут наслідком стає суїцидальна поведінка.

Але у деяких випадках конкретна особа бере на себе весь контроль над середовищем потерпілого. Безпосередньо здійснюючи вплив у вияві шантажу, систематичного приниження людської гідності, жорстокого поводження.

Регулює ситуацію щодо доведення до самогубства стаття 120 ККУ, у ній передбачено за вищевказану поведінку, що спричиняє замах до самогубства або саме самогубство, кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення або обмеження волі на строк до трьох років. Якщо потерпілий перебував у фінансовій залежності від винуватого – то строк обмеження або позбавлення волі збільшується до п'яти років. Якщо шантаж, жорстоке поводження систематичне приниження гідності суміщається із залежністю потерпілого від винуватого і це діяння було застосовано до неповнолітнього, наслідком чого був замах на самогубство або здійснення суїциду, особа карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.[2]

Родовим об'єктом у цій ситуації виступає життя і здоров'я людини, бо наслідком самогубства або спроб самогубства є погіршення стану здоров'я або смерть. Кожна особа має право самостійно розпоряджатися своїм життям, а

під час вчинення доведення до самогубства, винний позбавляє потерпілого цього права і тим самим прирівнює своє діяння до вбивства. [1]

Якщо розглядати певні види способів доведення до самогубства то під шантажем слід розуміти такі дії винного як постійне залякування потерпілого розкриттям якоїсь інформації, що може порушити спокій сім'ї потерпілого, знищення репутації, розкриття особистих даних.

Під постійним жорстоким поведінням як способом доведення до самогубства слід розуміти безжальні дії винного, під час яких потерпілий зазнає сильних фізичних або психологічних страждань.

У Канаді кожен винен у вчиненні кримінального правопорушення і може бути засуджений до позбавлення волі на строк не більше 14 років, який, не залежить від того, настане самогубство чи ні.

В Італії у деяких випадках надання допомоги постраждалій людині за допомогою самогубства не є кримінальним правопорушенням, заявив вищий суд Італії. Рішення означає, що парламенту було запропоновано обговорити це питання з урахуванням рішення суду. Конституційний суд Італії постановив, що допомагати самогубству не завжди є злочином. Суд ухвалив те що, особа, яка сприяє суїцидальному наміру пацієнта, якого підтримують у живих за допомогою засобів життєзабезпечення та страждає на незворотну патологію, таку особу попри смерть пацієнта не каратимуть законом. Стан пацієнта повинен викликати фізичні та психологічні страждання, які він чи вона вважає нестерпними, - сказав суд.

26 грудня 2019 р. Президент Бразилії оприлюднив новий закон, прийнятий Бразильським конгресом, який передбачає кримінальну відповідальність за підбурювання до самогубства. Новий закон вносить зміни до статті 122 Кримінального кодексу. Відповідно до статті 122 зі змінами, спонукати когось до самогубства чи самоушкодження, чи спонукати до самогубства, або надати матеріальну допомогу особі, яка вчинила такі дії, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років. Якщо самопошкодження або спроба самогубства спричинили «серйозні» або «дуже серйозні» тілесні ушкодження, відповідно до положень пунктів 1 та 2 статті 129 Кримінального кодексу Бразилії, покарання збільшується від одного до трьох років позбавлення волі. Якщо самогубство здійснено або якщо каліцтво призвело до смерті, покарання додатково збільшується до двох-шести років позбавлення волі.

Покарання подвоюється, якщо злочин вчинено з корисливих, підлих причин або якщо потерпілий є неповнолітнім або має з якихось причин знижену здатність до опору. Покарання може також подвоїтися, якщо спонукання чи спонукання здійснюються через комп'ютерну мережу чи соціальну мережу або передаються у режимі реального часу.

Евтаназія - це практика припинення життя пацієнта, щоб обмежити його страждання. Пацієнт, про якого йде мова, зазвичай буде невиліковно хворим або відчуває сильний біль і страждання.

Саме слово «евтаназія» походить від грецьких слів «eu» (добро) і «thanatos» (смерть). Ідея полягає в тому, що замість того, щоб засуджувати когось на повільну, болісну або недостойну смерть, евтаназія дозволила б пацієнту пережити відносно «доброї смерті».

Різні практики підпадають під позначку «евтаназія». Ось деякі відмінності, що розмежовують різні версії.

Активна евтаназія: вбивство пацієнта активним шляхом, наприклад, введення пацієнту смертельної дози ліків. Іноді називають «агресивною» евтаназією.[4]

Пасивна евтаназія: навмисне дозволяючи пацієнтові померти, відмовляючись від штучних засобів життєзабезпечення, таких як апарат штучної вентиляції легень або трубка для годування. Деякі вчені - етики розрізняють відмову від підтримки життєвого циклу та відмову від його підтримки (пацієнт перебуває на підтримці життєдіяльності, але потім її вилучають).

Добровільна евтаназія: за згодою пацієнта.

Мимовільна евтаназія: без згоди пацієнта, наприклад, якщо пацієнт без свідомості і його чи її бажання невідомі. Евтаназія, що вводиться самостійно: пацієнт вводиться засоби смерті. Евтаназія, що вводиться іншим: особа, яка не пацієнт, вводиться засоби смерті. Допомога: пацієнт вводиться засоби смерті, але за допомогою іншої особи, наприклад, лікаря. Існує багато можливих комбінацій вищезазначених типів, і багато видів евтаназії є морально суперечливими. Деякі види евтаназії, такі як допоміжні добровільні форми, є законними в деяких країнах.

Ще існує такий термін «вбивство милосердя». Зазвичай він позначає активну, мимовільну евтаназію, що вводиться іншими засобами. Іншими словами, хтось вбиває пацієнта без його явної згоди припинити страждання.

Суїцид за допомогою лікаря: Фраза «самогубство за допомогою лікаря» відноситься до активної, добровільної, евтаназії за допомогою, коли лікар надає допомогу пацієнту. Лікар надає пацієнту такі засоби, як достатня кількість ліків, щоб пацієнт вбив себе.

Деякі випадки евтаназії відносно безперечні. Наприклад, майже повсюдно засуджується вбивство пацієнта проти його волі (мимовільне, агресивне/активне, інше). Наприкінці 1930 -х - на початку 1940 -х років у Німеччині Адольф Гітлер здійснив програму винищення дітей - інвалідів (з дозволом або без дозволу батьків) під виглядом покращення арійської «раси» та зменшення витрат для суспільства. Тепер усі вважають, що така евтаназія на службі програми евгеніки була явно морально неправильною [5].

Які ключові моменти в суперечці щодо евтаназії?

Прихильники активної евтаназії зазвичай стверджують, що вбити пацієнтів, про яких йде мова, не гірше, ніж дати їм померти. Прихильники добровільної евтаназії часто стверджують, що пацієнти повинні мати право робити те, що вони хочуть, із власним життям. Прихильники вбивства милосердя стверджують, що для пацієнтів, які перебувають у вегетативних

станах без перспективи одужання, дозволити їм померти запобігає майбутнім марним зусиллям лікування. Якщо вони страждають, то вбивство запобігає подальшим стражданням. Прихильники самогубства за допомогою лікаря стверджують, що лікар, який надає допомогу невиліковно хворому або страждаючому пацієнту, просто допомагає пацієнту, який хоче гідно померти.

Самогубство - це зумисне позбавлення власного життя. Деякі люди вчиняють спроби самогубства або замах на самогубство, тобто їм не вдалося померти. Доведення до самогубства регулюється в Україні кримінальним законодавством. Доведення до самогубства прирівнюється до вбивства. У деяких країнах світу питання доведення до самогубства регулюються по-іншому. Евтаназія, за певною думкою, доведення до самогубства може мати наслідком засудження за кримінальне правопорушення або жодного покарання, якщо в законах країни не вказано іншого.

1. *«Доведення до самогубства :кримінально-правовий аналіз» «Молодий вчений» • № 11 (51) • листопад, 2017 р.*
2. *«Доведення до самогубства : до питання кримінального регулювання» Юридичний науковий електронний журнал*
3. *Ліана Алавердова «Самогубство: до і після» 200ст*
4. *Эвтаназия как философско-правовая проблема ,Коротких К. С.*
5. *«Проблема життя і смерті . Евтаназія. Вбивство чи милосердя?» Бобров О.Е., Сластенко Е.Ф.*

Зоряна Грицак

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Інна Циліорик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУТНІСТЬ, ВИДИ ТА УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження правообмежувального та примусового характеру, які застосовуються слідчим суддею чи судом за наявності достатніх підстав щодо підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, або особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію) [1, с. 141].

На думку науковців Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк, застосування запобіжних заходів має дві мети:

- **забезпечувальна**, сутність якої полягає у створенні умов та вжиття заходів для виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього (них) процесуальних обов'язків.
- **превентивна** полягає у запобіганні спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або

спотворити будь-яку з речей або документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншою мірою; учинити інше кримінальне правопорушення або продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [2, с. 454].

Частина 1 статті 176 чинного Кримінального процесуального кодексу України передбачає такі види запобіжних заходів:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставами для застосування запобіжного заходу є:

- наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення,
- наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї статті [3].

До умов застосування запобіжних заходів відносять такі:

- вони можуть застосовуватися лише в межах кримінального провадження, за винятком тимчасового запобіжного заходу;
- затримання, яке фактично може бути застосоване одночасно з початком кримінального провадження або ж як привід до його початку;
- запобіжні заходи застосовуються до належних суб'єктів: підозрюваного, обвинуваченого, засудженого;
- запобіжні заходи за ступенем обмеження прав і законних інтересів мають бути в кореляційному зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину: домашній арешт і взяття під варту застосовуються лише у разі учинення особою злочину, за який передбачено призначення покарання позбавлення волі;
- щодо особи може бути застосовано лише один із передбачених запобіжних заходів [2, с. 455].

Ч. 1 ст. 178 КПК України визначає такі обставини, які враховуються при обранні запобіжного заходу: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця

роботи або навчання; репутацію підозрюваного, обвинуваченого; майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини; ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї [3].

В науці також існує велика кількість поглядів щодо класифікації запобіжних заходів. Наприклад, найпоширенішою вважають класифікацію запобіжних заходів за характером впливу на підозрюваного, обвинуваченого. За цим критерієм усі запобіжні заходи поділяють на: запобіжні заходи, що пов'язані із позбавленням волі і запобіжні заходи, що не пов'язані з позбавленням волі [4, с. 333-336].

Фірман О.В. запропонував класифікацію запобіжних заходів залежно від способу впливу на особу, до якої вони застосовуються, залежно від встановлених строків застосування, за суб'єктами, до яких вони застосовуються.

Залежно від способу впливу на особу, до якої вони застосовуються:

- 1) ті, що фактично обмежують свободу людини, включаючи право на вільний вибір місця проживання;
- 2) ті, що обмежують майнові права;
- 3) ті, що пов'язані з гарантією третіх осіб;
- 4) ті, що діють психологічно.

За суб'єктами, до яких вони застосовуються:

- 1) загальні;
- 2) спеціальні (щодо неповнолітніх; щодо осіб, стосовно яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру; щодо осіб, стосовно яких вирішується питання про їх екстрадицію);

Залежно від встановлених строків застосування:

- 1) з обмеженим строком дії;
- 2) з необмеженим строком дії [5, с. 190-191].

Отже, запобіжні заходи застосовуються в тих випадках, коли особа ще не визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення (діє принцип презумпції невинуватості коли особа є невинуватою). Тобто застосування запобіжних заходів не повинно розцінюватися як покарання, а вважається тільки певними обмеженнями особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

1. *Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с.*

2. *Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцка. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651- VI. Дата оновлення: 05.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.03.2022).*
4. *Кримінально-процесуальне право України: Підручник. За заг. ред. Ю. П. Аленіна. Харків: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.*
5. *Фірман О. В. Класифікація запобіжних заходів за КПК України. ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО. 2015. № 6-2 (частина 3). С. 187–191.*

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗАПОБІГАННЯ СКОЄННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У наукових джерелах слово «методологія» тлумачать як сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науковій діяльності відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [1, с. 371], а під «дослідженням» розуміють наукову працю, в якій вивчається яке-небудь питання [1, с. 191]. При цьому, як вірно зауважив А. П. Закалюк, вищою формою пізнання є наукове знання, що є результатом наукового дослідження, яке відрізняється від інших форм пізнання своїми якісними ознаками, а саме:

- а) воно завжди є цілеспрямованим, тобто здійснюється не стихійно, а за поставленою метою;
- б) це пізнання є системним, тобто певним чином забезпечується упорядкованістю, через що наукове пізнання, як правило системно закономірне;
- в) системність та упорядкованість роблять наукове знання контрольованим, тобто завжди є можливість перевірити його адекватність, відповідність сучасному рівню наукових знань;
- г) ці та інші властивості надають науковому знанню надійності;
- г) результатом наукового пізнання, як правило, є визначення (або підтвердження) певних закономірностей, теорій, понять, наукових фактів;
- д) наукове дослідження завжди має методичне забезпечення;
- е) якщо розглядати наукове пізнання як певну систему, то саме науковий метод є в ній системоутворюючим елементом, у зв'язку з яким та у залежності від якого перебувають усі інші елементи, зокрема й результат наукового пізнання [2, с. 96-97].

Враховуючи зазначені особливості наукового дослідження, М. С. Кельман доводить у своїх роботах, що глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципових орієнтирів подальшого розвитку правової науки є

найважливішим напрямом наукових досліджень, основою ефективності яких має бути методологія правознавства. Саме тому формування методологічної системи, на його думку, є першочерговим завданням для української правової науки [3, с. 5].

Важливим у зв'язку з цим є такий висновок з означеної проблематики – як і будь-яка суспільна діяльність, методологія наукового дослідження виконує наступні функції:

1) визначає способи здобуття наукових знань, що відображають динаміку процесів і явищ;

2) передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета;

3) забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесів чи явищ, що вивчаються;

4) допомагає введенню нової інформації;

5) забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;

6) створює систему наукової інформації, що ґрунтується об'єктивних явищах і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [4, с. 11-12].

Виходячи з цього, учені розділяють три різновиди методологій:

1. Філософську або фундаментальну, тобто таку систему діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову методологію, і через методологію окремих наук.

2. Загальнонаукову, що використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах досліджень: історичному, логічному, системному, моделювання тощо.

3. Конкретно-наукову, тобто таку, що являє собою сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми [4, с. 12].

Зазначені наукові підходи щодо змісту методології дослідження й були використані у цій роботі при вивченні питань, що стосуються запобігання злочинам в Україні, наприклад, у сфері посягань на суб'єктів кримінального провадження. Крім цього, така наукова позиція ґрунтується у цій роботі на висновках О. П. Рябчинської про те, що в сучасній методології юридичної науки, наявними є не тільки кризисні явища, які пов'язані з поширеністю досліджень суто описового характеру, що зводяться до коментування правових актів, через що це не має відповідної наукової цінності, але й відсутні чіткі уявлення про методологічний інструментарій конкретно-наукових досліджень, включаючи й сферу виконання покарань [5, с. 11].

Виходячи з цього та враховуючи особливості правовідносин, що виникають у сфері посягань на суб'єктів кримінального провадження, а також специфіку наукових досліджень у даному напрямі, під «методологією дослідження змісту діяльності, пов'язаної із запобіганням кримінальним

правопорушенням щодо суб'єктів кримінального провадження слід розуміти систему методів, прийомів і засобів наукового пізнання, яке складається з комплексу апробованих на практиці найбільш раціональних шляхів, засобів і форм руху мислення, що використовуються в ході наукового пошуку та цілеспрямована на правильне вивчення змісту соціально-правової природи, зазначеного суспільного явища.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.

3. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складових культури дослідника : навчальний посібник для аспірантів та магістрів / за заг. ред. М. С. Кельмана. Львів : Видавництво «Растра-7», 2017. 220 с.

4. Основи методології, наукових досліджень : навч. посіб. для студ. і курсантів / Прибутько П. С., Заяць Н. В., Лук'янець Г. І. / за ред. П. С. Прибутька. Київ : НАВС, 2015. 156 с.

5. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні : поняття, значення та принципи побудови : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвес-трейд, 2013. 448 с.

Назарій Гузела

аспірант Львівського університету бізнесу та права

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук, доцент

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ВЧИНЕННЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.

Запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Система запобігання злочинності України умовно складається з напрямів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального характеру.

Загальносоціальне запобігання злочинності, а також вчиненню адміністративних правопорушень – це, насамперед, широкий комплекс соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, а також це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього їх попередження, як на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [1, с. 53-54].

Спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на

усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам складається із трьох напрямів діяльності: кримінологічної профілактики; відвернення злочинів; припинення злочинів.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного злочинця, є індивідуальним запобіганням. Усунення загрози потенційного злочину – головне завдання індивідуального запобігання, а об'єктом індивідуального запобігання злочину є: поведінка та спосіб життя осіб з високою ймовірністю вчинення злочину; психофізичні особливості індивідів; несприятливі умови оточуючого середовища; інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення злочину [2].

Саме на теоретичні положення і дослідження загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинності спираються окремі прикладні напрями запобігання злочинності. Одним із таких напрямів є стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів, сформульована на Сьомому Конгресі ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя і запропонована з урахуванням особливостей злочинних проявів, криміногенної обстановки в державі, ресурсного забезпечення її упровадження на національному рівні.

Провідна ідея Стратегії полягає не лише у створенні різних за природою організаційно-управлінських заборон, дозволів, відмов від використання у побуті певних матеріалів, пристосувань, технічних засобів, бар'єрів, перепон, пропагандистських компаній тощо, що веде до фізичного обмеження і усунення умов вчинення злочинів, а й в інформаційному впливі на свідомість і інтелект потенційних злочинців, що звужує варіативність їх поведінки [3].

Не менш важливим питанням в боротьбі проти злочинності для України є зарубіжний досвід. Зокрема, різноманітні міжнародними формами участі громадськості у запобіганні злочинності є: патрулювання, надання інформації про злочинців або факти вчинених злочинів, участь в антикорупційних заходах, сприяння у ресоціалізації правопорушників, надання допомоги жертвам злочинів, посилення захищеності власного майна, участь в інформаційних антикриміногенних заходах та інші форми [4, с. 139].

Крім того, у редакційній статті журналу «Police Professional» під назвою «Застосування судових заборон у боротьбі з організованою злочинністю» (Велика Британія) наводяться інноваційні знахідки для скорочення насильства місцевих організованих злочинних груп. На основі відповідного законодавства використовуються такі запобіжні заходи, як: переселення членів банд із районів мешкання; заборона носіння зброї; заборона знаходження у певних місцях; припинення виплат допомоги у зв'язку з непрацевдатністю та ін.

Японські правоохоронці протидіють організованій злочинності за допомогою нових законодавчих актів, згідно з якими злочином вважаються грошова виплата якудзі (мафії) і співробітництво з нею у прибуткових справах. Якщо хтось виплачує чи виплачував гроші з метою власної вигоди, то він більше не визнається потерпілим, а вважається співучасником злочину.

А от в Австралії та деяких штатах США реєструють і публікують дані про сексуальних злочинців для посилення офіційного і громадського

контролю, що насправді має свій ефективний вплив при боротьбі зі злочинною діяльністю [5].

Отже, запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах, а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів [4]. Така протидія повинна бути реалізована в трьох напрямках: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному, сукупність яких полягає не тільки в конкретних діях держави в вигляді заборон, а й в інформаційному впливі на свідомість злочинця. Тільки в сукупності цих трьох факторів та міжнародному досвіді Україна справді може вийти на новий рівень протидії злочинності.

1. Даньшин І. М. Кримінологія: Загальна та особлива частини. Харків Право. 2009. 288 с.
2. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. URL: file:///C:/Users/%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0/Downloads/vapny_2015_2_12.pdf
3. Запобіжний потенціал Стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/155263/154800>
4. Шрамко С. С. Запобігання злочинності за участю громадськості: зарубіжний досвід. Вісник Асоціації кримінального права України. 2018. №2(11). С. 138-154.
5. Запобігання злочинності. URL: <file:///C:/Users/%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0/Downloads/168056-371801-1-PB.PDF>

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

Денис Бартусяк

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Однією із найгостріших проблем сьогодення в Україні є негативна криміногенна ситуація, масова безкарність злочинців та беззахисність звичайних громадян як результат. Тому ми вважаємо за необхідне дослідити рівень і стан злочинності в країні та рівень боротьби із нею з боку правоохоронних органів [1, с. 71].

Антисуспільні властивості особи, які склалися під впливом негативних умов її формування, ведуть до вчинення злочинів за наявності певних обставин, що сприяють такому наслідкові і створюють ситуацію вчинення

злочину – криміногенну ситуацію. Слово «ситуація» походить від латинського «situs» і означає сукупність умов, які створюють ті чи інші відносини, обставини, становище.

Криміногенна ситуація – інтегрована, змінювана сукупність характерних матеріальних, психологічних, інформаційних та інших факторів, яка сформувалась на момент вчинення злочину і яка обумовлює прийняття відповідних рішень і вибір способу дій суб'єктів. Вона обумовлює своєрідність механізму злочинної поведінки через те, що акумулює різні за обсягом та джерелами походження інформаційні потоки [2, с. 342].

В кримінології за характером впливу на людину ситуації поділяються на сприятливі (некриміногенні) на несприятливі (криміногенні). У вузькому значенні криміногенна ситуація означає сукупність різних за своєю природою об'єктивних обставин, які внаслідок взаємодії з суб'єктами призвели до виникнення певного злочину. У широкому розумінні – це рівень злочинності на певній території в певний період часу [3, с. 56].

Для формування уявлення про реальний стан злочинності варто порівняти статистичні дані початку 2019 року (за січень) та останні доступні дані (за серпень).

У січні 2019 року було зареєстровано 50906 кримінальних правопорушень: особливо тяжких – 2791, тяжких – 12707, середньої тяжкості – 21880, невеликої тяжкості – 13528, кримінальних проступків – 0. Закрито провадження лише у 18651 випадку. Якщо звернутися до характеристик осіб-злочинців, то більшість злочинів було вчинено особами, які раніше не були судимі, далі ідуть злочини, вчинені особами, які вже мають судимість (2681), у стані алкогольного сп'яніння (460), вчинені неповнолітніми (151). На кінець січня 2019 року рішення не прийнято у 43225 випадках [4].

Розглянемо статистику за серпень 2019 року. Станом на даний місяць було зареєстровано 334594 випадки кримінальних правопорушень, враховуючи попередні місяці, вручено повідомлення про підозру – 114732. Найбільше було вчинено злочинів середньої тяжкості – 134820, тяжких – 100568, невеликої тяжкості – 86779, особливо тяжких – 12427. Злочини, вчинені особами, судимими за вчинення кримінальних правопорушень – 38281, у стані алкогольного сп'яніння – 6706, неповнолітніми – 2458. Закрито провадження у 234703 випадках [5].

Опираючись на вищезазначені дані, можемо зробити висновок, що середній приріст злочинності в Україні складає приблизно 50000 зареєстрованих випадків на місяць, враховуючи дані на початку 2019 року та останні звітні дані Генеральної прокуратури України. З січня по серпень число злочинів зросло у 6 разів. Цей приріст є досить великим, особливо якщо звертати увагу на співвідношення розкритих та нерозкритих справ (яких переважає більшість). Також варто зазначити, що найбільше вчинено злочинів проти власності (191769 станом на серпень), тобто злочинцями в основному керує саме бажання матеріального збагачення.

1. Георгіу О. А. Статистичний аналіз рівня правопорушень та злочинності в Україні. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць*. О.: ОНУ, 2017. № 3. С. 71 – 76.
2. Литвинов О. М. Криміногенна ситуація. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Х.: «Всеукраїнська асоціація кримінального права», 2016. № 2 (7). С. 342 – 346.
3. *Юридична енциклопедія: В 6 т., Т. 3: К – М; Редкол.: Ю. С. Шемиученко та ін.* К.: Українська енциклопедія, 2001. 792 с.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень 2019 року. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення 30.09.2019).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за серпень 2019 року. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення 30.09.2019).

Назарій Гузела

аспірант Львівського університету бізнесу та права

ПРОБЛЕМА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Україна сьогодні у досить складний час проходить період становлення правова європейська держава. Сутність правової європейської держави полягає насамперед в тому, що в такій державі надійно захищені права та свободи людини, гарантований їхній захист від будь яких шкідливих та суспільно-небезпечних посягань. Не останнє місце в гарантуванні такого захисту належить системі адміністративної юстиції, яку уособлює насамперед система ефективно функціонуючих адміністративних судів в Україні, які покликані реалізувати адміністративне судочинство. В цьому випадку не зайвим буде звернути увагу на сутність адміністративного судочинства, його мету та засади адміністративного провадження. Тільки дослідивши зазначені інститути можна аналізувати адміністративне судочинство як невід’ємний елемент більш загальної системи захисту прав людини. Тут також слід звернути увагу на дефініцію цього поняття. Зазначимо, що досить широке визначення поняття “адміністративне судочинство” подає у дисертаційній роботі А. В. Руденко, який вказує, і цю його позицію підтримують багато інших науковців, адміністративне судочинство являє собою це форму позовного здійснення правосуддя, яка полягає у всебічному, повному, об’єктивному розгляді та вирішенні адміністративними судами в стадійному порядку, визначеному нормами Кодексу адміністративного судочинства України, адміністративно-правових спорів, що виникають між фізичними та юридичними особами, з одного боку, та суб’єктом владних повноважень (органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами) – з іншого, з метою захисту прав та свобод фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, здійснення контролю у сфері публічно-правових відносин [2, с. 80].

Водночас, характеризуючи сутність адміністративного судочинства слід зазначити, що зміст адміністративного процесу в Україні становлять правовідносини, що виникають в процесі реалізації адміністративного судочинства (п.5 ч.1 ст.3 КАС України). Ми поділяємо позицію, що становлення галузі адміністративного права України, в якій було б теоретично сформульовано термін “адміністративний процес”, відбувалося ще далеко до прийняття КАС України у 2005 році та подальшого становлення системи адміністративного судочинства з метою судового вирішення адміністративних (публічно-правових) спорів. Слід зазначити, що ці вчені притримуються наступної позиції: якщо мета судочинства являє собою уявну модель бажаного результату – те, до чого прагнуть суб’єкти судового процесу, то під метою адміністративного судочинства слід розуміти захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, забезпечення законності та справедливості при здійсненні правосуддя. Іншими словами, мета розкривається через завдання [5, с.8; 4, с. 88].

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС України завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб’єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ[1]. Тому, в порядку адміністративного провадження можуть бути оскаржені будь-які рішення, а також дії чи бездіяльність суб’єктів владних повноважень, крім випадків, якщо щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією України чи законами України закріплено інший порядок судового провадження. З позиції деяких вчених завданнями вітчизняного адміністративного судочинства повинен бути захист природних прав громадян від порушень з боку органів публічної влади, їх посадових осіб, які здійснюють владні функції відповідно до чинного законодавства [3, с. 19; 4, с. 88]. Основним змістом сутністю правозахисної діяльності судів адміністративної юстиції є забезпечення відновлення та охорони прав фізичних та юридичних осіб у разі їх порушень у публічно-правових відносинах. Слід наголосити, що сутність, ознаки та класифікаційні види публічно-правових відносин поки що не належному рівні досліджені у вітчизняній юридичній науці. Однак, Зазначена проблема також має важливе значення як з теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки, вона безпосередньо пов’язана з обранням особою відповідного суду з судової системи держави з метою захисту тих чи інших своїх прав, порушених чи незабезпечених державою у відносинах із суб’єктами владних повноважень, а отже, зазначена проблема напряму пов’язана з досягненням чи не найважливішого завдання - швидкості та дієвості судочинства на шляху відновлення порушених прав. Саме на розв’язанні цієї проблеми сконцентована позиція законодавця, яка формулюється в національній концепції адміністративного судового захисту і полягає в забезпеченості ним як публічних, так і приватних (визначених відповідно публічним та приватним правом) суб’єктивних прав фізичних осіб, коли допускається їх порушення або

обмеження в публічно-правових відносинах суб'єктами владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАСУ) [1].

Слід зазначити, що сферою адміністративного судочинства захищаються більшість політичних та соціальних прав і свобод громадян України. Також існує чимале коло економічних, особистих (зокрема, духовних) суб'єктивних правових можливостей особи, визначених нормативно-правовими актами України, реалізація яких відбувається саме у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, або які зазнають певних часом незаконних обмежень в роботі органів влади, органів місцевого самоврядування чи їх посадових чи службових осіб [6, с. 161]. Це дає можливість констатувати, що адміністративна юстиція в Україні в особі системи адміністративних судів є спеціальним незалежним правовим інститутом, покликаним урегульовувати, неупереджено розв'язувати спори між державою та особою. Поряд з цим адміністративна юстиція охоплює також виконання адміністративними судами також і функції гарантування верховенства права і законності під час державного регулювання економіки, неприпустимості необґрунтованого втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування до сфери вільного ринкового господарювання. Отже слід підтримати позицію, що адміністративне судочинство як процесуальна діяльність пов'язується саме із “розглядом і вирішенням адміністративних справ”, що вказує на процесуальну сторону правосуддя в адміністративних справах, характеризуючи таким чином сам його процес, спрямований на вирішення публічно-правового спору, а також захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, якщо таке порушення мало місце [4, с.91]. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 3 КАС України адміністративне судочинство визначається як діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, тобто вирішення фактично означає усунення публічно-правового конфлікту між фізичною чи юридичною особою та суб'єктом владних повноважень, коли порушене право відновлено чи захищено в інший спосіб, що забезпечує ефективне поновлення в правах або справедливу компенсацію шкоди, або ж коли суд владно підтвердить відсутність між сторонами спірних матеріальних правовідносин і відсутність у позивача права, за захистом якого він звернувся до адміністративного суду, або ж за наявності спірних матеріальних правовідносин дійде висновку про незаконність чи недоведеність позовних вимог позивача. принципів адміністративного судочинства, варто сказати, що вони будучи основоположними засадами, ідеями, в яких відображено якісні особливості, певні специфічні властивості, що закріплені в нормах права і які відображають структуру адміністративного судочинства, стан та перспективи його розвитку, спрямовані на захист прав, свобод і інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Таким чином, розвиток адміністративного судочинства України слідує відповідно до основних європейських стандартів відправлення правосуддя на основі дотримання конституційних та спеціальних засад щодо здійснення адміністративного судочинства в Україні, закріплених, відповідно, в

Конституції України та в Кодексі адміністративного судочинства України, кожна з яких охоплюється єдиною взаємоузгодженою системою адміністративного судочинства, метою якого безсумнівно є захист прав та свобод людини і громадянина.

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. – Ст. 446.
2. Андруневчин О. М. Суб'єкти адміністративного судочинства України: [дисертація кандидата юридичних наук: 12.00.07]. Львів, 2012. – 231 с.
3. Башкатова В. В., Світличний О. П. Роль адміністративного права України у захисті прав і законних інтересів людини і громадянина: [монографія]. – К., 2016. – 203 с.
4. Будзик Б. Мета, завдання та принципи адміністративного судочинства на сучасному етапі реформування судової системи України/ Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юричні науки. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. — № 884. — С. 88–92.
5. Кузьменко А. І. Треті особи в адміністративному процесі.: автореф. дис. ... наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. “Адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право” / А. І. Кузьменко. – К., 2017. – 22 с.
6. Константій О. В. Види прав і свобод фізичних осіб, які захищаються в національній системі судового контролю за публічною адміністрацією / О. В. Константій // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 3 (11). – С. 161–173.

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

Богдан Юрків

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕЯКИХ ВИДІВ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Рецидивна злочинність являє собою один з найбільш небезпечних видів злочинності. Її підвищена суспільна небезпека обумовлена перш за все тим, що вчинення особою більше одного злочину свідчить про наполегливе прагнення продовжувати злочинну поведінку, про зміцнення в свідомості злочинних навичок. Крім того, рецидивна злочинність є свідченням невміння держави і суспільства виправляти своїх громадян і допомагати їм у міру необхідності, тому її вивченню приділяється особлива увага.

Поняття «рецидив злочинів» визначено в теорії кримінального права й закріплено ст. 34 Кримінального кодексу України. Рецидивом злочинів, зокрема, визнається випадок вчинення особою, яка має судимість за умисний злочин, нового умисного злочину. Аналізуючи юридичне наповнення дефініції цього поняття, стає зрозуміло, що застосоване до винуватої особи разове покарання не призвело до виправлення цієї особи, виявилось недостатнім.

Отже припинення продовжуваної протиправної поведінки потребує додаткових заходів державного примусу[1, с. 12].

Під рецидивом злочинів у кримінології розуміється повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила злочин, незалежно від наявності за нього судимості. Кримінологічне поняття рецидиву дозволяє виділити повторні злочини, вчинені особами, до яких (за різних обставин) заходи кримінально-правового впливу взагалі не застосовувалися; які мають непогашену або не зняту судимість; судимість яких погашена або знята; щодо яких застосовані за попередні злочини інші, ніж кримінальне покарання, заходи впливу. Сказане приводить до висновку, що кримінологічне поняття рецидиву злочинів значно ширше за кримінально-правове і тому більш адекватно відбиває кримінальну реальність. Отже, рецидивна злочинність є специфічною частиною загальної злочинності і становить собою сукупність повторно вчинених злочинів злочинцями, які раніш вже здійснили кримінальне посягання на конкретній території і за певний час[2, с. 149].

Суспільна небезпечність рецидивної злочинності насамперед характеризується такими ознаками: 1) її більшою потужністю у своєму прагненні до відтворення порівняно зі злочинністю первинною; 2) її існуванням за всіх часів історії держави та права; 3) значною питомою вагою у структурі рецидивної злочинності тяжких й особливо тяжких злочинних діянь та переважанням злочинів середньої тяжкості й тяжких злочини проти злочинів середньої і невеликої тяжкості у структурі первинної злочинності; 4) здатністю бути передавальним механізмом злочинного ремесла та досвіду, злочинських традицій, устоїв, що забезпечує існування особливого соціального прошарку осіб у структурі суспільства; 5) підвищеним ступенем латентності цих злочинів; 6) інтенсивністю заходів, які суспільство й держава вживають з метою запобігання цим злочинним проявам; 7) значним ідеологічним впливом рецидивістів як на свідомість злочинців, так і на масову свідомість законослухняних членів суспільства; 8) низькою чутливістю рецидивістів до запобіжних заходів; 9) культивуванням у суспільній свідомості думки про необхідність посилення суворості кримінальної політики як єдино можливого ефективного засобу боротьби з рецидивною злочинністю[3, с. 13].

Чинники рецидивної злочинності можна умовно розподілити на три групи:

1) ті, що пов'язані з першою судимістю особи – високий рівень соціальної напруги, негативний вплив сімейного та найближчого побутового оточення і засобів масової інформації, конкретні життєві ситуації тощо – усе це формує ціннісно-нормативні установки та орієнтири особистості. Взаємодія та взаємозв'язок цих явищ, втілюючись у формі мотиву, виступає безпосередньою причиною одиничного злочину;

2) ті, що обумовлені процесом відбування покарання, особливо покарання шляхом позбавлення волі – позбавлення волі характеризується моральними, психологічними та матеріальними збитками для засуджених. У кримінально-виконавчих установах настають незворотні зміни психіки, принижується їх соціальна цінність і загострюється соціальна депривація. Тому особи, які повертаються з пенітенціарних установ, потребують

спеціального психологічного чи психіатричного втручання для пристосування в суспільстві;

3) ті, які впливають на постпенітенціарну адаптацію – чимало осіб не можуть адаптуватися до трудових колективів та сімейних відносин після відбуття кримінального покарання. Ця проблема, на нашу думку, обумовлена як дискримінаційним ставленням суспільства (зокрема, роботодавців) до колишніх в'язнів, так і недосконалою політикою держави у сфері виконання покарань[4, с. 96].

Слід зауважити, що кримінологічний аналіз рецидивної злочинності в Україні ускладнюється низкою обставин, які призводять до викривлення її об'єктивного стану та можливого формування хибного уявлення про реальну кримінальну ситуацію й загрози рецидивізму. До таких причин можна віднести:

1. Відсутність єдиного уніфікованого тлумачення поняття «рецидивна злочинність». Не дивлячись на наявність легального визначення рецидиву злочинів у кримінальному законодавстві, в науковій літературі використовуються різні тлумачення зазначеного поняття, що не сприяє уніфікованому аналізу показників рецидивної злочинності.

2. Латентність. Це явище в цілому в більшій чи меншій мірі притаманне усім проявам кримінальної активності та призводить до викривлення об'єктивної картини кримінальної дійсності. Приблизно 2/3 усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень у структурі рецидивних злочинів становлять злочини проти власності, злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Вказані групи кримінальних правопорушень традиційно вважаються високолатентними та, як правило, з низьким рівнем розкриття, що пояснюється різними чинниками[5, с. 253].

Отже, проблема рецидивної злочинності викликає підвищену увагу як кримінологів, так і правників, оскільки її рівень свідчить про ефективність правоохоронної системи держави та про сталі тенденції розвитку всієї злочинності. Рецидивісти є своєрідним «ядром» злочинного світу, тому протидія цьому виду злочинності є одним із найважливіших завдань для правоохоронних органів.

1. Кревсун О. Рецидивна злочинність: кримінологічна характеристика рецидиву злочинів. *Юридичний вісник України*, 2016. № 31. С. 12-13

2. Голіна В. Рецидивна злочинність в Україні: рівень, структура, динаміка. *Вісник академії правових наук України*, 1998. № 4. С. 147-157.

3. Батиргарєєва В.С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: автореф. дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 39 с.

4. Шуміло О. О., Паскарь К. М. Деякі актуальні питання рецидивної злочинності. Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення: матеріали Всеукраїнської студентської наукової конференції. Харків, 2016. С. 96-97.

5. Чернишов Г. М. Недоліки статистичного обліку рецидивної злочинності в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 2018. С. 251-255.

Тетяна Демчинська
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ НАПОВНЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проблема наповнення об'єктивної істини була і залишається центральною у кримінальному процесі, оскільки вона лежить в основі кримінально-процесуальних доказів.

Істина — одна з категорій, що перебуває в постійному науковому розвитку. Знайти істину в кримінальному провадженні означає знати, що сталося і всі обставини, які мають бути встановлені в кримінальному провадженні відповідно до того, що сталося насправді і тому ця тема є дуже актуальною.

Дослідженням цієї теми займалися такі науковці як Рогатинська Н., Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М., Коваленко Є., Яновська О.Г. та ін.

Відповідно до ст. 2 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), основними завданнями системи кримінального судочинства є захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які причетні до неї, оперативне та повне розкриття кримінальних правопорушень, виявлення правопорушників та забезпечення належного застосування закону, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жодна невинна особа не була покарана [1].

Система кримінального судочинства в чинному законодавстві є важливим засобом запобігання вчиненню злочинів та інших правопорушень, виховання у громадян поваги до закону та всіх інших цінностей суспільства, забезпечення правопорядку в державі. Кримінальне судочинство ведеться на основі принципів, відображених у законодавстві, - основних ідей, що виражають у найбільш загальному вигляді їх соціальне призначення, спрямованість і завдання.

Істина — це зміст знання, що відповідає об'єктивній дійсності. У пізнавальному плані — це відповідність дійсності, адекватне відображення дійсності у свідомості людей. Традиційна концепція полягає в тому, що метою доведення є об'єктивна істина.

Як зазначає Н. Рогатинська останнім часом ця концепція не розвивається через появу практичної достовірності, де метою доказування є

достовірність знань, що дозволяють прийняти обґрунтоване рішення у кримінальній справі [2, с. 269].

З об'єктивною істиною тісно пов'язаний постулат про те, що жоден злочин не повинен залишатися нерозкритим, а винні – безкарними. Необхідність встановлення об'єктивної істини добре відома, але рідко зустрічається на практиці. Відповідно до цього обвинувачення передуює виникненню захисної та правосуддя функцій – і визначає їх виникнення [3, с. 34]. Істина визначається як відповідність між знанням і реальністю.

Як слушно зазначають Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк у результаті реформування судової та правоохоронної системи посилена увага приділялася способам, методам і формам встановлення істини у кримінальному провадженні [4, с. 14-15].

На нашу думку, це є необхідним елементом удосконалення правового регулювання судової функції та відповідає змісту її цілей. Проблема пошуку та наповнення істини дуже важлива. Для реалізації мети кримінального судочинства, тобто захисту прав та інтересів осіб і організацій, постраждалих від злочинів, захисту особи від незаконних і необґрунтованих звинувачень, засуджень, обмежень її прав і свобод, необхідно встановити, що сталося насправді, з'ясувати, чи мав місце злочин, хто і за яких обставин вчинив злочин, встановити винність особи, мотиви злочину та інші обставини кримінального провадження.

Об'єктивна істина в гносеологічному розумінні може існувати в двох формах: абсолютна - повне і всебічне об'єктивне знання про сутність предметів і явищ, яке ніколи не може бути спростовано, і відносна - неповне, наближене об'єктивне знання, яке виявляє свою мінливість, поглиблення, уточнення в процесі оволодіння практикою та знаннями.

Ознаками об'єктивної істини є:

- об'єктивна істина у кримінальному провадженні – це істинність факту, її змістом є конкретний факт кримінального правопорушення, вчиненого конкретною особою в конкретний час, у конкретному місці;
- об'єктивною істиною є лише явища, які існують у певний момент часу;
- ця істина встановлюється лише засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законом за процесуальною формою.

Як об'єктивну істину загалом, так і окремі факти й обставини справи слідчі, прокурори, слідчі судді та суди встановлюють лише за допомогою кримінально-процесуальних доказів, у яких збираються, досліджуються, оцінюються докази та приймаються та обґрунтовуються процесуальні рішення.

Складовими елементами наповнення об'єктивної істини є основні принципи доказового права, які включають такі положення:

- 1) суб'єкти доказування - особи, які зобов'язані встановити об'єктивну істину - слідчий, дізнавач, прокурор, суд.

Згідно ст. 62 Конституції України, яка визначає засаду презумпції невинуватості обвинуваченого та підозрюваного, встановлює правило: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» [5];

2) докази - дані, що мають значення для справи, допустимість і достовірність таких фактичних даних;

3) процес доказування - діяльність зі збирання, дослідження, перевірки, оцінки та використання доказів;

4) ніхто не може бути примушений або зобов'язаний свідчити проти себе чи своїх близьких родичів;

5) при проведенні доказування забороняється вчиняти дії, що загрожують життю і здоров'ю громадян, принижують їх честь і гідність або призводять до не виправданої фізичної, моральної та матеріальної шкоди;

6) у процесуальних документах мають бути відображені хід і результати доказово-дослідницької діяльності;

7) відсутність доказів для суду, прокуратури та особи, яка проводить розслідування, не має заздальгідь визначених повноважень. Ніхто не має права втручатися в оцінку доказів особою, відповідальною за кримінальне провадження;

8) усі сумніви по справі, у тому числі сумніви щодо допустимості, достовірності зібраних фактичних даних, після вичерпання можливостей щодо їх усунення слід тлумачити та вирішувати на користь обвинуваченого, підсудного та підозрюваного [2, с. 270].

Наприклад, Яновська О.Г., заперечує саму можливість наповнення об'єктивних істин у кримінальному процесі, зазначаючи, що участь суду у збиранні та перевірці доказів шляхом проведення або призначення розпочатих самостійно процесуальних, слідчих та судових дій є безперечним виявом упередженості та прихильності суду до однієї зі сторін у процесі.

Автор вважає, що діяльність суду як вираження його пізнавальної діяльності має бути мінімізована з огляду на спрямованість правового регулювання кримінального судочинства від змішаної до змагальної форми кримінального судочинства.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що істина існує тільки в «чистому вигляді», будь-яке відтворення спотворить її і буде не істиною, а її відображенням, ретрансляцією, оглядом конкретних дій і подій.

Об'єктивна істина, що підлягає дослідженню, встановлюється слідством і судом у кримінальному провадженні, називається матеріальною, щоб підкреслити особливості об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

Істина у кримінальному провадженні завжди повинна залишатися об'єктивною, незалежно від будь-яких суб'єктивних чи інших факторів, щоб з'ясувати всі обставини справи у кримінальному провадженні.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 03.04.2022).

2. Рогатинська Н. Встановлення об'єктивної істини як мета доказування. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 4 (12). Тернопіль: ТНЕУ. 2017. С. 268-272.

3. Актуальні питання з'ясування істини в процесі доказування. Актуальна юриспруденція. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=40%3A091012-14&catid=51%3A5-1012&Itemid=63&l (дата звернення 03.04.2022).

4. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС. 2018. 272 с.

5. Конституція України від 28 червня 1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 03.04.2022).

Мар'яна Денисюк

аспірантка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «БУЛІНГ»

В останні роки в освітньому середовищі набув популярності термін «булінг». У різних галузях знань дослідники мало уваги приділяли генезису даного терміну, що дає нам можливість розкрити історіографію цього явища в зарубіжних країнах та в нашій державі.

Власне насильство починає свою історію як явище від часу появи людини й суспільства, майнових класів і держав. Давні історичні пам'ятки містять згадки, що діти зазнавали різних форм насильства ще в Стародавньому Сході. Зокрема, убивство новонародженого розглядали як виважене та справедливе рішення щодо зменшення кількості дітей. Нині такий вчинок вважають злочином, проте в період виникнення та існування рабовласницької формації це був звичний метод профілактики надмірного зростання чисельності населення шляхом фізичного знищення беззахисної істоти [1, с. 67].

Феномен шкільного насильства або булінгу, як самостійний об'єкт наукового дослідження вперше з'явився в наукових працях скандинавських учених, що присвячені вивченню цькування, опису видів, форм і циклу насильства, а також розробленню комплексу заходів із запобігання та зниження рівня його поширення.

Термін «булінг» походить від англійського дієслова «to bully». Відповідно до визначення Кембриджського словника англійської мови, дієслово «to bully» має таке значення: «ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим, ніж ви, досить часто примушування такої особи до небажаних дій» («Meaning of "bully», 1998). Оксфордський словник визначає дієслово «to bully» як «прагнути завдати шкоду, залякати або примусити до небажаної дії вразливу особу або особу, яка сприймається як така» («Meaning of «bully», 1998) [1, с. 68].

Трансферуючи зазначений термін в українську термінологічну площину, його визначають як «процес», що передбачає здійснення дій, пов'язаних з переслідуванням, знущанням, залякуванням тощо. Синонімом англійського поняття «булінг» є українська категорія «цькування», безпосередньо через яку і розкривається зміст булінгу. У той же час, Словник української мови

наголошує, що «цькувати – переслідувати кого-небудь різними нападками, наклепами і т. ін., знущатися з когось» [2, с. 259].

Вперше назву цього поняття дали норвезькі вчені в 1970 р., які вивчали агресію серед учнів і звучало це «to bully». До цього періоду дане поняття звучало як хуліганство. Перші систематичні дослідження булінгу належать скандинавським ученим, серед них: Д. Олвеус, А. Пікас, Є. Роланд, П. Хайнеманн. Д. Олвеус і сьогодні залишається найавторитетнішим дослідником проблеми булінгу. Згодом інтерес виник і у вчених Великобританії. Але відомо, що в 1905 р. французький вчений К. Дюкс в одній із своїх робіт вперше дослідив шкільне цькування, відповідно його праці лягли в основу більшості робіт європейських дослідників. Пізніше в 1969 році Петер Пауль Хайнеман працювавши шкільним психологом в школі, опублікував свою першу статтю присвячену шкільному цькуванню. В 1972 році вийшла перша книга Хайнемана «Мобінг», в якій описувалося групове насилля серед дітей і дорослих [3].

Серед британських дослідників слід відзначити, що особливу увагу до булінгу стали проявляти на початку 1990-х рр. Д. Лейн, Є. Мунте, В. Ортон, Д. Таттум [3]. Булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в такій ситуації так описав дане поняття Д. Лейн [3]. Лейн відводив важливу роль таким факторам як сім'я, особисті вподобання, мікроклімат школи. Одним із факторів що породжували булінг, на його думку, був множинний стрес. До середини 90-х років ці аргументи призвели до прийняття комплексних законодавчих актів проти булінгу шведським та норвезьким парламентами. Як згадувалося вище, одним із перших вивченням проблеми булінгу займався Д. Олвеус, який визначив дане явище в шкільному колективі як «ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів» [4].

Саме після публікації його праці «Агресія в школах. Булери та жертви» («Aggression in schools. Bullies and whipping boys») світова спільнота звернула увагу на те, що ця проблема дійсно існує. Вчений вважав, що булінгу притаманний колективний характер, а його підґрунтям виступають соціальні зв'язки, і саме завдяки йому поняття «булінг» введено в науковий круговорот [5].

Вже тоді вчений зазначав, що характерною ознакою булінгу є «нерівність соціальної влади або фізичної сили» [6, с. 98].

На початку 1990 років вчений приділяв багато уваги саме в розробці профілактичних заходів в боротьбі з булінгом і антисоціальною поведінкою [7, с. 13].

Працюючи багато років над темою шкільної агресії, норвезький психолог Д. Олвеус дає таке визначення булінгу. Булінг (цькування) – це навмисна систематично повторювана агресивна поведінка, що включає нерівність соціальної влади або фізичної сили. Починаючи з 1970 року в

університеті Бергена (Норвегія) дослідник вів великий проект, який був першим систематичним дослідженням насилля в навчальних закладах, тобто булінгу.

У 1982 році розроблено першу версію Програми Д. Ольвеуса щодо запобігання булінгу (The Olweus Bullying Prevention Program), яка була впроваджена в педагогічну практику в рамках Берлінського проекту 1982-1985 років. Причиною розробки програми стало самогубство через цькування трьох хлопчиків з різних шкіл Півночі Норвегії [8, с. 24]. Подальші ж дослідження Д.Ольвеуса, в даному напрямку, стали осередком детального вивчення причин та умов для вчинення булінгу. Дослідником були сформульовані три ключові критерії для визначення шкільного булінгу, до яких відносяться: намір агресора заподіяти жертві емоційну шкоду; повторюваний характер поведінки; нерівність сил агресора та жертви (реальне або уявне). До складу Програми входить набір стратегій для роботи на кількох рівнях: школи, класу, а також окремо взятого учня. Основними цілями програми є підвищення обізнаності всього шкільного співтовариства про проблему булінгу, опозиція по відношенню до цькування з боку дорослих, а також заходи з підтримки і захисту жертв цькування [8, с. 25].

Також, у своїй книзі, Д. Ольвеус «Bullying, What We Know And What We Can Do» пише, що учень піддається булінгу, якщо він неодноразово та довгий час знаходиться під впливом негативних дій з боку іншого учня або учнів .

У судовій практиці Великої Британії використання терміну «булінг» пов'язано з дослідженням Т. Хелда, який вважає, що «...Булінг – це тривале фізичне або психологічне насильство, яке чинить одна або група осіб стосовно особи, яка нездатна захистити себе в даній ситуації, з усвідомленням бажання завдати болю, залякати або спричинити стрес іншій особі» [8, с. 25].

З приводу генези категорії «булінг» необхідно зазначити, що явище булінгу не є чимось новим для суспільства. Так, ще в 1910 році у Відні за ініціативою Зигмунда Фрейда, Альфреда Адлера та Вільгельма Штекеля відбувся перший конгрес на тему «Про суїцид, зокрема, про суїцид серед тих, хто навчається в середній школі». Головна сутність даного конгресу полягала у тому, що не можна звинувачувати школу за те, що в ній стільки насилля і за те, що діти чинять самогубство. Згідно позиції Зигмунда Фрейда, вина школи полягає в тому, що вона нічого не робить, аби хоч якось протистояти цій тенденції [9]. Аналізуючи вказане можна вести мову про те, що школа (в даному контексті) та заклади освіти (загалом) мають здійснювати правоосвітню та іншу діяльність з метою запобігання булінгу (як першопричини) та суїциду (як результату). [10, с. 21].

Вище ми вказували, що автором першої публікації про шкільне цькування вважається К. Дьюкс, яка була апробована у 1905 році, тобто за п'ять років до вищерозглянутого конгресу.

В 1917 році в РСФСР громадськість почала масові рухи за скасування тілесних покарань. Але швидко скасувати їх не вдалося. Спочатку заборонили

пороти гімназистів, потім жінок, потім каторжан. Більшовиками було проголошено те, що більше не буде тілесних покарань у школі. Тепер карати дітей тілесно не можна було ні в звичайній школі, ні навіть в школі для важких підлітків. Вчителям дозволялись, звісно не офіційно, тільки неформальні запотиличники. Навчальні заклади перейшли на соціальну систему покарання, тобто, тих, хто погано поведився, просто не брали в піонери.

Крім того, за радянських часів, в школах збільшували обсяг трудового навантаження, наприклад, призначали додаткове чергування. Як покарання вчителі не боялися ставити «двійки» і залишати на другий рік. А якщо юний піонер виявився неохайним, зокрема кидав скрізь сміття, на нього могли повісити табличку «нечипура», яку він не мав права зняти. Всі учні бачили, хто завинив і в чому, а учень відчував на собі загальний осуд. Або ще – відчитати перед усіма іншими піонерами [11].

Варто зазначити, що проблему булінгу у Радянському Союзі всіляко намагалися приховати [8, с. 28].

Заборону фізичного покарання дитини слід вважати засобом гарантування права на особисту недоторканність [8, с. 27]. Однак ця заборона, як зауважив Р. Стефанчук, не може вважатися абсолютною. Так, Європейський Суд з прав людини у справі «Костело-Робертс (Costello-Roberts) проти Об'єднаного Королівства» від 25 вересня 1993 року зазначив, що фізичне покарання в школах може застосовуватись як частина дисциплінарного режиму [12; 13].

У 2018 році відбулося законодавче закріплення булінгу в Україні, у зв'язку з чим усі подальші наукові розробки лише дублювали легітимне трактування вказаного явища, не вносячи авторських пропозицій чи хоча б аналізу цього поняття [10, с. 22].

Так, на рівні законодавства України термін «булінг» вживається у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII, та у Кодексі України про адміністративні правопорушення, який доповнено ст. 173-4, що наводить юридичне визначення поняття «булінг», встановлює за нього відповідальність, а також за приховування випадків булінгу працівниками навчальних закладів. Ці первинні кроки у законодавчих актах України, на нашу думку, потребують уточнення, конкретизації та можливої перспективності щодо внесення окремих форм та наслідків булінг-поведінки до інституту кримінальної відповідальності [14, с. 216].

Також внесені зміни до Закону «Про освіту». Зокрема, вводиться визначення терміну «булінг» У законі визначаються механізми протидії цьому явищу. Заклади освіти також зобов'язуються забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил учнів, плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їхніх батьків. Окрім того, освітньому Омбудсмену надається право здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу

в закладі освіти, повноту та своєчасність заходів реагування на такі випадки з боку педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, керівництва та засновника закладу освіти; отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загальної кількості випадків булінгу у закладах освіти за певний період [15].

Отже можна дійти висновку, що поняття «булінгу» є поширеним по всьому світі. Саме явище, як таке існувало ще з давніх часів, але на початку 80-х років ХХ ст. вчені почали його систематично та відкрито досліджувати. З роками змінюються тільки його види та форми виявлення, але сутність залишається, хоча автори сьогодні не дійшли до єдиного визначення булінгу, всі тлумачення даного поняття є подібними.

1. Левченко, Ю. «Соціальна та правова сутність булінгу». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, вип. 118, вип. 1, Травень 2021, с. 67-75,
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Том 11, 1980. С. 259.
3. Несонова Н.Н. Зарубіжні дослідження феномену булінга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnye-issledovaniya-fenomena-bullinga-v-1980-90-gody/viewer> (дата звернення 07.09.2020).
4. Olweus D. Bullying in school: Evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2010. Vol. 8(1). P. 124-134 .[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/43180648_Bullying_in_school_Evaluation_and_dissemination_of_the_Olweus_Bullying_Prevention_Program (дата звернення 16.11.2019).
5. Конституційно-правові засади протидії булінгу в Україні. [Електронний ресурс]. Наукова робота. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12674/Stopbullying.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 05.09.2020).
6. Artinopoulou V., Iro M. European Antibullying Network. 2014. 85 p.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final.pdf (дата звернення 07.09.2020).
7. Гришко В. Історико-правова характеристика поняття «булінг». Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право» № 3, 2020 Ужгородський національний університет Ужгород 2020. С. 228
8. Суденко Юлія Анатоліївна. Юридико-психологічна характеристика булінгу та його попередження. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ / Суденко Юлія Анатоліївна Київ. 2021. – 178 с.
9. Булінг в Україні: куда звертатися за допомогою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ivetta.ua/bullying-vukraine-kuda-obrashhatsya-za-pomosshyu/> (дата звернення 20.01.2020).
10. А. Корнієнко Дефінітивна характеристика булінгу як юридичної категорії адміністративного права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2020. № 3-4 (107). 410 с.
11. Лесько Н. В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 489 с
12. Ожійлова О. М. Шкільне насильство: сутність, види, профілактика : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2011. 229 с.
13. Насильство, поняття та види. ДНЗ РВПУ ресторанного сервісу і торгівлі : [сайт]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rtpl.com.ua/psiholog_mudr.
14. Проблема булінгу в сучасному юридико-психологічному просторі України / В. Г. Андросюк, Ю. А. Суденко // Часопис Київського університету права. - 2019. - № 1. - С. 216-220. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_1_46
15. Б. Яворницька Закон про булінг: відповідальність за цькування у школі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ldn.org.ua/consultations/zakon-pro-bulinh-vidpovidalnist-za-tskuvannya-u-shkoli/>

Дерев'яний Всеволод-Ілля
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Інна Циліорик
доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Протиправний вплив на учасників кримінального провадження з боку осіб, які зацікавлені у результатах розслідування справи є одним із найрозповсюдженіших засобів незаконної протидії кримінальному судочинству. Такий вплив може мати особливо небезпечні наслідки у разі його спрямування на свідка, оскільки на підставі його показань сторони приймають рішення щодо винності чи невинуватості підозрюваної або обвинуваченої особи. На практиці можна відстежити велику кількість випадків, коли свідок змінює показання у судді, а також розголошує фактичні дані, які стали йому відомі під час досудового слідства. Така непослідовність у його діях може мати місце внаслідок тиску не лише зі сторони обвинуваченого, а й правоохоронних органів. Це призводить до руйнування доказів, і, як наслідок, обвинувачення втрачає свої процесуальні положення.

Для запобігання таких наслідків у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено право свідка заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [1]. Більш детально дане питання на юридичному рівні розкрито у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», норми якого почали діяти з 2000 року.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом у формі постанови після одержання заяви або повідомлення про загрозу безпеці свідка. Підставою прийняття рішення є зовнішні причини, що спонукають особу діяти певним чином та визначають спрямованість такої дії. Це, власне, є тим головним, на чому ґрунтується процесуальне рішення вищевказаних осіб, чим воно пояснюється й виправдовується. Підставами виступають явища й предмети об'єктивної дійсності, що існують поза їх свідомістю та не залежать від їх волі. Отримавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці свідка, відповідні органи зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) та в строк не більше трьох діб (а в невідкладних випадках – негайно) прийняти рішення про застосування або про відмову в застосуванні заходів безпеки. Фактично йдеться про певні перевірочні дії, які проводить слідчий чи прокурор із метою встановлення наявності чи відсутності підстав застосування заходів безпеки.

Проте порядок проведення ними таких дій, а також їх можливий перелік законом не визначаються.

Важливо зазначити на тому, що досліджувані заходи мають «випереджати небезпеку, а не реагувати на факти нападів або інциденти, що сталися» [2]. Про прийняте рішення терміново в письмовій формі повідомляють заявника. Таке рішення передається для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. На виконання рішення про застосування заходів безпеки уповноважений орган встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації з огляду на конкретні обставини справи та необхідність усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки й умови їх здійснення повідомляють особу, взяту під захист.

Одним із таких заходів є забезпечення конфіденційності відомостей про свідка. Наприклад, досить часто в судових засіданнях прокурор заявляє клопотання про забезпечення безпеки свідка, до якого застосовуються заходи безпеки зі зміною прізвища, ім'я, по батькові, шляхом його допиту з використанням технічних засобів з іншого приміщення або в інший спосіб, що унеможлиблює його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них [3].

Власне допит свідка нерідко є чи не найважливішою частиною досудового розслідування. За його клопотанням суд може постановити вмотивовану ухвалу про особливу процедуру допиту даного учасника кримінального провадження. У випадку якщо існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Перед постановленням відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту свідка в умовах, що унеможлиблюють його ідентифікацію, і в разі їх обґрунтованості відмовити у проведенні допиту свідка в порядку, визначеному цією частиною.

Сутність свідка полягає в тому, що між державною та учасником кримінального процесу встановлені правові взаємовідношення, які полягають у тому, що свідок повинен виконати свій цивільний обов'язок та надати показання щодо встановлення обставин злочину, особи, яка його вчинила, або характеристики підслідного відносно його підсудності, коли у суду виникають питання чи може підозрюваний відповідати за вчинення злочину, або він не є підсудною особою. У випадках, коли цього потребують інтереси безпеки свідка, взятого під захист, за мотивованою ухвалою суду може проводитися закрите судове засідання [4].

Враховуючи значущість права на справедливе здійснення правосуддя, будь-які заходи, що обмежують право на захист, повинні застосовуватися лише в разі необхідності. Тим не менш, слід наголосити на тому, що якщо є можливість використати засіб забезпечення безпеки менш обмежувального характеру, то слід застосовувати саме його.

Як висновок, можемо зазначити, що ефективність та дієвість кримінального провадження багато в чому залежить від змісту показань осіб,

що були очевидцями вчиненого кримінального правопорушення або мають інші важливі відомості щодо нього. Їх достовірність, насамперед, залежить від психологічного стану особи, яка володіє інформацією, а також від її бажання давати правдиві та вичерпні показання. Вирішальним чинником, що впливає на його формування, обумовлює поведінку свідка у кримінальному провадженні, є його впевненість в особистій безпеці, яка є однією з ключових потреб людини та має забезпечуватися на рівні держави.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 26.03.2022).*
2. *Марочкін О. І. Особливості мотивування рішення слідчого про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми держави і права. 2015. №75. С. 181–186.*
3. *Качмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня кандидат юридичних наук : 12.00.09 : наук. кер. Карпенко Михайло Олегович. Харків, 2017. 198 с.*
4. *Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (Дата звернення: 26.03.2022).*

Діана Дмитроца

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

У часи Стародавньої Греції чи Османської імперії работоргівля була цілком нормальним явищем, проте зараз рабство повністю суперечить нормам Конституції усіх держав цивілізованого світу. У сучасному суспільстві, де, здавалося б, демократія та захист прав людини досягли свого апогею, міжнародна спільнота все ще стикається з такою глобальною проблемою як торгівля людьми.

Проблему торгівлі людьми досліджували такі іноземні науковці, як В. Валкенбург, К. Джоунз-Паулі, Р. Рамфа, М. Шейноста та ін. Серед українських дослідників проблеми варто відзначити О. М. Бандурку, В. О. Іващенко, В. А. Козака, К. Б. Левченко, Я. Г. Лизогуба, А. В. Наумова, М. Ф. Костючека, С. М. Ратушного, Ю. С. Шемшученка та ін.

У вітчизняному законодавстві торгівля людьми була додана у Кримінальний Кодекс Української РСР і, відповідно, почала

криміналізуватися як окреме кримінальне правопорушення від 24 березня 1998 року, у зв'язку з набранням чинності Закону України № 210/98-ВР. Згідно з цим нормативним актом, дане кримінальне правопорушення передбачалося статтею 124-1 Кримінального Кодексу Української РСР. У цій статті законодавці дали визначення поняттю «торгівля людьми», що значно спростило розуміння цього явища. Це визначення звучало таким чином: «Торгівля людьми – це відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатації її праці»[1]. Як бачимо, стаття щодо торгівлі людьми передбачає широкий спектр її застосування і стосується як економічної, так і соціальної і навіть духовної сфери життя особи.

Хоча у 2001 році Кримінальний Кодекс Української РСР втратив свою чинність у зв'язку з набранням законної сили Кримінального Кодексу України (–далі Кодекс), вміст статті залишався практично без змін, хоча початок визначення «торгівлі людьми» змінився таким формулюванням: «Продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди...». На нашу думку, це пов'язано із зміною самої назви статті, яка тепер звучала як «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» [2]. Також змінився порядок розміщення статті у Кодексі. Тепер торгівля людьми передбачалася статтею 149 Кодексу.

Наступним важливим етапом вдосконалення та наближення статті стосовно торгівлі людьми до міжнародних норм є прийняття Закону України №3316-IV від 12 січня 2006 року. У цій редакції стаття 149 Кодексу піддалася великій кількості змін та доповнень, які розширюють спектр її застосування. До кримінальної відповідальності тепер будуть залучатися особи, пов'язані із вербуванням та переховуванням осіб, з метою експлуатації останніх. Також до кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак торгівлі людьми, що передбачені, відповідно, частиною другою та частиною третьою цієї статті є дії поєднанні із насильством щодо потерпілого чи його близьких або ж погроза застосування такого насильства.

До даної статті була також додана примітка, яка вказувала, які саме дії слід розуміти під «експлуатацією людини» і «уразливим станом особи» [3].

Завершальним етапом внесення змін до цієї статті є редакція, головною метою якої є приведення статті 149 у відповідність з міжнародними стандартами, передбачена відповідним Законом України № 2539-VIII від 6 вересня 2018 року. Відповідно до останньої редакції, назва статті повернула свою скорочену форму «Торгівля людьми». Щодо змісту, то тепер не вважалася кваліфікуючою ознака, що передбачає матеріальну чи іншу залежність потерпілого. Додалися нові способи залучення потенційних жертв торгівлі людьми, а саме викрадення, примус та підкуп третіх осіб за які тепер

буде застосовуватися кримінальна відповідальність за цією статтею. Доповнень зазнала третя частина, де тепер передбачалася особлива відповідальність за вчинення дій пов'язаних з торгівлею неповнолітніх осіб власними батьками чи особами, які їх заміняють, а також перша частина примітки, де під «експлуатацією людини» також розумілися примусове переривання вагітності, втягнення зайняття жебрацтвом та примусове одруження [4].

Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми, що у 1961, що у 2018 році, коли відбулась остання редакція статті, встановлена у межах від трьох до п'ятнадцяти років залежно від кваліфікуючих ознак відповідно. Цьому кримінальному правопорушенню притаманна наявність додаткового покарання у вигляді конфіскації майна або без такої. З моменту набрання чинності Кодексу, максимальні межі санкції, передбачені частиною другою статті 149 збільшилися до дванадцяти років [2], на противагу аналогічній статті Кримінального Кодексу Української РСР, де, незважаючи на ідентичний зміст другої частини, максимальна межа санкції становила всього десять років [1].

Отже, як бачимо, стаття, що прямо передбачає відповідальність за торгівлю людьми існує вже практично чверть століття. Упродовж цього часу усі її складові, гіпотеза, диспозиція та санкція, змінювались, що говорить про спроби покращення цієї статті не лише щодо розв'язання проблеми торгівлі людьми, а також щодо приведення її змісту у відповідність з міжнародними стандартами, що свідчить про бажання України вдосконалювати своє законодавство, аби відповідати умовам євроінтеграції.

Варто сказати, що торгівля людьми є своєрідним викликом для демократичного XXI століття. Ця проблема поширена як у високо розвинутих державах, так і в державах, що розвиваються. У групу ризику входять абсолютно всі, незважаючи на вік, стать, зовнішність, походження тощо. Найпоширенішими видами експлуатації досі залишаються сексуальна та трудова експлуатація, незаконне вилучення органів та втягнення у кримінально протиправну діяльність.

На нашу думку, найдієвішими способами зниження кількості потерпілих через торгівлю людьми є систематичне донесення до населення базових правил безпеки на кордоні, за кордоном чи в інших потенційних місцях, де є високий ризик стати жертвою торговців людьми, а також покращення економічного становища населення, щоб людям не потрібно було виїжджати на заробітки і ставати можливими жертвами трудової експлуатації, яка, нагадаємо, є найпоширенішим видом експлуатації людей.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України" : Закон України від 24.03.1998 р. № 210/98-ВР. Офіційний вісник України. 1998. 30 квіт. (№ 15). С.12.

2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Офіційний вісник України. 2001. 8 черв. (№ 21) С. 1.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією : Закон України від 12.01.2006 р. № 3316-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. 28 квіт. (№ 17). С. 666.

4. Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами : Закон України від 06.09.2018 р. № 2539-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. 12 жовт. (№ 41). С. 52.

Маркіян Добрянський

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД: ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЮРИСДИКЦІЯ

Функціонування міжнародного судового органу, який був би уповноважений розглядати найбільш кричущі злочини назріло досить давно. Дві кровопролитні світові війни у першій половині ХХ ст., а також низка локальних війн у другій половині ХХ ст. обумовили необхідність створення міжнародного кримінального суду, який би діяв на постійній основі. Так само повсталала необхідність налагодження більш широкої міжнародної співпраці задля притягнення осіб до невідвортної відповідальності за тяжкі злочини. У зв'язку із останніми подіями, а саме, розпочатою повномасштабною збройною агресією Російською Федерацією із залученням території Білорусі для нападу на нашу державу, робить доволі актуальним дослідження діяльності такої міжнародної судової інституції як Міжнародного кримінального суду, а також визначення меж його юрисдикції.

Міжнародний кримінальний суд (далі – Суд) було засновано на підставі ст. 1 Римського статуту міжнародного кримінального суду (далі – Статут), який було прийнято в Римі 17 липня 1998 року [1]. Однак, свою роботу він розпочав лише у 2002 році після набрання чинності Статутом 1 липня 2002 року. Згідно з ст. 1 Статуту: «Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти, зазначені в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя...».

Відповідно до ст. 3 Статуту місцезнаходженням Суду є м. Гаага у Нідерландах [1]. Однак, у ч. 3 ст. 3 Статуту вказано наступне: «якщо Суд вважає це бажаним, він може засідати в будь-яких інших місцях, як це передбачено цим Статутом».

Перелік злочинів, які підпадають до юрисдикції Суду визначені у ст. 5 Статуту. Отже, згідно з ч. 1 цієї статті юрисдикція Суду поширюється на такі чотири категорії злочинів:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії [1].

Змістовне наповнення кожної категорії злочинів розкривається у відповідних статтях Статуту. Згідно з ст. 6 «геноцид» означає будь-яке з наступних діянь, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: a) вбивство членів такої групи; b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; c) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне знищення її; d) заходи, розраховані на запобігання дітонародженню серед такої групи; e) насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої [1].

Другою категорією злочинів на яку поширюється юрисдикція Суду є злочини проти людяності. Відповідно до ст. 7 це поняття означає будь-яке з таких діянь, коли вони здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад відбувається свідомо. До цього переліку належать такі злочини: « a) вбивство; b) винищування; c) поневолення; d) депортація чи насильницьке переміщення населення; e) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи, порушуючи основні норми міжнародного права; f) тортури; g) згвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільності за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, або іншими мотивами, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними в даному пункті або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; i) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські діяння аналогічного характеру, що полягають у навмисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень чи серйозних збитків психічному чи фізичному здоров'ю [1].

Наступною групою злочинів, які розглядаються Судом є воєнні злочини. Їх перелік є доволі широким і міститься у ст. 8 Статуту. Основними з них є: a) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, до яких належать: «Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях», «Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі», «Конвенція про поведіння з військовополоненими», «Конвенція про захист цивільного населення під час війни», а саме будь-яке з наступних діянь проти осіб або

майна, що охороняються відповідно до положень відповідної Женевської конвенції; b) інші серйозні порушення законів та звичаїв, що застосовуються у міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; c) у разі збройного конфлікту неміжнародного характеру серйозні порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з наступних діянь, вчинених щодо осіб, які не беруть активної участі у військових діях, включаючи військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених з ладу внаслідок хвороби, поранення, утримання під вартою або з будь-якої іншої причини та ін.. [1].

Стосовно останньої категорії злочинів на яку поширюється юрисдикція Суду, а саме – злочину агресії варто зауважити, що розкриття цього поняття з'явилося лише у 2010 р. після прийняття 11 червня у м. Кампалі змін до Статуту, зокрема відповідно до п. 3 ст. 121 Статуту поправок щодо злочину агресії за постановою RC/Res.6 [2]. Статут було доповнено ст. 8 bis відповідно до п. 1 цієї статті: «... "злочин агресії" означає планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка в стані фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, що в силу свого характеру, серйозності та масштабів є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй». У п. 2 ст. 8 bis для цілей п. 1 було надано визначення поняття "акта агресії», яке означає: «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-яке з наступних дій, незалежно від оголошення війни, кваліфікуватиметься відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії...» [2]. До таких дій зокрема відносять: 1) вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або напади, або будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави чи її частини; 2) бомбардування збройними силами держави на території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; 3) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; 4) дії держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави та ін. [2].

Не менш важливим аспектом є визначення умов здійснення юрисдикції Судом. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Статуту: «держави, яка стає учасником Статуту, визнає тим самим юрисдикцію Суду по відношенню до злочинів, які визначені у статті 5». Однак, ч. 3 вище згаданої статті, передбачено можливість подання заяви державою, яка не є учасником даного Статуту про визнання здійснення Судом юрисдикції по відношенню до вчинених злочинів. Така держава співпрацює з Судом без яких-небудь зволікань чи винятків [1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що Статутом окреслено чітку категорію справ на яку поширюється юрисдикція Суду. Правовою основою діяльності Суду насамперед є Римський статут міжнародного кримінального суду, протоколи до нього; Статут Організації Об'єднаних Націй; Женевські конвенції 1949 р.; закони та звичаї, які застосовуються у збройних конфліктах в рамках міжнародного права та ін.. Діяльність Суду обумовлена необхідністю існування міжнародного судового органу, який був би в стані притягати до відповідальності осіб, які вчинили самі серйозні злочини та покликана доповнити національні органи кримінальної юстиції.

1. Римський статут міжнародного кримінального суду від 1 липня 2002 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#o864.

2. Amendments to the Rome statute of the international criminal court. Kampala, 11 June 2010.
URL: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2010/06/20100611%2005-56%20PM/CN.651.2010.pdf>.

Ольга Дудар

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Сорока Світлана

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНО – ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ДОВКІЛЛЯ

Взаємодія суспільства і навколишнього природного середовища складає важливу сторону існування, розвитку та діяльності суспільства. На сьогодні проблеми охорони природи, раціонального природокористування та відтворення природних ресурсів актуалізуються у розрізі економічної і соціальної діяльності суспільства у світовому масштабі. [1]

Всі злочини проти довкілля об'єднані одним родовим об'єктом злочинного посягання. Під родовим об'єктом зазвичай розуміють «коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною-економічною сутністю суспільних відносин, що охороняються єдиним комплексом кримінально-правових норм». Треба зазначити, що проблема визначення об'єкта злочину в науці кримінального права ще повністю не вирішена. Відсутній єдиний підхід до розуміння його внутрішньої юридичної сутності. Тому, вважається, що окрім суспільних відносин комплексом кримінально-правових норм охороняються також соціальні блага та соціальні цінності, суспільні інтереси, а також певні сфери життєдіяльності людини, тощо. [1]

За своїм безпосереднім об'єктом при кваліфікації всі злочини проти довкілля можуть бути поділені на: 1) кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253 КК), 2) кримінальні правопорушення у сфері землекористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 239-1, 239-2, 240, 241 і 254 КК), 3) кримінальні правопорушення у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244 КК), 4) кримінальні правопорушення у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252 КК). [2]

Кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються тим, що вони можуть мати два або більше безпосередніх об'єкта: перший визначальний – основний безпосередній, інший – другорядний – додатковий безпосередній. Наприклад, ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки» – основним безпосереднім об'єктом виступає екологічна безпека, а додатковим – життя та здоров'я людей, якісний стан інших об'єктів природи; [5]

В основному кримінальні правопорушення проти довкілля мають предметний характер. Це означає, що обов'язковою ознакою складу цих кримінальних правопорушень виступає предмет кримінального правопорушення. При цьому треба уважно підходити до визначення предмету даної групи кримінальних правопорушень, тому що вони відрізняються від загальноновизнаних предметів злочинів. Особливістю предметів кримінальних правопорушень щодо довкілля є те, що вони не створені працею людини, а існують об'єктивно і незалежно від неї, її волі. Це такі предмети як: земля, надра, водні об'єкти, атмосферне повітря, континентальний шельф України, лісові насадження та рослини, тварини та ін. [5]

Об'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень щодо довкілля законодавцем сформульована як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, крім складів передбачених статтями 238, 239-2 та 250 КК України. [5]

Якщо кримінальне правопорушення щодо довкілля сконструйоване як кримінальне правопорушення з формальним складом, то в цьому випадку треба встановлювати психічне ставлення суб'єкта лише до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння. Таке ставлення може виражатися як в умисній, так і в необережній формі вини, крім випадків прямого встановлення форми вини у диспозиції статті. [3]

Діяння у кримінальних правопорушеннях проти довкілля в основному полягає у вчиненні дії – активної форми поведінки суб'єкта. До цих кримінальних правопорушень відносяться: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом земель (ст. 239-1 КК України); незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України); знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України); незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України); [3]

В залежності від характеру і обсягу шкоди, заподіяної діянням об'єкту, суспільно небезпечні наслідки можуть бути класифіковані на наслідки у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди людині або екологічним

об'єктам та наслідки у вигляді спричинення реальної шкоди життю, здоров'ю людей чи довкіллю. Більшість кримінальних правопорушень щодо довкілля мають наслідки першого виду. [3]

Найбільш поширені суспільно небезпечні наслідки кримінальних правопорушень проти довкілля у вигляді реальної шкоди наступні: загибель людей; їх масове захворювання; настання інших тяжких наслідків, як для людини, так і для довкілля в цілому; спричинення істотної шкоди, як для людини, так і для довкілля в цілому.[2]

У деяких кримінальних правопорушеннях проти довкілля обов'язковими елементами об'єктивної сторони поряд із суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками (у злочинах з матеріальним складом) та необхідним причинним зв'язком є також додаткові ознаки: спосіб вчинення злочинного діяння (ст. 239; 241; 245; 248; 249; 252 КК України); місце та умови вчинення злочину (ст. 237; 238; 243; 244; 246; 248 КК України). [2]

Тому, відсутність у цих кримінальних правопорушеннях будь-якої з названих додаткових ознак об'єктивної сторони буде свідчити про її відсутність, а отже й відсутність самого складу кримінального правопорушення, як єдиної юридичної підстави кримінальної відповідальності.[4]

До складу суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти довкілля входять суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину. Суб'єктивні ознаки складу злочину характеризують внутрішній зміст кримінального правопорушення.[5]

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти довкілля характеризується своєю складністю. Це пов'язано із особливостями об'єктивної сторони цих злочинів. Законодавець чітко не вказує на форму вини у тому чи іншому злочині, крім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 238 та 252 КК України. В диспозиціях цих складів прямо вказано на те, що ці кримінальні правопорушення вчиняються виключно умисно.[5]

Для підвищення ефективності застосування норм щодо кримінальної відповідальності за екологічні кримінальні правопорушення доцільною вбачається конкретизація на рівні КК України деяких елементів складів кримінальних правопорушень проти довкілля. Це стосується у першу чергу об'єктивної, суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину. Такий підхід у значній мірі полегшив би суб'єкту правозастосовної діяльності використовувати означені кримінально-правові норми. [2]

Отже, розглянуті специфічні особливості кримінального правопорушення щодо навколишнього природного середовища дозволяють вважати їх самостійною групою злочинів, що і було реалізовано з прийняттям чинного КК. Це, а також позиція громадськості, занепокоєної станом довкілля, кількість нормативних актів та органів, що повинні їх застосовувати, налаштовують на оптимістичний лад. Насправді ж маємо досить сумну

ситуацію, обумовлену наявністю масштабної екологічної злочинності. Ефективність боротьби з нею — не тільки у досконалості, виваженості кримінально-правових норм, а й у діяльності природоохоронних органів.

1. Митрофанов, І. І. Загальна частина кримінального права України : [навч. посіб.] / І. І. Митрофанов. – Одеса : Видавництво «Фенікс», 2015. – 576 с.
2. Турлова Ю.А. Система екологічних злочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 36. т. 2. С. 103–109.
3. Матвійчук В.К. Характеристика й особливості предмета злочинів, що посягають на навколишнє природне середовище. Юридична наука. 2012. С. 71–96.
4. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. Голос України від 17.06.2017.
- 5.. Кримінальний кодекс України. Особлива частина. Науково – практичний коментар: у 2 т. /за заг.ред. В.Я. Тація, В.П. Пионки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013.

Леся Дучимінська

начальник управління контролюючої роботи
головного управління Пенсійного фонду України
у Волинській області
<https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ І СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПЕНСІЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ»

Як показують результати наукових досліджень та практика суспільної діяльності, надзвичайно важливе значення та вагому роль у процесі їх удосконалення і підвищення ефективності відіграють чітко визначені на теоретичному, правовому та прикладному рівнях відповідні категорії, поняття, дефініції тощо.

Саме з цих міркувань і було визначено предмет даного дослідження, враховуючи при цьому, що досі на доктринальному рівні поняття «Пенсійний фонд України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням» не сформульовано [1, с. 135-145], що, не тільки знижує рівень запобіжної діяльності у цій сфері суспільних відносин, але й не дозволяє належним чином взаємодіяти з іншими суб'єктами кримінологічної профілактики (зокрема, правоохоронними органами) та негативно впливає на реалізацію Пенсійним фондом України координуючих функцій з означеної проблематики на місцях. У зв'язку з цим звертає на себе увагу й той факт, що у кримінологічній літературі органи Пенсійного фонду України віднесені до неспеціалізованих органів запобігання кримінальним правопорушенням, тобто до таких суб'єктів кримінологічної профілактики, які у межах своїх основних завдань не мають спеціально

виокремлену функцію щодо недопущення вчинення у відповідній сфері суспільних відносин протиправних діянь [2, с. 65].

Так, у ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» серед принципів даного виду суспільної діяльності відсутній принцип запобігання правопорушенням у сфері функціонування органів Пенсійного фонду, що виступає однією із детермінант, яка обумовлює випадки вчинення різноманітних протиправних діянь.

У той самий час, про запобіжний характер діяльності даних суб'єктів свідчить зміст інших принципів, закріплених у зазначеному вище законі, а саме:

обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців (у випадках, передбачених законом, за нездійснення цієї функції наступає юридична відповідальність, що можна віднести до запобіжних заходів у контексті змісту кримінологічної профілактики [3, с. 83-92]);

права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню (за примусову діяльність у цьому сенсі також передбачена юридична відповідальність – і це, знову ж таки, є проявом запобіжної діяльності (зокрема ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень») [4, с. 254-258]);

заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію (за порушення цього права також передбачена юридична відповідальність (ст. 173 КК «Грубе порушення угоди про працю»; ст. 175 «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат»; ін.));

рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем»);

диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу) (ст. 367 «Службова недбалість»);

солідарності та субсидування в солідарній системі (ст. 366 «Службове підроблення»);

фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів (ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги»);

спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу (ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»);

державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом (ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»);

гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду (ст. 369-2 «Зловживання впливом»);

обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом (ст. 368-2 «Незаконне збагачення»);

цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»);

відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків (ст.ст. 364-370 КК України).

Отже, постановка питання про визнання органів Пенсійного фонду України, суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням є логічною та необхідною, з огляду існуючих на сьогодні у цій галузі суспільної діяльності проблем кримінологічного характеру.

Враховуючи зазначене та виходячи з отриманих у ході даного дослідження інших результатів, можна сформулювати наступне поняття «Пенсійний фонд України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням», під яким слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні діяльність усіх його підрозділів у тих суспільних відносинах, що виникають у зазначеній галузі їх функціонування у зв'язку з реалізацією ними передбачених законом завдань і повноважень, з дотриманням конституційних та інших законодавчо встановлених принципів, з метою недопущення та протидії вчинення суспільно-небезпечних діянь, які спрямовані на об'єкти загальнообов'язкового пенсійного страхування, та нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, що їх породжують і обумовлюють, а також корелюють протиправну поведінку винних осіб.

1. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. *Іноземне інвестування як одне із джерел наповнення бюджету Пенсійного фонду України та шляхи запобігання правопорушенням у цій сфері* Вісник пенітенціарної асоціації України. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. №4 (9). С. 135-145.

2. *Кримінологія: навч. посібник* / О. М. Джуужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джуужа. Київ: Атіка, 2009. 312с.

3. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. *Про деякі обов'язки державних органів, що пов'язані із виконанням покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю щодо засуджених у сфері пенсійного та соціального законодавства України*. Вісник національного університету "Львівська політехніка" Серія: юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. Вип. 6. №23. С. 83-92.

4. *Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова*. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 254-258.

Наталія Задорожна
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Інна Цилюрик
доцент кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Як відомо, доказування має визначальне значення у кримінальному провадженні. Це зумовлено тим, що на основі результатів доказування приймаються об'єктивно правильні та справедливі юридичні рішення.

Щодо визначення сутності доказування, то у частині 2 статті 91 Кримінального процесуального кодексу України зазначається, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [1].

Звернемо увагу на трактування доказування науковцями, оскільки існують різноманітні точки зору щодо цього поняття. Академік Гончаренко В.Г. визначає доказування як одну з форм практичної діяльності в процесі регулювання суспільних відносин, яка полягає у збиранні, дослідженні, оцінці й використанні інформації, котра за певних умов, визначених процесуальним законом, набуває статусу юридичних доказів [2, с. 8].

На думку правознавця Бойко О.П. кримінальне – процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінальної – процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично – значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні на досудовому розслідуванні достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу [3, с. 39].

Професор Коваленко В. В. пропонує розглядати кримінальне процесуальне доказування як діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, а також інших учасників кримінального провадження, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі і спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню [4, с. 120].

З огляду на вищезазначені визначення, можемо стверджувати, що доказування у кримінальному процесі – це діяльність суб'єктів провадження зі збирання, перевірки та оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також з формулювання на цій основі певних версій і аргументів для їх обґрунтування.

Слід зазначити, що доказування займає основне місце у кримінальній процесуальній діяльності, оскільки воно знаходить свій прояв на усіх стадіях кримінального процесу, починаючи з моменту прийняття слідчим, прокурором заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення

або самостійного виявлення ними з будь – якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення.

Діяльність, яка здійснюється задля доказування (збирання, дослідження, оцінка інформації), неможливо розглядати як наукове дослідження, проте її можна назвати певним пошуком істини. У юридичній практиці її прийнято називати судовою істиною, пізнання якої є окремим випадком пізнання об'єктивної дійсності.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс виокремлює три елементи процесу доказування. Початковим елементом виступає збирання доказів, який завжди передує їх перевірці та оцінці.

Збирання доказів у кримінальному провадженні являє собою сукупність дій, які спрямовані на пошук, одержання та закріплення доказової інформації з дотриманням чинного законодавства. Доцільно зазначити, що найбільш поширеним засобом одержання доказової інформації і відображення її в матеріалах кримінального провадження є слідчі (розшукові) дії. Досить поширеною думкою серед науковців є те, що термін «збирання доказів» є умовним, оскільки сторони кримінального провадження не збирають вже готові докази, вони поступово формуються під час доказової діяльності.

Звичайно, що усі зібрані докази підлягають обов'язковій ретельній та всебічній перевірці. Елемент перевірки доказів являє собою діяльність, яка спрямована на підтвердження достовірності доказів, які були зібрані [5, с.294]. Доцільно зазначити, що перевірка доказів може здійснюватись шляхом дослідження самого доказу, встановлення його джерела, зіставлення окремого доказу з іншими. Варто наголосити, що перевірку доказів слід вважати істотною передумовою їх подальшої оцінки, що вказує на їхній взаємозв'язок. Деякі науковці вважають, що два елементи доказування, а саме перевірка та оцінка доказів тісно доповнюють один одного.

Особливе місце в системі доказування посідає оцінка доказів, яка полягає в розумовій, логічній діяльності, що приводить до визначальних правових ознак доказів у вигляді їх допустимості, належності, вірогідності, достатності як кожного окремого доказу, так і їх сукупності для формулювання висновків і рішень у кримінальному провадженні [2, с. 27]. Штурмак О. зазначає, що питання про належність та допустимість доказів особливо актуальне ще й тому, що воно перебуває у нерозривному зв'язку з проблемою гарантій прав і свобод людини [6, с. 63].

Важливо, що оцінка доказів не повинна бути останнім етапом процесу доказування, вона повинна відбуватися впродовж усіх стадій кримінального провадження. Тобто, можемо вважати оцінку доказів безперервним процесом, який полягає в логічній формі розумової діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді. Вказані учасники кримінального провадження розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та усю сукупність доказів загалом , при цьому керуючись чинним законодавством [7, с. 327].

Неможливо переоцінити значення правильної оцінки доказів, що має на меті прийняття зважених рішень у кримінальному провадженні. Це, у свою чергу, призводить до формування у суспільстві довіри до правосуддя.

Підсумовуючи, зазначимо, що сутність доказування у кримінальному провадженні полягає в отриманні достовірної інформації, насамперед щодо самої події кримінального правопорушення та вини обвинуваченого. У процесі доказування з'ясовується достовірність, допустимість, належність кожного доказу. Також відбувається перевірка достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення сукупності усіх зібраних доказів.

Значення кримінального процесуального доказування неможливо перебільшити, оскільки від правильності зібраної та оціненої доказової бази залежить законність прийняття рішення та призначення покарання. Тобто, інакше кажучи, від доказування у кримінальному провадженні залежать долі людей.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13.04.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> .*

2. *Гончаренко В.Г. Доказування в кримінальному провадженні : науково – практичний посібник. Київ : Прецедент, 2014. 42 с.*

3. *Бойко О.П., Гаркуша А.Г., Захарко А.В., Литвинов В.В., Рогальська В.В., Сербін М.М., Солдатенко О.А., Федченко В.М., Черняк Н.П. Кримінальний процес : підручник. Дніпро : ДДУВС, 2017. 337 с.*

4. *Коваленко В.В., Удалова Л.Д., Письменний Д.П. Кримінальний процес: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.*

5. *Благута Р.І., Гуцуляк Ю.В., Дуфенюк О.М. Кримінальний процес : підручник. Львів : ЛДУВС, 2019. 532 с.*

6. *Штурмак О. Допустимість доказів у кримінальному судочинстві. Право України. № 9, 2007. С. 63 – 66.*

7. *Каліновська А. Оцінка доказів у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Підприємництво, господарство і право. № 11, 2019. С. 323 – 328.*

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

доктор юридичних наук, професор

ТЕРОРИСТИЧІ ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКІ ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ

В умовах глобалізації, транснаціонального співробітництва, трансформаційних перетворень, негативним небезпечним явищем виступають терористичні загрози, які є вагомим чинником безпеки держави та міжнародної спільноти. Тероризм виступає диверсифікованим політико-соціальним явищем, яке трактується як насильницькі дії, погрози чи диверсійні атаки, що здійснюються одноособово або групою осіб для

досягнення політико-економічних, соціальних чи релігійних цілей опосередком примусу, погроз чи залякування. В умовах агресивної політики Російської федерації, що спричинює дестабілізацію соціальних настроїв, поширення терористичної діяльності диверсійних угруповань на тимчасово окупованих територіях, філософсько-правова проблематика трактування сучасних детермінант терористичних загроз, набуває особливої ваги.

Тероризм - суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [1].

Тероризм – це інструмент примусу та протиправного протистояння суспільним та чинним законодавчим нормам, платформою якого виступає насильство.

Поширеним трактуванням феномену «тероризм» на теренах Європейського союзу є наступне: «акт, який спрямований на залякування населення, примушування органів державної влади або міжнародних організацій до виконання чи навпаки, невиконання певних дій, дестабілізацію або руйнування фундаментальної політичної, конституційної, економічної або соціальної структури країни чи міжнародної організації» [2].

Домінантою сучасного тероризму виступає тиражування, копіювання, що досить часто викликане інформацією мас медіа, які мимоволі репрезентують алгоритм реалізації терористичного акту. «Недоліком» глобалізації, у контексті терористичних загроз, вважаємо, нівелювання кордонів, масовість ураження фейково-провокаційною інформацією, наявність офіційно неконтрольованих логістичних потоків, зокрема торгівлі зброєю.

В умовах сьогодення, світові війни і відкриті міждержавні конфлікти відходять у небуття, визначальною стає боротьба за сфери впливу, ринки збуту, домінування у глобальному економічному просторі. Інструментарієм досягнення окресленої мети виступає симбіоз політико-економічних важелів впливу та терористичних методів «війни низької інтенсивності».

Еволюція терористичних загроз спричинена численними факторами, які перманентно диференціюються відповідно до суспільних викликів:

- терористичні загрози еволюціонували від групових актів до злочинів поодиноких осіб, які часто радикалізуються у соціальних мережах та оперативно мобілізуються до насильства;
- медійна та мережева популяризація: екстремістська діяльність популяризується шляхом файлообмінного контенту, розробки глобальних ігрових додатків.

Як негативне соціально-політичне явище, тероризм несе низку ендогенних та екзогенних ризиків, адже до його складу, згідно з позицією Interpol включають: організований тероризм у зонах конфлікту, іноземних бойовиків-терористів, радикалізованих «вовків-одинаків» та напади з використанням хімічних, біологічних, радіологічних, ядерних і вибухових матеріалів [3].

У вітчизняному законодавчому полі чітко регламентоване поняття «терористичний ризик» [4], як визначення ступеня загрози вчинення терористичного акту щодо об'єкта можливих терористичних посягань, ступінь уразливості такого об'єкта до можливих терористичних посягань та можливі негативні наслідки від терористичного акту щодо такого об'єкта.

Терористичні організації спонукають окремих фізичних осіб, зазвичай, молодих людей, залишати власні домівки й «подорожувати» в зони конфлікту (Україна, Ірак, Сирія, Лівія, Афганістан). З метою запобігання вільному пересуванню радикально налаштованих осіб дедалі більшої ваги набуває ідентифікація осіб за допомогою біометричних даних.

Таблиця 1

Динаміка кримінальних правопорушень, пов'язаних із терористичними загрозами за 2017-2021 р. *

Кримінальні правопорушення	2017	2018	2019	2020	2021
Терористичний акт (ст. 258 КК України)	1385	950	909	430	326
Втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України)	1	0	1	0	1
Публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст.258-2 КК України)	0	5	2	4	4
Створення терористичної групи чи терористичної організації (ст.258-3 КК України)	277	175	164	118	124
Сприяння вчиненню терористичного акту (ст.258-4 КК України)	2	0	1	1	1
Фінансування тероризму (ст.258-5 КК України)	74	51	33	32	37

*сформовано на основі [5].

Враховуючи динаміку зростання показників так званої «кіберзлочинності», статтю 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [1], пропонуємо викласти з доповненням у такій редакції: «тероризм - суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому

застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади, втручання в роботу цифрових мереж та електронних комунікаційних систем або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей».

Тероризм, як перманентна загроза безпековому середовищу, спотворює загальноприйняті звичаєві суспільні норми, наголошуючи на частковій неефективності (бездієвості) загальноприйнятих правил й протоколів протидії.

Інструментом протидії терористичним загрозам не можуть слугувати автономно силові методи державних інституцій. Активна участь громадянського суспільства, нетерпимого до політичного радикалізму та ідеологічних крайнощів, виступатиме доповненням до заходів держави й гарантуватиме успіх у протистоянні.

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 18.03.2022).
2. Council common position of 27 December 2001 on the application of specific measures to combat terrorism. URL: <http://eurlex.europa.eu> (дата звернення: 18.03.2022).
3. Crimes/Terrorism. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism> (дата звернення: 18.03.2022).
4. Про концепцію боротьби з тероризмом: затверджено Указом Президента України від 05.03.2019 р. № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text> (дата звернення: 18.03.2022).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення: Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 19.03.2022).

Кимак Анастасія

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Сорока Світлана

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Насильство є одним з найпоширеніших видів девіантної поведінки, що порушує основні права та свободи людини. Найрозповсюдженішим і найскладнішим для протидії є домашнє насильство.

Відповідно до статистики, понад 3 млн українських дітей щорічно стають свідками актів домашнього насильства або беруть у них примусову участь, а близько 70% жінок зазнають різних форм знуцань і принижень. Майже 100% матерів, що постраждали від насильства, народжували хворих дітей, більшість

із яких страждають на неврози, заїкання, церебральний параліч та психічні розлади [1, с.23].

Розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН вказують на те, що 1,1 млн жінок України щороку стають жертвами фізичного та сексуального насильства у своїх сім'ях, і щонайгірше - більшість із них мовчать [2, с. 4].

Тривалий час випадки застосування насильства в сім'ї замовчувалися чи ігнорувалися, вважалися внутрішньою проблемою родини. Держава лише нещодавно звернула увагу на домашнє насильство як на серйозну соціально-правову проблему і врегулювала її на законодавчому рівні. 7 грудня 2017 року був прийнятий Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, а 11 січня 2019 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами”. Цим законом внесено зміни до Кримінального кодексу України, зокрема, його доповнено статтею 126-1 “Домашнє насильство”. Це стало серйозним кроком у протидії проявам домашнього насильства.

Відповідно до диспозиції ст.126-1 ККУ: домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. [3, С. 60]

Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює чотири форми такого насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Можна виділити такі основні типи насильства в сім'ї:

- між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються протилежні випадки);

- між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);

- між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим).

- між дітьми однієї сім'ї (така поведінка зазвичай виникає на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами родини і може мати різний характер – старші діти можуть вчиняти акти насильства над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для знущання над кимось одним із дітей);

- насильство між іншими членами сім'ї (між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо) [4, С. 234].

Відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Кримінальна відповідальність за поширені форми домашнього насильства передбачається такими статтями Кримінального кодексу України:

1) Ст.126-1 «Домашнє насильство»

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, - карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

2) Ст.151-2 «Примушування до шлюбу»

Примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, - караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3) Ст. 152 «Згвалтування»

Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування) - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

4) Ст. 153 «Сексуальне насильство»

Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) - карається позбавленням волі на строк до п'яти років. [3]

Важливим кроком до запобігання домашньому насильству стало доповнення ККУ розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи», який передбачає можливість застосування певних заходів в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

Стаття 91-1 передбачає обмежувальні заходи для осіб, які вчинили домашнє насильство:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання, роботи, навчання, лікування особи, що постраждала від домашнього насильства;

4) заборона листування, телефонних розмов з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів за допомогою засобів зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або програми пробації. [3]

Отож, внесення змін до Кримінального кодексу України із запровадженням кримінальної відповідальності за домашнє насильство стало значним кроком до подолання загальнодержавної проблеми. Але, на жаль, ситуація з домашнім насильством настільки давня в Україні, що основною проблемою можна назвати навіть не саму наявність домашнього насильства, а дуже низьку інформованість потерпілих про психологічний і правовий аспекти, замовчування проблеми жертвами й очевидцями й відносну байдужість і влади, і громадськості.

1. *Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофєєв Р.М., Шорніков А.В.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. – 188 с.*

2. *Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480*

3. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341- III.*

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. *Юрків Я.І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї» // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соц. робота». – Випуск 27. – С. 234.*

Діана Коваль

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості правопорушень, у тому числі й злочинів, вчинених неповнолітніми особами. У Кримінально-процесуальному кодексі України існує спеціальний порядок кримінального процесу щодо неповнолітніх. У ньому вказується, що

кримінальний процес неповнолітніх створюється з врахуванням особливостей, які існують для їх захисту.

Так, нормативну базу питання допиту неповнолітніх складає Конституція України, Кримінальний кодекс та Кримінальний процесуальний кодекс України. Важливо розуміти, що допит це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі. Щодо поняття та основних вимог проведення допиту, слід звертатись до окремої статті у КПК України [1].

Відтак, у статті 224 КПК України зазначено, що допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати [1].

Кожен свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. Також допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день.

Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий - за давання завідомо неправдивих показань. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач. Важливою деталлю цієї процесуальної дії є і те, що під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. Однак, допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті [1].

За бажанням допитуваної особи, вона має право викласти свої показання власноручно, але за письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання, і даний факт потрібно враховувати. Як виняток особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі, а саме таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо, ну або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею або її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування [1, 3]. Відповідно до ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [4].

Незважаючи на основні вимоги та етапи проведення допиту, для неповнолітніх осіб передбачено ще ряд додаткових вимог для здійснення такої процесуальної дії. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи

окреслюються в статтях 226 та 354 КПК України. Отож, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря і не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Усім особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання тільки правдивих показань, при цьому не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання [1]. В такому випадку цим особам ще до початку допиту роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також вказується право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

Однак, неможливо не зазначити, що до початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також вказується на їх право протестувати проти запитань та ставити запитання, та головуючий має право відвести поставлене питання. Проте існують випадки, коли для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції, тобто дистанційне судове провадження [1, 3].

Окремо варто звернути увагу на пункт 3 статті 66 Кримінального кодексу України, в якому зазначено, що при призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім [2].

Передбачена така особливість кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб, а саме у пункті 4 статті 499 КПК України, зазначено, що за наявності достатніх підстав особа, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [1, 5].

Отже, підсумувавши вище сказане допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Також особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2043>
3. Навчальні матеріали онлайн. Допит. Особливості проведення допиту свідка, потерпілого, малолітньої або неповнолітньої особи у кримінальному процесі. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Допит._Особливості_проведення_допиту_свідка,_потерпілого,_малолітньої_або_неповнолітньої_особи_у_кримінальному_процесі
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4537>
5. Навчальні матеріали онлайн. Особливості кримінального провадження: тези лекцій. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lection17_5.html.

Владислав Козлов

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Анатолій Крижановський
старший викладач кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ДИВЕРСІЯ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НЕДОЛІКІВ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України, у зв'язку з чим, питання злочинів проти основ нашої національної безпеки набуває все більшої актуальності. Це пов'язано з тим, що будь-яка війна передбачає диверсійні акти, однак ми розглянемо законодавче визначення диверсії через призму її правової досконалості, а також – відповідності сучасним формам її здійснення.

Дослідження поняття диверсії варто розпочати із визначення поняття об'єкту цього правопорушення – національної безпеки України. Згідно із законом України «Про національну безпеку» – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Відповідно до цього – диверсія, з об'єктивної сторони, повинна охоплювати найрізноманітніші діяння, що становлять загрозу для національних інтересів України. Проте, чинне законодавство наводить лише неширокий перелік, що зазначений у статті 113 Кримінального кодексу України. У ній вказано, що диверсією є вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій [2].

З цієї позиції нелогічним є формулювання диспозиції статті словами «з метою ослаблення держави», оскільки ця диспозиція вказує на досить вузьку мету, на відміну від іншого можливого формулювання, що охоплюватиме визначення «національна безпека України».

Також, варто виокремити те, що дії, спрямовані на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю, вчинення дій спрямованих на масове отруєння, поширення епідемій, віднесені до об'єктивної сторони диверсії. Проте, безпосереднім об'єктом цього правопорушення є життя та здоров'я багатьох людей, що пов'язане з основами національної безпеки України, але не тотожне їм. З цих міркувань доцільніше, щоб це посягання тягло за собою кримінальну відповідальність незалежно від мети вчинення злочину і регулювалося окремою статтею Кримінального кодексу України.

Особливої уваги варто формулювання об'єктивної сторони диверсії, оскільки вона передбачає здійснення правопорушення лише шляхом активних дій, що не дає повною мірою охопити усі можливі суспільно небезпечні посягання на об'єкт статті. Через це, оптимальним рішенням буде вказати у диспозиції статті «діяння» на заміну використаних у ній «дій».

Отже, диверсія охоплює три категорії діянь:

- дії, спрямовані на масове знищення людей, або заподіяння шкоди їхньому здоров'ю;
- дії, спрямовані на руйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення;
- дії, спрямовані на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

Однак, практика показала, що поняття диверсії значно ширше за представлене вище, оскільки у XXI столітті росія застосовує, наприклад, введення у стан технічної несправності телекомунікаційних мереж, які повинні забезпечувати гарантованим захищеним зв'язком керівництво держави, а також – забезпечувати зв'язком населені пункти. На цьому ж рівні, також варто виокремити злочини у сфері інформаційної безпеки України, які спрямовані на поширення неправдивої інформації з метою повалення конституційного ладу України, або розпалу ворожнечі серед населення.

У чинному законодавстві, як було зазначено раніше, ці дії не розглядатимуться як диверсія, хоча досягають рівня національної безпеки України. Описана ситуація вказує на наявність недоліку, оскільки існують різновиди диверсійних актів, що не охоплюються цим переліком.

Отже, поняття диверсії визначене законодавцем в статті 113 Кримінального кодексу України. Ця кримінально-правова норма є актуальною, але сформульованою неналежним чином і потребує змін чи оновлень, відповідно до вимог сучасності. Ці оновлення та зміни повинні, у першу чергу, стосуватися конкретизації та розширення переліку діянь, що є диверсією. Також, дуже помітними є неточності, що впливають з об'єктивної сторони правопорушення, а саме – невідповідність об'єкта диверсії основам

національної безпеки України та виокремлення дії замість «діяння». Тому, поняття диверсії у сучасному законодавстві потребує значного оновлення і вдосконалення.

1. Закон України «Про національну безпеку» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення – 24.03.2022)

2. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 25.03.2022).

Колб Олександр Григорович

професор кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»,

доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Годлевська-Коновалова Альона Вікторівна

прокурор Бучанської окружної прокуратури Київської області,
кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0002-7851-5456>

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор

ПРО ДЕЯКІ СПІРНІ ПИТАННЯ ТА СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ «АВТО-ФАНТОМІВ» НА ДОРОГАХ УКРАЇНИ

Як це витікає із змісту ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. При цьому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Поряд з цим, як свідчить практика та результати спеціальних наукових досліджень [1], на сьогодні в Україні склалась досить складна ситуація, що, зокрема, стосується забезпечення безпеки на автодорогах та інших аналогічних магістралях, що обумовлює необхідність удосконалення змісту запобіжної діяльності відповідних підрозділів Національної поліції, у тому числі й на нормативно-правовому рівні. Так, згідно офіційних даних, тільки у 2018-2020 р. р. в Україні мало місце майже 400 тис. дорожньо-транспортних пригод (ДТП), у результаті чого загинуло близько 10 тис. та було травмовано 90 тис. осіб [2]. Звертає у зв'язку з цим на себе увагу й той факт, що понад 39,2% загиблих осіб у ДТП – це пішоходи та велосипедисти. Крім цього, за останні п'ять років (2015-2020 р. р.) на автодорогах отримали смертельні травми 1,4 тис. дітей віком до 18 років [1, с. 1]. При цьому, як доведено на процесуальному рівні, однією з основних детермінант, що спричинює та обумовлює вчинення зазначених суспільно небезпечних діянь і кримінально карних наслідків, є перевищення дозволеної швидкості руху транспортних засобів [1, с. 1].

Враховуючи зазначене, працівники патрульної поліції України об'єктивно вимушені здійснювати комплекс заходів, апробованих на практиці та в науці, спрямованих на запобігання будь-яким правопорушенням на автомагістралях

нашої держави, а також більш активно застосовувати задля цього визначені у законі технічні засоби фіксації таких діянь та при доведенні вини правопорушників у суді. Однак, знову ж таки, як показує адміністративно-правова практика запобіжної діяльності з означеної проблематики, нерідко використання патрульною поліцією технічних засобів фіксації адміністративних правопорушень призводить до виникнення непорозумінь між громадянами та працівниками даного правоохоронного органу, наслідком яких є ухилення перших від юридичної відповідальності, а також оскарження та, в кінцевому результаті, - до неоднозначної оцінки такої діяльності Національної поліції у судах через відсутність чіткого правового регламенту використання технічних засобів фіксації правопорушень та інших правових прогалин у чинному законодавстві України.

У цьому контексті «новою» проблемою та предметом судових і наукових дискусій стала й діяльність на дорогах України так званих «автомобілів-фантомів», які фіксують адміністративні правопорушення в закритому для водіїв транспортних засобів режимі (таємно, без видимих ознак належності до того чи іншого правоохоронного органу), що, з огляду вимог як Конституції України та Конвенції ООН про основоположні права людини і громадянина [3], так й інших законів нашої держави, не можна визнати правомірною (законною та допустимою) діяльністю в умовах функціонування демократичної держави, якою на конституційному рівні визнала себе й Україна (ст. 1 Основного закону).

Отже, слід визнати, що в наявності складна прикладна проблема, яка потребує вирішення, в тому числі й на доктринальному рівні, враховуючи, що навіть з точки зору судової практики, у тому числі Європейського суду з прав людини, рішення якого є обов'язковими для виконання на території України [4, с. 103-104], діяльність зазначених суб'єктів дорожнього руху не можна вважати законною, а тому вона має бути припинена негайно, позаяк може привести до тяжких репутаційних, матеріальних, фінансових та інших втрат для держави (а, в регресному порядку – для Департаменту патрульної поліції Національної поліції України, яка, власне, утримується й за рахунок водіїв транспортних засобів). Крім цього, створення такого прецеденту є суспільно небезпечним для громадян України, оскільки за «ширмою» запобігання порушенням у сфері безпеки дорожнього руху, шляхом використання можливостей «авто-фантомів», держава може здійснювати й негласну діяльність щодо політичних опонентів, активістів, громадських діячів та інших осіб, які, на її думку, перешкоджають нормальному функціонуванню відповідних державних інституцій.

1. Бакутін Є. І. *Адміністративно-правове регулювання використання технічних засобів фіксації правопорушень: Автореф...дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. 20 с.*

2. *Аналітична записка до Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року (2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/law/show/287-2020-%DO%BF=Text>*

3. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Законом України від 17.07.1997. № 475/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.*

4. Колб О. Г., Пирожик О. В. Низький рівень виконання Україною рішень європейського суду з прав людини як одна з детермінант, що обумовлює вчинення кримінальних правопорушень в нашій державі. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф. Одеса (26 лист. 2021 р.). Одеса: ОДУВС, 2021. С. 103-104.

Роксолана Колб

спеціаліст АТ КБ «Приватбанк»,
кандидат юридичних наук
<https://orcid.org/0000-0003-0187-3391>

Олексій Гумін

завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Як свідчить суспільна практика, для будь-якого суб'єкта тієї чи іншої діяльності характерною ознакою є те, що вона ґрунтується на певних принципах (правилах, покладених в основу діяльності якої-небудь організації). Як з цього приводу слушно зауважив В. В. Василевич, категорія «принцип» знаходиться в основі розуміння діяльності, пронизує всю систему знання і субординує його [1, с. 53].

Виходячи з цього, деякі науковці у контексті досліджуваної у цій роботі проблематики зробили наступний висновок: оскільки банківська система зайняла одне з важливих місць в розвитку економіки країни та в житті пересічної людини, необхідна усвідомленість її цінності для банку, приведення у відповідність норм банківського права природним потребам людини, дотримання цими установами принципів верховенства права, справедливості, рівності та свободи. У науковій літературі у зв'язку з цим можна й зустріти й оціночні судження щодо ролі принципів права у врегулюванні тих чи інших суспільних відносин. Виходячи з отриманих результатів даного дослідження, можна констатувати, що наявність принципів у банківському законодавстві України обумовлено наступними об'єктивними властивостями права та тим, що вони:

а) об'єктивно виходять із самої цієї діяльності (банківської та похідної від неї – запобіжної);

б) містять у собі теоретико-пізнавальну складову цього процесу (зокрема, в здійсненні заходів запобіжного характеру у банківській сфері);

в) допомагають розрізнити і визначити те, що лежить в основі кримінальних правопорушень, які вчиняються у галузі банківських відносин;

г) визначають необхідність здійснення кримінологічної профілактики як суспільно бажаний закон руху і протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності;

г) окреслюють систему логічно пов'язаних між собою структурних компонентів запобіжної діяльності у цій галузі суспільних відносин поміж собою, а також прямих і зворотних зв'язків із зовнішніми елементами (суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням у цілому в Україні) цієї системи кримінологічної профілактики [1, с. 53-54].

При цьому варто зазначити, що подібне уявлення про природу принципів формує переконання, що держава не створює принципи права, а тільки, як вірно зробив у зв'язку з цим висновок С. П. Погребняк, закріплює їх в юридичних актах [2, с. 397]. Поряд з цим, на переконання А. Х. Степанюка, у принципах певної галузі права та законодавства повинні знайти своє відображення і конкретизацію як загальнолюдські (типологічні і галузеві), так і міжгалузеві і галузеві принципи права [3, с. 304].

Якщо ці теоретичні «моделі» застосувати до пізнання ролі та змісту принципів діяльності банківських установ, то, як обґрунтовано доводять у своїх роботах фахівці даної спеціальності, у зазначену галузь права і законодавства необхідно активно втілювати відповідні принципи, позаяк лише взаємна співпраця банку та клієнта, що заснована на дотриманні, у першу чергу, принципу верховенства права, справедливості, повазі до честі, гідності, свободи може принести взаємну вигоду для обох сторін. У свою чергу, у ст. 4 у Закону України «Про засади державної системи запобігання злочинам» запропоновано запобіжну діяльність здійснювати з урахуванням принципів міжнародного права, Конституції України, з прав людини і громадянина, а також на принципах законності, демократизму, гласності, соціальної справедливості, комплексності, своєчасності та достатності заходів запобігання кримінальним правопорушенням [1, с. 419].

Як видається, ще на один аспект досліджуваної проблематики варто звернути увагу, а саме – в теорії права мова ведеться не тільки про принципи права, але й про принципи нормотворчості та принципи застосування норм права [4, с. 268-269], що, без сумніву, варто враховувати при обґрунтуванні будь-яких наукових підходів з означеного питання. Як у зв'язку з цим зробив висновок С. П. Погребняк, принципи права – це найбільш загальні й стабільні вимоги, які сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку [2, с. 415].

Саме у такому сенсі й розглянуто у цій науковій статті питання щодо принципів діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням та сформульовано авторське їх визначення [5, с. 33-41]. Зокрема, під «принципами діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням» слід розуміти такі правила їх функціонування у зазначеній галузі суспільних відносин, що ґрунтуються на нормах Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законах, що регулюють статус банків та їх повноваження, а також на положеннях інших законодавчих актів, що визначають зміст і характер банківської та запобіжної діяльності, з урахуванням науково обґрунтованих ідей, поглядів та доктрин, і

встановлюють таким чином на цій основі найбільш важливі вимоги, які адресуються всім суб'єктам і учасникам даної галузі права та законодавства.

1. Василевич В. В. *Кримінологічна політика України: монографія*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.
2. Погребняк С. П. *Принципи права: доктринальні питання*. Правова доктрина України: а 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: *Загальнотеоретична та історична юриспруденція* / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. С. 396-415.
3. Степанюк А. Х. *Принципи кримінально-виконавчого права*. Вибрані праці / укл. К. А. Автухов. Харків: Право, 2017. С. 253-304.
4. *Теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл.*, О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін., за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
5. Колб О. Г., Колб Р. О., *Національний банк України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням*. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2021 / № 2(16). С. 33-41.

Соломія Кунинець

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»

Ірина Шульган

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Неповнолітні особи стають учасниками тяжких злочинів, що загострює стан криміногенної ситуації в Україні. Можливо, недостатня усвідомленість відіграє у цьому процесі велику роль. Велика частина санкцій щодо неповнолітніх містить виправні роботи, що показує основне спрямування саме на виправлення цих осіб, а не лише їх покарання. Більшість суб'єктів таких кримінальних правопорушень, це неповнолітні, які не отримують належної уваги та догляду від своїх батьків чи піклувальників.

Застосовуючи вид кримінальної відповідальності щодо неповнолітнього, необхідно враховувати наявність додаткових факторів, які роблять неповнолітнього особливим суб'єктом правовідносин, що також має бути висвітлено у правових нормах кримінального права [1, с. 14].

Категорію неповнолітніх робить особливою соціально-психологічна та психофізіологічна складові. Такі особи через свою ще несформовану психіку та життєву позицію частіше піддаються впливу інших, соціально небезпечних осіб. Керуючись нав'язаною думкою, вони легше схиляються до вчинення злочинів, так як не можуть усвідомити абсолютно повне значення свого вчинку, а також передбачити його суспільно небезпечні наслідки.

Покарання неповнолітніх завжди має на меті ресоціалізацію, пристосування покараних до нових умов життя, їхнє усвідомлення протиправності своєї поведінки, відповідно до концепту «дружньої юстиції».

В Україні діє досить складна система застосування покарань щодо неповнолітніх. До них з дванадцяти покарань дозволено застосовувати лише п'ять, з яких три (штраф, громадські роботи, виправні роботи) не характеризуються, як достатньо репресивні, зважаючи на тяжкість кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми [2, с. 12].

Якщо звернутись до міжнародних актів, то в Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), прийнятих резолюцією 40/33 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року, міститься положення, в якому вказано: «неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може притягати за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, застосовної до дорослого» [3].

Т. І. Дмитришина вважає, що підліток осмислює свою поведінку та наслідки своїх дій у віці близько 16 років. Аналізуючи досвід набутий до цього віку він ще не може правильно і ефективно його використовувати, оскільки не може повністю сформувані свої мотиви та лінію поведінки [1, с. 34].

Враховуючи вікові особливості, неповнолітні поділяються на дві категорії:

- 1) особи віком від 14 до 16 років,
- 2) особи віком від 16 до 18 років.

В теорії кримінального права покарання розглядають як негативну реакцією суспільства та держави у відповідь на суспільно небезпечний вчинок особи. Покарання не має на меті спричинити біль чи страждання правопорушнику, а покликане донести розуміння неприйнятності вчинку, спонукати особу усвідомити наслідки свого діяння. Покарання є осудом вчинку винної особи та передбачає застосування до неї певних обмежень.

Притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх обумовлюється певними чинниками. Першим з них є суспільна небезпека діяння, що в результаті призводить до негативних наслідків. Також важливим є можливість фізичного та психологічного впливу, за допомогою заходів кримінально-правового характеру [4, с. 187].

Застосування покарань має на меті відновлення та підтримання соціальної справедливості. За допомогою різних засобів, ця мета реалізується поетапно, починаючи з призначення покарання вироком суду, який набрав законної сили.

Кримінальний кодекс України має за мету попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. Прийнято розглядати попередження в двох аспектах: як приватна превенція (спеціальне попередження) і загальна превенція (загальне попередження). Якщо говорити про приватну превенцію, вона стосується осіб, які вже притягувалися до кримінальної відповідальності,

тобто приватна превенція існує з метою попередити нові злочини тих самих осіб [5, с.21]

В кримінальному законодавстві немає чіткої норми, в якій були б зазначені принципи щодо призначення покарання. Їх слід розглядати як керівні положеннями, які виражають сутність галузі права, допомагають охарактеризувати її основні питання. Принципи є найбільш загальними положеннями, тому вони не можуть носити похідний характер. Вони охоплюють як Особливу так і Загальну частину кримінального закону та несуть дуже узагальнене значення. В них, наприклад, вказано, які чинники зобов'язаний врахувати суд для призначення покарання, проте вони не містять детальної інформації, яким саме чином і для чого ним це має бути зроблено.

З часом сформувався основні принципи призначення покарання. Спробуємо їх перерахувати: 1) принцип законності; 2) принцип справедливості; 3) принцип гуманізму; 4) принцип невідворотності покарання; 5) принцип індивідуалізації покарання; 6) принцип кримінально-правового впливу; 7) принцип доцільності покарання; 8) принцип диференціації кримінальної відповідальності; 9) принцип обґрунтованості покарання; 10) принцип провини (винності); 11) принцип демократизму; 12) принцип рівності; 13) принцип стимулювання при призначенні покарання позитивної посткримінальної поведінки; 14) принцип правосвідомості суддів; 15) принцип карності; 16) принцип особистої відповідальності; 17) принцип призначення окремого покарання за кожний злочин; 18) принцип стимулювання відмови від продовження злочинної діяльності при призначенні покарання; 19) принцип ефективності покарання; 20) принцип раціонального застосування заходів кримінального покарання.

Дивлячись на вітчизняне законодавство, можемо зауважити, що неповнолітні мають свої привілеї при призначенні покарань. Це обумовлюється зменшенням переліку злочинів, за які можуть бути до них застосовані покарання, відповідно до вікової межі, а також зміною порядку його відбування чи звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності. Звідси можна зробити висновки, що таке пом'якшене ставлення суперечить принципу рівності. Але така точка зору є неправильною, оскільки тлумачення принципу рівності показує, що йде мова про рівність кримінальної відповідальності рівних суб'єктів злочину.

При призначенні покарання, суд повинен розглянути і врахувати всі особливості, індивідуальні риси особи, щодо якої виносить вирок. Лише в повній мірі проаналізувавши фізичну та психологічну складову, суд зможе правильно оцінити ситуацію та обрати в разі потреби покарання.

Отже, оскільки неповнолітня особа перебуває у стадії формування особистості, ми не можемо не враховувати додаткових факторів впливу на неї. Дуже часто причиною злочинної поведінки є особисті проблеми, пов'язані з оточенням неповнолітнього та нерозуміння своїх цілей і соціальної позиції.

1. Дмитришина Т.І. Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т. І. Дмитришина. Одеса, 2016. 205 с. 2. Березовська Н. Л. Покарання,

пов'язані з виправно-трудоим впливом, що застосовуються до неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н. Л. Березовська. Одеса, 2010. 18 с. 3. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text (дата звернення 23.03.2022 р.). 4. Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 384 с. 5. Катеринчук К.В. Обумовленість кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я особи: кримінально-правові та кримінологічні чинники. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 2 (95). С. 29-40.

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАРОДЕРСТВО ТА ІНШІ ЗЛОЧИНИ, СКОЄНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Часто в ЗМІ чи соцмережах терміном «мародерство» називають будь-яку крадіжку, скоєну в цей період – чи то товару в магазинах, чи майна з домівок мирних жителів. Проте, такий термін у цих випадках вживається помилково. Що ж таке мародерство та які ще існують кримінальні правопорушення щодо заволодіння чужим майном?

В межах українського кримінального законодавства у ст. 432 мародерство є військовим правопорушенням, суть якого полягає у викраденні на полі бою речей поранених чи вбитих [1]. До об'єкта злочину у даному випадку відноситься порядок несення військової служби під час ведення бойових дій. Так зокрема заволодіння шляхом викрадення в убитих, або поранених може відбуватись як із застосуванням насилля так і без нього у відкритій, або таємній формі. До речей, які можуть бути предметом мародерства, належать особисті речі потерпілої особи (гроші, цінні предмети), а також предмети її обмундирування чи його частини. Не належать до речей як предмета мародерства озброєння і боєприпаси військові документи, техніка та предмети, що збираються для майбутнього застосування під час бою.

Варто розуміти, що для складу даного злочину не важливим є той факт, до якої армії належали убиті чи поранені на полі бою.

Даний злочин вважатиметься закінченим з моменту фактичного розпорядження вилученою річчю.

Суб'єктом мародерства може бути лише військовослужбовець.

За такі злочинні дії раніше було передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років. Законом України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», який набрав чинності 7 березня 2022 року, мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин збільшено до 5 років [2].

Існує різниця між мародерством, крадіжкою та іншими кримінальними правопорушеннями проти власності. Ця різниця полягає в місці викрадення та у тому, в кого саме щось вкрали.

Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» посилено покарання не тільки за привласнення на полі бою майна поранених та вбитих (мародерство), а ще й за використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи, адже зміни до Кримінального кодексу України торкнулися й складу кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем). Ці злочини доповнилися кваліфікуючою ознакою – скоєння в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Тому відтепер за вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану відповідальність стала більш жорсткою, а саме:

- за крадіжку (таємне викрадення чужого майна) – порушнику загрожує позбавлення волі на строк від 5 до 8 років;
- за грабіж (відкрите викрадення чужого майна) – строк від 7 до 10 років;
- за розбій (напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства) – злочинцю загрожує не лише позбавлення волі на строк від 8 до 15 років, а ще й конфіскація майна;
- за вимагання (вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці) – покарання становитиме: позбавлення волі на строк від 7 до 12 років з конфіскацією майна;
- за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, – не тільки позбавлення волі на строк від 5 до 8 років, а ще й позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Зараз поширені факти, коли жителі міст України самотужки борються з мародерами та іншими крадіями, піддаючи їх самосуду, прив'язуючи їх до електричних опор та дерев на загальний огляд. Безліч свідчень цього є у мережі Інтернет. Проте, варто пам'ятати, що кожен злочинець мусить понести передбачену законом відповідальність, тому таких осіб слід максимально оперативно передати до правоохоронних органів, щоб жоден з них не зміг уникнути покарання.

Крім того, на даний час, мародерством та іншими злочинами на території України займаються військові російської федерації, грабуючи магазини та домівки населення з метою наживи та задоволення своїх потреб. Слід зазначити, що згідно нашого законодавства за кримінальні правопорушення, вчинені на території України, іноземні громадяни несуть кримінальну відповідальність в Україні.

1. *Кримінальний кодекс України : Закон України в редакції від 25 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 21.03.2022 р).*
2. *«Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»: Закон України від 03 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-IX#Text>*

Тетяна Лещук

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСНИК ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У наш час, забезпечення громадян повноцінною та кваліфікованою юридичною допомогою є важливим положенням, що є висвітленим в Основному Законі нашої держави – Конституції України. Відповідно до статті 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу, у певних випадках ця допомога надається безоплатно, а також кожен визнається вільним у виборі захисника своїх прав.

Процесуальний статус учасників кримінального процесу визначається виконуваною ними функцією, правами і обов'язками, а також тими правовідносинами, які виникають в процесі реалізації останніх. На захисника покладена функція захисту, йому надані широкі права і він є зобов'язаним використовувати засоби захисту, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі.

Захисником може бути адвокат відомості про якого є внесені до Єдиного реєстру адвокатів України. Адвокатом може бути фізична особа, яка:

- має повну вищу юридичну освіту;
- володіє державною мовою;
- має стаж роботи в галузі права не менше двох років;
- склала кваліфікаційний іспит;
- пройшла стажування;
- склала присягу адвоката України;
- отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Захисник діє поряд з підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, проте він вважається самостійним учасником кримінального процесу. Він не має права робити те, що може зашкодити його підзахисному, погіршити його становище, сприяти його обвинуваченню. Захисник не є вільним у визначенні позиції, але у вирішенні питань правового характеру, виборі тактики і методики захисту є незалежним. Підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника або замінити його.

Фундаментальний принцип якого має дотримуватися захисник – це презумпція невинуватості обвинуваченого, оскільки він керуючись цим принципом має зробити все, щоб реалізувати його у кримінальному процесі.

Говорячи про особливості діяльності захисника, варто зазначити, що у ході кримінального процесу він може отримувати від підзахисного відомості, які зобов'язаний зберігати в таємниці.

У будь-який момент захисник може бути залучений підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Це відбувається за допомогою слідчого, прокурора, слідчого судді чи судом. Варто зауважити, що одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого.

Існують випадки, коли участь захисника є обов'язковою. Згідно з статтею 52 Кримінально процесуального кодексу України, участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:

- 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років;
- 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру;
- 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права;
- 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження;
- 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування;

- б) щодо реабілітації померлої особи;
- 7) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження;
- 8) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Свої повноваження на участь у кримінальному провадженні захисник підтверджує свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордером, договором із захисником або дорученням органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Таким чином, можна стверджувати, що захисник – це самостійний учасник кримінального процесу, на якого покладена функція захисту, і в силу цього він є зобов'язаним використовувати засоби і способи з метою з'ясування обставин, що виправдовують підзахисного або пом'якшують його відповідальність.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4537>.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Молдован А.В., Мельник С.М. Кримінальний процес України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 368 с.

Христина Лопушанська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

МЕТА ТА МОТИВ ЯК ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Мета і мотив злочину є самостійними психологічними характеристиками суб'єктивної сторони, які мають важливе значення для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень.

Будь-яка вольова свідома поведінка особи базується на мотивах і спрямована на досягнення конкретної мети. Між мотивом і метою існує внутрішній зв'язок. Як тільки з'являється мотив правопорушення, одразу виникає відповідна мета.

Мотив і мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони злочину. Вони вимагають їх встановлення лише у випадках, коли це прямо передбачено законом у диспозиції статті Особливої частини КК України або

якщо вони явно впливають зі змісту кримінального правопорушення. Так, КК України визначає різноманітні мотиви вчинення кримінальних правопорушень : корисливі мотиви, хуліганські мотиви, мотиви расової, національної, релігійної ворожнечі, боягузтво чи легкодухість тощо [1].

Правова роль мотиву може бути різною. При конструкції окремих складів кримінальних правопорушень мотив вважатиметься обов'язковою ознакою складу правопорушення. У деяких складах кримінальних правопорушень КК України визначає мотив як ознаку, що надає правопорушенню кваліфікованого виду (п.6 і п.7 ч. 2 ст. 115 КК) [2].

На відміну від мотиву, мета характеризує конкретно злочинний результат, якого винний прагне досягти шляхом вчинення правопорушення. Мета є обов'язковою ознакою складу правопорушення в тому випадку, якщо вона прямо передбачена кримінально-правою нормою. Тобто юридична відповідальність настає лише за такі дії, які вчиняються з вказаною в ньому метою [3].

На практиці встановлення мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення викликає певні труднощі у зв'язку з тим, що вони є нематеріальними поняттями і процесуально доказати їх важко. Це пов'язано й з тим, що учасник кримінального судочинства має право відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України), тому визначити мотив і мету вчинення правопорушення винним часто можна лише з припущень. Як відомо, обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а будь-які сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 3 ст. 62 Конституції) [4].

Можна зробити висновок, що в залежності від вчиненого правопорушення, мотив та мета можуть бути як факультативними, так і обов'язковими ознаками кримінального правопорушення. Тому професійним посадовим особам важливо при встановленні правової кваліфікації кримінального правопорушення правильно визначати мотив та мету винного у вчиненні ним злочинних діяч задля відмежування одного злочину від іншого, а також подальшого призначення обґрунтованого і справедливо виду та розміру покарання з урахуванням тяжкості правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Тацій В.Я. Мотив злочину / Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право. 2017
3. Гедз М.В. Мета злочину за кримінальним правом України: наук. стаття / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів. 2010
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Лопушанська Христина
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»

Сорока Світлана
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах інтенсивного розвитку інтелектуальної діяльності суспільства важливим є забезпечення захисту цінностей матеріального та нематеріального світу, які виникають у процесі такої діяльності. Охорона та захист особистих немайнових та майнових прав особи забезпечується чинними нормативно-правовими актами та не обмежується лише формальним регулюванням, оскільки важливим є існування ефективного механізму реалізації даних правових норм на практиці.

Так, ст.41 Конституції України закріплює право кожного «володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [1].

Спеціальними нормами, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності та їх відновлення, є, зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності», яким посилена відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Для вирішення проблеми «піратства» у сфері авторського та суміжного права прийнято Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17.01.2002 року.

Аналізуючи Рішення Колегії МОН України «Про проблеми захисту прав інтелектуальної власності та шляхи їх вирішення» від 04.12.2003 року можна виділити основні проблемні питання захисту прав інтелектуальної власності, серед яких:

-невідповідність окремих положень чинного законодавства європейським стандартам у сфері захисту інтелектуальної власності

-складність збору доказової бази для доведення факту порушення права інтелектуальної власності у суді

-організаційно-правові недоліки процедури захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку

-довгий процес розгляду справи та підтвердження права на інтелектуальну власність за тим, кому вона належить, в т.ч. через низьку обізнаність суддів [2]

Актуальним є питання захисту прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі, яке має багато суперечок, оскільки в Україні відсутній ефективний механізм захисту інтелектуальної власності в глобальній мережі. Стрімкий розвиток технологій суттєво ускладнює захист авторських прав надшвидким потраплянням великого обсягу інформації в різних формах на електронні сторінки Інтернету. Все це спричиняє інформаційні колапси та становить загрозу для права інтелектуальної власності [3].

Отже, на сьогодні проблема захисту прав інтелектуальної власності в Україні є питанням актуальним, але, недостатньо врегульованим. В основному дискусії виникають з огляду на недосконалість правового регулювання питання захисту інтелектуальної власності. Тому важливим є удосконалення механізму судового захисту інтелектуальної власності, імплементація європейського законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності та підвищення рівня кваліфікації суддів.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про проблеми захисту прав інтелектуальної власності та шляхи їх вирішення: Рішення Колегії МОН України від 04.12.2003 № 12/2-16. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2-16290-03#Text>
3. Орлюк О. Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи / Право України. 2011. № 3

Лютий Олег

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Кваліфікація кримінальних правопорушень є підставою для призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності й від покарання, застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх і, частково й опосередковано, застосування примусових заходів медичного характеру. Це дає змогу констатувати, що кваліфікація кримінальних правопорушень є основоположною, фундаментальною, центральною, стрижневою частиною, ядром застосування кримінального закону в слідчій і судовій практиці. У кваліфікації правопорушень виявляється принцип персональної відповідальності особи за конкретне діяння, передбачене

законом. Звідси випливає, що лише правильна кваліфікація є однією з гарантій здійснення правосуддя відповідно до закону [1, с. 100-101].

У кримінальному праві кваліфікувати кримінальне правопорушення означає встановити повну відповідність ознак фактично вчиненого діяння ознакам складу (складів) правопорушень, що передбачені однією чи кількома кримінально-правовими нормами. Тобто кваліфікація кримінального правопорушення вирішує питання, які саме кримінальні правопорушення вчинено та якими нормами вони передбачені [2, с. 6].

Розглянемо деякі нюанси кваліфікації кримінальних правопорушень у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень, передбачених ст. 121–125, 128 КК України. Нерідко перед органами досудового розслідування й судом постає завдання відмежувати умисне вбивство (ст. 115 КК України) від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, – умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. Склади цих кримінальних правопорушень доволі схожі, адже призводять урешті-решт до однакових наслідків. А.З. Керімов, досліджуючи питання відмежування вбивства з особливою жорстокістю від тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, зазначає, що відмінною рисою цих кримінальних правопорушень у такому випадку є те, що в разі вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю такі діяння спрямовані саме на спричинення особливих страждань потерпілому з метою позбавлення останнього життя та є надмірними щодо цього наслідку. Під час заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, вони також можуть бути надмірними, тобто зайвими стосовно наслідків, але вони безпосередньо не спрямовані на позбавлення потерпілого життя [3, с. 329].

Що стосується вбивства з необережності під час умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, то тут має місце подвійна форма вини щодо різних наслідків (тяжке тілесне ушкодження – умисел, смерть потерпілого – необережність). Учинене повністю охоплюється диспозицією ч. 2 ст. 121 та додаткової кваліфікації за ст. 119 не потребує [2, с. 126].

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями проти здоров'я особи традиційно визнаються тілесні ушкодження, які розглядаються як основна група посягань на це найважливіше особисте право людини. Відповідно до п. 1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, тілесне ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як внаслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [4].

Аналіз п. 3.2 та п. 3.3 Правил, а також положень, які містяться в ст.ст. 126 та 127 КК України дозволяє дійти висновку, що до тілесних ушкоджень не належать удар, інші насильницькі дії, мордування, мучення та катування, які завдають фізичного (сильного фізичного) болю або фізичних чи моральних

страждань, але не спричиняють порушень анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій. Якщо ж такі порушення мають місце, вони можуть розглядатися як той чи інший вид тілесних ушкоджень і мають отримати самостійну кримінально-правову оцінку. Таким чином, передбачені КК України кримінальні правопорушення проти здоров'я особи можуть бути поділені на: 1) тілесні ушкодження (ст.ст. 121-125, 128); 2) інші посягання на здоров'я (ст.ст. 126, 127). Подекуди, у кримінально-правовій літературі виокремлюють спеціальні види тілесних ушкоджень, до яких відносять зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.ст. 130, 131) та зараження венеричною хворобою (ст. 133). Однак ні КК України, ні зазначені вище Правила такого виду тілесних ушкоджень не знають. Тому кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 130, 131 та 133 КК України, можуть позиціонуватися лише як інші посягання на здоров'я особи [5, с. 87-88].

В сучасній вітчизняній літературі висловлена й позиція, відповідно до якої тілесні ушкодження не повинні обмежуватися тільки порушеннями анатомічної цілості. Так, І.І. Митрофанов і В.М. Лінов стверджують, що поняття тілесних ушкоджень має включати до себе й удари, побої, мордування та інші дії, які заподіюють фізичні або моральні страждання. Свою позицію автори мотивують тим, що термін «ушкодження» охоплює собою не тільки рани, а й наприклад переляк, який може викликати моральні страждання, хоча при цьому порушення анатомічної цілості не відбувається. Тому з їх точки зору тілесні ушкодження – це порушення нормального функціонування тканин і органів людського організму, що може полягати у заподіянні рани, переломів кісток, розривів шкіри і тканин, кровотечі, травми, провокуванні захворювання або патологічному стані, фізичному болю, фізичному нездужанні, що є результатом дії (бездіяльності) людини з використанням факторів навколишнього середовища (механічних, фізичних, хімічних, біологічних, психологічних), і таке порушення може бути певно визначено [4].

Отже, проведений аналіз особливостей кваліфікації та класифікації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи дає змогу дійти висновку, що суспільно небезпечні діяння у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень містять свої унікальні ознаки й риси, що відмежовують їх від схожих кримінальних правопорушень. Класифікація кримінальних правопорушень проти здоров'я поділяється на тілесні ушкодження та на інші посягання на здоров'я, має принципове значення не тільки для розмежування цих діянь між собою, а й для визначення змісту деяких інших кримінально-правових понять, зокрема жорстокого поводження з особою, яке не може охоплювати собою насильство, що полягає у заподіянні тілесних ушкоджень.

1. Тубелець О.С. Проблеми кваліфікації злочинів. Вісник вищої ради юстиції. 2013. № 3 (15). С. 100–110.

2. Броч Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львівський державний університет, 2013. 712 с.

3. Цвігун Д. Особливості кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 328–334.

4. Капустін О. Б Злочини проти здоров'я особи у кримінальному законодавстві України: проблема класифікації

URL: <https://doi.org/10.15421/392059> (дата звернення: 05.04.2022)

5. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник / за ред. М.І. Панова. Х. : Право, 2016. 356 с.

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ «ЕКСПЛУАТАЦІЯ» У РОЗУМІННІ СТ. 150 КК УКРАЇНИ

Все більш розповсюдженим в Україні, та власне кажучи, й у всьому світі, є експлуатація дітей, що проявляється у різноманітних формах.

Для того, щоб окреслити важливість цієї проблеми в нашому суспільстві, необхідно визначити, що ж розуміється під поняттям «експлуатація» у контексті ст. 150 КК України.

«Експлуатація» слово французького походження, від фр. exploitation «експлуатація, визиск (1834, Бланк); використання, захоплення» пов'язане з exploiter «експлуатувати, визискувати (XIX ст., Прудон); використовувати, працювати.[5] Слід звернути увагу на значення поняття «експлуатація дітей» під яким розуміється кримінальне правопорушення, ознаки якого закріплені в ст.150 розділу III Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи».

Відповідно до примітки до ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» під поняттям експлуатації людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у протиправну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Експлуатацією дитини, відповідно до ч.1 ст.150 КК України, визнається використання добровільної праці дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування. Тобто цією статтею зазначено відповідальність лише за трудову експлуатацію. Відповідальність за інші види експлуатації дитини передбачено іншими кримінально-правовими нормами, які розповсюджуються на посягання, вчиненні як щодо дорослих, так і щодо дітей (ст. 142, 143, 149, 301, 303 КК України), у яких вчинення кримінального правопорушення щодо дитини визначається у якості кваліфікуючої обставини[1, с. 166].

На думку М. Хавронюка та М. Мельника під поняттям «експлуатація дитини» слід розуміти привласнення не будь-яких матеріальних результатів (продуктів) її праці (доходу у вигляді матеріальних благ), а лише прибутку як

різниці між доходами і виробничими витратами. Але, якщо особа не несе виробничих витрат у зв'язку з використанням праці дитини, отримані нею доходи і є фактичним прибутком[2, с. 354]. Тобто тут чітко мова йде про використання дитячої праці у сфері трудових відносин. Згідно з цим тлумаченням поняття експлуатація включає в себе тільки «трудова експлуатація», у свою чергу втягнення малолітньої чи неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією відносять до ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією».

Оскільки трудова експлуатація є тільки різновидом експлуатації в загальному, тому більш зваженим можна вважати визначення О.В. Паньчук, яка вважає, що експлуатація дітей – це передбачене КК суспільно небезпечне, винне діяння щодо неповнолітньої особи, пов'язане з використанням її праці для досягнення матеріальної користі або задоволення інших потреб із застосуванням фізичного або психічного насильства, обману або зловживання довірою, чи використання безпорадного стану, обумовленого малолітством[3, с. 5].

Уперше на це кримінальне правопорушення звернули увагу в Конвенції ООН про права дитини, яка проголосила право на захист кожної дитини як від економічної, так і від сексуальної експлуатації. Окрім цього, відповідно до ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства», а також ст. 3 Конвенції «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці», які надають чіткий перелік найгірших форм дитячої праці, до яких відносять: усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав; використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності; робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини[4].

Серед зазначених форм, на нашу думку, особливо слід виокремити сексуальну експлуатацію, адже її коріння зачіпають багато аспектів дитячого життя. Міжнародний правозахисний центр «ЛА Страда-Україна» звертає увагу на таку форму сексуальної експлуатації, як комерційна сексуальна експлуатація, що включає в себе ряд видів експлуатації, а саме: 1) сексуальну експлуатацію дітей у туризмі; 2) сексуальну експлуатацію дітей у проституції; 3) сексуальну експлуатацію дітей у порнографії[5, с. 45].

М.І. Мельник та М.І. Хавронюк зазначають, що сексуальна експлуатація – це вид експлуатації праці особи у сфері проституції, під якою слід розуміти надання сексуальних послуг за гроші чи іншу матеріальну винагороду, або у суміжних сферах (у сфері розпутних дій з дітьми, надання разових сексуальних послуг ув'язненим та іншим особам, співжиття з метою

отримання сексуального задоволення тощо), незалежно від того, чи криміналізований у тій чи іншій країні або її окремих місцевостях цей вид діяння.

Відтак, можна дійти висновку, що під поняттям експлуатації в контексті ст. 150 КК України, слід розуміти не тільки привласнення прибутку неповнолітнього або малолітнього, як різниці між доходами і виробничими витратами у сфері праці. Беручи до уваги думку та проаналізовані дефініції «експлуатація», «експлуатація дітей» провідних вчених, а також звертаючи увагу на зміст та окремі статті Конвенції ООН «Про права дитини», Конвенції «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці», Закону України «Про охорону дитинства», на нашу думку, під загальним поняттям експлуатації дитини слід розуміти, окрім згаданого вище, ще й всі форми сексуальної експлуатації та дитячої праці а саме: використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у протиправну діяльність, використання у збройних конфліктах, а також роботу, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини.

1. Калмиков Д.О. Експлуатація дітей, що спричинила істотну шкоду здоров'ю дитини. *Форум права*. 2010. №3. С. 163-171.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Під ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : «Каннон» - «А.С.К.», 2001. 1104 с.
3. Паньчук О.В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей: автореф. дис. канд.юрид. наук. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 20 с.
4. Конвенція ООН «Про права дитини» (Конвенція ратифікована Постановою ВР №789-ХІІ від 27.02.1991 р.). URL : www.zakon.rada.gov.ua.
5. Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії / Н.П. Бочкур, Л.Г. Ковальчук, І.Є. Конченкова та ін.; заг. ред. К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук. Х. : Права людини, 2014. 64 с.

Марія Маськовіта

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук

СУДИМІСТЬ ЯК ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

На сьогоднішній день, чіткого інституту Загальної частини кримінального права була предметом наукового дослідження як на рівні монографічних робіт в Україні та інших країнах, так й на рівні низки кандидатських дисертацій.

Проте, незважаючи на значний науковий прогрес у питанні судимості, більшість досліджень присвячено суто догматичному аналізу концепцій

відшкодування та зняття судимостей. Наразі не було єдиної, достатньо обґрунтованої відповіді на декілька ключових питань, що мають вирішальне значення для тлумачення та правильного застосування цього інституту, а саме: зміст обвинувального вироку, природа та природа закону, зв'язок і відносини між засудженим та іншими кримінальними органами. закон. З цих питань висловлюються суперечливі, а іноді й протилежні погляди, тоді як інші питання, як-от функція судимості, вченими фактично не порушуються[1. с. 239].

Поняття судимості, не передбачено в чинному КК України, а надано в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26.12.2003 р. № 16, а саме «судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків, і що правильне застосування правових норм про судимість, її погашення чи зняття має важливе значення для вирішення кримінальних справ у разі вчинення особою нового злочину[2].

Судимість - це особливий правовий стан особи, створений реалізацією кримінальної відповідальності, який виникає у зв'язку з ухвалою обвинувального вироку суду за вчинене нею кримінальне правопорушення і призначенням покарання та тягне певні, несприятливі для засудженого, правові наслідки, що виходять за межі покарання. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» судимість визначається як правовий стан особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за перелічених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків.

Ознаки судимості: Судимість має характерні їй ознаки, які являють собою специфічний правовий наслідок засудження особи, що виникає після виконання (відбуття) покарання; стосується лише окремого кримінального правопорушення, вчиненого конкретною особою; передбачає наявність початкового і кінцевого моментів; особа, яка має судимість, зазнає певних кримінально-правових і загальноправових наслідків.

Фактичний відбір громадян проводить Інститут судимості, що грубо порушує принцип рівності громадян перед законом і судом, що міститься у ст. Стаття 24 Конституції України[3]. Якщо П. Фріс пропонує скасувати цю систему кримінального права, то ми не підтримуємо скасування системи судимостей у кримінальному законі. Однак наслідком має бути кримінальне правопорушення, не повинно бути обмежено правовий статус особи, яка відбуває покарання, і вона не повинна бути позбавлена належних прав як громадянина (громадянина) країни. Ведаючи «судимість» на цих людей, ми ускладнюємо їм життя (особливо тим, хто вийшов з місць позбавлення волі), позбавляємо нас можливості займатися обраною професією з певними обмеженнями та підтверджуємо, що ми їм не довіряємо. Фактично це

спонукатиме злочинців повторювати свої помилки, а потім посилати їх ярликом «злочинців-рецидивістів»[4, с. 102-104].

Судимість як факт засудження особи судом можна розглядати з різних боків: це риси біографії людини, яка можливо, буде супроводжувати її все життя і навіть залишиться в пам'яті нащадків, незважаючи на те, що судимість погашена чи достроково знята і вже не має правового значення. У такому разі судимість відображає той злочин, який вчинила особа, і навіть класифікаційний ступінь, що має безпосереднє відношення, по-перше, до «кримінальної біографії» особи, її «кримінальної кар'єри», і по-друге – до погашення і знаття судимості, оскільки, скажімо, за сучасним українським кримінальним законодавством строки її погашення залежать від ступеня тяжкості злочину, за який особа засуджена (ст. 12 КК України). У даному разі судимість має абсолютний характер: вона за перебігом строків і умов, передбачених законодавством, може втратити своє правове значення, але позбутися самого факту засудження, а отже, і судимості неможливо. І ця обставина нерідко впливає на долю людини, її рідних і близьких[5, с.128].

1. Муратова С. Судимість як інститут кримінального права. Вісник асоціації кримінального права України. 2014. №2(3). С. 235-241.

2. Павлова Т. Судимість як примусовий захід кримінально-правового характеру. Київ : Ін-Юре, 2017. 270 с.

3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

4. Яремко О. Інститут судимості в кримінальному праві України: необхідність гуманізації. Правові записки. 2012. №3. С. 102-104.

5. Голіна В. І. Судимість і суспільство. Право і суспільство. 2014. № 3. С. 124-134.

Микола Мергель

аспірант навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника,

ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Дослідження особливостей інституту покарання на тому чи іншому історичному етапі розвитку української державності, у тому числі у період Київській Русі, слід здійснювати крізь призму джерел його закріплення, розуміння його суті, мети та існуючої у той чи інший час системи покарань.

Спершу поведінка східних слов'ян регулювалася звичаями, на основі яких сформувалося звичаєве право. Далі за звичаями суспільні відносини отримали свою регламентацію нормами писаного права. Найважливішу роль серед джерел давньоруського права відігравала Руська Правда.

За твердженням В. М. Єрмолаєва: «Поняття покарання в Київській Русі формувалося в не розривному зв'язку з поняттям злочину. Злочин в часи Руської Правди розумівся, передусім, як обіда – завдання шкоди фізичної, матеріальної або моральної приватній особі. Відповідно і покарання сприймалося як міра, покликана відшкодувати, компенсувати збитки, завдані обідою» [1, с. 141].

З огляду на таке розуміння змісту поняття «покарання» очевидною видається його мета, яка полягала насамперед у відшкодуванні збитків потерпілому та його родичам, а також поповненні державної казни. Не можна заперечувати і такої ще слабо вираженої мети, як відплата. Право відкрито проголошувало у формі станових привілеїв класовий характер покарання. Посягання на життя, честь і майно феодалів каралося суворіше, ніж посягання на життя, честь і майно простих вільних людей давньоруського суспільства [2, с. 20].

Як зауважують І. Паньонко та В. Коваль, «певною мірою метою покарання була профілактика нових кримінальних правопорушень, тобто запобігання їм. Після запровадження християнства на землях Київської Русі метою покарання стало також спокутування гріхів. Враховуючи це, кримінальне правопорушення було не лише порушенням законодавства, але і порушенням законів Божих» [3, с. 11].

Система покарань у Київській Русі складалася з таких видів покарань, як: віра, дика віра, потік і пограбування, кровна помста тощо.

Покарання диференціювалось залежно від соціального становища винного та потерпілого. Воно передбачало в першу чергу відшкодування збитків, заподіяних злочинцем потерпілому та його родичам і саме тому переважаючим видом покарання було майнове стягнення, яке накладалось на злочинця. За значне коло злочинів передбачалось стягнення віри – грошового штрафу у розмірі 40 гривен і навіть подвійної віри (80 гривен). Широко застосовувалась помста злочинцю з боку потерпілого та його родичів. Найсуворішим видом покарання був т.з. «потік і розграбування» який полягав в конфіскації всього майна та вигнання злочинця разом з родиною – дружиною й дітьми, з общини. Це покарання призначалось за найтяжкі злочини – убивство в розбої, конокрадіство та підпал будинку і гумна. Слід зауважити, що «Руській Правді» не були притаманні такі види покарання як смертна кара та каліцтво, які широко застосовувались у законодавстві католицьких Європейських країн та в мусульманському законодавстві [4, с. 39].

Справді в нормах Руської Правди ми не зустрічаємо такого виду покарання, як смертна кара, хоча очевидно, що в умовах класових протиріч, які постійно загострювалися, держава вдавалася до подібної міри покарання. Але рання редакція Руської Правди згадує лише кровну помсту [1, с. 142].

Своїми коріннями кровна помста сягає родового ладу, коли вона була інститутом судочинства й морально-етичною нормою. Механізм реалізації цього інституту ґрунтувався на принципі таліону – скривджений рід вимагав страти рівноцінного представника з роду вбивці («око за око, зуб за зуб»). Кровна помста була спрямована не стільки проти вбивці, скільки проти його сім'ї. При цьому, «Руська Правда» нічого не говорить про форми кровної помсти. Водночас у літописах, народних легендах описано випадки реалізації права помсти в формі відсікання голови, розстрілу, спалення, повішення, четвертування, закопування в землю, розірвання конем тощо [3, с. 13].

«Руська правда» дає відомості й про покарання, спрямовані на обмеження свободи, як найдавніші види покарань. Так, історико-правознавча література оперує відомостями про вигнання і заслання з XI століття. Про ув'язнення згадується також із найдавніших часів, починаючи з перших договорів русичів з греками. Для доби «Руської правди» характерні три види ув'язнення: 1) «в по- греб», «поруб» – земляну тюрму; 2) «в железа» – кайдани; 3) «в дибу» – дерев'яну колоду із двох плах, що мала проріз для шії посередині і зашморги для рук на кінцях [5, с. 53].

Підсумовуючи, слід відзначити, що Руська Правда без перебільшення може вважатися основним фундаментальним джерелом кримінального права. Як бачимо, у її нормах сформульовано основні засади формування системи покарань та її окремих структурних елементів – видів покарань.

1. Єрмолаєв В. М. Деякі проблеми злочину та покарання в Київській Русі. Вісник Академії правових наук України. 1996. № 5. Харків : Акад. правових наук України, 1996. С. 135-143.
2. Орел Ю. В. Види покарань за Руською Правдою. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 19-21
3. Паньонко І., Коваль В. Сутність та система покарань у Київській Русі за «Руською Правдою». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 876. С. 10–17.
4. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2017. 468 с.
5. Яцишин М.М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.

Євген Михайлюк

студент

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ТАКТИКА ДОПИТУ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

Конфліктними ситуаціями допиту узвичаєно вважати випадки, коди допитувана особа відмовляється давати свідчення або дає неправдиві показання. У зв'язку з цим слід зазначити, що назва «конфліктна» є умовною й не означає обов'язкової конфліктності відносин учасників допиту з усіма її характерними проявами. Це поняття використовується лише для констатації того факту, що людина не бажає говорити правду.

Особа відмовляється давати свідчення. Така ситуація може скластися в разі допиту свідка, який не має такого права. Але на практиці рідко зустрічається пряма відмова. Найчастіше вона проявляється у вигляді ухилення від давання свідчень у формі заяв на кшталт «не бачив, не чув», «давно було, я вже не пам'ятаю» або «був п'яний і нічого не пам'ятаю». Вирішити, чи відповідають такі твердження дійсності, зовсім нелегко, тому в такій ситуації головне тактичне завдання полягає в попередженні формування установки допитуваної особи на ухилення від давання свідчень.[1] Якщо одразу цього зробити не вдалося, завдання слідчого полягає в поступовому втягненні особи в спілкування та переконанні в необхідності дати правдиві свідчення. Цього можна досягти за допомогою певних тактичних прийомів:

1) роз'яснення негативних наслідків відмови від давання свідчень (нагадати про кримінальну відповідальність свідка за відмову під давання показань, навести приклади із судової практики, нагадати, що така позиція сприяє безкарності злочинців, і тому він сам може стати жертвою кримінального правопорушення);

2) встановлення та спростування мотивів відмови від давання свідчень (наприклад, спростування мотивів жалю до знайомого підозрюваного чи його родичів);

3) встановлення умов сприйняття й демонстрація їх порівняння з фактичними свідченнями допитуваної особи (але, крім об'єктивних умов сприйняття, треба мати на увазі і суб'єктивні фактори – стан зору, слуху, пам'яті особи);

4) використання суперечностей між окремими учасниками процесу (найчастіше між підозрюваними у разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб).[2]

Особа дає неправдиві свідчення. Це найбільш складна ситуація допиту, яка для успішного вирішення вимагає від слідчого максимального розумового напруження. У підґрунті неправдивих свідчень підозрюваних лежить, як правило, спроба уникнути відповідальності. Однією з найбільш розповсюджених причин давання неправдивих свідчень свідків і потерпілих є вплив на них зацікавлених у справі осіб. Він здійснюється шляхом обіцянок, підкупу, погроз, шантажу тощо. Тому мотивами давання неправдивих свідчень можуть бути як співчуття або жаль до підозрюваних та їх родичів, так і корислива зацікавленість або побоювання помсти.

У зазначеній ситуації перед слідчим стоять три тактичні завдання:

1) визначити, що свідчення є неправдивими;

2) викрити неправдивість свідчень;

3) переконати допитувану особу дати правдиві свідчення.

Під час вирішення першого завдання необхідно мати на увазі, що у свідомості людини, яка має установку на давання неправдивих свідчень, існують і конкурують між собою два варіанти свідчень – правдиві й неправдиві. Конкуренція варіантів поведінки утворює для допитуваної особи

психологічне напруження, яке тим чи іншим чином проявляється. Типовими ознаками неправдивості свідчень, зокрема, є такі:

- суперечність свідчень іншим доказам, що вже є у матеріалах кримінального провадження;
- суперечності в самих свідченнях допитуваної особи;
- відсутність у свідченнях особи деталей (схематичність свідчень);
- збіг найдрібніших деталей у свідченнях кількох допитуваних;
- різні свідчення щодо тих самих обставин на різних допитах;
- неодноразове наполегливе повторювання допитуваним зі своєї ініціативи деяких тверджень;^[3]
- наявність у свідченнях особи слів, зворотів мови, які не відповідають рівню її розвитку та освіти;
- неодноразове твердження особи про свою добропорядність і незацікавленість;
- ухилення від відповіді на пряме запитання, спроба справити враження, що запитання не зрозуміле, тощо.

Слід відзначити, що наведений перелік не вичерпує всіх можливих ознак неправдивих свідчень і слугує лише для орієнтування слідчого у вказаній ситуації.^[4]

Другим тактичним завданням допиту в ситуації, що розглядається, є викриття неправдивості свідчень. Після того як слідчим визначено, що свідчення є неправдивими, необхідно прямо вказати на це допитуваній особі або дати їй зрозуміти, що її позицію викрито. Викриття неправдивості свідчень тісно пов'язане з вирішенням третього тактичного завдання допиту в конфліктній ситуації – переконання особи дати правдиві свідчення. Вирішення цих завдань в окремих випадках досягається відносно легко, але частіше доводиться докласти до цього багато зусиль.

Основним тактичним прийомом викриття неправдивості свідчень є використання слідчим зібраних доказів та іншої інформації. Але до пред'явлення доказів необхідно вирішити, чи достатньо їх для викриття, а також визначити порядок їх найбільш ефективного застосування. Неправильне використання доказів та оперативної інформації може «озброїти» кримінального правопорушника відомостями для активної протидії розслідуванню.

Щоб якнайефективніше використати кожний доказ, не слід поспішати з пред'явленням їх у сукупності. Усі докази треба заздалегідь ретельно перевірити. У протилежному випадку допитуваний може вирішити, що у слідчого немає достовірних відомостей, а це може ускладнити розслідування. За винятком випадків використання фактору раптовості, пред'являти докази не слід до того часу, доки особу не буде допитано щодо всіх обставин. Необхідно передбачити також можливість підготування з боку допитуваної особи заяв, які спростовують пред'явлені докази, наприклад заяви про алібі.

Алібі – це заява підозрюваного про те, що в момент учинення кримінального правопорушення він перебував в іншому місці й тому не міг

його вчинити. У разі посилення на алібі рекомендується застосувати такі тактичні прийоми:

1) деталізувати показання про обставини перебування в іншому місці (час, точне місце перебування, що робив тощо);

2) негайно викликати на допит осіб, про яких згадав допитуваний у заяві про алібі;

3) провести серію повторних допитів підозрюваного, роз'єднаних у часі, щодо тих самих обставин (при цьому доцільно змінити послідовність запитань).

У деяких випадках значний ефект дає раптове пред'явлення доказів, починаючи з найбільш вагомого. Тим самим руйнується система заздалегідь підготовлених неправдивих свідчень. Не маючи достатньо часу для обмірковування нових неправдивих свідчень, допитувана особа нерідко починає говорити правду.[5]

Описані тактичні прийоми допиту спрямовано на одержання від підозрюваного зізнання у вчиненні кримінального правопорушення з подальшою його перевіркою й утворенням системи доказів. Правдиві свідчення особи про обставини вчиненого нею кримінального правопорушення роблять значно коротшим шлях розслідування і, крім цього, являють собою перший крок до зруйнування антисоціальної установки злочинця. Це значний успіх на досудовому слідстві. Але ситуація може змінитися – під впливом різноманітних факторів особа може відмовитись від даних раніше правдивих свідчень. Узагальнення слідчої та судової практики вказує на те, що в судовому засіданні у справах про тяжкі злочини значна кількість підсудних відмовляється від визнаної на досудовому слідстві вини і даних свідчень про обставини вчинення злочину, при цьому підсудні найчастіше намагаються дискредитувати зібрані докази: посилаються на те, що слідчий їм погрожував чи шантажував, що вони підписали протокол допиту, не читаючи його, тощо. Для попередження такої позиції допитуваної особи та її спростування рекомендується використовувати на допиті такі тактичні прийоми:

– установлювати найдрібніші деталі вчинення злочину з подальшим їх підтвердженням з інших джерел (допитів інших осіб, висновків експерта, відтворення обстановки й обставин події);

– пропонувати власноручне викладення свідчень допитуваною особою;

– відтворювати в протоколі допиту слова та словосполучення, характерні для стилю допитуваної особи;

– пропонувати особі власноручно внести уточнення в протокол щодо тих чи інших обставин;

– використовувати звукозапис свідчень.[6]

Спроба винної особи відмовитися від раніше даних правдивих свідчень про обставини вчинення кримінального правопорушення легко спростовується за умов використання слідчим згаданих тактичних прийомів допиту.

2. Головецький М. О. *Психофізіологічні основи узнавання і тактика пред'явлення для впізнання під час досудового слідства : монографія*. Тернопіль : Астон, 2006. 108 с.
3. Гончаренко В. Г. *Тактичні основи психологічного впливу на попередньому слідстві*. Київ : НАВСУ 1994. 56 с.
4. Коновалова В. Е. *Организационные и психологические основы деятельности следователя*. Киев : РИО МВД УССР, 1973. 122 с.
5. Лукашевич В. Г. *Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : навч. посіб.* Херсон : ХЮІ НУВС, 2004. 154 с.
6. Шенітько В. Ю. *Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія*. Харків : Харків юрид., 2007. 432 с.

Олена Міщук

магістрантка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мародерство в загальному понятті – незаконне привласнення чужого майна, використовуючи безкарність в окремих трагічних ситуаціях, наприклад, під час природних катастроф чи бойових дій.

Мародерство в Україні є кримінально караним діянням і належить до злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Стаття 432 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначає мародерство як викрадення на полі бою речей, що знаходиться при вбитих чи поранених [1]. «Поле бою» є ознакою основного складу такого злочину, тому потребує визначення цього поняття задля того, щоб знати, чи можна кваліфікувати дії суб'єктів військових злочинів як такі, що вчинені при зазначеній ознаці. Поле бою – це земельна ділянка, морський чи повітряний простір, у якому ведеться бій [2, с. 575]. Полем бою є також ділянка тилу, яка піддається обстрілу противником.

Викрадення речей поза межами поля бою (наприклад, у санітарному потязі) створює склад загальнокримінального злочину - крадіжки, грабежу та ін.

Тобто, мародерство – це насамперед військовий злочин.

Об'єктом злочину є порядок несення військової служби під час ведення бойових дій.

Для мародерства характерні дії, пов'язані з викраденням речей у вбитих і поранених. Викрадення може бути таємним або відкритим, із застосуванням насилля чи без такого.

Під речами розуміються предмети обмундирування і особисті речі убитого чи пораненого (годинник, гроші та ін.). До них не відносяться озброєння і боєприпаси, документи, які мають військове значення, технічні засоби ведення війни та інші предмети, які збираються з метою подальшого бойового застосування[3, с. 698].

Не є мародерством заволодіння речами здорових військовослужбовців. Ці дії можуть кваліфікуватись як злочини проти власності.

Для складу злочину "мародерство" не має значення, до якої армії належать вбиті і поранені, речі яких розкрадалися на полі бою.

Мародерство передбачає наміри винного обернути вилучену річ у своє володіння. З цього ж моменту, тобто коли винний отримав можливість розпорядитися вилученою річчю за своїм розсудом, мародерство вважається закінченим злочином.

Із суб'єктивної сторони мародерство передбачає прямий умисел на заволодіння речами вбитих і поранених та корисні мотиви.

Суб'єктом мародерства може бути лише військовослужбовець.

Варто зазначити, що в умовах війни Верховна Рада посилила покарання за цей злочин. 4 березня 2022 року Верховною Радою в цілому був прийнятий проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», №7124. Цим законом були посилене покарання за привласнення чужого майна на полі бою та за інших трагічних обставинах, збільшена відповідальність за пограбування людей, в тому числі вбитих та поранених.

Отже, згідно зі ст. 432 «Мародерство» Кримінального кодексу України відповідальність за даний злочин встановлена у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Раніше ця норма передбачала позбавлення волі на термін від трьох до 10 років[2].

Крім того, санкції низки статей Кримінального кодексу було доповнено кваліфікуючою ознакою – вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Зокрема, ці зміни торкнулися:

– частини 4 ст. 185 (Крадіжка), покарання - позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років);

- частини 4 ст. 186 (Грабіж), покарання - позбавлення волі на строк від семи до десяти років),

- частини 4 ст. 187 (Розбій), покарання - позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна);

- частини 4 ст. 189 (Вимагання), покарання - позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна.

- частини 4 ст. 191 Кримінального кодексу України (Привласнення, розтрата майна), покарання - позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років).

Зараз поширені факти, коли жителі міст України самотужки борються з мародерами та іншими крадіями, піддаючи їх самосуду, прив'язуючи їх до

електричних опор та дерев на загальний огляд. Проте, варто пам'ятати, що кожен злочинець мусить понести передбачену законом відповідальність, тому таких осіб слід максимально оперативно передати до правоохоронних органів, щоб жоден з них не уник покарання.

1. *Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.*
2. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Алерта, 2009. Т. 2. 624 с.*
3. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.*

Богдана Нестерук

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

НАБРАННЯ СУДОВИМ РІШЕННЯМ ЗАКОННОЇ СИЛИ

Судове рішення є офіційним документом суду юрисдикційного характеру, що є найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист прав і свобод людини, правопорядку та здійснення засад кримінального провадження. Саме у цьому документі міститься вказівка на певну поведінку, виражено авторитет і силу держави стосовно конкретних учасників судового провадження [5, с. 840].

Для того, щоб судове рішення було реалізовано, воно повинно набрати законної сили. Варто зазначити, що питання щодо визначення поняття та сутності законної сили судового рішення на сьогодні залишається недостатньо дослідженим серед вчених процесуалістів, проте одночасно є і дуже важливим з огляду на те, що тільки у випадку, коли судове рішення набирає законної сили досягається мета кримінального провадження загалом, а також забезпечення прав та законних інтересів учасників провадження.

Набрання судовим рішенням законної сили є передумовою звернення його до виконання вироку і для того, щоб таке рішення набуло обов'язковості для всіх органів, організацій, посадових осіб і громадян. У чинному на сьогодні КПК України, законодавцем не подано чіткого визначення поняття

законна сила судового рішення, а лише у ст. 532 міститься вказівка на момент набрання судовим рішенням законної сили [1].

Набрання судовим рішенням законної сили є своєрідним переходом його в такий правовий стан, який визначає можливість реалізувати всі його приписи. З цього приводу науковець О. В. Грищенко, вказує, що набрання судовим рішенням законної сили слід розцінювати як процесуальний інститут, який є основою для виникнення процесуальних відносин в стадії виконання судових рішень, який можна визначити як встановлений у законі момент кримінального провадження, з настанням якого судове рішення набуває специфічного правового становища, яке характеризується визначеними юридичними ознаками, такими як обов'язковість, виключність та преюдиційність. Тобто, на його думку, законна сила судового рішення є свого роду правовим його станом, який дозволяє визначити конкретний шлях подальших процесуальних дій.

В теорії кримінального провадження щодо сутності законної сили судового рішення можна виділити декілька принципів підходів. Власне, слід навести два основних: так, прихильники першого підходу вважали, що законна сила є такою властивістю, яка вказує на те, що судове рішення вже набуло законної сили і є обов'язковим для виконання на всій території держави, по відношенню до нього особа вже реалізувала право щодо його оскарження і його можна виконувати.

Прихильники другого підходу притримувались думки про те, що набрання судовим рішенням законної сили є особливою правовою дією, яка полягає в тому, щоб вирок набув таких ознак як загальнообов'язковість, незмінність, виключність, невідворотність та інші [4, с. 468].

Власне будь-яка кримінальна процесуальна діяльність, в тому числі і діяльність суду, визначається тими юридичними фактами, які породжують, змінюють або припиняють таку діяльність. Юридичними фактами для виникнення процесуальної діяльності є різні дії учасників провадження. Тобто, перш за все це дії суду, з якими частіше за все пов'язується виникнення конкретних правовідносин, а також і інших учасників провадження.

Законна сила судового рішення – це його загальнообов'язковість, виключність і преюдиційність. Так, загальнообов'язковість судового рішення передусім забезпечується визначенням у законі порядком приведення його до виконання, а також і відповідальністю за його невиконання, або за перешкоджання його виконанню, яка передбачена у ст. 382 Кримінального кодексу України [1].

Власне обов'язковість судового рішення означає неухильне виконання його розпоряджень усіма органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, посадовими особами, а також іншими фізичними та юридичними особами на всій території держави, і без такої обов'язковості його законна сила є лише формальністю і не може набувати реального характеру.

Обов'язковість судового рішення забезпечується особливим механізмом звернення та приведення його до виконання і встановленою законом відповідальністю за невиконання або перешкодження його виконанню. Отже, цілі правосуддя будуть досягнуті лише тоді, коли вирок, який набрав законної сили буде належним чином звернено до виконання та відповідно неухильно виконуватись.

Момент набрання судовим рішенням законної сили залежить від того, чи підлягає таке рішення згідно із законом апеляційному або касаційному оскарженню, і якщо підлягає, то чи реалізовано учасниками кримінального провадження права на подання апеляційної або касаційної скарги [3, с. 44].

Судове рішення набирає законної сили повністю, а не частинами. Тому у випадках, якщо вирок або ухвала суду у груповій справі, якими суд вирішив обвинувачення по суті, оскаржені тільки стосовно деяких обвинувачених, вони набирають законної сили після проголошення апеляційним (касаційним) судом постановленої ним ухвали одночасно щодо всіх обвинувачених у цій справі. Оскарження такого вироку або ухвали тільки в окремій частині також не спричиняє їх вступу в законну силу в окремих частинах.

Отже, як вже було з'ясовано, початковим моментом виконання судових рішень є саме момент набрання ними законної сили, як відправна точка початку діяльності щодо їх виконання. Проте, існують і винятки із цього правила. Так, ще до набрання законної сили судові рішення виконуються негайно в частині звільнення обвинуваченого з-під варти у разі: а) виправдання; б) звільнення від відбування покарання; в) засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; г) ухвалення обвинувального вироку без призначення покарання [2, с. 206].

Аналізуючи вищенаведене, слід зазначити, що законна сила судового рішення є одним із найбільш ефективних засобів досягнення завдань кримінального провадження і забезпечує реальний захист прав і свобод людини і громадянина, тому пропонуємо наступне визначення поняття «законна сила судового рішення» — це правовий стан судового рішення у кримінальному провадженні, який є початковим моментом для виникнення процесуальних відносин в стадії виконання судових рішень, і з настанням якого воно характеризується визначеними юридичними ознаками, такими як обов'язковість, виключність та преюдиційність.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>.

2. Посібник з написання судових рішень у кримінальному судочинстві. К. Ваїте, 2016. 206 с.

3. Кримінальний процес України: навч. посібник. За заг. ред. проф. В. С. Канціра. Львів: Видавництво Львівської Політехніки, 2020. 44 с.

4. Шевченко О. А. Поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. №3. Дніпро. 2013. 468 с.

5. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України: підручник. К.: Правова Єдність, 2017. 840 с.

Юрій Новосад
керівник Ковельської окружної прокуратури
Волинської області,
доктор юридичних наук
Володимир Ковальчук
начальник відділу ведення Єдиного реєстру
досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи
Волинської обласної прокуратури
Олексій Гумін
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗАПОБІЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Реформування органів прокуратури України та ефективності їх діяльності, зокрема у контексті нейтралізації, блокування, усунення тощо, без сумніву, вимагає постійного вдосконалення інформаційної системи. Саме тому інформаційне забезпечення потребує реалізації комплексу різноманітних заходів, які охоплюються поняттям інформаційне (або в іншій трактовці – інформаційно-аналітичне) забезпечення запобіжної діяльності прокуратури України (у прикладному плані в аспекті реалізації та вдосконалення) включає, насамперед, розробку управлінських рішень у зазначеній сфері [1, с. 169-178].

Дане питання набуває не аби-якої актуальності, у зв'язку з тим що у 2016 році було видано наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139, яким затверджено нове Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нові форми документів первинного обліку, а саме: картки про кримінальне правопорушення; про наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення; про заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності; на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється у його вчиненні; про рух кримінального провадження; витяг з єдиного реєстру досудових розслідувань; довідники для заповнення документів первинного обліку кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, про рух кримінальних проваджень. Більш того, за цим наказом органи прокуратури позбавлені функції аналізу та оцінки стану злочинності в країні та його прогнозування на майбутній період.

Як встановлено в ході даного дослідження, теорії та практиці відомі такі основні види інформації: статистична інформація; адміністративна інформація (дані); масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру, соціологічна інформація [2, с. 209].

Згідно з Законом України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин виступають громадяни України, юридичні особи і держава, а також такими можуть бути визнані інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства. До державних суб'єктів

належать наукові заклади, які фінансуються за рахунок бюджету, окремі структурні підрозділи міністерств та відомств, науково-дослідницькі установи тощо. У нашій державі питаннями збору інформації, яка стосується суспільних відносин, пов'язаних із протидією злочинності, її вивченням і систематизацією на державному рівні займаються відповідні підрозділи Генеральної прокуратури України, МВС України, інших правоохоронних відомств, Міністерство юстиції України та Державний комітет статистики України, але для того, щоб інформація була повнішою й об'єктивнішою, необхідно залучати до співпраці чи використовувати можливості недержавних організацій. При цьому, кримінологами неодноразово порушувалося питання про особливості діяльності правоохоронних органів, які формують статистичну звітність про злочинність і результати своєї роботи й чинять значний вплив на процеси збору статистичної інформації та змістовний бік кримінальної статистики [3, с. 47–48]. Більш того, ступінь достовірності кримінальної статистики залежить від діяльності правоохоронних органів і процесів управління ними. Інакше кажучи, для того, щоб вирішувати проблеми забезпечення достовірності кримінальної статистики, потрібно, в першу чергу, дослідити і нейтралізувати ті чинники в діяльності правоохоронних органів, які обумовлюють їх втручання в процеси формування статистичної звітності, роблять їх зацікавленими в змістовному боці звітів про стан злочинності та результати боротьби з нею [4, с. 338].

Як свідчить практика, статистичні відомості про стан злочинності формуються на підставі масиву інформації, що збирається шляхом застосування діючої системи єдиного обліку кримінальних правопорушень та інших подій. Саме за правилами, які визначає реєстраційно-облікова система, злочин ставиться на централізований облік і знаходить відображення у державних статистичних звітах про стан злочинності. Поряд з цим, проведений аналіз правоохоронної практики та юридичної літератури дозволяє стверджувати, що сучасні статистичні відомості про стан злочинності в Україні, включаючи й сферу виконання покарань, є не зовсім достовірними [3, с. 38]. Кримінологи неодноразово здійснювали пошуки виходу зі становища, коли правоохоронні органи, будучи зацікавленими в певному відображенні статистичних показників, самі формують статистичну звітність, а отже, мають широкі можливості нею маніпулювати [5, с. 82–85].

Саме тому та виходячи з того, що рівень латентної злочинності у сфері службової діяльності представників влади в Україні залишається стабільним, а в її структурі щільне місце посідають такі явища, як зловживання владою і перевищення посадових повноважень, які безпосередньо стосуються приховування від обліку вчинених кримінальних правопорушень, що, у свою чергу, не дозволяє належним чином усувати детермінанти, які породжують та обумовлюють їх вчинення, слід, як видається, змінити порядок обліку інформації про кримінальні правопорушення, яка надходить у вигляді усних повідомлень від жертв злочинів. При цьому будь-яке звернення особи має фіксуватися не лише у спеціальному журналі обліку інформації, а й автоматично – на магнітно-електронних носіях (за аналогією телефонного режиму чергових частин, зокрема

поліції). Для цього слід внести відповідні зміни в Інструкцію про порядок розгляду звернень громадян та в інші нормативно-правові акти з цих питань.

1. Колб О. Г., Новосад Ю. О. *Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. Kelm: Knowledge, Education, Law, Management, 2017. № 4 (20). С. 169-178.*
2. Лушер В. В. *Поняття інформаційного забезпечення органів прокуратури України. Форум права. 2014. № 1. С. 338–341.*
3. Кулик О. Г. *Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.*
4. Іщук О. С. *Кримінологічна діяльність органів прокуратури: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 366 с.*
5. Блажівський Є. М. *Фактор латентності та його урахування в системі кримінологічного моніторингу. Наше право. 2013. № 4. С. 82–85.*

Юлія Однороз

студентка

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Захист прав і законних інтересів є однією з основних складових правової держави – її неможливо уявити без ефективного функціонування та чіткої організації судової влади. Суд присяжних займає провідне місце в будь-якій правовій системі.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур [1].

В Україні суд присяжних функціонує виключно при місцевому загальному суді першої інстанції для розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі на підставі клопотання обвинуваченого, або одного із обвинувачених. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом суд присяжних складається із двох професійних суддів та трьох присяжних [2].

Слід зазначити, форма для суду присяжних, обрана авторами КПК України, більше здається подібною до інституту народних засідателів, аніж на так звану класичну лаву присяжних (яка, в більшості випадків, має налічувати від восьми до дванадцяти осіб). Але незважаючи на це, для законодавця принциповим є саме рішення про узаконення цього інституту. У майбутньому лаву присяжних засідателів буде наближена до вже офіційно визнаних у світі моделей.

В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено статус присяжного (ст. 63), список присяжних (ст. 64), вимоги до присяжного (ст. 65), підстави й порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного (ст. 66), залучення присяжних до виконання обов'язків у суді (ст. 67), гарантії прав присяжних (ст. 68) [3].

Пропоную розпочати із статусу присяжного. Відповідно до ч. 1 ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. Варто наголосити на тому, що однією з обов'язкових умов статусу присяжного є згода особи вирішувати справи. Це означає, що особа свідомо погодилася брати участь у здійсненні правосуддя, а тому й бути суб'єктом прав, обов'язків і відповідальності за невиконання чи неналежне виконання цієї функції. Наявність нормативної умови щодо згоди особи бути присяжним дозволяє не погодитися з твердженням тих науковців, які вважають, що участь у здійсненні правосуддя є обов'язком громадян перед державою. Як правильно зазначають дослідники цієї проблематики, в колегії присяжних не повинні з'явитися особи, які всупереч своїм переконанням беруть участь у здійсненні правосуддя, оскільки від внутрішнього настрою присяжних багато в чому залежить закінчення судового розгляду [4].

В ч. 1 ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказані вимоги до присяжного: присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. Категорії громадян, які не включаються до списку присяжних, подано в ч. 2 ст. 65:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- 3) які мають незняту чи непогашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 7) особи, які не володіють державною мовою [3].

Хочу наголосити на тому, що зазначену заборону щодо осіб, які не можуть бути присяжними, варто вважати позитивною з тієї точки зору, що законодавець фактично відсторонив одну із можливих заінтересованих сторін у справах – державу – приймати судові рішення у кримінальних провадженнях, оскільки заборонив бути присяжними будь-яким державним

службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування, представникам правоохоронних органів, народним депутатам тощо.

Права та обов'язки присяжного зазначено в ч. 1, 2 ст. 386 Кримінального процесуального Кодексу.

Присяжний має право:

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Обов'язки присяжного включають в себе:

- 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;
- 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;
- 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;
- 4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;
- 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;
- 6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [2].

Висновком може слугувати те, що в правовій країні, в якій в пріоритеті стоїть захист прав та свобод громадянина, має бути висока довіра до судів. На жаль, це питання досі відкрите в Україні і потребує швидшого вирішення. Справедливий вирок можна вважати тим принципом, коли справедливість домінує над формальним законом. Таким принципом служить верховенство права. Тому для підвищення рівня довіри українців до правосуддя всякий суд, в тому числі й суд присяжних, має володіти такими якостями як незалежність від сторонніх впливів і здатністю винести правильне рішення.

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр>

2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 18.04.2010 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

3. *Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.*

4. *Котеля Е. Г. Уголовно-процессуальный статус присяжных заседателей : дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2009. 167 с.*

Вікторія Олещук

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»

Ірина Шульган

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та
інноваційної освіти Національного університету «Львівська
політехніка»

кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Важливою складовою кримінального процесу щодо виявлення, припинення та розкриття правопорушень є ефективна організація діяльності органів досудового слідства. При цьому не слід забувати ще про одну із переліку функцій слідства – забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Так, на думку окремих учених, реформування досудового слідства здійснюється як з огляду на потребу нашої країни, так і через інтеграцію України в європейське співтовариство та залучення в правоохоронну практику міжнародних правових стандартів, а також необхідністю дотримання вимог Ради Європи, що загалом зумовлює потребу нового погляду на діяльність органів досудового слідства та на здійснення сучасних підходів і моделей його керівництва зокрема [1, с. 29-31]. Звертає на себе увагу той факт, що реформування органів досудового слідства здійснюється за відсутності в державі повноцінної Концепції реформування цих органів (щодо оптимальної організаційно-правової побудови та удосконалення функціонування), а також без обов'язкового попереднього прийняття законодавцем спеціального Закону України «Про досудове слідство». Процес реформування досудового слідства ускладнюють ще й недостатньо продумана лібералізація кримінального законодавства та недосконалість Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, які суттєво обмежили процесуальну самостійність і незалежність слідчого під час розслідування ним кримінальних правопорушень як процесуальним керівництвом з боку прокурора так і судово-контрольною діяльністю [2, с. 170]. Тому зміцнення та удосконалення системи досудового слідства є актуальним питанням для сучасного суспільства.

Відповідно до ч. 2 ст. 38 КПК України [3] досудове слідство здійснюють: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів Державного бюро розслідувань; 2) підрозділ детективів,

підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; 3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України.

Історія суб'єктів здійснення досудового слідства є досить різнобічною, але водночас цікавою. Слід зазначити, що реальне розмежування слідчої від оперативно-розшукової діяльності в Україні (тоді УРСР) розпочалося у другій половині тридцятих років ХХ століття. Так, у листі М. І. Єжова до Й. В. Сталіна зазначалося: «Зосередження агентурної та слідчої роботи в тих самих руках на практиці приводить до того, що страждають обидві ці галузі роботи. Особливо це негативно впливає на постановку агентурної роботи. Щойно в тому чи іншому відділі виникає серйозна слідча справа, всі кращі оперативні працівники вимушені послабити чи тимчасово припинити свою агентурну роботу та зайнятися виключно слідством. Перерва зв'язку із секретною агентурою та, що ще гірше, передача її малограмотним працівникам, призводить до втрати цієї агентури. Не меншою мірою страждає від перебування агентури та слідства в одних руках і слідча робота» [4, с. 157]

Зауважимо, що на сьогодні одним із значущих суб'єктів, які реалізують завдання кримінального судочинства, є слідчий. Його правовий статус чітко визначений і регламентований національним законодавством нашої держави. Зокрема, відповідно до ст. 40 КПК України [2] слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. При цьому слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; 7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених [статтею 284](#) КПК України; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого [2].

З огляду на аналіз особливостей діяльності органів досудового слідства можна зробити наступні висновки. Досудове слідство є важливою стадією кримінального провадження, метою якої є виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень та забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, які приймають участь або задіяні до кримінального судочинства. Діюча система досудового слідства не є досконалою, що зумовлено рядом прогалин законодавства України та суперечливим баченням того, як сьогодні мають «виглядати» відповідні уповноважені органи. Зацікавленість держави повинна базуватись на збереженні кадрового потенціалу, професіоналів, слідчих високого рівня та недопущенні їх розпорошеності в комерційні структури або ж виїзду за межі країни.

1. Юхно О. О. Окремі аспекти реалізації статусу керівника органу досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі» (Харків, 05 жовт. 2012 р.) / МВС України: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків: ХНУВС, 2012. С. 29-31. 2. Руденко М. В. Досудове слідство України: основні напрями реформування. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». 2016. № 22. С.170-173. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. 4. Берназ П. В. Становлення та розвиток суб'єктів здійснення досудового слідства. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 3. С.154-159.

Олександр Острогляд
професор кафедри права ЗВО «Університет Короля Данила»
(м. Івано-Франківськ)
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

24 лютого 2022 року життя українців та України змінилося назавжди через початок війни проти нашої держави Російською Федерацією. Зрозуміло, що в таких умовах багато суспільних процесів зупинилося, багато прискорилося, виникли нові виклики, на, які потрібно реагувати. Саме тому багато акцентів змістилося в бік кримінально-правової політики під якою

варто розуміти – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами[3, с. 102]. Стало зрозуміло, що потребує перегляду частина кримінально-правових заборон в частині доповнення чи уточнення певних дій. Виявилось, що джерела кримінально-правової політики (Конституція України, Закони України тощо. Дет.див. Острогляд О.В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України[2, с.10]) також змінили акценти. Якщо раніше в більшості Закони України розглядалися, як джерело кримінально-правової політики, через призму бланкетних норм, то тепер ми маємо окремі Закони, які безпосередньо є такими, як от Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3.03.2022 р.

Кримінальний кодекс України, наскільки це можливо в таких умовах, також піддався ревізії. Саме тому 3 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла 14 законів та одну постанову, для врегулювання відносин, що змінилися внаслідок війни. Серед яких, в рамках цього повідомлення, варто виокремити:

- Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) (реєстр. №5144). Яким передбачено доповнення Кримінального кодексу України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», яка передбачає відповідальність за різні форми співпраці з державою-агресором. Максимальний строк покарання – 15 років позбавлення волі, або довічне позбавлення волі з позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 15 років з конфіскацією майна. Підписано Президентом 15 березня, набрав чинності 16 березня після офіційного опублікування.

- Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» (реєстр. №7116). Передбачає можливість довічного позбавлення волі за державну зраду (раніше до 15 років позбавлення волі), а також таке ж покарання за диверсію в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. За ці дії, відповідно до змін статті 86, особа, винна у їх вчиненні, не підлягає амністії. Опубліковано в офіційному виданні 6 березня, набрав чинності 7 березня.

- Закон про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство (реєстр.№7124). «Законом посилено відповідні покарання за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей, в тому числі вбитих або поранених. А також внесено зміни та доповнення до ст. 185 «Крадіжка», ст. 186 «Грабіж», ст. 187 «Розбій», ст. 189 «Вимагання», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заподіяння ним шляхом зловживання службовим становищем» Кримінального кодексу України, якими кваліфіковано дані діяння в умовах воєнного або

надзвичайного стану за ч. 4 відповідних статей». Тобто, наприклад, за крадіжку, вчинену в умовах воєнного стану наставатиме покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Оpubліковано в офіційному виданні 6 березня, набрав чинності 7 березня.

На сьогодні всі ці зміни набрали законної сили (питання чому то розтягнулося в часі від 7 березня до 16 – залишимо до мирного часу). Виникає лише одне питання, як будуть карати тих, хто вчиняв такі і інші діяння до 7 березня (16 березня – залежно від закону)?

На таких осіб будуть поширюватися норми, діючі на момент вчинення ними протиправних дій, які також є дієвими та досить суворими, оскільки Кримінальний кодекс передбачає певні особливості, а саме: відповідно до п.11 ст. 67 Кримінального кодексу України, обставиною, яка обтяжує покарання є «вчинення злочину з використання умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Це означає, що в умовах воєнного стану (а в нас зараз саме такий, якщо хтось забув) покарання судом буде призначатися ближче до верхньої межі санкції, наприклад, за грабїж, поєднаний з проникненням у житло, якщо таке діяння було вчинено до 7 березня, це до 8 років позбавлення волі. Якщо ж особа продовжить, наприклад, свою діяльність на шкоду України і після 7 березня, то покарання вже наставатиме згідно діючих нині норм.

Окремою групою змін до Кримінального кодексу України, стоять норми, які також було проголосовано 3 березня 2022 року у вигляді Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», які набрали чинності 16 березня. Цим Законом було внесено зміни до ст. 161, а також Кодекс доповнено статтями 435-1, 436-2.

Проаналізуємо ці норми на можливість майбутнього застосування.

Якщо взяти статтю 161, то можливі дискусії включених змін, в більшості вирішує примітка до цієї статті, хоча незрозуміло чому, серед всіх передбачених ознак порушення рівноправності, було пояснено лише одну.

Стосовно статті 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» диспозиція ч. 1 якої викладена наступним чином: «Образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї», то тут заперечень більше. Як на сьогодні вже відомо РФ, як мінімум, використовує для агресії і територію, і технічні можливості Республіки Білорусь, а також не виключено втягування до воєнних дій на боці РФ і інших країн, тому дана стаття в такому випадку матиме обмежене застосування, якщо військовослужбовець України здійснюватиме заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії інших держав.

Подібні ж зауваження можна висловити до статті 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», диспозиція якої викладена як: «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України» у випадку приєднання до агресії РФ інших держав, що потребуватиме подальших змін до цієї статті.

Якщо у випадку зі статтею 436-2 логіка законодавця зрозуміла через необхідність вказівки на початок агресії саме 2014 роком, то в статті 435-1 можна було використати підхід включеної статті 111-1, де використано більш узагальнююче поняття «держава-агресор».

1. *Кримінальний кодекс України. За станом на 7 березня 2022 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. *Острогляд О. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина) : навчальний посібник [в схемах та визначеннях, практичні завдання].* Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2021. 340 с.

3. *Острогляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. Jurnalul Juridic National : teorie si practica.* 2020. №4(44). С. 99-103.

Габрієлла Пехньо

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська Політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ВІЙНИ

Торгівля людьми у реаліях сьогодення є однією з основних проблем світу, зокрема України. Міжнародне товариство занепокоєно таким загостренням ситуації, тому прийнятий ряд конвенцій, пактів та протоколів з

встановленням правового механізму протидії торгівлі людьми. Врегулювання цього питання повинне базуватися на ефективному національному законодавстві з урахуванням загальноприйнятих міжнародних норм. [1, с. 143]

З кримінального опису злочину, торгівля людьми – це злочин, який стосується не тільки здоров'я та життя жертви, а також суспільства та держави. Наслідки цього кримінального правопорушення є надзвичайно небезпечними для людини, а у деяких випадках і несумісні з життям особи. Це такі як: фізичні та психологічні травми, високі ризики зараження ЗПСШ (захворювання, що передаються статевим шляхом), небезпека насильницьким шляхом стати наркоманом. [2, с. 134]

Досліджувана проблема має безліч підводних каменів та рушійних сил задля торгівлі людьми: гендерна нерівність, громадянська нестабільність і економічна нерівність як усередині держави, так і між іншими державами, корупція тощо. Також однією з причин процвітання такого «бізнесу» є наявний попит на платні сексуальні послуги, дешеву робочу силу для будівництва, промисловості. Розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з торгівлею людьми передбачає застосування двох загальноприйнятих методів ведення слідства: 1) розслідування на базі інформації від свідків та потерпілих, що дає мінімальну ефективність; 2) розслідування на основі даних оперативно-розшукової діяльності, що дає максимальну ефективність. [2, с. 135-136]. Розслідування у цьому середовищі проблеми має свою специфіку, тому що вчинення різноманітних дій щодо потерпілих осіб, що відрізняються за соціальною та віковою характеристикою. Також у розслідуванні таких злочинів важливим є правильне встановлення основних елементів криміналістичної характеристики: спосіб вчинення правопорушення, місце та обстановку, час вчинення кримінального правопорушення, знаряддя і засоби, предмет посягання, потерпілу особу, особу злочинця, сліди правопорушення (у широкому значенні). [2, с. 136].

В Україні кримінально-правовою основою протидії є Кримінальний кодекс України, який містить в собі відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (ст. 149). [3, с. 164]. Крім цього, Україна зробила і робить важливі кроки у напрямі протидії торгівлі людьми, ратифікуючи міжнародні конвенції, пакти, угоди, зокрема Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, що є доповненням Загальної декларації прав людини, який захищає право на життя, встановлює, основоположну аксіому, що жодна людина не повинна піддаватися випробуванням, примусовій праці й незаконному утриманню чи утиску своїх прав та свобод, зокрема свобода пересування, вираження та асоціацію з іншими. [1, с. 144]

У 2020-2021 р. р. ситуація у цій сфері ускладнилася через пандемію COVID-19, проте торгівці людьми зуміли пристосуватися до нового способу життя та знайшли нові засоби вербування людей, наприклад використання

онлайнних технологій та інші засоби для експлуатації осіб. Наразі ситуація, яка склалася в Україні, і загалом у світі об'легшили злочинцям пошук жертв. [2, с. 135] Жінки та діти, які вимушені покинути Україну через військову агресію Росії та перетинають кордон зіштовхуються зі загрозою торгівлі людьми. Проте чоловіки, які залишаються на території держави, також є легкою здобиччю торгівців людьми, як зазначає Міжнародна організація з міграції (МОМ), Агентство ООН з питань міграції. [4]. Згідно зі статистикою ООН станом на 18 березня 2022 року, більше ніж 3 мільйонів осіб були змушені виїхати з України до сусідніх країн, включно зі 162000 громадян третіх країн. Водночас 1,9 мільйона людей зазнали переміщення всередині держави. Торговці людьми розуміючи всю ситуацію, користуються вразливістю вимушених переселенців, і такі випадки складно ідентифікувати під час масового переміщення людей. МОМ звертає увагу також на те, що підвищуються випадки роз'єднання сімей, появу дітей, що перетинають кордон без супроводу, також імовірність випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктами. Втрата роботи й доходу, що спричинено війною, обмежені можливості забезпечити основні потреби внутрішньо переміщених осіб, і загалом постраждалого населення призведуть до зростання ризиків. [4].

Для протидії з цим явищем застосовуються сили не тільки національного законодавства та відповідних органів, а й міжнародні організації, консульства, міжнародні громадські організації та волонтери. Створена велика кількість гарячих ліній та сайтів для запобігання та протидії торгівлі людьми, психологічної підтримки жертв. МОМ також активізувала роботу на місцях щодо цієї проблеми, розробляючи цільові пам'ятки, інформаційні листівки для безпечного перетину кордону під час війни, у тому числі для жінок і дівчат.

На основі викладеного матеріалу, слід зазначити, що в ситуації, яка склалася наразі на території нашої країни існує необхідність підвищеного захисту громадян, які вимушено переміщені, створення ефективних правових механізмів державного управління міграційними процесами. Однак, в цій складній ситуації відповідні органи виконують свою роботу та як ніколи об'єдналися з європейськими установами задля протидії торгівлі людьми.

1. Жирова П. О. Запобігання торгівлі людьми в Україні: міжнародні стандарти та стан реалізації. *Інформація і право*. № 4(27). 2018. С. 143-149.
2. Скрябін О.М. Особливості розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми у кримінальному судочинстві. *Право та державне управління*. №4. 2020. С. 134-138.
3. Н. А. Гураленко, Т. С. Коханюк. Протидія торгівлі людьми в Україні: шляхи вдосконалення правової політики. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (30). 2020. С. 163-167.
4. Зростання ризиків торгівлі людьми через війну росії проти України. URL: <https://ukraine.un.org/uk/175247-cherez-viynu-rosiyi-proty-ukrayiny-zrostayut-ryzky-torhivli-lyudmy-mom>

Олександр Пирожик
депутат Волинської обласної ради,
уповноважений з антикорупційної діяльності
комунального підприємства
«Волинський обласний фтизіопульмонологічний медичний центр»
Волинської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0001-5793-7433>

Олексій Гумін
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЕСТОНСЬКИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ПОСЯГАННЯМ НА ОБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Широкомасштабна війна Росії, яка розпочалась у лютому 2022 року, включаючи системні кібератаки керованих з її території хакерів на веб-портали урядових інституцій та об'єкти критичної інфраструктури України, змушують звернутися до відповідного досвіду протидії таким посяганням, що розроблені в Естонській Республіці, яка зіштовхнулася з подібного роду масованими атаками у 2007 році [1, с. 39-48].

Зокрема, масовані протиправні посягання на критичні об'єкти інфраструктури країни зі сторони східного сусіда, колишньої «митрополії» – Російської Федерації – мобілізували естонське суспільство, переконавши його населення у необхідності вибудови цілісної багатоешелонної системи забезпечення інформаційної безпеки держави, у тому числі шляхом формування потужного сектору інформаційних технологій (ІТ), який став одним із найрозвиненіших на сьогодні у світі цифрових суспільств. І, хоча, Сполучені Штати Америки, які пропонують Україні свою допомогу у сфері запобігання кібератакам, є безсумним лідером Північноатлантичного альянсу у питаннях інформаційного домінування (вступ до якого є стратегічним курсом України, що визначений у її Конституції) [2, с. 64-73], проте за ефективністю наявних суспільних ресурсів на інформаційну безпеку саме Естонію можна характеризувати як безумовного лідера серед інших країн Європейського Союзу.

На це є достатньо причин, проте фундаментальну роль у цьому, як видається, зіграла своєчасна розстановка безпекових пріоритетів у зовнішній, а згодом і внутрішній політиці. Зокрема, отримавши від радянської імперії демографічний спадок у вигляді близько 25 % населення етнічних росіян, Естонія відразу взяла курс на їх інтеграцію в національно орієнтований соціум, формування інформаційно відкритого громадянського суспільства з високим рівнем цифровізації, інформатизації, прав та свобод людини і громадянина, у т.ч. і економічних. Цю європейську країну прийняли в НАТО навіть раніше (29 березня 2004 року), ніж у Євросоюз (1 травня цього ж року). Це саме та наполегливість і практична реалізація наміченого, яких уже три десятиліття критично бракує українській владі у її внутрішній та зовнішній політиці.

Показовою у цьому аспекті є кібератака на урядові сайти України, яка була здійснена в ніч із 13 на 14 січня 2022 року, а саме хакери зламали декілька

урядових сайтів (Міністерства освіти, Міністерства закордонних справ, порталу «Дія» тощо), та оприлюднили своє повідомлення трьома мовами – українською, російською та польською [3].

На жаль, необхідних уроків із Естонських подій 15-річної давності та власної історії українська влада не почерпнула, належних висновків не зробила. Або ж – щонайменше, вжитих заходів щодо захисту критично важливої інфраструктури в Україні виявилось катастрофічно недостатньо. І сьогодні Україна очевидно не готова ефективно протистояти подібного роду кібератакам. Адже для цього потрібні як ефективна нормативно-правова база, так і система інституцій та апробованих техніко-технологічних механізмів протидії посягання на національну безпеку в інформаційній сфері, враховуючи, що в нашій країні лише 16 листопада 2021 року був прийнятий Закон України № 1882-IX «Про критичну інфраструктуру».

1. Колб О. Г., Пирожик О. В., *Щодо змісту понять «інформаційна зброя» та «інформаційний тероризм» – як джерел посягань на національну безпеку України. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2021. № 1(15). С. 39-48.*

2. Пирожик О. В. *Про необхідність використання Україною позитивного досвіду США з питань розбудови системи інформаційної безпеки. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2021. №2 (16). С. 64-73.*

3. *Через кібератаки РФ українці можуть лишитися без світла, тепла і грошей – Reuters. Українська правда. Електронний ресурс: URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/15/7320489/4>.*

Яна Пінкевич

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Найбільш цінною вважається інформація, яка містить державну таємницю, тому забезпечення її гарантій у кримінальному процесі потребує особливої уваги. Щодо правового регулювання відносин пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, розсекречування, засекречування, її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту, охорона державної таємниці під час кримінального провадження, особливості проведення експертизи у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, то ці питання регулюються Законом України «Про державну таємницю» [1], Кримінальним

процесуальним кодексом України [2]. Також наказ СБУ «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю». Цей Звід визначає відомості, що згідно із рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених законодавством сферах [3].

Державна таємниця – це правовий інститут сучасної держави, що дозволяє проводити їй незалежну політику, відстоювати свої інтереси, мати змогу впливати на поведінку інших держав та хід міжнародних подій у бажаному для себе напрямку. Таке тлумачення подають більшість науковців, до прикладу, використовує проф. Навроцька В.В. [4].

У статті 1 Закону України «Про державну таємницю» описано термін «державна таємниця», або «секретна інформація» - це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [2].

Саме твердження «державна таємниця» вказує нам на те, що інформація повинна, за регламентованою процедурою та компетентними суб'єктами, охоронятись: комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних (електронних) носіїв.

Існують випадки, коли учасник (учасники) процесу не були обізнані, що інформація про державну таємницю фігурує у їхній справі. Тоді це стає «надбанням» інших фігурантів провадження, при цьому, збільшується ризик її розголошення (а, отже, і нанесення шкоди обороноздатності та безпеці держави, тощо). Окрім того, це пов'язано із подальшим обмеженням прав та свобод таких осіб, незручностями для них (що полягає, зокрема, в можливому обмеженні виїзду за межі України, обмеженні права на недоторканість приватного життя в ході проведення перевірки для оформлення допуску до державної таємниці). Видається, що навряд чи варто інформувати про конфіденційні відомості тих учасників процесу, які ними раніше (до моменту провадження) не володіли. Як бачимо, провадження з вмістом інформації про державну таємницю є до певної міри «вразливі», постійно повинні бути під охороною і належним нормативно-правовим регулюванням.

Варто зазначити, що доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається: захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених Кодексом, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Саме так зазначено в п. 4. ст. 517 КПК України [2].

Щодо іноземців та осіб без громадянства, то доступ до державної таємниці надається у виняткових випадках, на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України. п. 7. ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» [1].

Стаття 518 Кримінального процесуального кодексу зазначає, що проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. На випадок, якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються [2].

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про державну таємницю», дозвіл на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, надається державним органам, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям за результатами спеціальної експертизи за умови, що вони:

- відповідно до компетенції, державних завдань, програм, замовлень, договорів (контрактів), беруть участь у діяльності, пов'язаній з державною таємницею;

- мають приміщення для проведення робіт, пов'язаних з державною таємницею, сховища для зберігання засекречених документів та інших матеріальних носіїв секретної інформації, що відповідають вимогам щодо забезпечення секретності зазначених робіт, виключають можливість доступу до них сторонніх осіб, гарантують збереження носіїв секретної інформації;

- додержуються передбачених законодавством вимог режиму секретності робіт та інших заходів, пов'язаних з використанням секретної інформації, порядку допуску осіб до державної таємниці, прийому іноземних громадян, а також порядку здійснення технічного та криптографічного захисту секретної інформації;

- мають режимно-секретний орган, якщо інше не передбачено Законом [1].

Отже, відносини, що виникають з приводу інформації, що містять державну таємницю, доволі предметно регулюються Законом України «Про державну таємницю», Кримінальним процесуальним кодексом України. Як вже наголошувалося, державна таємниця - це правовий інститут сучасної держави, що дозволяє проводити їй незалежну політику, відстоювати свої

інтереси, мати змогу впливати на поведінку інших держав та хід міжнародних подій у бажаному для себе напрямку. Провадження з інформацію, що становить державну таємницю, містить певні індивідуальні, характерні аспекти.

1. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994. № 3855-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. № 4651-VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Звід відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Центрального управління Служби безпеки України 23 грудня 2020. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>
4. Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream>.

Мар'яна Погорілець

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Михайло Гузела

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Закон, який стосується кримінальної відповідальності складається із двох частин, а саме: Загальна і Особлива, кожна із цих частин, у свою чергу, складається із розділів, а уже розділи - із статей. Згадуючи про структуру Кримінального кодексу України варто зазначити, що до неї варто відносити також «Прикінцеві та перехідні положення», що у свою чергу складаються із двох розділів.

Часто кримінально-правова література не дає чіткого визначення та провокує дискусії чи варто відносити до структури Кримінального Кодексу України Додаток «Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком». Оскільки є загальновідомо, що із 1984 року цей список ще досі не переглядався та виглядає як пережиток в чинному кримінальному законодавстві та Кримінальному кодексі зокрема. Хоч законодавчо регламентація міститься в Кримінальному кодексі України, отже це демонструє те, що Додаток включається до цієї структури.

Якщо згадувати статті Загальної частини Кримінального кодексу, то у них містяться норми, які узаконюють положення та загальні принципи, які стосуються кримінального права, а також чинність кримінального закону у просторі, часі та за колом осіб, розкривають визначення кримінального правопорушення, кримінального правопорушення, етапи вчинення кримінального правопорушення, який був вчинений умисно, також атрибути

суб'єкту кримінального правопорушення, зміст вини, визначення співучасті, види множинності кримінальних правопорушень, обставини, які виключають кримінальність діяння, підстави за якими звільняють від кримінальної відповідальності і від покарання та відбування цього покарання, а також загальні засади, за допомогою яких призначають покарання і т. п. Загальна частина, на відміну від Особливої складається з XV розділів [2].

Велика кількість статей Особливої частини Кримінального кодексу складається із однієї чи кількох частин, кожна із котрих є окрема кримінально-правова норма, яка містить свій самостійний склад кримінального правопорушення. Щодо норми Особливої частини Кримінального кодексу варто зазначити, що вони розкривають, котрі діяння, що є суспільно небезпечними містять склад кримінального правопорушення, і котре покарання є передбаченими за їхнє вчинення. Особлива частина, у свою чергу, містить у собі XX розділів, і назва будь-якого із них відображує деяку групу кримінальних правопорушень, які є розташовані у ньому, схожі поміж один одним, відповідно до родового об'єкта посягання. Як приклад можна навести Розділ V. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Співвідносячи Загальну та Особливу частини кримінального права варто згадати про фактори, за допомогою яких обумовлюється єднання Загальної та Особливої частин кримінального права України:

I) більшість норм Загальної та Особливої частини кримінального права є вираженими у одному кримінальному законі, мова йдеться про Кримінальний кодекс України [4];

II) Загальна та Особлива частина своїм завданням мають спротив кримінальності, у них є вираженою воля одного і того самого законодавця, тобто вищий орган державної влади України;

III) Загальна та Особлива частина своїм виразником мають однакову кримінальну політику держави при боротьбі із злочинністю. Основні напрямки даної політики, що здійснюється за допомогою норм Загальної та Особливої частини, є те, що:

- посилюється відповідальність, яка передбачена за скоєння тяжких кримінальних правопорушень;
- застосовуються суворі заходи впливу, які стосуються осіб, що вчинили рецидив, або тих персон, що вперто не мають бажання встати на курс виправлення;
- пом'якшують чи повністю усувають відповідальність за діяння, що не становлять велику суспільну небезпеку;
- широко застосовується види покарання, які не пов'язані із позбавленням волі тих кримінальних правопорушень, які є скоєні з необережності, які застосовуються до індивідів, що уперше та ненароком порушили кримінальне право або скоїли кримінальне правопорушення, які є малозначними [5].

IV) У базис як і Загальної, так й Особливої частин є покладені однакові принципи, а саме:

- Принцип верховенства права;

- Принцип презумпції невинуватості;
- Принцип особистого характеру відповідальності;
- Принцип економії кари тощо.

V) У Загальній та Особливій частинах норми є застосовані тільки взаємопов'язано. Жодна із норм Загальної частини не може бути усвідомленою та застосованою, якщо не був конкретизований значення норми згідно з окремими видами кримінальних правопорушень, а саме – положення, що є закріпленими у Особливій частині Кримінального кодексу України. У зворотному напрямі працює воно так саме, а саме, що жодна із норм, яка міститься у Особливій частині не може бути застосованою ізольованою від принципів, що є наявними у нормах, що містяться у Загальній частині кримінального кодексу [3];

VI) Елементи, що є структурними у кримінально-правовій нормі є вираженими у Загальній та у Особливій частині [6];

VII) При зміні значення норми у Загальній частині належні зміни повинні відбутись і у нормі, яка знаходиться у Особливій частині (до прикладу, коли відбувається зміна тривалості громадських робіт або скасовується заслання).

Варто згадати також і про відмінності між Загальною та Особливою частинами кримінального кодексу України, які полягають у тому, що:

I) у значенні норми у Загальній частині є регламентованими положеннями, що є спільними (загальними) для усіх або для більшості кримінальних правопорушень;

А у нормах Особливої частини, що є які специфічними (особливими) для окремих видів кримінальних правопорушень;

II) структура норм:

Норми, що містяться у Загальній частині, зазвичай, складаються із гіпотез і диспозицій,

А норми, що містяться у Особливій частині із диспозиції та санкції (як виняток норми-дефініції («роз'яснювальні») і норми щодо умов звільнення від кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення («заохочувальні») [2];

III) умови подолання прогалин:

Коли застосовується норми, що у містяться у Загальній частині, то є допустимою аналогія,

А ті норми Особливої частини, які застосовуються по аналогії Кримінального кодексу абсолютно виключаються [1].

Таким чином, закон щодо кримінальної відповідальності містить у собі дві частини – Загальну та Особливу. Загальна частина Кримінального кодексу України є відповідальною за стабільність кримінального закону, а Особлива частина за його динамізм. Колізії між нормами Загальної та особливої частин мають вирішуватись шляхом надання пріоритету положенням, що є закріпленими у Загальній частині Кримінального кодексу України.

Співвідношення обох частин кримінального права є важливим фактором у розумінні їхніх відмінностей та об'єднуючих елементів. Вони є важливими складовими Кримінального кодексу, який не можна раціонально використовувати не маючи обох його частин, оскільки вони є

взаємопов'язаними, доповнюють один одну та дозволяють якісно проводити судочинство та боротьбу із злочинністю.

1. Борисов В.І. Загальна характеристика Особливої частини нового КК України. Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків. Юрінком Інтер, 2002. С. 99 – 104
2. Звільнення від кримінальної відповідальності. Правові підстави. URL: [https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Звільнення від кримінальної відповідальності. Правові підстави](https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Звільнення_від_кримінальної_відповідальності._Правові_підстави) (дата звернення - 22.02.2022).
3. Кримінальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) (дата звернення - 22.02.2022).
4. Кримінальний кодекс України. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальний кодекс України](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальний_кодекс_України) (дата звернення - 23.02.2022).
5. Кузнецов В. В Кримінальне право України 2. Поняття та система Особливої частини кримінального права. Наукові основи кваліфікації злочинів : стаття. URL: <https://ukrtextbook.com/kriminalne-pravo-ukra%D1%97ni-kuznecov-v-v/kriminalne-pravo-ukra%D1%97ni-kuznecov-v-v-2-ponyattya-ta-sistema-osoblivo%D1%97-chastini-kriminalnogo-prava-naukovi-osnovi-kvalifikaci%D1%97-zlochiviv.html> (дата звернення - 23.02.2022).
6. Юридичний вісник України. Особлива частина кримінального законодавства: визначення та призначення : стаття. (дата публікації – 16.02.2021) URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/osoblyva-chastyna-kryminalnogo-zakonodavstva-vyznachennya-ta-pryznachennya/> (дата звернення - 22.02.2022).

Галина Попадинець

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат філософських наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ОСОБИ

Тема позбавлення волі або викрадення особи сьогодні є актуальною як ніколи, оскільки наша держава потерпає від російської збройної агресії, страждає цивільне населення від російських військових. Ворог зневажає правила ведення війни, грубо порушує міжнародне законодавство та міжнародне гуманітарне право, визначене міжнародними конвенціями.

У межах національного кримінального законодавства позбавлення волі або викрадення особи є кримінальним правопорушенням за яке відповідно до ст.146 КК України передбачена кримінальна відповідальність [1].

Відповідно до вказаної статті незаконне позбавлення волі або викрадення людини карається обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк.

Ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [1].

Для однозначної кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини потребує чіткого визначення об'єктивна сторона цього діяння, яка має дві форми: 1) незаконне позбавлення волі людини; 2) викрадення людини.

У Конституції України воля особи передбачає можливість реалізації нею таких прав і свобод як право на свободу і особисту недоторканість (ст. 29), право на невтручання в її особисте і сімейне життя (ст.32), свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання (ст. 33) [2].

Воля особи – це юридично дозволена поведінка людини, що проявляється у розпорядженні нею своїми вчинками на власний розсуд, це захищеність особи від фізичного, психологічного та іншого впливу з боку будь-кого, якщо можливість такого впливу прямо не передбачена законом.

Під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти волі особи необхідно враховувати особливості додаткових кримінальних правопорушень, передбачених розділом III Особливої частини КК України, якими можуть виступати життя і здоров'я людини, громадська безпека (ст. ст. 146, 147, 149, 150, 150¹, 151 КК України) [1].

За загальним правилом з об'єктивної сторони кримінальні правопорушення проти волі особи можуть бути вчинені шляхом активної поведінки – дії. Для деяких з них обов'язковою ознакою є спосіб вчинення правопорушення - використання обману, шантажу чи уразливого стану потерпілої особи (ст. 149 КК України) або місце - психіатричний заклад (ст. 151 КК України) [1]. Кримінальні правопорушення передбачені розділом III Особливої частини КК України вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння.

Більшість кримінальних правопорушень проти волі людини мають спільні кваліфікуючі ознаки. Такими є: вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб, повторно, із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я особи, із застосуванням зброї, стосовно неповнолітніх та малолітніх. При цьому характер та небезпеку насильства треба оцінювати не тільки за наслідками, що настали, а й за особливостями та змістом способів і прийомів впливу на потерпілих, які завідомо для винного могли спричинити тяжкі наслідки. У більшості статей III Розділу Особливої частини КК України кваліфікуючою ознакою передбачено вчинення кримінальних правопорушень, що спричинили тяжкі наслідки. За характером та змістом наслідки можуть виявлятися у заподіянні фізичної шкоди (позбавлення життя, завдання тілесних ушкоджень особі, затримка психофізичного розвитку дитини), майнової шкоди (позбавлення майнових благ, втрата майна) та моральної шкоди (втрата авторитету, заподіяння шкоди честі, гідності особи). У тих випадках, коли вчинені діяння призводять до смерті особи, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або супроводжуються настанням інших тяжких наслідків, скоєне утворює сукупність кримінальних правопорушень, які повинні кваліфікуватись за відповідними статтями розділу III Особливої частини КК України та тими статтями, які передбачають відповідальність за кримінальні

правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти власності, проти громадської безпеки або громадського порядку та ін. Так, умисне заподіяння смерті особі внаслідок її викрадення, захоплення заручників повинно кваліфікуватись відповідно за ст. 146 або ст. 147 та ст. 115 КК України [1].

Позбавлення волі особи може відбуватись із застосуванням насильства, з погрозою його застосування, а також зі створенням обстановки неможливості рухатись, залишити певну територію (замикання в приміщенні, вивезення у віддалене безлюдне місце), доведення до безпорадного стану. У всіх випадках незаконним позбавлення волі є діяння, яке здійснюється з порушенням Конституції і законів України.

На думку більшості дослідників, викрадення людини передбачає сукупність послідовно вчинюваних дій: 1) заволодіння людиною (як варіант – захоплення людини, вилучення людини), вчинене будь-яким способом; 2) переміщення потерпілого з того місця, де він перебував, до іншого; 3) подальше утримування особи всупереч її волі та бажанню. Викрадення людини може здійснюватися: відкрито (коли особи, у присутності яких здійснюється викрадення, на думку винного, розуміють значення вчинюваних ним злочинних дій); таємно (вчинене за відсутності інших осіб або хоча й у присутності третіх осіб, але які, на думку винного, не розуміють факту викрадення людини); вчинене шляхом обману чи зловживання довірою (коли винна особа забирає людину із притулку для немічних на підставі підроблених документів). При цьому, викрадення може вчинятися шляхом активних дій із застосуванням примусу, насильства, погрози насильством, шляхом обману або з використанням безпорадного стану особи.

Кримінальне правопорушення у формі викрадення вважається закінченим з моменту фактичного обмеження потерпілого у свободі пересування.

Під час кваліфікації вчиненого необхідно встановити наявність обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 146 КК України, яке характеризується прямим умислом: винний усвідомлює незаконність своїх діянь – викрадення людини чи протиправного позбавлення її волі і бажає їх вчинити [1]. При цьому, ставлення особи до тяжких наслідків незаконного позбавлення волі або викрадення людини, передбачених ч. 3 ст. 146 КК України, може бути тільки необережним [1]. У разі, якщо незаконне позбавлення волі, наприклад, є способом умертвіння людини, діяння винного кваліфікується за відповідними частиною і пунктом ст.115 КК України [1]. Дії особи, яка викрала людину і умисно вбила її, мають кваліфікуватись за ч. 3 ст. 146 КК України за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України [1]

Кваліфікація незаконного позбавлення волі або викрадення малолітнього можлива лише тоді, коли такі діяння вчинялися щодо дитини, якій на момент позбавлення волі або викрадення не виповнилося 14 років. При цьому, винний знав, допускав або в залежності від обставин передбачав малолітній вік потерпілого. Незаконне позбавлення волі або викрадення дитини, яку винний помилково вважав малолітньою, підлягає кваліфікації за п. 2 ч. 2 ст. 115 і ч. 1 і 2 ст. 146 КК України [1].

Отже, кваліфікуючими ознаками незаконного позбавлення волі або викрадення людини є вчинення їх: 1) щодо малолітнього; 2) із корисливих мотивів; 3) щодо двох або більше осіб; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; 6) із заповіданням потерпілому фізичних страждань; 7) із застосуванням зброї; 8) протягом тривалого часу.

Кожен злочинець мусить понести передбачену законом кримінальну відповідальність, тому вважаємо за необхідне внести зміни до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, як це було зроблено Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX [3], який набрав чинності 7 березня 2022 року і яким мінімальний термін позбавлення волі за таке кримінальне правопорушення збільшено до 5 років.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-IX#Text>

Галина Попадинець

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат філософських наук, доцент

Анастасія Грицак

студентка
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ ПЕРЕЙНЯТТЯ

У сучасних умовах посилення транснаціонального характеру злочинності все більша кількість осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень на території окремої держави, намагаються уникнути відповідальності, переховуючись в іншій країні. Зусиль однієї чи навіть декількох держав є недостатньою для забезпечення належної протидії кримінальним проявам. Одним із пріоритетних шляхів вирішення цієї проблеми є ефективне міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. Перейняття кримінального переслідування є однією з форм міжнародного співробітництва і саме ця форма є однією із найдієвіших засобів реалізації принципу невідворотності покарання, який не лише регулює

відносини держав у сфері боротьби з криміналом, але й виступає гарантією виконання завдань кримінального провадження.

У законодавстві перейняття кримінального провадження визначається як здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені на території іншої держави, за її запитом [1]. Варто зауважити, що дане визначення відображає лише частину інституту перейняття кримінального провадження – власне його прийняття, залишаючи поза увагою діяльність компетентних органів щодо передачі кримінального провадження. Слушною є думка О. Ю. Татарова, який зазначає, що кримінальне провадження в порядку перейняття являє собою процедуру, яка полягає як в перейнятті кримінального провадження для здійснення його на території України, так і процес, пов'язаний з передачею матеріалів кримінального провадження для подальшого розслідування до уповноважених органів іншої держави [2, с. 88].

Так, враховуючи вище наведене, слід зазначити, що перейняття кримінального провадження здійснюється у двох формах: перейняття кримінального провадження від компетентних органів іноземної держави, що здійснюється у відповідності до ст. 598 Кримінально-процесуального кодексу України і передання компетентному органу іншої держави кримінального провадження у порядку перейняття відповідно до ст. 599 Кримінально-процесуального кодексу України) [1].

Щодо перейняття кримінального провадження від іноземної держави як однієї з форм перейняття кримінального провадження, заслуговує на увагу питання визначення підстав та умов застосування процедури перейняття кримінального провадження. Так, ч. 2 ст. 595 Кримінально-процесуального кодексу України визначено умови перейняття кримінального провадження Україною, а саме: особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території; особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із цим Кодексом або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено; запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення; діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність [1].

Крім цього у ч. 1 ст. 596 Кримінально-процесуального кодексу України закріплені підстави відмови у перейнятті кримінального провадження, зокрема це: 1) недотримання вимоги ч. 2 ст. 595 цього Кодексу або міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України; 2) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок; 3) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено

обвинувальний вирок, за яким покарання вже відбуте або виконується; 4) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні закрито кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилуванням або амністією; 5) провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності [1].

Необхідно звернути увагу на те, що перелік умов перейняття кримінального переслідування, який визначений у ст. 8 «Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах» 1972 року та у розділі VII Наказу Міністерства юстиції України від 19 серпня 2019 року №2599/5, значно ширший [3; 4].

Підставою для перейняття кримінального провадження є клопотання компетентних органів інших держав. Строк розгляду клопотання складає двадцять днів із дня його надходження. Дане клопотання розглядається центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги, а саме: Генеральною прокуратурою України (розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування) та Міністерством юстиції України (розглядає відповідні запити судів іноземних держав під час судового провадження) [1].

Кримінальне провадження перейняте від іншої держави здійснюється у певному порядку, який закріплений у ст. 598 Кримінально-процесуального кодексу України. Даний порядок полягає у наступному: по-перше, дане провадження здійснюється відповідно до кримінального процесуального законодавства України; по-друге, таке провадження має певні особливості щодо допустимості доказів та можливості суду призначати покарання; по-третє, у разі прийняття остаточного процесуального рішення, його копія повинна бути надіслана компетентному органу запитуючої держави [1].

Щодо другої форми перейняття кримінального провадження, а саме – передання кримінального провадження компетентним органам іншої держави. Слідчий із погодженням із прокурором, прокурор або суд може клопотати до центрального органу (Генеральної прокуратури, Міністерства юстиції України) про передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави і дане клопотання повинно бути розглянуте протягом двадцяти днів з моменту надходження. Зміст та форма клопотання повинні відповідати вимогам ст. 600 Кримінально-процесуального кодексу України. Стосовно умов для передання кримінального провадження, це: перебування підозрюваного (обвинуваченого) на території запитуваної держави, а видача його Україні неможлива або у видачі його відмовлено [1].

У разі передачі кримінального провадження компетентним органам іншої держави наступають такі наслідки, як: заборона проведення будь-яких процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень щодо переданого кримінального провадження (винятком є запит про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла це кримінальне провадження); закриття компетентним органом іноземної держави переданого

кримінального провадження на стадії досудового розслідування не перешкоджає відновленню провадження в Україні та подальшому розслідуванню у відповідному порядку [1].

Отже, перейняття кримінального переслідування є однією з форм міжнародного співробітництва, яка полягає у здійсненні компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені на території іншої держави, за її запитом. Перейняття кримінального провадження може здійснюватися у двох формах: перейняття кримінального провадження від компетентних органів іноземної держави; передання компетентному органу іншої держави кримінального провадження у порядку перейняття.

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22. 03. 2022).
2. Татаров О. Ю. Проблеми доказування в кримінальному провадженні в порядку перейняття. Вісник кримінального судочинства. № 4. 2015. С. 87-95.
3. Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах: дата набуття чинності: 29 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text (дата звернення: 22. 03. 2022).
4. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження: наказ Міністерства юстиції України від 19 серпня 2019 року. № 2599/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19#Text> (дата звернення: 22. 03. 2022).

Галина Попадинець

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат філософських наук, доцент

Вікторія Зубик

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНИЙ СТАН ВИХОВНИХ КОЛОНІЙ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЯКИМИ ЇМ БУТИ?

Запобігання та профілактика правопорушень серед неповнолітніх продовжує залишатися одним з пріоритетних напрямків діяльності як держави, так і суспільства в цілому.

В Україні кримінальна відповідальність за скоєння кримінальних правопорушень настає з 16 років. Особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності за окремі види кримінальних правопорушень, чіткий перелік

яких зазначений у ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України [1]. Наприклад, за умисне вбивство (ст.ст. 115-117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122), диверсію (ст. 113), бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), крадіжку (ст. 185), грабіж (ст.ст. 186, 262), вимагання (ст.ст. 189, 262) і т.д. [1].

За скоєння кримінального правопорушення обов'язково наступає покарання, в тому числі із позбавленням волі. Неповнолітні, що скоїли кримінальне правопорушення віком від 14-18 років відбувають його у спеціальних виховних колоніях.

Мета виховних колоній полягає у перевихованні неповнолітнього правопорушника. Тому адміністрація виховних колоній повинна спрямовувати свою роботу на те, щоб у майбутньому неповнолітніми не було вчинено повторного кримінального правопорушення. Щоправда, на практиці цей показник дуже незначний.

Як свідчить статистика неповнолітні потрапляють у виправні колонії за незначні кримінальні правопорушення. В основному це крадіжки або дрібні крадіжки [2]. Але такі виховні колонії нічим не відрізняються від дорослих, адже в них спільні правила з дорослими, спільні правила розпорядку, відбування покарання за Кримінальним кодексом України.

Неповнолітні особи не вчиняють кримінальних правопорушень без будь-якої на те причини. Кожне правопорушення, скоєне підлітком, має під собою ґрунт, низку факторів, які спонукали до протиправної дії. Однією з причин зростання підліткових правопорушень є соціальна занедбаність неповнолітніх. Це педагогічно запущені діти, до виховання яких батьки докладали мало зусиль, або зовсім не приймали участі у їхньому вихованні за браком часу або з інших причин. Причому це спостерігається як у неблагополучних родинах, так і у сім'ях з матеріальним статком.

Згідно статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2020 рік за результатами досудового розслідування зареєстровано понад 14 тис. кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості вчинених неповнолітніми або за їхньою участю [2]. Багато кримінальних правопорушень скоюється повторно, що вказує на те, що вчорашній засуджений не може соціалізуватися чи адаптуватися у суспільстві, яке його відкидає.

За підрахунками правозахисників, кожен другий підліток після виходу на волю знову вчиняє кримінальне правопорушення. Ще у середині 2000-х в Україні налічувало 10 колоній для неповнолітніх і приблизно 2000 неповнолітніх, які відбували покарання. Та після внесення змін у

Кримінальний кодекс України та «Закону Савченко» кількість ув'язнених значно скоротилась. Сьогодні в Україні залишилася єдина виховна колонія для неповнолітніх – Кременчуцька колонія, що знаходиться на Полтавщині [2].

Згідно ст. 125 Кримінально-виконавчого кодексу України «у колоніях відповідно до законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти. У виховних колоніях утворюються середні загальноосвітні школи трьох ступенів. Засуджені, які навчаються в них, забезпечуються безоплатно підручниками, зошитами та письмовим приладдям. Для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві» [3]. Як бачимо, законодавством забезпечені всі освітні можливості для засуджених неповнолітніх. То чому не досягаються позитивні результати?

Науковці наголошують на тому, що часто працівники колонії працюють за своїми «правилами внутрішнього розпорядку», які застосовувалися ще в часи СРСР, а не спираються на чинне законодавство і міжнародно-правові акти. Відповідно застосовують до засуджених насильницькі методи [4, с. 103]. У результаті неповнолітня особа, яка потрапила в місце позбавлення волі, стає жорстокою, її принижують як особистість, їй не дають право голосу на власну думку і нав'язують свою позицію, незалежно від того, правильна ця позиція чи неправильна, законна чи незаконна [5].

Все вище сказане дає можливість зробити невтішний висновок і внести свої пропозиції щодо покращення умов утримання неповнолітніх кримінальних правопорушників у виховних колоніях.

По-перше, умови утримання неповнолітніх засуджених повинні бути максимально наближені до умов проживання на волі, з єдиною різницею - обмеженням волі. Зв'язок з зовнішнім світом має бути забезпечений через доступ до інтернету та ЗМІ.

По-друге, навчитися суспільству сприймати колишнього засудженого, як людину яка оступилася і здатна розкаятися у своєму проступку, що зменшить негативний психологічний вплив суспільства на неї і дозволить соціалізуватися і адаптуватися до життя на волі.

По-третьє, адміністрація виправних колоній повинна максимально сприяти перевихованню засуджених неповнолітніх, а не навпаки насаджувати їм «тюремну романтику», яка спостерігається в місцях позбавлення волі, починаючи від набивання татуювання до надання засудженим різноманітних тюремних прізвиськ.

По-четверте, створити сприятливі умови для забезпечення навчання і покращення рівня освіти, щоб після виходу на волю вчорашній неповнолітній засуджений міг стати повноцінним громадянином країни і реалізуватися в житті.

По-п'яте, працівникам виправних колоній строго дотримуватися чинного законодавства і не допускати його порушення.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Статистична інформація Генеральної прокуратури України Режим доступу: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/conv#n927>
4. Караман О.Л. Напрямки та зміст соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в спеціальних виховних установах: соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ, 2013. 108 с.
5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>

Вікторія Попович

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ОЗНАКА БАНДИ

Банда – це організована збройна злочинна група чи організація, що створена кількома її членами з їх корисливими та особистими мотивами. Ця організація утворюється задля вчинення неодноразових нападів на осіб або ж на підприємства, установи чи організації. Банди, скоріше за все, організовуються на основі раніше вже існуючих стосунків між певним колом осіб – чи то сусідів, чи друзів, або ж сім'ї чи родини.

Серед ознак дефініції «банда» науковці виділяють наступні: 1) кількість учасників дії — не менше трьох; 2) озброєність; 3) стійкість; 4) спільна мета їх утворення та спосіб вчинення кримінального правопорушення – вчинення неодноразових нападів; 5) наявність одного й того самого плану для всіх учасників угруповання; та 6) розподіл ролей між всіма особами, що діють в банді.

Найголовнішою ознакою цього поняття є звичайно ж озброєність. Наявність зброї в учасників банди та розуміння того, що ця зброя може бути застосована під час нападу на когось чи на щось – і є роз'ясненням ознаки озброєності. Також не важливо яка це зброя – холодна, вогнепальна, саморобна, бойова, пневматична чи військова. Зброя застосовується не тільки у разі прямої небезпеки, а й задля нападу і захоплення чогось. Вона призначена для ураження живої мішені, знищення або ж пошкодження середовища.

Питанню зброї приділялася чимала увага як раніше, так і на сьогодні. Науковці спрямовують свою увагу на її властивості, які торкаються технічних

характеристик, призначення, способу виготовлення [4,с.22]. Зброя як така розглядалася радше як знаряддя, призначене для нападу і захисту, у військово-технічному сенсі. Під нею розуміється загальна назва для засобів і пристроїв, що застосовуються для знищення живої сили противника, його техніки і споруд. Також під поняттям «зброя» розуміється наступне: 1) знаряддя, що виготовляється людиною для боротьби із своїми ворогами, людьми чи тваринами; 2) будь-який засіб, який пристосований, технічно придатний для нападу чи захисту, а також сукупність таких засобів; 3) сукупність засобів ураження, що застосовуються у збройній боротьбі; 4) пристрої і предмети, які конструктивно призначені для ураження живої чи іншої цілі, подачі сигналів; 5) технічні засоби, які застосовуються переважно для ведення бойових дій; знаряддя для нападу чи оборони [3, с. 12].

Наступною та не менш важливою рисою є стійкість, так як група є сильна тоді, коли вона є згуртована та стабільна, з єдиним наміром щодо вчинення злочинів та досягнення єдиного та точного злочинного результату для всіх учасників банди. На стійкість впливає багато чинників – це й постійний склад угруповання та їх точний розподіл ролей між собою, тісний взаємозв'язок між усіма учасниками злочинної організації, дисципліна всередині банди, і найважливіше – організатор, який має бути строгим, обачним та активним.

Л. Д. Гаухман одним з елементів стійкості групи вказував наявність в ній організатора, оскільки саме організатор, на його думку, розробляє план злочинних дій, розподіляє ролі між членами групи, направляє та коригує їхні дії підтримує дисципліну в групі та інше [5, с. 154]. М. І. Мельник визначаючи стійкість як ознаку організованої групи зазначає, що групу слід вважати стійкою за умови, якщо вона є стабільною і згуртованою, а особи, які до неї входять, мають єдиний намір щодо вчинення злочинів. При цьому згуртованість групи виражається в її спаяності і однотайності, а стабільність – у міцності та постійності [2, с. 90].

На рахунок кількості осіб, що складають банду – питання вирішувалося довго та неоднократно, а їх мінімальна кількість, визначена законодавством – три особи. Позиції законодавця щодо встановлення мінімального кількісного складу підтверджується міждержавними нормативно-правовими документами, прийнятими останнім часом у галузі міжнародного кримінального права. Так, 12–15 грудня 2000 р. на спеціально проведеній в італійському місті Палермо конференції було підписано Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Роботу над нею вели делегації більше ніж 120 країн, у тому числі й України. Під організованою групою в цій конвенції розуміється структурно оформлена група в складі трьох або більше осіб, яка існує протягом певного часу та діє згідно з метою вчинення одного чи декількох конвенційних злочинів, щоб одержати прямо чи побічно фінансову або іншу матеріальну вигоду. Цікаво, що кількісний склад організованої групи був детально розглянутий у ході роботи спецкомітету. Та в підсумку

зупинилися на тому, що організовану групу можуть скласти три і більше особи [1, с. 20].

На рахунок розподілу ролей більшість науковців вважають, що банда як організована група складається зі співвиконавців, які в свою чергу виступають в ролі підбурювача, організатора, пособників та виконавців. Розподіл функцій всіх учасників банди щодо підготування та власне вчинення нею злочинних дій і є складовою частиною того єдиного заздалегідь розробленого плану, що і є також однією з ознак банди.

Підсумовуючи все вищесказане можна надати таку дефініцію банди – вона є злочинною організованою групою чи організацією, що озброєна та завчасно створена кількома особами з метою нападу, ознаками якої є певна кількість учасників, стійкість, озброєність, розподіл ролей, спільна мета їх утворення та спосіб вчинення кримінального правопорушення, і наявність одного й того самого плану у всіх учасників банди.

1. Михайлов В. Палермская Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности / В. Михайлов // Российская юстиция. – 2001. – № 7 (5). – С. 20.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К. : Атіка, 2004.– 1056 с.
3. Новак Я.В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичного дослідження вогнепальної зброї : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Я.В. Новак; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 201 с.
4. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс: [підруч.] / З.В. Ромовська. – 2ге вид., допов. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 594 с.
5. Уголовное право. Часть общая. Часть Особенная. Учебник / Под общ. ред. проф. Л.Д. Гаухмана, проф. Л.М. Колодкина, проф. С.В. Максимова. – М.: Юриспруденция, 1999. – 864 с.

Оксана Попович

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб є особливим різновидом допиту, суть якого полягає у допиті по черзі в присутності один одного двох чи більше вже допитаних за єдиними обставинами кримінального провадження осіб з числа свідків, підозрюваних, потерпілих, задля аналізу порівняння показань, з'ясування причин розбіжностей та достовірності у

показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою [1].

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб характеризується не лише загальними, а й спеціальними завданнями, окрім того, особливою організацією і тактикою проведення.

Його особливості полягають у тому, що під час його проведення застосовуються тактичні прийоми психологічного впливу, які найбільш відповідають принципам психологічної конфронтації, і притаманні лише одночасному допиту.

Окрім того, психологічний аспект одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб полягає у так званому «ефекті присутності»: необхідності давати показання у присутності іншої особи, яка знає дійсні обставини події, що відбулася. Підозрюваному значно простіше надавати неправдиві показання слідчому, який не був присутній при вчиненні кримінального правопорушення і не знає всіх його обставин, ніж у присутності обізнаної особи, яка є безпосереднім учасником у правопорушенні. Народний вислів «правда в очі коле» досить влучно відображає вказаний ефект.

На думку С.Ю. Карпушина, причинами розбіжностей у показаннях можуть бути такі: сумлінна омана; завідомо неправдиві показання, зокрема й самообмова; протиріччя, пов'язані з колишнім злочинним досвідом допитуваного; неприязні відносини між учасниками одночасного допиту; відмінні рольові позиції учасників одночасного допиту у події, що є предметом розслідування, а також різний соціальний та інший статус у житті (керівник – підлеглий, багатий – бідний, водій – пішоход тощо); відмінності у темпераменті або психофізіологічному стані того чи іншого допитуваного [2].

При підготовці та проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб слідчому, прокурору потрібно чітко розуміти загальну мету та окремі завдання проведення даної слідчої (розшукової) дії, що в кінцевому вплинуть на результат.

Першим, хто науково визначив загальну мету одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, був Джеремі Бентам - англійський філософ і правознавець (1748-1832), який з даного приводу писав: «Коли ви натрапляєте на суперечливі свідчення в показаннях допитуваних, вдаєтесь до одночасного допиту цих осіб, наділяєте сторони можливістю взаємного нападу по відношенню один одного і це зіткнення воскрешає правду» [3].

Тому загальну мету варто визначити як процес безперервного порівняння показань осіб, що одночасно допитуються з негайним використанням даних результатів, аби усунути протиріччя в інформації, і забезпечити оперативність досудового розслідування.

Також, варто зазначити, що спеціальним завданням даного типу допиту є зміцнення позиції совісного учасника, виявлення та встановлення нових обставин справи і додаткова перевірка та закріплення показань свідка, потерпілого, підозрюваного.

На завершальному етапі даного типу допиту слідчий, прокурор, який його проводить повинен перевірити, чи всі важливі розбіжності були виявлені, і чи є необхідність у додаткових запитаннях. За результатами складається протокол і додатки до нього.

Отже, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб є одним із ключових засобів усунення протидії розслідування у формі давання неправдивих показань та суперечностей у них між учасниками справи. Він може слугувати переломним моментом у розслідування, та виявити всі обставини справи. Особливо у тих випадках, де окремі деталі події відомі тільки винному, або ж у випадках помилкового сприйняття та розуміння подій допитаною особою. Запорукою успішного проведення слідчих (розшукових) дій є відповідна тактика їх проведення. Проте предметних досліджень у напрямку одночасного допиту практично немає, тому це і зумовило написання тез по даній тематиці.

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій. Дисертація канд. юрид. наук. Київ, 2016. 215 с.
3. Джеремі Бентам Про судоустрій: монографія, за фр. вид. Дюмона зл. А.Кнірім. Санкт - Петербург: Урядовий сенат, 1860.

Роксолана Пунейко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Інна Цилюрик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ У СУЧАСНОМУ ЖИТТІ

Питання необхідної оборони є і буде актуальним, оскільки кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, що передбачено статтею 27 Конституції України, а ст. 41 гарантує непорушність права приватної власності, якого ніхто не може бути протиправно позбавлений. Необхідна оборона є гарантією для реалізації громадянами права на захист від кримінальних правопорушень. А стаття 15 Кримінального кодексу України зазначає, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Вказане положення ст. 15 є гарантією проголошеного ст.55 Конституції права кожної людини будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи

від порушень і протиправних посягань. Право на необхідну оборону є природним і невідчужуваним [1;2].

Під поняттям необхідної оборони розуміють дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається — або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даному випадку для негайного відвернення чи припинення посягання [3, с. 261].

Необхідна оборона є найпоширенішим та ефективним засобом боротьби із кримінальними правопорушеннями на практиці. Закон дозволяє будь-якій людині застосовувати її незалежно від соціального статусу та спеціальної підготовки. Тому забезпечення ефективних правових норм інститутів самозахисту в українському кримінальному праві є важливою гарантією захисту конституційних прав та свобод громадян на рівні міжнародних стандартів.

Причинами необхідної оборони на підставі частини 1 статті 36 Кримінального кодексу України є суспільно небезпечні правопорушення, які потребують негайного запобігання. Суспільно небезпечними вважаються не тільки кримінальні правопорушення, а й будь-які інші суспільно небезпечні діяння, які не є кримінальними правопорушеннями. Воно може полягати не лише у нападі, але й у діях, що не мають характеру нападу [1].

Слід пам'ятати, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ даної категорії суди повинні з'ясувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній ситуації для негайного відвернення чи припинення посягання.

Часто бувають випадки в яких відбувається перевищення меж необхідної оборони, що визначається в умисному заподіянні тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту (ч.3 ст. 36 КК України).

Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК України (ч.3 ст. 36 КК України):

ст. 118 КК – умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони;

ст. 124 КК – умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони.[1]

Згідно з ч. 5 ст. 36 КК не є перевищенням меж необхідної оборони і не тягне за собою кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, та запобігає незаконному проникненню в будинки чи інші місця для вчинення кримінальних правопорушень, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Тому закон передбачає три винятки із загального правила, тобто у разі необхідного захисту особа, що охороняється, повинна дотримуватися певної межі, завдаючи тим самим шкоди правопорушнику.

Підставою такої оборони є наявність будь-якого з таких посягань: 1) напад озброєної особи; 2) напад групи осіб; 3) протиправне насильницьке вторгнення в житло чи інше приміщення.

Отже, під необхідною обороною розуміють правомірний захист особи, суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань, шляхом завдання необхідної та достатньої шкоди тому, хто посягає, для негайного відвернення чи припинення посягання. Перевищення меж необхідної оборони є наслідком того, що особа яка захищалася, перебуваючи в стані необхідної оборони, порушила вимогу про відповідність оборони.

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. В.П. Кушніт, І.І. Циліорик та А.В.Кушніт «Кримінальне право України. Загальна частина», навч. посібник за ред. В. П. Кушніта. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 444 с.

Аліна Пухир

студентка Навчально-наукового Інститут права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач, кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО ВЧИНЕНЕ НА ЗАМОВЛЕННЯ

У статті 115 КК України, умисне вбивство – це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. В частині 2 цієї статті міститься перелік з чотирнадцяти кваліфікуючих ознак умисного вбивства, до яких чинний КК України відносить умисне вбивство.

За підсумками останніх років, поширився новий, на небезпечний різновид умисних вбивств, а саме вбивство на замовлення. За даними МВС

України у 2018 р. таких злочинів було зареєстровано 867, у 2019 — 401, що у 2,6 рази менше, а станом на 2020 рік, а саме дані за січень-серпень кількість вбивств на замовлення – понад 1704. За теорії кримінального права вбивство на замовлення пропонується розглядати, як виконання угоди, між двома або й більше особами, а саме між замовником та виконавцем. Але варто зазначити, що у деяких справах може також зазначатись посередник. [3]

З аналізу судової та слідчої практики, замовлення такого вбивства, може бути схематично розробленим планом або дією без плану. Це може належати до таких випадків, коли замовлення має характер наказу чи вказівки, яка виконується не у зв'язку з якимись зобов'язаннями з боку замовника стосовно конкретного вбивства, через те, що виконавець задовго до надходження доручення на вбивство взяв на себе кілерські обов'язки, відповідно до ролі, яку він виконує у злочинному угрупованні.

Важливим пунктом такої угоди між виконавцем та замовником, є певна винагорода для виконавця. Саме цей пункт принципово відрізняє вбивство на замовлення від інших вбивств, вчинених під впливом сторонніх осіб.

Слід звернути увагу на те, що під вбивством на замовлення треба розуміти таке вбивство, яке вчиняється виконавцем за дорученням особи, у позбавленні потерпілого життя, з метою одержання від замовника чи уповноваженої ним особи за виконання замовлення певних вигод матеріального чи нематеріального характеру або з метою недопущення вчинення цими особами певних дій не на його користь.

За змістом дії замовника можуть бути підсобництвом, тобто схилення замовника до виконання вбивства, а також організацією вбивства, коли замовник дає наказ скоїти вбивство, а виконавець, тобто кілер виконує цю роботу, в такому випадку, переважно виступає, ще 3 особа – посередник, який доручає це завдання і пізніше видає нагороду, у таких діях важко дізнатись, хто є замовником, тому що посередник, може бути не одна особа. [1, с. 133]

Численні труднощі можуть виникнути у визначенні виду співучасника відповідно до замовника у випадках, коли ініціатива дачі доручення на вбивство походить від самого виконавця, який, знаючи, що у потенційного замовника є заінтересованість у позбавленні потерпілого життя, висуває свої послуги по позбавленню певної особи життя за виконання замовником на його користь певних дій чи утримання від них. Особа, яка, являється зацікавленою у позбавленні життя потерпілого, сприймає ініціативу виконавця і вчиняє подані ним дії чи утримується від вчинення певних дій, є замовником. Замовництво у цьому випадку здійснюється у формі дачі доручення потенційному виконавцеві шляхом погодження на його пропозицію і виконання висунутих ним умов. Змістом проблеми полягає у визначенні того, ким є у даному випадку замовник з точки зору інституту співучасті. Адже його дії не є ні підсобництвом, ні організацією вчинення вбивства. [2, с.59]

Відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України настає лише у випадках, коли замовляється саме умисне вбивство особи, а не якийсь інший насильницький злочин щодо неї. Особливістю умисного вбивства за

попередньою змовою групою осіб являється якісна його ознака - наявність попередньої змови між суб'єктами про вчинення відповідного злочину. В цьому випадку умисне вбивство кваліфікується на п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. Слід зазначити, що до відповідальності притягується не лише безпосередній виконавець злочину, а й всі інші особи, з яким він перебував у змові та які своїми діями сприяли вчиненню такого діяння.

Отже, вбивство на замовлення, почало поширюватись, за останні роки і виявлялось, як новий надзвичайний вид вбивства. Особливою ознакою такого діяння, являється угода між двома або більше особами, де бере участь замовник, особа яка подає дані, для виконавця, яким є кілер та виконує дані йому доручення, також в таких справах, може з'являтися 3 особа, посередник, якого може найняти як і виконавець, так і замовник. І основним пунктом такої угоди, ми можемо зазначити будь-який вид винагороди для виконавця. Також можемо зазначити, що дії за змістом поділяються на підмовництво та організацією вбивства. Відповідальність за вбивство на замовлення, настає лише у випадку вбивства замовленої особи, а не завдати тяжких тілесних ушкоджень чи катування особи.

1. Костенко М.В. *Криміналістична характеристика вбивства на замовлення Х*, 2003. с. 159.
2. Наумова А.В. *Генезис злочину М.*, 1997. с. 78.
3. *Офіс Генерального прокурора. Статистична інформація. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2019 рр.).*
<mailto:https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

Аліна Пухир
студентка

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

АФЕКТ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Афект - це стан сильного душевного хвилювання, який виник внаслідок насилля, знуцання, важкої образи або тривалою за часом ситуацією, яка надавала травмуючий вплив на психіку людини. У залежності від типу афекту він може бути пом'якшувальною або зовсім виключаючою кримінальну відповідальність обставиною, а може бути визнаний і обтяжуючим провину чинником [2, ст. 3-5].

Сильне душевне хвилювання - об'єктивна категорія. Його наявність, тривалість і сила можуть бути встановлені і зафіксовані по специфічних фізіологічних і психологічних показниках. З точки зору психології, гострота реакції людини на зовнішній подразник обумовлюється його індивідуально-

психологічними особливостями, в тому числі типом темпераменту, а також психічним станом суб'єкта в момент вчинення кримінального правопорушення (втома, роздратування, хвороба, похмільний синдром і так далі).

Отже, в одних випадках стан афекту може виникнути майже без проміжку у часі між обставиною, породжуючи його і реакцію у відповідь- вбивством. У інших, (наприклад, у меланхоліка або флегматика) - деякий час опісля. Ніякий тип темпераменту, ніякі індивідуально-психологічні властивості людини не виключають можливості виникнення афекту при певних обставинах. У сучасній психології афектами називають «сильні і відносно короткочасні емоційні переживання, що супроводжуються різко вираженими руховими і висцеральними виявами».

У КК України поняття афекту введено законодавцем в статті, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення вбивства, умисне заподіяння тяжкого або середньої тяжкості шкоди здоров'ю потерпілого «в стані афекту» відповідно до Кримінального Кодексу України в ч. 1 і 2, ст. 107 та ст.113 [4, ст. 12-16].

При визначенні сильного душевного хвилювання, насамперед, необхідно використовувати ті критерії, які встановлені в КК України. Такими критеріями кримінальне законодавство передбачає протизаконне насильство, систематичне знуцання або тяжку образу з боку потерпілого, які викликали стан сильного душевного хвилювання. Сила вияву емоцій, як впливає із закону, є важливим критерієм, за допомогою якого відрізняють просту емоцію від сильного душевного хвилювання.

Іноді афект у людини може виникнути в результаті власних дій, а не лише дій інших осіб, внаслідок своїх невдач. Для позначення таких станів у психології існує спеціальний термін «фрустрація».

Фрустрація (від лат. frustration – марне сподівання, невдача, обман) – психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження, що виникає в конфліктних ситуаціях, які перешкоджають досягненню мети чи задоволенню потреб і бажань, загрожують людині або її престижу, людській гідності. Цей стан викликає певні типові реакції: 1) агресію, спрямовану на подолання реальної причини перешкоди; 2) агресію, спрямовану на себе; 3) агресію, спрямовану на ілюзорного винуватця; 4) переоцінку цілей і бажань. Іноді фрустрацію називають також ситуацією, яка викликає такий стан.

Подібний поділ афектів на види пропонує В.І. Ткаченко, який виділяє афекти гніву, страху, жалю, відчаю, розгубленості. Афект гніву належить до самооборонного рефлексу та має агресивний характер. Самооборонний характер афекту гніву полягає в тому, що під час його переживання організм людини відчуває потребу в емоційній розрядці як способі набуття оптимального стану. Афект страху викликається ситуаціями, які становлять небезпеку. Вказаний афект пов'язаний з безумовним захисним рефлексом і полягає в реакції організму на небезпеку [3, ст. 76-84].

Стан сильного душевного хвилювання пропонується розглядати як поняття, яке за своїм обсягом ширше і охоплює поняття «афект» та «фізіологічний афект»,

але не вичерпується ними. Враховуючи те, що законодавець використовує поняття «сильне душевне хвилювання» для позначення психічних станів, які зменшують здатність особи усвідомлювати свої діяння та керувати ними, це поняття повинно охоплювати і деякі інші емоційні стани, які мають такі властивості.

Афект характеризується наступними ознаками:

- а) реактивністю — виникає як реакція на гострий подразник;
- б) раптовістю виникнення — це емоційний спалах, що є несподіваним для самого суб'єкта;
- в) гостротою протікання — має характер гострого психічного переживання;
- г) імпульсивністю поведінки — емоційне переживання супроводжується бурхливою рухливою активністю [1].

Існує два види афекту: фізіологічний і патологічний.

Фізіологічний афект, хоча і впливає на психіку людини, та все ж не позбавляє її можливості контролювати свої дії і відповідати за них.

У кримінальному праві він розглядається в рамках поняття «сильне душевне хвилювання», яке належить до обставин, що пом'якшують покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66 та статті 116 і 123 КК України).

Вбивство вважається вчиненим у стані фізіологічного афекту за наявності таких умов:

1. Якщо сильне душевне хвилювання (фізіологічний афект) виникло раптово, як відповідь на протизаконні дії потерпілого і викликало намір вбити його. Фізіологічний афект — це дуже сильний емоційний спалах, але наскільки він сильний, настільки і нетривалий. Тривалим він бути не може, такого психологічного навантаження людина довго не витримає. Вбивство у стані фізіологічного афекту визнається вчиненим за пом'якшуючих обставин лише тоді, коли умисел на вбивство виник і був здійснений тоді, у стані фізіологічного афекту, коли винний перебував у цьому стані;

2. Якщо фізіологічний афект виник:

➤ внаслідок насильства потерпілого над винним чи його рідними і близькими (вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, погроза застосувати насильство, знищити майно і т. ін.); якщо насильство було протизаконним, дійсним і значним, тобто здатним спричинити фізіологічний афект, але не створювало стан необхідної оборони чи крайньої необхідності;

➤ внаслідок тяжкої образи потерпілим винного — брутального і цинічного приниження гідності особи;

➤ внаслідок інших протизаконних або глибоко аморальних дій потерпілого, якщо ці дії потягли чи могли потягти за собою тяжкі наслідки для винного чи його близьких (знищення майна, приниження гідності тощо). Судова практика визнає, що фізіологічний афект можуть спричинити: подружня зрада, зрада закоханих, а також багаторазові протизаконні дії, остання з яких і стала причиною афекту.

Фізіологічний афект є нехворобливим тимчасовим станом [1, ст. 4-7].

Патологічний афект — це хворобливий стан психогенного походження, що виникає в практично психічно здоровій людині^[6]. Патологічний афект призводить до глибокого потьмарення свідомості та автоматичних безцільних дій. Термін «патологічний афект» належить Р. Крафт-Ебінгу, який увів його в 1867 році.

Перебіг патологічного афекту умовно поділяють на три стадії: підготовчу (або початкову), вибухову і заключну.

Початкова стадія охоплює раптовий перехід від свідомого психічного стану до затьмареного, який виникає одразу після дії зовнішнього фактора.

Спочатку свідомість звужується, уявлення обмежуються лише подразником, на який спрямовується бурхливе рухове збудження. Далі свідомість затьмарюється, втрачається мовний зв'язок з боку суб'єкта суспільно небезпечних дій. Мова стає уривчастою і безладною, міміка або зовсім відсутня, або спотворюється, активізуються судинні реакції. У стадії вибуху в діях людини можуть спостерігатися елементи, які нагадують тонічну і клонічну фази епілептичного приступу. Вихід із стадії вибуху настає раптово через надзвичайне фізичне і психічне виснаження, яке викликає у хворого глибокий сон на місці події, або стан млявості, нерухомості, байдужості до оточення, вчинених дій, які випадають з пам'яті.

Патологічний афект нерідко завершується смертю потерпілого через завдані йому тяжкі тілесні ушкодження.

Патологічний афект встановлюється судово-психіатричною експертизою та є медичною підставою для визнання особи неосудною за ст. 19 КК України [5, ст 64].

Отже, слід вказати, що афект і фрустрація за своєю характеристикою подібні, їм притаманний сильний емоційний стан особи, який характеризується такою формою реакції, як агресія з незначною втратою самоконтролю, і тому афект можна вважати видом фрустрації. Проте, кримінально-правового значення стан сильного душевного хвилювання, що викликаний фрустрацією, набуває лише за умови наявності всіх передумов, викладених у кримінальному законі, наприклад, протизаконне насильство, систематичне знуцання, або тяжка образа з боку потерпілого. Також види афекту, можна розрізняти як хворобливий та не хворобливий стан, та визначені ним покарання у КК України.

1. Афект фізіологічний *Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 17.*

2. Байлов А.В. *Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук А.В. Байлов. Х., 2004. 20 с.*

3. Бородин С.В. *Преступления против жизни С.В. Бородин.М.: Юрист, 1999. 356 с.*

4. Остапенко Л.А. *Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук Л.А. Остапенко. К., 2003. 18 с.*

5. Подольный Н.А. *Понятие «аффект» в уголовном праве Н.А. Подольный Государство и право. 2003. № 6. С. 62–66.*

Юлія Рудницька
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Костянтин Марисюк
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Корупція вважається негативним соціально-правовим феноменом та полягає в тому, що певні посадові особи неправомірно використовують свої владні повноваження для того, щоб отримати певну економічну вигоду. Для розвитку суспільства та національної безпеки таке явище складає значну загрозу, адже так занепадає суспільна мораль, погіршується якість життя громадян, поширюється організована злочинність та багато інших негативних явищ.

Визначення та закріплення відповідних засад, на яких повинна функціонувати державна система протидії корупції, встановлюватися правові процедури застосування антикорупційних механізмів впливу є наразі одним із пріоритетних завдань в сучасній державі. Важливим здобутком в даній галузі стало прийняття численних антикорупційних нормативно-правових актів. Зокрема, мова йде про Закони України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» та інші. Також відбулась новелізація Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014, що полягає в виділенні такої складової системи прокуратури України, як Спеціалізована антикорупційна прокуратура [1].

Можемо виділити такі основні завдання САП: виконання вимог закону при прийманні, реєстрації, розгляді та вирішенні заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасно вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань; забезпечувати швидке, повне та неупереджене розслідування НАБУ кримінальних правопорушень та оскаржувати незаконні судові рішення на стадії досудового розслідування та судового розгляду; забезпечувати в межах компетенції відшкодування збитків, що завдані кримінальними правопорушеннями; забезпечувати до кожного учасника кримінального провадження застосування належної правової процедури; здійснювати в межах реалізації функцій САП міжнародного співробітництва [2, с. 19].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України (на правах Департаменту), що

підпорядковується заступнику Генерального прокурора України – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Зважаючи на запровадження в Україні інституту антикорупційної прокуратури, аналіз позитивного досвіду зарубіжних країн є особливо важливим.

Необхідність запроваджувати антикорупційну спеціалізацію прокурорів закріплюється численними міжнародними актами, зокрема: в статті 36 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції наголошується, що на держави покладається обов'язок створювати спеціалізований орган чи органи, які уповноважені на боротьбу з корупцією за допомогою правоохоронних заходів, спроможних виконувати свої функції самостійно, без будь-якого неналежного впливу [3]. В статті 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 27.01.1999 року № EVU 173 зазначено, що є необхідність забезпечувати спеціалізацію персоналу та органів в сфері боротьби з корупцією, в пояснювальному меморандумі до Конвенції визнається пріоритетність забезпечення спеціалізації та незалежності осіб чи органів, що відповідальні за протидію корупції, які повинні мати адекватні знання і юридичні й матеріальні засоби для отримання та централізованого використання інформації, необхідної для запобігання і виявлення корупції [4].

В деяких європейських країнах вже є запроваджена антикорупційна спеціалізація прокурорів, зокрема, вважаємо найбільш показовим іспанський досвід. В Іспанії прокуратура є складовою судової влади та користується функціональною автономією як служба державного обвинувачення. В частині 1 статті 124 Конституції Іспанії визначено завдання служби державного обвинувачення, зокрема, вона повинна сприяти відправленню правосуддя, метою якого є захист законності, прав громадян та захищених законом суспільних інтересів шляхом вжиття заходів на підставі закону або за запитом зацікавленої сторони, а також забезпечення незалежності судів і захисту в них суспільного інтересу. В частині 2 цієї статті зазначено, що служба державного обвинувачення здійснює повноваження через свої органи відповідно до принципів єдності, ієрархічної залежності, законності та неупередженості. Закон передбачає значну автономію автономія антикорупційної прокурорської служби в межах прокурорського відомства. Керівником Служби державного обвинувачення з протидії корупції та організованій злочинності є головний прокурор, якого призначає урядом за поданням Генерального прокурора після узгодження з Радою Генерального прокурора [5].

Дуже схожий орган антикорупційної служби існує у Румунії – Національний антикорупційний директорат у системі прокуратури при Вищому касаційному суді Румунії. Його компетенція полягає в тому, щоб здійснювати кримінальне переслідування злочинів середнього чи високого рівня, що мають корупційний характер. Така компетенція визначається на основі таких критеріїв: посади тієї особи, яку підозрюють у вчиненні корупційного злочину, розміру шкоди, що була завдана, а також вартості предмету корупційного злочину.

Тому, відносимо такі корупційні злочини до компетенції директорату: корупційні правопорушення, якщо вартість хабара складає більше ніж 10 тисяч євро; правопорушення які прирівнюються до корупції, якщо розмір шкоди є понад 200 тисяч євро; вищезгадані категорії злочинів незалежно від їх розміру їх шкоди, якщо їх вчиняли такі особи, що займають високі державні посади; економічні злочини (шахрайство, контрабанда), якщо шкода, що була завдана, складає понад 1 мільйон євро.

Щодо Шведської антикорупційної прокурорської моделі, то вона полягає в тому, що в складі Шведської прокуратури виокремлюється спеціалізований Національний антикорупційний відділ. Цей відділ було створено в 2003 році, він характеризується його загальнонаціональною юрисдикцією. Прокурорами даного відділу забезпечується кримінальне переслідування тих корупційних злочинів, що вчинялися на всій території країни. Однак, допускаються такі винятки, що окремими справами які стосуються дрібної корупції займаються місцеві прокурори. До штату Національного антикорупційного відділу входять прокурори та експерти з фінансових питань.

В Австрії також існує поняття антикорупційної спеціалізації прокурорів, цей орган має назву «Центральне державне представництво з питань переслідування економічних злочинів і корупції Вищого державного представництва Австрійської Республіки». В Литві це слідчий департамент по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією Генеральної прокуратури Литовської Республіки, в Молдові відповідно до частини 2 статті 25 Закону Республіки Молдова «Про прокуратуру» «антикорупційна прокуратура спеціалізується на боротьбі з корупційними злочинами та здійснює свої повноваження на всій території країни», в Азейбаржані – це Департамент по боротьбі з корупцією Генеральної прокуратури Азербайджану.

Отже, можемо зазначити, що в контексті запровадження в Україні інституту антикорупційної прокуратури, аналіз зарубіжного досвіду є дуже цінним. Ми розуміємо, що багато європейських країн виокремлюють спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, що зумовлюється тим, що суспільство прагне створити такий антикорупційний механізм, який був би посправжньому ефективним. Необхідність реформування даної системи обґрунтовується також в численних міжнародних нормативно-правових актах, де наголошується на важливості відокремлення спеціалізованої прокуратури та підготовці компетентних працівників. Адже боротьба з корупцією наразі є дуже важливим питанням, вирішення якого здатне посприяти покращенню рівня життя громадян та захисту окремих прав та свобод.

1. *Комірчий П. Правова характеристика нового антикорупційного законодавства. Громадська організація «Всеукраїнський центр протидії корупції та сприяння правоохоронним органам. URL: <http://anticorruption.com.ua/pravova-harakteristika-novogo-antikorupcyynogo-zakonodavstva-ukrayini-ta-stvorenih-na-yogo-zasadah-antikorupcyynih-organiv.html> (дата звернення: 20.03.2022 р.)*

2. Прокурор: керує? наглядає? розслідує?: Звіт за результатами дослідження «Роль прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на досудовій стадії». Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Яворська В.; за заг. Ред. Белоусова Ю. К.: СТ-Друк, 2017. 268 с.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text. (дата звернення: 20.03.2022 р.)

4. Кримінальна конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію: від 27.01.1999 р., № ETS 173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 20.03.2022 р.)

5. Конституція Королевства Іспанія : от 27.12.1978 з. URL: <http://www.domeuropa.eu/leys/23-fales/50-konstitucziya-ispanii?start=9> (дата звернення: 20.03.2022 р.)

Максим Рушінець

Студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАБІЛІТАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Слово «реабілітація» походить від латинської мови: «re» – поновлення, «habilitare» – робити спроможним, відновлення чогось, придатність, здатність. Реабілітація в українській мові означає поновлення репутації, повернення права, скасування знеславлення, виправдання, поновлення доброго імені та репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини, відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок .

У юриспруденції під терміном «реабілітація» розуміють як правовий інститут усунення негативних наслідків незаконних дій та відновлення репутації і поновлення прав, так і процедуру відшкодування незаконно завданої людині шкоди.

Відповідно до вимог ст. 3 Конституції України «держава відповідає перед людиною за свою діяльність», а отже, несе обов'язок усунути негативні наслідки своєї «невдалої» (незаконної чи некомпетентної) діяльності.

Так, А.М. Глибіна визначає реабілітацію як офіційне визнання невинуватості громадянина в інкримінованому йому злочині, виражене у відповідному юридичному акті, яке дає право на відшкодування заподіяної шкоди, відновлення в інших правах, порушених в результаті незаконного або необґрунтованого кримінального переслідування або засудження .

Шило Н.Я. вважає, що реабілітація починається з моменту винесення рішення, яке затверджує невинуватість громадянина і супроводжується вживанням заходів щодо відновлення його в правах і чесному імені .

На думку А.О. Суховіліної, «реабілітація – це встановлений законом порядок визнання невинуватості особи у вчиненні злочину, поновлення її порушених прав і свобод, відшкодування за рахунок держави у повному обсязі

фізичної, майнової, моральної шкоди, завданої особі незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним засудженням, неправосудним судовим рішенням про застосування примусового заходу медичного чи виховного характеру» .

Шумило М.Є. вважає, що реабілітація у кримінальному процесі – це діяльність суду по встановленню факту незаконності кримінально-процесуального провадження щодо конкретної особи та визначення розміру завданої їй майнової і моральної шкоди, а також її відшкодування за участю інших посадових осіб, організацій, підприємств і установ та поновлення в раніше обмежених правах у встановленому процесуальному порядку з метою повернення її до соціального і правового статусу, який вона мала до вчинення щодо неї незаконних дій чи рішень.

В поняття «реабілітація» входить: а) відновлення усіх громадянських, політичних, соціальних, трудових, конституційних та інших юридичних прав, б) поновлення доброго імені, в) відшкодування матеріальної та компенсація моральної шкоди, г) поверненні людини у активне особисте, творче і суспільне життя у зв'язку з фактами: – незаконного кримінального переслідування (затримання, повідомлення про підозру чи будь-яких інших форм проявів притягнення до кримінальної відповідальності); – безпідставних репресій (політичних репресій, терору, геноциду тощо); – безпідставного засудження; – незаконних інших рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Метою реабілітації є прийняття відповідних юридичних рішень, спрямованих на повне поновлення в усіх правах і свободах, відшкодування майнової й компенсація моральної шкоди, незаконно завданій людині, а також адаптації реабілітованої людини в суспільстві як громадянина. Завданнями реабілітації є: здійснення дій, спрямованих на: офіційне публічне визнання та констатацію помилковості і незаконності допущених кримінальних переслідувань, репресій, засуджень чи інших незаконних діянь щодо конкретної особи; реституцію (повернення в натурі) вилученого майна, а в разі його відсутності чи пошкодження – компенсацію його вартості; компенсацію судових та інших витрат, яких зазнала особа в результаті необґрунтованої кримінально-процесуальної діяльності чи іншої незаконної діяльності влади; усунення та компенсація моральної шкоди (повідомлення про помилковість кримінального переслідування чи інших незаконних діянь влади за місцем роботи, проживання, у засобах масової інформації, виплати компенсації за завдану моральну шкоду тощо); поновлення в раніш обмежених правах (житлових, пенсійних, трудових, повернення військових, вчених 20 Розділ 1. Теоретичні і правові основи протидії свавіллю влади та інститут реабілітації та інших звань, нагород тощо), відновлення повноцінної участі людини в особистому житті, суспільній і громадській діяльності.

До реабілітуючих належать лише три підстави: встановлено відсутність події кримінального правопорушення; встановлено відсутність у

діянні складу кримінального правопорушення; не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпано можливості їх отримати.

Фактичною підставою для вжиття заходів реабілітації у нашому випадку може бути встановлення у передбаченому законом порядку факту незаконного засудження. Юридичною підставою – постановлення виправдовувального вироку суду за наслідками перегляду попереднього судового рішення. Виправдовувальний вирок, відповідно, вноситься у випадках не встановлення події кримінального правопорушення; у діянні незаконно засудженого відсутній склад кримінального правопорушення; не доведено участь засудженого у вчиненні кримінального правопорушення. Доречно звернути увагу в межах цього наукового доробку й на види реабілітації, серед яких прийнято розрізняти: 1) повну реабілітацію, яка передбачає повне звільнення особи від кримінальної відповідальності чи від відбування покарання (після винесення виправдовувального вироку або після закриття провадження за реабілітаційними підставами); 2) часткову реабілітацію – має місце тоді, коли визнаються незаконними лише деякі заходи процесуального примусу, але кримінальне провадження водночас триває. Під час досудового розслідування підставою для повної реабілітації підозрюваного може бути відсутність в його діях складу злочину, що підтверджується постановою прокурора або слідчого. Нормативним актом під час досудового розслідування є ухвала слідчого судді, постанова прокурора або інші рішення щодо визнання незаконними окремих слідчих чи інших процесуальних дій, які обмежують права і свободи людини. У ч. 2 ст. 206 КПК України врегульовано порядок виконання обов'язків суддею щодо захисту прав людини. Зокрема, слідчий суддя зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи, якщо буде отримано з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру в їхніх незаконних діях. Окрім того, у ч. 3 цієї ж статті вказано, що слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Правом на відшкодування шкоди, завданої незаконним засудженням, може бути наділений засуджений у разі повного або часткового скасування обвинувального вироку, який набрав законної сили, ізакриття провадження у справі за реабілітаційних підстав, а також близькі родичі реабілітованого у разі його смерті. Відповідачем у реабілітаційних правовідносинах завжди є держава в особі уповноважених нею органів, на яких покладаються обов'язки щодо виконання реабілітаційних дій. Порядок і розмір відшкодування шкоди за незаконне засудження визначає суд під час винесення рішення, що реабілітує громадянина. Розмір сум, які підлягають відшкодуванню,

визначається з урахуванням заробітку, не одержаного громадянином за час відбування кримінального покарання. Джерел доходів із поважних причин, розмір шкоди визначається з урахуванням встановленого законом мінімуму заробітної плати.

Отже, У юриспруденції під терміном «реабілітація» розуміють як правовий інститут усунення негативних наслідків незаконних дій та відновлення репутації і поновлення прав, так і процедуру відшкодування незаконно завданої людині шкоди. Метою реабілітації є прийняття відповідних юридичних рішень, спрямованих на повне поновлення в усіх правах і свободах, відшкодування майнової й компенсація моральної шкоди, незаконно завданій людині, а також адаптації реабілітованої людини в суспільстві як громадянина. Фактичною підставою для вжиття заходів реабілітації у нашому випадку може бути встановлення у передбаченому законом порядку факту незаконного засудження. Юридичною підставою – постановлення виправдовувального вироку суду за наслідками перегляду попереднього судового рішення.

1. *Новий тлумачний словник української мови : у чотирьох томах / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконт, 2000. Т. 3. 927 с.*
2. *Грошевий В.М., Хотенець В.М. Кримінальний процес України : підручник. Харків : Право, 2000. 494 с.*
3. *Каплина О.В. Проблемы реабилитации в уголовном процессе Украины : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1998. 230 с.*
4. *Мазур М.Р. Особи, які підлягають реабілітації в кримінальному процесі. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 1 (17). С. 22–28.*
5. *Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 р., № 266/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 1. Ст. 1.*
6. *Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 575 с.*
7. *Ченцов В.В., Тертишник В.М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ : Алерта, 2016. 324 с.*
8. *Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.*

Юлія Сарахман

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушпін

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІ ЯК СВДКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У процесі реалізації правосуддя особливість встановлення істини полягає в тому, що дослідженню підлягають факти, дії та події, що відбулися у минулому. Для їх відновлення, перш за все, використовують свідчення осіб, які їх безпосередньо спостерігали чи мають відомості про них. Таким чином,

показання свідка виступає одним із найпоширеніших доказів у кримінальному провадженні.

Для ґрунтовного визначення поняття свідка, звернімося до законодавства. Зокрема, згідно з п. 25 ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 65 КПК України, свідок – це учасник кримінального провадження, фізична особа, якій відомі чи можуть бути відомі обставини, які підлягають доказуванню під час відповідного кримінального провадження і яка викликана для дачі показань [1].

Також законодавством передбачене коло осіб, які не можуть виступати свідками. До таких осіб належать, наприклад, адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; журналісти – про конфіденційні відомості; судді та присяжні; експерти; священнослужителі – про відомості, котрі були одержані під час сповіді; та ін. На нашу думку, доволі дискусійним є питання священнослужителя, тож розглянемо це детальніше.

Розмірковуючи над даною проблемою, звернімося до чинного законодавства, яке регламентує взаємозв'язки священників з правоохоронними органами. Основний закон закріплює, що право на свободу совісті включає право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [2]. Зміст принципу свободи совісті знайшов відображення також і в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Даний Закон України чітко закріплює, що ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих [3].

Якщо ж звернутись до КПК України, то зрозуміємо, що це питання не таке однозначне. У ч. 2 ст. 65 вказано, що не можуть бути допитані як свідки священнослужителі про відомості, одержані ними при сповіді віруючих. А ось у ч. 3 цієї ж статті є певне уточнення, яке полягає в наступному: священнослужитель з приводу довірених відомостей може бути звільнений від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила йому ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, яка довірила зазначені відомості [1].

Не знайшовши єдиної чіткої норми з цієї проблеми, думки правників теж не є єдиними і дуже різняться. Насправді, далеко не всі сприймають та розуміють значення релігії у житті певних людей, і, зокрема, святість обряду сповіді. Деякі вчені та практики вважають недоцільним зарахування священнослужителів з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні обряду сповіді, до осіб, які не підлягають допиту як свідки, ставлячи таким чином матеріальне над духовним, що є, вважаємо, неприпустимим [4, с. 130].

Інші вчені та практики наголошують на тому, що головними правами людини, що забезпечують її життя, цінність її особи, свободу, недоторканість, особисту безпеку, правовий захист, є громадянські (особисті) права. Громадянські права охороняються та гарантуються державою. До них належить право кожного на свободу світогляду та віросповідання.

З релігійної точки зору сповідь є видимою обрядовою частиною таємниці покаяння (яке полягає в тому, що християнин перед своїм духівником, розповідає про свої гріхи із наміром виправитися) [5, с. 277]. Символізуючи примирення віруючого з Богом, сповідь відбувається у формі його покаяння у власних гріхах перед священиком, який відпускає гріхи. Таємниця сповіді з правової позиції є гарантією недоторканності приватного життя віруючих.

Якщо поглянути з цієї точки зору, то узаконення виклику священнослужителів як свідків може загрожувати можливості покаяння злочинців, які, у свою чергу, будуть боятися правового покарання.

З викладеного вище, ми розуміємо, що якщо говорити про відношення представників Церкви до кримінальних правопорушень, про вчинення яких їм стає відомо під час сповіді, то цей момент не завжди трактується однозначно і може викликати розходження поглядів. Так, якщо священнослужителю під час сповіді стає відомо про замах людини на вчинення будь-якого смертного гріха (наприклад, вбивства), до того ж, якщо злочин є важливим з суспільної точки зору (допустимо, готується акт тероризму, вибух, пожежа, техногенна катастрофа), священик повинен негайно повідомити про це владі. Адже, перш за все, такий вчинок впливає з інтересів суспільної безпеки [6, с. 7]. Вважається, що людина, приходячи на сповідь, повинна щиро покаятися у здійсненому і з чистою совістю говорити про це. Якщо ж вона навпаки, розвиває в собі гріховні задуми, і, більше того, шукає підтримки в своїх задумах у священика, то останній зобов'язаний звернутися до правоохоронних органів – адже це не порушення сповіді, так як сповіддю вона не є в принципі. Що стосується випадку, коли людина сповідається у вже вчиненому злочині – тут ситуація складніша. Він повинен понести як суспільне покарання, винесене йому вироком від імені держави, так і духовне покарання – накладання епітемії, схилення людини до полегшення своєї вини шляхом звернення із зізнанням до правоохоронних органів.

Отже, священнослужитель не може бути допитаний чи давати пояснення про обставини, які стали йому відомі зі сповіді віруючого. Цього вимагають як моральні засади, так і відносини, що мають місце під час сповіді між віруючим і представником церкви. На сьогодні, існують різні думки, що стосуються наявності відносного імунітету свідка для священнослужителів та закріплення абсолютного імунітету.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13. 04. 2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 16.03.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n886> (Дата звернення: 23. 03. 2022р.)*
2. *Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 23.03.2022р.)*

3. *Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23. 04. 1991 р. № 987-ХІІ. Дата оновлення: 15.03.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#n20> (Дата звернення: 23.03.2022р.)*
4. *Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. канд. юрид. наук: Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2002. 205 с.*
5. *Навроцька В. В. Таємниця професійної діяльності священнослужителя як одна з процесуальних гарантій недоторканності приватного життя. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 5. 2011. С. 275–281.*
6. *Потайчук І. Участь священнослужителів в якості свідків у кримінальному процесі України. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2013. Серія «Право». №1(7). С.1–11.*

Віталія Свідинська

студентка Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Бараняк

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат хімічних наук, доцент

**ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ У КРЕДИТНО-ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ**

Під час вчинення злочинів, особливо в сфері господарської, службової діяльності та низки інших, злочинці часто підробляють документи, що є необхідною передумовою злочинних діянь. Ефективності боротьби з цими злочинами сприяє оволодіння представниками правоохоронних органів найбільш поширеними способами підробки документів та методами їх встановлення.

Вчинення злочинів у кредитно-фінансовій сфері досить часто пов'язано з підробкою документів. Злочинці підробляючи документи заволодівають грошовими коштами, акціями, векселями, іншими цінними паперами та нерухомістю. Такі злочини стали досить поширеними і загрожують економічній стабільності держави. Для досягнення своєї злочинної мети злочинці, останнім часом, стали широко використовувати досягнення науки і техніки, комп'ютерну та копіювальну - множильну техніку [1]. На дослідження в експертно-криміналістичні підрозділи постійно надходять різноманітні документи, в тому числі і підроблені, якість яких вражає, що спонукає експертів працювати у напрямку розробки нових та вдосконалення вже існуючих методик дослідження таких об'єктів.

З виникненням та розповсюдженням комп'ютерної техніки та засобів оперативної поліграфії питання підробки документів постало досить гостро. На дослідження до експертних підрозділів почали надходити документи, виготовлені на принтерах, які до речі, за якістю друку не поступаються поліграфічному обладнанню, з імітацією окремих елементів захисту. Об'єктами дослідження стали електрофотографії, що спонукало науковців та практикуючих експертів розробляти нові методики дослідження.

Досить часто на криміналістичне дослідження надходять документи, на

яких з певних причин зникло зображення і неможливо без залучення спеціалістів, переважно експертів, встановити зміст документу. Таке трапляється, коли документи тривалий час зберігали у несприятливих умовах, і на окремих фіскальних чеках з часом зникає зображення. Це пов'язано з властивостями паперу, на якому формується зображення, та способом друку. Такий папір не призначений для тривалого зберігання, зазвичай на ньому фіксується оперативна інформація, та інформація, потреба у якій швидко відпадає. Сьогодні експерти володіють досить ефективними методиками відновлення таких зображень. На документи, виготовлені на таких носіях, досить складно внести зміни, які б було неможливо виявити під час експертного дослідження.

Під час дослідження документів виконаних засобами оперативної поліграфії, необхідно встановити, чи були такі засоби у використанні в період, коли було виготовлено документ, і чи мали підозрювані особи до них доступ.

Сучасний стан документообігу у кредитно-фінансовій сфері досяг такого рівня, коли рукописним способом виконується лише незначна кількість документів. Нині більшість документів виготовляється на знакодруючих пристроях, і єдиним «індивідуалізуючим» об'єктом останніх є підписи. Підпис – це власноручне написання прізвища для посвідчення будь-яких фактів, в тому числі і змісту написаного. В підписі відображається менше почеркового матеріалу, ніж в тексті. Але, не дивлячись на це, встановлення особи виконавця за підписом проводиться експертами, в більшості випадків, безпомилково [2, с. 239]. Різні люди розписуються по різному. Дехто бажаючи економити час на виконанні підпису скорочують та спрощують його, інші просто не думають про можливість підробки, ще у частини людей короткий і простий підпис виробляється під час підписання великої кількості документів. Прості та короткі підписи у документах досить часто підробляються і стають об'єктами криміналістичного дослідження. Основну масу становлять, зазвичай, банківські та бухгалтерські документи. Під час вирішення ідентифікаційних задач трапляються випадки, коли експерт відмовляється від вирішення поставлених питань. Це буває тоді, коли підпис простий за своєю конструкцією, в ньому відсутні літери прізвища або імені виконавця, що може призвести до підробки таких підписів іншими особами. Вирішенню вказаного питання слід приділити більше уваги, оскільки значення документів у повсякденному житті зростає. На нашу думку, в таких випадках слід більше уваги приділяти ознакам, що відображають структурні характеристики рухів, зокрема ступеню натиску [3, с. 53], ознакам, що відображають просторову орієнтацію підписів та рухів, якими вони виконуються [3, с. 53-55].

Особливу увагу слід звертати на початок та закінчення штрихів, по можливості виявляти кут, під яким було розташовано пишуче приладдя до поверхні паперу. Для забезпечення достатності та достовірності вихідних даних, пропонованих експертові, слідчому (судові) необхідно більш повно використовувати знання під час їх збирання. Тож потрібно підсилити роль спеціаліста в процесуальних діях, спрямованих на виявлення та вилучення об'єктів, готування порівняльних зразків й інших вихідних даних, необхідних експертові для дослідження [4, с. 106]. На підготовчому етапі призначення експертиз вирішується низка важливих питань, і цим не варто нехтувати.

Особливу увагу слід звернути на достовірність експериментальних та вільних зразків підписів. Важливим є також надання експертам відомостей про те, в якому стані перебувала особа в момент виконання підпису: чи не переживала емоційного стресу, чи не хворіла на захворювання, що могли вплинути на здатність писати, чи не було переломів кінцівок, в яких умовах виконувались досліджувані підписи тощо. Одним із засобів захисту має стати така ніби проста річ, як підпис, значення якого зростає багаторазово. Але швидко, масово «ускладнити» підписи не так вже й просто. Культура підпису формується десятиліттями. Перш за все потрібна пропаганда культури підпису, його правового значення для громадян [1].

Підсумовуючи викладене необхідно відзначити, що об'єктами криміналістичного дослідження документів повинні бути лише оригінали, в окремих випадках копії, що оформлені належним чином. Фотокопії, ксерокопії та інші копії можуть бути використані лише для пошуку оригіналів документів, з яких вони були виготовлені. Отже, особливістю розслідування злочинів у сфері економічних відносин є те, що основним матеріалом дослідження являються документи. Слід мати на увазі, що під документами розуміють як цінні папери, бланки, рахунки, фактури, накладні, угоди, так і записи, чорнова бухгалтерії, документи в електронному форматі. Економічні злочини становлять велику загрозу інтересам держави, що ставить серйозні завдання перед Українським законодавством.

1. Сыроева Л. Подпись как средство защиты прав личности / Л. Сыроева // Защита и безопасность. – 2005. – № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pro-sm.ru/tag/2054.html>. 2. Шляхов А. Р. Теория и практика криминалистической экспертизы / А. Р. Шляхов. Москва, 1962. 3. Молибога Н. П. Признаки, используемые при проведении почерковедческих экспертиз текстов, подписи и цифровых записей: учебно-справочное пособие / Н. П. Молибога, В. М. Абрамова, Е. Ю. Свобода. Киев: НАВСУ, 2000. 4. Криміналістичне документознавство: практ. посібник / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов; за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ, ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 332 с. - Бібліогр.: 323-330.

Віталія Свідинська

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

КОРУПЦІЯ І ХАБАРНИЦТВО: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Сьогодні немає жодної країни, де корупція була би повністю викорінена. Жодна із соціально-політичних і економічних систем не мала, не має і не може мати повного імунітету до корупції. Корупція може існувати тривалий час навіть у розвинутих демократичних країнах та у відкритих ринкових економіках. Відмінність полягає не в наявності чи відсутності корупції як

такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі на економічні, соціальні, політичні, правові та інші процеси[1]. Також згадуючи корупцію за нею йде і хабарництво, ці терміни вживаються як взаємозамінюючі. Тому ці терміни потрібно розглянути більш детально, щоб зробити між ними співвідношення.

У Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 у ст.1 є визначення поняття корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей[2]. Якщо коротко вказати, що таке корупція – це пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення.

У нашому суспільстві, на жаль, формується думка, що корупційні злочини не завдають великої шкоди суспільству, тому певні верства населення вибирають не правові, а корупційні шляхи вирішення будь-яких проблем. Також багато людей вважає, що корупція це як прискорений механізм розв'язання їх власних проблем. Тому таке толерантне ставлення громадян до цього явища пояснює тим, що більшість людей не розуміє справжнього масштабу корупції, а також її наслідків.

Термін «хабарництво» під ним часто розуміють одержання службовою особою, а також давання їй хабара з метою одержання певних вигід протизаконним порядком. Проте хабарництво — це родове поняття, яке охоплює одержання хабара, давання хабара, посередництво у хабарництві. Чинний КК України, не містить як окремих склад злочину посередництво в хабарництві, однак особа, яка виступила посередником у даванні чи одержанні хабара, притягається до відповідальності в ролі співучасника цього чи іншого злочину, виходячи з того, в чий інтересах, на чий стороні вона діяла[3]. Так у ч. 1 ст. 368 Кримінально Кодексу України, вказано: «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища – карається...»[4].

Проаналізувавши вище написане поняття терміна «хабарництво», не важко зробити висновок, що воно має той самий зміст, що і корупція.

Отож, хабарництво не в повній мірі охоплюється корупцією, оскільки воно може вчинюватися не тільки в галузі публічної влади, а й у сфері організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності. У зв'язку з цим вважаємо, що суб'єктами корупції є не особи, які здійснюють функції держави (державні службовці, народні депутати тощо), а особи, які здійснюють (використовують) публічні функції у приватних інтересах. Тоді

хабарництво буде повністю охоплюватися поняттям корупції. У випадку, коли корупційне діяння здійснюється за схемою «ти — мені, я — тобі», суб'єктами корупційних правопорушень будуть й інші особи[3].

Підводячи підсумки вищесказаного, що корупція якісно змінює організовану злочинність, дозволяє добре зміцнювати свої позиції в суспільстві, а також у державі політизуючи її. Також широке розповсюдження корупції призводить до її розвитку і вдосконалення, і якісне й кількісне зростання у свою чергу тягне за собою збільшення кількості корупційних проявів та підвищення небезпеки її характеру.

1. *Запобігання та протидія корупції*. URL : https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=450&num=6
2. *Закон України «Про запобігання корупції»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
3. *Цитряк В. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять*. URL : <http://www.apdp.in.ua/v47/20.pdf>
4. *Кримінальний кодекс України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Рома Сибірна

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри теоретичної психології ІУПБ
Львівського державного університету внутрішніх справ,
доктор біологічних наук, професор

Олена Хомів

доцент кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки ІУПБ
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОДУКЦІЇ У ЗАХИСТІ ПРАВ ГРОМАДЯН

Вимоги забезпечення екологічної безпеки сьогодні стають пріоритетними, а гарантування екобезпечного природного середовища для здоров'я і життя людини – одним з основних принципів екологічного законодавства. Виникає потреба людей в екологічній безпеці як складовій національної і глобальної безпеки. У зв'язку з цим, у Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" законодавче закріплена обов'язковість екологічної експертизи.

На сьогоднішній день завданням екологічної експертизи є визначення екологічної безпеки господарської та іншої діяльності, яка може прямо або опосередковано негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, а також оцінка відповідності передпроектних, передпланових та проектних рішень, що приймаються в процесі господарської та іншої діяльності, вимог природоохоронного законодавства та визначення повноти та

обґрунтованості передбачуваних у них заходів щодо охорони навколишнього середовища.

Екологічна експертиза техніки, технологій, матеріалів полягає в розгляді документації чи зразків продукції, що проводиться експертними підрозділами органів державного управління в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища. Крім того, існує галузева екологічна експертиза, яка здійснюється галузевими організаціями чи підприємствами, визначеними головними у питаннях екологічної безпеки.

Метою екологічної експертизи продукції є попередження можливого перевищення допустимого рівня шкідливого впливу на навколишнє середовище у процесі її виробництва, експлуатації, використання, переробки або утилізації.

Головне завдання екологічної експертизи полягає в оцінці повноти та достатності заходів щодо забезпечення потрібного рівня екологічності, зокрема:

- відповідності проектних рішень при розробці продукції сучасним природоохоронним вимогам;
- повноти і достатності технічних показників, які характеризують рівень впливу на навколишнє середовище нової продукції в розгляді документації та їх відповідність встановленим природоохоронним нормативам;
- повноти, вірогідності та наукової обґрунтованості проведеної оцінки впливу на навколишнє середовище, включаючи прогнози можливого впливу нової продукції на стан навколишнього середовища і використання природних ресурсів;
- вибору засобів і методів контролю впливу продукції на стан навколишнього середовища і використання природних ресурсів;
- способів та засобів утилізації або ліквідації продукції після відпрацювання ресурсу.

Результат екологічної експертизи (експертне заключення) містить оцінку повноти та достатності відображення у розглядуваній документації питань врахування екологічного фактора і забезпечення необхідного рівня екологічної безпеки продукції, а також рекомендації з доцільності її розробки, застосування, заміни чи вдосконалення.

Екологічна експертиза здійснюється в такій послідовності:

- 1) визначають номенклатуру розроблюваної продукції;
- 2) вивчають умови її використання (експлуатації), здійснюваних при її використанні впливів на навколишнє середовище;
- 3) визначають перелік передбачуваних впливів;
- 4) визначають рівні здійснюваних впливів на навколишнє середовище (шляхом замірів чи розрахунків) їх відповідність гранично-допустимим значенням;
- 5) визначають взаємозв'язки між здійснюваними впливами на навколишнє середовище і технічними (технологічними) параметрами продукції;

б) розглядають комплекс нормативно-технічних документів, які встановлюють технічні вимоги до даної продукції, а також вимог охорони навколишнього середовища та вносять в них відповідні вимоги при їх відсутності до показників продукції.

Рішення про необхідність проведення екологічної експертизи приймається експертними підрозділами органів державного управління в області природокористування та охорони навколишнього середовища в таких випадках:

- при розробці принципово нових типів продукції, яка не має аналогів у країні та за кордоном;
- при розробці нових типів особливо небезпечної продукції;
- у плані вибіркового і планового контролю за дотриманням норм та правил при розробці нової продукції галузями;
- при звертанні замовників та робітників нової продукції, у тому числі при розгляді проектів будівництва підприємств з випуском нової продукції (у випадку виникнення суперечностей між розробником та замовником у питаннях екологічної безпеки);
- при поставці в країну та експорті певних видів нової продукції (у відповідності з встановленим порядком контролю безпеки імпортованої та експортованої продукції).

Державній екологічній експертизі повинна, як правило, передувати галузева експертиза.

Враховання основних видів впливу на навколишнє середовище здійснюється в екологічних паспортах підприємств, що являють собою нормативно-технічний документ, який містить дані щодо використання підприємством ресурсів (природних, вторинних та інших) і визначення впливу його виробництва на навколишнє середовище. Екологічний паспорт розробляє підприємство.

Базою для розробки екологічного паспорта служать основні показники підприємства, проекти розрахунків ГДВ, норми ГДС, дозвіл на природокористування, паспорти газо– і водоочисних споруд та установок для утилізації і використання відходів, форми державної статистичної звітності та інші нормативи.

У тих випадках, коли підприємство, технічний засіб чи умови праці не задовольняють нормативи безпеки і екологічності, необхідно проведення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення цих показників. У відповідності із чинними санітарними нормами основними напрямками для цього є:

- заміна шкідливих речовин нешкідливими або менш шкідливими;
- заміна сухих способів переробки матеріалів, які обумовлюють запиленість, мокрими;
- застосування гідро- та пневмотранспорту при транспортуванні матеріалів здатних до запилювання;

- заміна процесів і технологічних операцій, пов'язаних з виникненням шуму, вібрації та інших шкідливих факторів, процесами з меншою їх інтенсивністю;
- заміна нагрівання вогнем електричним, а твердого і рідкого палива газоподібним;
- герметизація обладнання з вбудованими відсосами, автоблокування технологічного та санітарно-технічного обладнання; сигналізація при несправності системи відсосів;
- повне вловлювання та очистка технологічних викидів; очистка промислових стоків;
- застосування маловідходних та безвідходних технологій.

Для вилучення можливості експлуатації обладнання, яке не відповідає вимогам безпеки і екологічності, здійснюється відповідна його перевірка перед введенням в експлуатацію. Обладнання підвищеної небезпеки піддається спеціальним випробуванням. Нове обладнання проходить вхідну експертизу на відповідність вимогам безпеки та екології. Якщо обладнання не відповідає встановленим вимогам, воно не допускається до експлуатації.

Таким чином, екологічна експертиза продукції займає сьогодні важливе місце у забезпеченні прав громадян на її безпечність та екологічність.

1. *Захист екологічних прав громадян.* URL: <http://ukr.vipreshchnik.ru/ekolog/4214-zakhist-ekologichnikh-prav-gromadyan.html> (дата звернення 18.03.2022р.).

2. [Юридичний портал «Протокол».](https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_navkolishnogo_prirodnogo_seredovishcha_stattya_11/) URL: https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_navkolishnogo_prirodnogo_seredovishcha_stattya_11/ (дата звернення 18.03.2022р.).

Андрій Сибірний

доцент кафедри загальної гігієни з екологією
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького
кандидат біологічних наук, доцент

Ольга Зарічна

науковий співробітник НДІ епідеміології та гігієни
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького
кандидат біологічних наук

СТАН РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день в Україні виробничі та інші господарські об'єкти є основними джерелами негативних фізичних, хімічних і біологічних впливів на довкілля. Тому з метою забезпечення безпеки цих об'єктів встановлюються спеціальні вимоги.

Так, при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також у процесі експлуатації цих об'єктів має забезпечуватися екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання

нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому повинні передбачатися виявлення, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

У зв'язку з цим, вирішення проблеми знешкодження й утилізації відходів є однією з центральних у забезпеченні охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів. Згідно статистичних даних щороку на підприємствах України утворюється близько 100 мільйонів тонн токсичних відходів.

З метою забезпечення утилізації, знешкодження, переробки й безпечного зберігання відходів в Україні здійснюються заходи організаційного, технологічного, економічного та правового характеру. Законодавство про відходи складається з Постанови Верховної Ради України "Про основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки". Законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про поводження з радіоактивними відходами", "Про металобрухт", "Про відходи" та ін.

Державна політика щодо поводження з відходами, що відображена у законодавстві, здійснюється за наступними напрямками: забезпечення повного збирання і своєчасного знешкодження та видалення відходів, а також дотримання правил екологічної безпеки при поводженні з ними; зведення до мінімуму утворення відходів і зменшення їх небезпечності; забезпечення комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів; сприяння максимально можливій утилізації відходів шляхом прямого повторного чи альтернативного використання ресурсно-цінних відходів; забезпечення безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації, шляхом розроблення відповідних технологій, екологічно безпечних методів і засобів поводження з відходами; організація контролю за місцями чи об'єктами розміщення відходів для запобігання шкідливому впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини; здійснення комплексу науково-технічних і маркетингових досліджень для виявлення та визначення ресурсної цінності відходів з метою їх ефективного використання; сприяння створенню об'єктів поводження з відходами; забезпечення соціального захисту працівників, зайнятих у сфері поводження з відходами; обов'язковий облік відходів тощо.

Головним напрямком вирішення проблеми забруднення довкілля відходами є їх утилізація. Під утилізацією відходів розуміється їх використання як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів.

З метою забезпечення утилізації відходів законодавство покладає на суб'єктів господарської діяльності певні обов'язки. Вони, зокрема, зобов'язані:

– забезпечувати приймання й утилізацію використаних пакувальних матеріалів і тари, в яких знаходилася продукція цих підприємств, установ та організацій-суб'єктів господарської діяльності, або укладати угоди з відповідними організаціями на їх збирання й утилізацію;

– на основі матеріально-сировинних балансів виробництва виявляти та вести первинний поточний облік кількості, типу й складу відходів, що утилізуються, і подавати щодо них статистичну звітність у встановленому порядку;

– забезпечувати повне збирання, належне зберігання та недопущення знищення й псування відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, яка відповідає вимогам екологічної безпеки.

З метою забезпечення збирання, оброблення, збереження й аналізу інформації про об'єкти утворення, дороблення й утилізації відходів ведеться їх реєстр, у якому визначаються номенклатура, обсяги утворення, кількісні та якісні характеристики відходів, інформація про поводження з ними та заходи щодо зменшення обсягів утворення відходів і рівня їх небезпеки. Реєстр об'єктів утворення, оброблення й утилізації відходів ведеться на підставі звітних даних виробників відходів, відомостей спеціально уповноважених органів.

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення, утилізації відходів визначені законодавством і передбачають:

– надання суб'єктам підприємницької діяльності, які утилізують, зменшують обсяги утворення відходів і впроваджують у виробництво маловідходні технології, відповідно до законодавства податкових, кредитних та інших пільг;

– надання в установленому законодавством порядку податкових, кредитних та інших пільг суб'єктам підприємницької діяльності, які здають відходи як вторинну сировину та займаються збиранням і заготівлею таких відходів;

– визначення пріоритетів щодо фінансування за державним контрактом підприємств, що впроваджують маловідходні технології, обробляють і утилізують відходи;

– цільове фінансування науково-дослідних робіт з конкретних проблем утилізації відходів і зменшення їх утворення;

– надання можливості залишати частину коштів від платежів за розміщення відходів на фінансування заходів щодо утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення відповідно до обґрунтованих інвестиційних проектів і програм;

– створення фондів для цільового фінансування заходів щодо утилізації відходів за рахунок добровільних внесків виробників відходів, їх власників, вітчизняних та іноземних суб'єктів господарської діяльності, окремих громадян, екологічного страхування тощо.

З метою стимулювання заходів щодо утилізації відходів суб'єктам господарської діяльності, які утилізують відходи в процесі виробництва продукції, здійснюють їх збирання і заготівлю, будівництво підприємств і цехів, а також організують виробництво устаткування для утилізації відходів, беруть пайову участь у фінансуванні заходів щодо утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення, можуть надаватися відповідно до законодавства України: а) пільги щодо оподаткування прибутку від реалізації продукції, виготовленої з використанням відходів; б) пріоритетне державне кредитування; в) спеціальні державні субсидії та зменшення відсотків за

банківські кредити, пов'язані з інвестиціями, що спрямовуються на утилізацію відходів і виготовлення відповідного устаткування; г) дотації з Державного бюджету України для перевезення відходів (вторинної сировини) чи напівфабрикатів, одержаних з цих відходів; г) інформація щодо технологічних можливостей утилізації відходів; д) дотації з фондів охорони навколишнього природного середовища й інших джерел; е) пільги щодо поповнення обігових коштів підприємств, установ та організацій - суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють збирання і заготівлю, оброблення (перероблення) і утилізацію відходів як вторинної сировини, за умови цільового використання цих коштів для придбання та переробки таких відходів.

Місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування можуть визначати у межах своїх повноважень додаткові заходи, пов'язані із стимулюванням утилізації відходів і зменшенням обсягів їх утворення.

Для фінансування цих заходів можуть залучатися кошти місцевих бюджетів, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільні внески підприємств, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, а також кошти Державного бюджету України, передбачені на проведення заходів, що включаються в Державну програму соціального та економічного розвитку України.

1. Гаврилюк О.М., Світличний О.П. Сучасний стан та основні напрями державного регулювання поводження з побутовими відходами : монографія. Київ : НУБіП, 2018. 194 с.

2. Корнієнкова К., Проценко О. Правове регулювання поводження з відходами в Україні та європейському союзі. Підприємництво, господарство і право (Екологічне право). 2019. № 11. С.183-186.

Артем Сидорак

студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КПК УКРАЇНИ

Прийняття КПК України, важливий крок на шляху реформування кримінального судочинства. Цей законодавчий акт увібрав у себе прогресивні надбання теорії кримінального процесуального права та суттєво наблизив Україну до європейських стандартів кримінального судочинства. Зокрема, суцільної підтримки заслуговують закріплена законодавцем засада змагальності, норми, що спрямовані на удосконалення інституту доказування та спрощення процедури досудового провадження та ін. [1].

Значний внесок у розв'язання проблем застосування норм КПК України здійснили вчені-юристи України: О.М. Бандурка, В.П. Бахін та ін. Однак,

аналіз слідчої практики дає змогу дійти висновку, що під час застосування окремих норм КПК України виникають проблемно-дискусійні питання, необхідність вирішення яких і обумовлює актуальність обраного напрямку дослідження. Формулювання можливих шляхів розв'язання низки таких проблем і становить мету роботи.

Загальноновизнано, що «доказування» є одним з центральних інститутів кримінального процесу. Доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1. ст. 84 КПК України).

Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінюванні доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч.2. ст. 91 КПК України), а слідчий та прокурор є суб'єктами доказування (ч. 1 ст. 92 КПК України). Отже, вказані суб'єкти оперують саме доказами.

Відповідно до парадигми чинного кримінального процесуального законодавства України тільки суд має визначити чи є доказами фактичні дані, зібрані під час досудового провадження. За ч. 1 ст. 89 КПК України, саме суд вирішує питання допустимості доказів у перебігу їх оцінювання в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Отже, доцільно розділяти докази досудового провадження та докази судового провадження.

До джерел доказів належать показання з чужих слів – висловлювання, здійснені в усній, письмовій або іншій формі щодо певного факту, які ґрунтуються на поясненні іншої особи (ст. 97 КПК України).

Зрозуміло, що це виняток із загального правила, але, навіть за такої умови, доцільність існування означеної категорії є досить сумнівною. Під час кримінального провадження слід оперувати доказами, достовірність яких можливо перевірити. Тому доцільно повернутися до формулювання КПК України 1960 р. [2] та перефразувати ч. 3 ст. 68 відповідно до сучасних реалій: «Не можуть бути доказами дані, джерело яких невідоме. Якщо показання базуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані».

Окремої уваги потребує набуття матеріальними об'єктами статусу речових доказів. Отже, за результатами огляду місця події вилучають матеріальні об'єкти, які були знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом (ч. 1. ст. 98 КПК України).

За чинним КПК України, такі матеріальні об'єкти можуть «з'явитись» у справі двома шляхами: тимчасове вилучення майна (ч. 7 ст. 237, гл. 16 КПК України), арешт майна (гл. 17 КПК України). Означені шляхи стосуються винятково майна підозрюваного, обвинуваченого та осіб, які в силу закону

несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 167 КПК України, ч. 1 ст. 170 КПК України).

Ураховуючи запропоновану класифікацію доказів, доцільно щодо таких матеріальних об'єктів скласти постанову слідчого про приєднання речових доказів до матеріалів кримінального провадження, що значно зменшить часові витрати та документообіг (ст. 169, 171, 173 КПК України), порівняно з наведеними вище шляхами.

Речові докази, які отримані слідчим у результаті витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей та документів (ч.2 ст. 93 КПК України) або добровільно надані учасниками кримінального провадження як реалізація їх процесуальних прав, мають бути оглянуті та докладно описані, про що складають відповідний протокол (ч. 2 ст. 100 КПК України). Також у протоколі такого огляду необхідно зазначити джерело та механізм отримання слідчим речового доказу або документа. Потім слідчий має скласти постанову про приєднання речових доказів до матеріалів кримінального провадження.

Ефективність кримінального судочинства залежить від чіткого визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження. У цій площині ще однією проблемою правозастосування норм КПК України є визначення моменту набуття особою статусу підозрюваного у кримінальному провадженні. За КПК України 1960 р., обвинуваченим була особа, щодо якої винесено постанову про притягнення її як обвинуваченого (ст. 43).

За чинним КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276 – 279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений Кодексом для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 42 КПК України). Законодавець визначив, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений гл. 6, 11 КПК України для вручення повідомлень (ч. 2 ст. 42 КПК України) з обов'язковим невідкладним повідомленням підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України (ч. 2 ст. 276 КПК України).

Тобто законодавець пов'язав момент набуття особою процесуального статусу не з процесуальним рішенням слідчого, прокурора, а з оголошенням особі процесуального рішення та процесуальних прав, які вона набуває. Таке формулювання викликає певні проблеми у правозастосуванні інших норм КПК України.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 111, 133, 135, 136 КПК України повідомлення про підозру у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї,

житлово-експлуатаційній організації та ін., або надсилається поштою, електронною поштою тощо. Що, аргіогі, унеможлиблює особисту зустріч та оголошення особі її прав.

Також слідчий позбавлений можливості оголосити в розшук особу, щодо якої є достатні докази для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, але якій, з причини її переховування від органів досудового розслідування, слідчий не повідомив про підозру (ч. 1 ст. 280 КПК України).

Отже, процесуальний порядок повідомлення про підозру потребує корегування, ураховуючи значущість цього процесуального рішення на стадії досудового провадження.

Потребує уточнення коло підрозділів, які можуть здійснювати процесуальну діяльність у кримінальному провадженні.

Процесуальну діяльність у кримінальному провадженні мають право здійснювати оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 1 ст. 41 КПК України).

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами, перерахованими у ст. 5 Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3].

Разом із тим, ураховуючи усталену практику діяльності правоохоронних органів, вважаємо негативним той факт, що законодавець викреслив з кола осіб, які можуть виконувати письмові доручення слідчого щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій інші підрозділи, зокрема дільничних інспекторів поліції, працівників підрозділів поліції тощо.

На наш погляд, ефективності розслідування сприятиме залучення до кримінального провадження саме тих підрозділів, які виявили кримінальне правопорушення.

Тому вважаємо за необхідне розширення кола підрозділів здійснення процесуальної діяльності за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

Доцільно також зазначити, що законодавець передбачив проведення окремих процесуальних дій «працівником правоохоронного органу», до якого, як складова, належать «оперативні підрозділи». Але й цей термін є недостатньо вдалим, оскільки згідно з ч. 1 ст. 2 Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України,

Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4].

Таким чином, на фоні загальної позитивної оцінювання КПК України, варто визнати наявність в ньому проблемних питань, насамперед, щодо правозастосовної діяльності. Адже недосконалість правового регулювання є однією з найголовніших передумов порушення законності. Запропоновані шляхи розв'язання окремих проблемно-дискусійних питань не є беззаперечними та потребують подальшого наукового обговорення через призму практичної діяльності.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України. X. : Одісей, 2012. 360 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 1961. № 2. Ст. 15 (втратив чинність, для порівняльного контексту).
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

Наталія Слобода

студентка

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Інна Циліорик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

РЕЦИДИВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Теорія кримінального права вже тривалий час досліджує зміст такого правового явища, як множинність кримінальних правопорушень, складовим елементом якої є рецидив кримінального правопорушення. Унаслідок важливості теоретико-прикладного значення цього поняття для правозастосовної діяльності увагу багатьох поколінь криміналістів привертало і привертає дослідження складної природи рецидиву кримінального правопорушення. Питання рецидиву не можна вивчати ізольовано від проблеми злочинності в загальному, особливостей її розвитку в суспільстві,

заходів та методів боротьби з нею, бо рецидив кримінального правопорушення є органічною складовою всієї злочинності.

Згідно із ст.34 КК України рецидив кримінального правопорушення виникає, коли особа, яку раніше було засуджено за здійснення кримінального правопорушення, вчиняє нове умисне кримінальне правопорушення, маючи не зняту, не погашену у встановленому законом порядку судимість за попереднє кримінальне правопорушення [1].

Рецидиву кримінального правопорушення притаманні такі ознаки:

1) рецидив існує там, де особою здійснено два або більше самостійних і лише умисних кримінальних діянь. Дана ознака є специфічною властивістю, яка виділяє рецидив з-поміж інших видів множинності, для яких не має важливого значення форма вини злочинів, з якою вони здійснюються. Під умисними злочинами варто розуміти не лише злочини, вчинені з умисною формою вини, а й злочини здійснені із змішаною формою вини, проте, які в цілому визнаються умисними;

2) при рецидиві кожен із вчинених кримінальних правопорушень утворює собою одиначне кримінальне правопорушення (його різновиди);

3) кримінальні правопорушення, що утворюють рецидив, обов'язково є віддаленими один від одного певним проміжком часу, деколи дуже тривалим (рецидив, віддалений у часі);

4) судимість особи за попереднє кримінальне правопорушення. Факт судимості утворюється обвинувальним вироком суду, який набув законної сили із встановленням певного покарання для винної особи [5].

Рецидивна злочинність обумовлюється загальними причинами і умовами, які здійснюють сприятливий вплив на злочинність, та специфічними причинами та умовами, які є пов'язані з обставинами здійснення першого кримінального правопорушення, процесом реалізації покарання, постпенітенціарним періодом, які впливають на вчинення саме повторних кримінальних правопорушень.

Спеціальні детермінанти рецидивної злочинності поділяють на 3 групи:

1) причини, які є пов'язані із першою судимістю, першим здійсненням кримінального правопорушення. Соціально-економічна та політична ситуація у країні, специфіка сімейного виховання, вплив несприятливого середовища і засобів масової інформації, генетичні передумови формування особистості (нахили, темперамент, інтелект, спадкові соматичні і психічні хвороби, акцентуації та ін.), — все це формує особистість з комплексом настанов і особливостями характеру;

2) причини, обумовлені процесом відбування покарання, особливо покарання шляхом позбавлення волі. Такий метод юридичної відповідальності, як позбавлення волі характеризується моральними, психологічними і матеріальними наслідками для засуджених, результатом яких є підвищення відчуження особи і суспільства;

3) причини, які здійснюють вплив на пост пенітенціарну адаптацію. Дана група причин перебуває у залежності від попередніх груп і безпосередньо впливає із складності вирішення проблеми соціальної адаптації осіб, які попередньо відбули покарання, розв'язання завдань їх працевлаштування, побуту, реабілітації, контролю [3,с.189-192].

Рецидив кримінальних правопорушень наділений певними спільними рисами з декількома суміжними кримінально-правовими поняттями, проте найбільш актуальним є питання відмежування його від повторності кримінальних правопорушень. Важливість встановлення цих меж полягає у тому, що зміст цих понять частково перехрещується, у більшості випадків рецидив кримінального правопорушення водночас наділений всіма ознаками повторності. Проте важливо зазначити, що не кожен рецидив кримінального правопорушення є повторністю кримінального правопорушення і водночас не кожна повторність кримінального правопорушення є рецидивом. Зокрема, поняття повторності і рецидиву збігаються лише там, де особа, будучи засудженою за певне умисне кримінальне правопорушення, протягом строку судимості здійснює такий ж новий або однорідне кримінальне правопорушення.

Досліджуючи співвідношення понять рецидиву і повторності кримінальних правопорушень, можна виділити такі напрями співвідношення даних термінів:

1) рецидив кримінального правопорушення не утворює ні сукупності, ні повторності кримінальних правопорушень (завдання тяжких тілесних ушкоджень особою, яка є судимою за вчинення розбою);

2) рецидив кримінального правопорушення одночасно утворює повторність (особа, що є судимою за грабіж, під час відбування покарання вчинила розбій);

3) рецидив кримінального правопорушення збігається із сукупністю (особа, яка раніше була засуджена за грабіж, і знову засуджена за здійснення умисного вбивства і шахрайство);

4) рецидив кримінального правопорушення збігається і з повторністю кримінального правопорушення (особа, що є вдруге засуджена за грабіж, вчиняє крадіжку і розбій) [4].

Очевидним є те, що дослідження засобів боротьби із рецидивною протиправністю вирізняється неабиякою актуальністю. На мою думку, одним із найефективніших засобів стримування рецидиву кримінальних правопорушення є вдосконалення правоохоронної діяльності, зокрема своєчасне розкриття кримінального правопорушення, забезпечення реалізації принципів невідворотності і суворішого покарання особи за вчинення нового кримінального правопорушення. Проте, на жаль, у наш час ці принципи не завжди виконуються на практиці.

Варто зауважити, що важливу роль у профілактиці нових кримінальних правопорушень відіграє вдосконалення пенітенціарної та постпенітенціарної роботи виправних установ та органів внутрішніх справ.

Актуальною проблемою пенітенціарного реформування є гуманізація системи відбування покарання, її скерування на моральне оздоровлення засуджених осіб. Практика визнання особи особливо небезпечним рецидивістом майже завжди наслідком має соціальну відчуженість такої особи у соціумі та її несприйняття цим суспільством. Психологи відстоюють думку, що після 6—8 років перебування людини в ізоляції від суспільства в її психіці відбуваються незворотні процеси, що стають причиною неможливості її повернення до звичного життя [2,с.194]. Також істотне значення для запобігання рецидивній протиправності має адміністративний нагляд за певною категорією осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Організаційно-превентивна робота визначає коло заходів, спрямованих на більш ефективну організацію постпенітенціарної діяльності у боротьбі з рецидивною протиправністю. З метою надання державної і громадської допомоги доцільно утворювати благодійні фонди для засуджених; більш широко залучати до процесу адаптації релігійні організації, соціальні групи, окремих громадян; налагодити в країні через засоби масової інформації за допомогою і підтримкою громадськості контрпропаганду злочинної діяльності. До заходів цього виду боротьби з рецидивом злочинності відносять також законотворчу діяльність щодо вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, кримінально-виконавчого законодавства [6,с.140-141].

Отже, рецидив кримінальних правопорушень становить собою повторність кримінальних правопорушень, що пов'язана із засудженням особи за попереднє кримінальне правопорушення. Позитивних результатів у справі стримування рецидивної злочинності можна досягти, здійснюючи комплексні заходи, які охоплюють всі сфери функціонування суспільства, а саме економіку, політику, право і культуру. Поняття рецидиву кримінального правопорушення потребує значних за обсягом і ґрунтовних за спрямованістю наукових досліджень, щоб відповісти на всі питання, яке ставить сучасна дійсність.

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Батиргарєєва В.С. Щодо нового підходу до розуміння рецидиву злочинності / В.С.Батиргарєєва // Часопис Київського університету права. 2004. №2. С.58-61.
3. Голіна В.В. Рецидивна злочинність в Україні: причини та попередження / В.В. Голіна // Вісник Академії правових наук України. 1999р. №1(16). Х.: Право, 1999. С. 189-197.
4. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. / В.Н.Кудрявцев // М.: Юристъ. 2004. 480 с.
5. Кузнецов В. В., Савченко А. В.Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів : Навч. посіб. / За заг. ред. О. М. Джужу. Вид. 2-ге доп. та перероб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 392 с.
6. Телефанко Б. М. Кримінально-правові засоби стримування рецидивної злочинності / Б. М. Телефанко // Історико-правовий часопис. 2015. № 1.138-143 с.

Наталія Слобода

студентка

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти

Світлана Сорока

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МАРОДЕРСТВА ЗА КК УКРАЇНИ

Почавши своє існування ще у стародавні часи, явище мародерства продовжується до наших часів, не маючи кордонів. Із плином часу мародерство дещо зазнало змін, проте з роками суспільна небезпека цієї проблеми зовсім не зменшилась. Зародки мародерства з'явилися із війнами у ролі їх невід'ємного атрибута. Воно було пов'язане із захопленням майна загиблих та поранених, а також мирних громадян у якості трофеїв. Без сумніву, враховуючи останні події у історії нашої держави, воєнні дії про держави-агресора Росії, повне і всебічне вивчення даного кримінального правопорушення є надзвичайно актуальним і своєчасним. Також доцільність дослідження цієї теми обумовлюється тим, що окремі питання кримінально-правової характеристики було висвітлено у працях деяких науковців, проте, на жаль, комплексних досліджень мародерства, здійснених із врахуванням сучасних проблемних аспектів, поки немає.

Мародерство в загальному понятті – незаконне привласнення чужого майна, використовуючи безкарність в окремих трагічних ситуаціях, наприклад, під час природних катастроф чи бойових дій. Термін «мародерство» у ст.432 Кримінального кодексу України трактується як викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [1, ст.226]. Мародерство в Україні є кримінально караним діянням і належить до кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові правопорушення). У міжнародному праві мародерство вважається порушенням норм міжнародного гуманітарного права, визнається військовим правопорушенням міжнародного характеру. У наш час всі сфери існування і діяльності Збройних Сил України чітко регламентують певні конвенції, військові статути, закони, підзаконні нормативно-правові акти і жоден із них не визначає дане явище як норму поведінки військовослужбовця, а у Кримінальному кодексі України воно чітко закріплюється як військове кримінальне правопорушення (на відміну від давнього періоду історії).

Родовим об'єктом кримінального правопорушення «мародерство» є закріплений законодавством України порядок несення та проходження військової служби. Даний порядок встановлений у законах, військових

статутах, наказах міністра оборони, положеннях про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців, а також інших актах військового законодавства. За всіма військовослужбовцями закріплено обов'язок неухильно дотримуватись цього порядку, оскільки порушення мають наслідком підрив боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань [2]. Безпосереднім об'єктом досліджуваного військового кримінального правопорушення є бойова слава Збройних Сил України й честь військовослужбовця, а також порядок додержання звичаїв і правил війни.

Предметом кримінального правопорушення «мародерство» є приватне майно вбитих або поранених осіб, незалежно від того, до чиєї армії вони належать [3].

Суб'єктом досліджуваного протиправного діяння є військовослужбовець у широкому значенні. Визначаючи суб'єкт важливо зазначити, що в складі добровольчих батальйонів, які підпорядковані Міністерству внутрішніх справ України, а також у складі Національної гвардії України проходять службу іноземні громадяни, які не відносяться до суб'єктів мародерства, проте наділені можливістю на рівні з громадянами України вчинити таке правопорушення. Саме тому, на мою думку, в українському законодавстві слід удосконалити питання щодо спеціального суб'єкта кримінального правопорушення «мародерство», не обмежуючи його ознаками громадянства України.

З об'єктивної сторони дане правопорушення втілюється через суспільно небезпечні дії – і полягають у викраденні речей, що знаходяться при поранених і вбитих. Обов'язковою ознакою кримінального правопорушення є місце, на якому він здійснюється, а саме поле бою. У законодавстві визначення «поля бою» є загальним і не закріпленим у жодному нормативно-правовому акті. У нашому розумінні полем бою є територія, де проходить або проходив бій із ворогом. Доцільним є додаткове вивчення цієї статті науковцями, пояснення з боку Пленуму Верховного Суду України та розгляд і прийняття Верховною Радою України нового НПА або доповненого вже існуючого, де б було визначено, що окреслюється під поняттям «поле бою» в зоні бойових дій, для правильного застосування ст.432 КК України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення «мародерство» характеризується виною у формі прямого умислу, тобто спеціальний суб'єкт правопорушення усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння (порушення встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, порядку організації та виконання службово-бойових завдань, дій щодо викрадення особистого майна убитих та/або поранених під час бою або після його закінчення), передбачав суспільно небезпечні наслідки й бажав їх настання. Мотив досліджуваного кримінального правопорушення є корисливим, а мета – нажива.

Проаналізувавши обсяги коштів, кількість і вартість речей, що привласнюють мародери, на мою думку, дуже доцільним було, ухвалення

Верховною Радою закону про посилення покарання за мародерство під час воєнного стану: його прирівняли до злочину в особливо великих розмірах або вчиненого організованою групою [4].

Отже, проблема мародерства полягає у незаконному привласненні чужого майна, використовуючи безкарність в окремих трагічних ситуаціях. Явище мародерства карається законодавством України і враховуючи шкоду, яку завдають мародери, було дуже доцільним посилення покарання за це кримінальне правопорушення. У час повномасштабної війни на території нашої держави проблема мародерства відзначається неабиякою актуальністю, тому усунення прогалин настання відповідальності за це кримінальне правопорушення повинно бути якнайшвидшим.

1)Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (зі змін. та доп. станом на 02.09.2021р.). Відомості Верховної Ради України. 2021. № 25–26. С. 236.

2)Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-е вид., перероб. та доп. / за за ред. І.М.Копотун К. : Професіонал, 2022. 784 с.

3)Поняття, загальна характеристика та система військових злочинів. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T20/T20_P1.html (дата звернення: 25.03.2022)

4)«Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»: проект Закону України від 03.03.2022 2117-IX Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39170> (дата звернення 25.03.2022).

Наталя Слотвінська
асистент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук
Михайло Гузела
доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На сьогоднішній час законодавче забезпечення нормами, які спрямовані на захист прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина у кримінальному судочинстві постає чи не одним із найбільш дієвих механізмів протидії неправомірному притягненню особи до кримінальної відповідальності.

Основними нормами в Україні, що закріплюють і гарантують захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, є норми прямої дії, які закріплюються на конституційному рівні та передбачаються в Основному Законі України, тобто у Конституції України.

Відповідно до статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1].

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачено прямого визначення поняття «захист», однак проаналізувавши поняття які нерідко використовуються в даному Кодексі, а саме «право на захист» та «сторона захисту» можна виявити зміст захисту в цілому.

Загалом під поняттям «захист» розуміють вид адвокатської діяльності, яка полягає у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів особи, стосовно якої відкрите провадження.

Статтями 59 і 63 Конституції України передбачено право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист [1]. Це право є одним із невідчужуваних прав людини та має загальний характер, тобто охоплює всіх без винятку – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України.

Право на захист засноване на принципах рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за расовими ознаками, кольору шкіри, місця проживання, майнового стану, соціального походження, політичних, релігійних та інших переконань тощо.

Основною засадою судочинства є забезпечення обвинуваченому права на захист, а відповідно до чинного КПК України її віднесено до загальних засад кримінального провадження.

Згідно з положенням статті 20 КПК України, яка розкриває сам зміст забезпечення права на захист як загальної засади кримінального провадження, підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [2].

Під правовою допомогою слід розуміти надання правових послуг, які є спрямованими на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення таких.

Чинним КПК України визначено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [2].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під терміном «адвокат» визначають фізичну особу, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом [3]. Варто зауважити, що захисником може бути адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. Якщо таких відомостей не внесено або у вказаному реєстрі містяться відомості про зупинення чи припинення права на зайняття адвокатською діяльністю, то адвокат не може виступати захисником у провадженні.

Слід зазначити, що захисник може у будь-який момент бути залучений до кримінального провадження на прохання підозрюваного, обвинуваченого, їх законними представниками, а також іншими особами або за згодою

підозрюваного, обвинуваченого, або слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Безоплатна правова допомога гарантується державою та повністю або частково надається коштом Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [4], незалежно від рівня доходів особи, яка є затриманою за підозрою у вчиненні злочину або обвинуваченою. Тобто держава гарантує кваліфіковану правову допомогу підозрюваним, обвинуваченим у разі її потреби.

В окремих випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, держава зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого судді чи суд залучати адвоката для здійснення захисту особи за призначенням, якщо участь адвоката є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його; якщо підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання в суд про залучення адвоката, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішив, що обставини кримінального провадження вимагають участі адвоката, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Окрім того, право на захист захисника забезпечується, зокрема, нормами чинного КПК України, які передбачають: обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні (ст. ст. 49,52), визнання недопустимими доказів, отриманих внаслідок порушення права особи на захист ([ст. 87](#)), особливості реалізації права на відмову від захисника ([ст. 54](#)), можливість підготовки до захисту від нового ([ст. 338](#)) або від додаткового обвинувачення ([ст. 339](#)), здійснення судового провадження за відсутності захисника як підставу для скасування судового рішення ([п. 4 ч. 2 ст. 412](#)).

Не менш важливою складовою права на захист у кримінальному провадженні виступає забезпечення ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника. Недотримання цих складових права на захист навіть за умови участі захисника у провадженні на різних стадіях може призвести до істотних порушень вимог [КПК](#) та скасування судового рішення.

Для належної реалізації права на захист у кримінальному провадженні часто беруть до уваги практику Європейського суду з прав людини. Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 21 квітня 2011 року у справі ["Нечипорук і Йонкало проти України"](#) у п. 262 зазначено, що "право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником..., є однією з основних ознак справедливого судового розгляду" [5].

Ще однією необхідною умовою для реалізації права на захист є забезпечення основних його гарантій на усіх стадіях кримінального провадження, оскільки випадки, коли підозрюваному, обвинуваченому під час досудового розслідування не було призначено захисника за умови його обов'язкової участі, ставлять під сумнів питання належності та допустимості доказів, на яких ґрунтується обвинувальний акт прокурора. При цьому призначення захисника у судовому провадженні у таких справах не може саме по собі відновити порушене право на захист. Для здійснення обвинуваченим свого права на захист йому зазвичай повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження.

Серед основних причин залучення адвокатів за призначенням були насамперед відсутність грошових коштів у підозрюваного, обвинуваченого для оплати необхідної йому правової допомоги; встановлення судом обставин, за яких участь адвоката у кримінальному провадженні є обов'язковою; необхідність замінити раніше залученого захисника у зв'язку із його хворобою.

Враховуючи вищенаведене можна дійти висновку, що важливу роль у забезпеченні захисту прав і свобод людини та громадянина в нашій демократичній, правовій державі виступає реалізація права особи на правову допомогу адвоката. Право на захист особи закріплене у Конституції України, а тому є невідчужуваним правом людини, який характерний для усіх громадян, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України.

Правова допомога є багатоаспектною, різною за обсягом, формами та змістом. Вона містить у собі певні роз'яснення, консультації, здійснення представництва в судах та інших державних органах, складення позовних заяв, скарг, довідок, заяв, захист від обвинувачення тощо. Основним Законом України передбачається вибір форми та суб'єкта надання правової допомоги, який залежить тільки від волі людини, яка бажає її отримати, незалежно від рівня доходу особи.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17 (з наст. змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2013. №9-13. Ст. 88.
3. Про адвокатську та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-17 (з наст. змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.
4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. №3460-17 (з наст. змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577.
5. Справа Нечипорук і Йонкало проти України. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011 р. № 974-683. Європейський суд з прав людини. 2011. Заява №42310/04.

Маріанна Смерик

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ВЕРСІЇ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ.

Коли мова йде про розслідування кримінальних правопорушень, то невід'ємною частиною методики розслідувань є висунення версій. Воно полягає в тому, що слідчий аналізує докази та на їхній основі висуває версії, кінцева мета яких виявлення правопорушника. Питання версій, проблематику їх висування, перевірки, сутність, природу, різновиди досліджувало багато науковців, серед них варто виділити таких як: В. К. Гавло, В. О. Коновалова, О. Н. Колесніченко, В. Л. Синчук, В. Ю. Шепітько, О. М. Цільмак, О.-А. Трофименко та інші.

Криміналістичні версії - це гіпотези, які пояснюють пов'язані з подією кримінального правопорушення факти. Деякі криміналісти розглядають версії як частину планування розслідування, інші – як самостійну сторону слідчої діяльності і зазначають, що розробка і перевірка версій передують плануванню розслідування [1].

Безліч думок існує щодо визначення поняття версії. Наприклад, О. М. Цільмак стверджує, що: «криміналістична версія – це об'єктивне припущення або висновок, стосовно певного кримінального правопорушення, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки, спрямоване на з'ясування істини у кримінальному провадженні» [1, С. 334]. О.-А. С. Трофименко подає таку дефініцію криміналістичної версії: «це конкретизоване припущення стосовно обставин кримінального правопорушення та осіб, що причетні до його скоєння» [2].

Узагальнивши подані визначення, можна сказати, що версії – це припущення, які базуються на наявних фактах щодо обставин розслідуваної події або окремих фактів, які мають значення для розслідування, що в кінцевому етапі ведуть до можливого виявлення злочинця. Такі версії в обов'язковому порядку повинні ґрунтуватись тільки на фактах, які підлягають перевірці [3].

Зазвичай, у криміналістиці виділяють такі групи версій: 1) загальні версії; 2) окремі. Також ще виділяють робочі слідчі версії та розшукові версії. Що стосується загальних слідчих версій, то їх предметом є подія злочину, кваліфікація цієї події як злочину, винність певної особи в скоєнні цього злочину. Наприклад, якщо будувати версії щодо такої події як пожежа, то можна виділити такі варіанти, як: підпал, самозаймання, необережне поводження з вогнем. Якщо вести мову про окремі версії, тої предметом вважаються окремі обставини справи. Мета цих приватних версій в основному полягає у з'ясуванні способу, встановлення знаряддя, яким саме було скоєно злочин. Що ж до робочих версій, то їх предметом є обставини, що мають організаційно слідчий характер, такі як версії про місце знаходження знарядь вчинення злочину, документів, інших речових доказів. Розшукові версії - це припущення про місцезнаходження розшукуваного злочинця або предметів, речей, які необхідно віднести до різновидів окремої версії [3; 4].

Існує і інша класифікація версій за певними критеріями, наприклад, за ступенем ймовірності: ймовірні та малоймовірні, за обсягом: на загальні та окремі версії; за суб'єктом висунення: слідчі, експертні, оперативно-розшукові; за юридичним значенням – про окремі елементи кримінального правопорушення, про факти доказування; за часом висунення – початкові та подальші [5].

Що стосується побудови криміналістичних версій, то вона починається з моменту отримання вихідної інформації про кримінальне правопорушення. При побудові версій широко використовуються прийоми логічного мислення - такі, як аналіз, синтез, індукція, дедукція та аналогія. Можна виділити такі

етапи побудови версій: 1) отримання вихідної інформації та її аналіз; 2) формування версії; 3) перевірка версії (як наслідок, версія або спростовується, або підтверджується) [4]. При формуванні версій пред'являються дві основні вимоги: обґрунтованість і охоплення всіх реально можливих пояснень події, що відбулася [1]. Перевірка - це діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин, що підтверджують чи спростовують припущення, що складає зміст версії і здійснюється перевірка шляхом проведення слідчих, оперативно-розшукових заходів, розроблених органами досудового розслідування [1; 3].

Отже, версії є невід'ємною частиною методики розслідування. Саме висунення версій дає змогу на основі фактичних даних з'ясувати істину щодо розслідуваної події. Проте висунення криміналістичних версій це непростий процес, тому що для цього потрібно враховувати багато факторів, таких як: вид кримінального правопорушення, спосіб вчинення та іншою інформацією, яка доступна для аналізу. Існування криміналістичних версій зумовлене їх метою, тобто перетворенням версії на достовірне судження на основі отриманих фактів. Аналізуючи отримані дані про досліджувану подію можна зробити певні висновки, щодо обставин, в яких вона відбувалася і як вона відбувалася в цілому. Обов'язково треба пам'ятати, що ще однією з особливостей версій є те, їх висунення обумовлене видом злочину, способами його вчинення та тією інформацією, яка виявляється на початковому етапі.

1. Цільмак О. М. Особливості тактики допиту під час самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 334–338.
2. Трофименко О.-А. С. Дефініція, об'єкт, предмет, мета, завдання, принципи, ознаки та функції категорії «криміналістична версія». *Право і суспільство*. 2016. № 6(2). С. 208-212.
3. Тарасенко О.С. Слідчі версії та планування розслідування злочинів. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream.pdf>
4. Пясковський В. В., Черноус Ю. М. *Криміналістика. Підручник*. 2017. 544 с. URL: https://pidru4niki.com/2015060965331/pravo/stadiyi_metodi_pobudovi_perevirki_versiy.
5. Ковальська М. Ю. Типові слідчі версії під час розслідування бандитизму. С. 282. URL: 2020_VIKL_ZBIRNIK.pdf

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

**ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ
ОРГАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ**

Загальною тенденцією розвитку судочинства в Україні в попередні роки було його «одержавлення», отже в теперішній час воно має публічний характер і здійснюється від імені держави. В.Т. Нор зазначає, що переважність

принципу публічності (засади державності) для кримінального процесу є неминучою і доцільною [1]. Реалізуючи це публічне начало кримінального судочинства (принцип публічності), держава зобов'язала уповноважені нею органи – прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст.25 КПК України). Проте, вказує В.Т. Нор, при вчиненні деяких злочинних посягань на права та законні інтереси фізичних осіб законодавець не може не рахуватися з думкою потерпілого щодо притягнення до кримінальної відповідальності і покарання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [1]. Досить значним за об'ємом виключенням з правила публічності, яке визначається принципом диспозитивності (ст. 26 КПК України), являється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого. Інститут приватного обвинувачення є однією з найдавніших форм організації кримінально-процесуальної функції захисту прав і свобод людини, історичною першоосновою зародження та розвитку обвинувачення [2, с. 51]. О. Михайленко зазначає, що приватне обвинувачення виникло раніше публічного, пройшло у різних країнах свій складний шлях зародження і розвитку і продовжує удосконалюватися, реформуватися на сучасному етапі державотворення та суспільного розвитку [3, с. 40]. Це стосується й України. Інститут приватного обвинувачення згадувався в Статуті кримінального судочинства 1864 року, отримав свій подальший розвиток у кримінально-процесуальному законодавстві союзних республік 1922-1927 р.р. і Основ кримінального судочинства Союзу РСР, був збережений у КПК 1960 і 2012 року. Вищезазначене свідчить про те, що інститут приватного обвинувачення має глибоке історичне коріння, власну історію та періодизацію розвитку.

За КПК України 1960 року у ст. 27 КПК України було передбачено, що справи про злочини передбачені ст. 125, ч.1 ст. 126, ст. 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам і інтересам окремих громадян порушується не інакше як за скаргою потерпілого, якому і належить в такому разі підтримувати обвинувачення. Ці справи порушувались суддею, дізнання і досудове слідство в них не провадилось. У разі примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним справи підлягали закриттю. Примирення могло статися лише до видалення суду в нарадчу кімнату до постановлення вироку.

За КПК України Розділ VI. Особливі порядки кримінального провадження включає Главу 36. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, чого не передбачав КПК України 1960 року, в якому умови реалізації функції обвинувачення потерпілим у справах приватного обвинувачення були закріплені лише в положенні ст. 27 КПК. Така позиція законодавця є слушною, оскільки ми говоримо про приватне

обвинувачення як самостійний інститут кримінального процесуального права, тому виділення в КПК України окремої глави про кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення надає цьому інституту завершеності.

Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення дається в ч. 1 ст. 477 КПК України, де зазначається, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених у п.1, ч. 1 ст. 477 КПК України. Заяву про вчинення кримінального правопорушення потерпілий має право подати протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. На відміну від КПК України 1960 року перелік статей, щодо яких може бути розпочате кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, значно збільшений. Позитивним в цьому є те, що особа зможе сама захищати свої порушені права, що повною мірою відповідає вимогам Конституції, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч.5 ст. 55). Крім того зменшиться кількість кримінальних проваджень, оскільки вони можуть бути розпочати не інакше як за заявою потерпілого, а в подальшому і закриті на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, що відповідно сприятиме спрощенню судового розгляду, а тим самим і розвантаженню роботи працівників правоохоронних органів і суддей.

Особливістю кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за КПК України є те, що законодавцем передбачено проведення досудового розслідування за даною категорією справ. Прокурор і слідчий в межах своєї компетенції зобов'язані розпочати досудове розслідування але підставою в даному випадку є лише заява потерпілого, тобто активна роль належить не прокурору, слідчому, а особі, яка звертається із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Отже, заява (повідомлення) потерпілого, як правило, є єдиним законним приводом для початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, яка визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, або яка через хворобу, фізичні або психічні вади чи з інших поважних причин не може сама подати заяву, її може подати його законний представник.

Відповідно до ч.1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) крім обов'язку доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на слідчого, прокурора та, в установленому КПК випадках, – на потерпілого. Цим положенням усунуто питання щодо покладення тільки на приватну особу повноти всіх обов'язків обвинувача, яка відповідно до закону не мала повноважень із збирання доказів у зв'язку із відсутністю професійних і інших можливостей. Не врегульовано

законодавством було і питання щодо захисту прав потерпілого у разі вчинення щодо нього кримінального правопорушення невідомою особою. При зверненні потерпілим зі скаргою до суду було передбачено обов'язкове встановлення особи, тобто потерпілий в скарзі мав вказати дані про особу, яка притягується до кримінальної відповідальності. Тобто недосконалість законодавства і не завжди правильна практика його застосування сприяли значному обмеженню прав громадянина щодо захисту його законних прав, порушених вчиненням злочинних дій у справах приватного обвинувачення. Проведення досудового розслідування в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення сприятиме швидкому, повному та неупередженому розслідуванню і судовому розгляду даної категорії справ, сприятиме можливості в кожному випадку встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення щоб притягнути її до відповідальності, а особа відносно якої було вчинено кримінальне правопорушення зможе повною мірою захистити свої порушені права.

Отже, інститут приватного обвинувачення є однією з найдавніших форм організації кримінальної процесуальної функції захисту прав і свобод людини. Виділення в КПК України окремої глави щодо кримінального провадження у формі приватного обвинувачення надає інституту приватного обвинувачення завершеності, саме існування такого інституту є показником рівня розвитку правової держави

1. Нор В.Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України: суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії . URL://: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=0&d=319>. 2. Шейфер С.А., Петрова Н.Е. Проблемы реформирования производства по делам частного обвинения в духе расширения частных начал в уголовном процессе РФ // Государство и право. – 1999. – № 6. 3. Михайленко О. Публічне та приватне обвинувачення. Історія зародження, співвідношення та розвиток // Прокуратура, людина, держава, – № 3(33) березень 2004, – С. 36-40.

Ольга Сосніна

доцент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
Львівського торговельно-економічного університету
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність" № 2108-IX від 3 березня 2022 року Кримінальний кодекс (далі – КК) України, зокрема, Розділ I Особливої частини "Злочини проти основ національної безпеки України" доповнено статтю 111-1"Колабораційна діяльність"[1].

Під час підготовки Закону України " Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України"

від 15 квітня 2014 року № 1207-VII [2] у статтю 111 КК України спочатку передбачалось ввести кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, а саме три традиційні форми прояву об'єктивної сторони державної зради – доповнити четвертою – колабораційна діяльність – але в остаточній редакції при прийнятті цього Закону 15 квітня 2014 р. відповідальність за колабораціонізм передбачена не була.

Колабораціонізм (франц. collabora-tionnistes, від collaboration — співробітництво) – це умисна, усвідомлена, добровільна співпраця з ворогом, у його інтересах і на шкоду своєї держави [3]. Важливо зазначити, що у кримінальному законодавстві більшості держав світу факт колабораціонізму розглядається як злочин проти своєї держави, зокрема як державна зрада. Деякі держави кваліфікують колабораціоністську діяльність як різновид екстремізму, при цьому особи, що здійснюють таку діяльність в межах державного перевороту і знаходяться при владі тривалий період, підлягають вищій мірі покарання або люстрації.

З матеріалів Вікіпедії вбачається, що колабораціонізм це — термін сучасного політичного лексикону, що класифікується на такі типи як: 1) воєнний колабораціонізм — сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки; 2) економічний колабораціонізм — співробітництво у будь-яких галузях економіки; 3) культурний (духовний) колабораціонізм — співробітництво з окупантами в духовній сфері, поширення серед населення вірогідданських почуттів, підвищення психологічного настрою окупантів; 4) побутовий колабораціонізм пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням; 5) політичний, адміністративний колабораціонізм — співробітництво в окупаційних органах влади [4].

Відповідно до пояснювальної записки метою Закону України № 2108-IX від 3 березня 2022 року є криміналізація колабораційної діяльності, встановлення справедливого покарання для осіб, які співпрацюють з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудових сферах, обмеження доступу таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, а також надання можливості ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння.

Формами прояву об'єктивної сторони складу злочину "Колабораційна діяльність" є:

— **публічне заперечення** громадянином України а) здійснення збройної агресії проти України, б) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або

— **публічні заклики** громадянином України до: а) підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або

окупаційної адміністрації держави-агресора; б) співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; в) невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 1 ст. 111-1 КК України);

— **добровільне зайняття** громадянином України посади, **не пов'язаної** з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111-1 КК України);

— **здійснення** громадянином України **пропаганди у закладах освіти** незалежно від типів та форм власності з спеціальною *метою* – сприяти здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також

— дії громадян України, **спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти** (ч. 3 ст. 111-1 КК України);

— **передача матеріальних ресурсів**: а) незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території; б) та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора та/або

— **проведення господарської діяльності у взаємодії з**: а) державою-агресором; б) незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України);

— **добровільне зайняття** громадянином України посади, **пов'язаної** з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора або

— **добровільне обрання до таких органів**, а також

— **участь в організації та проведенні** незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або

— **публічні заклики** до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111-1 КК України);

— **організація та проведення** заходів політичного характеру,

— **здійснення інформаційної діяльності** у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, **спрямованих** на: 1) *підтримку* а) держави-агресора, б) її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на 2) *уникнення* нею

відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради,

— **активна участь у таких заходах** (ч. 6 ст. 111-1 КК України);

— **добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також**

— **добровільна участь** громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи

— **надання таким формуванням допомоги** у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або само організувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

Частина 8 ст. 111-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій - сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до **загибелі людей або настання інших тяжких наслідків**.

Суб'єкт злочину тільки громадянин України.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини та спеціальною метою, яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для форм прояву, передбачених частинами 3 та 6 розглядуваної статті.

Примітка до ст. 111-1 КК України містить визначення важливих понять, які є конститутивними ознаками складу колабораційної діяльності.

Відтак, попри безсумнівний прогрес, пов'язаний із криміналізацією колабораційної діяльності як самостійної (окремої) форми державної зради, це явище продовжує залишатись істотною проблемою сучасного українського суспільства й обумовлює необхідність подальшого наукового осмислення, широкої дискусії з метою розширення знань у цій сфері, удосконалення правозастосовної практики і попередження відповідних проявів проти основ національної безпеки України.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-IX#Text> (дата перегляду: 22.03.2022)

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Оновлено 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата перегляду: 24.03.2022)

3. Грабовський С.І. Колабораціонізм // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (дата перегляду: 24.03.2022)

4. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Колабораціонізм>

Софія-Марія Старжинська
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Марія Маськовіта
асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАТЬ ПСИХОЛОГІЇ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

В юриспруденції, зокрема в діяльності правоохоронних органів велике значення має використання знань психології. В системі юридичної психології поряд із загально-психологічними положеннями окреме місце відводиться положенням, що стосуються досудового розслідування злочинів.

Знання психології для слідчого є спеціальними знаннями, які він повинен використовувати в досудовому розслідуванні. За своєю сутністю розслідування злочинів є пошуком, фіксацією, вилученням та оцінкою відображень-слідів минулої події, якою є злочин. Для слідчого важливим є набуття знань щодо психологічних процесів, які відповідають за сприйняття і запам'ятовування різних подій та їх подальше відтворення. Слідчий не може бути впевнений, що ті чи інші предмети або ж сліди-відбитки пов'язані з розслідуваною подією, оскільки вони могли опинитись там до або після вчинення злочину. Це вимагає у слідчого уважності у своїх діях при проведенні огляду, ретельного аналізу виявлених слідів та речових доказів на предмет наявності їх причинного відношення до події злочину, використання уявної моделі події яка трапилась [1, С.87-92].

Щодо психологічного аспекту, то його мають всі слідчі дії, проте, найбільше психологічні знання проявляються при проведенні слідчих дій, котрі спрямовані на отримання вербальних доказів.

Із соціально-психологічного боку допит є досить таки динамічним різновидом професійного спілкування, що відбувається в особливому режимі та характеризується цілою низкою психологічних особливостей, які обумовлені процесуальним порядком його проведення, а також тими правовими наслідками, що пов'язані з його результатом. З психологічної точки зору у допиті виділяють три психологічні процеси: а) діагностика особистості допитуваного; б) система психологічних прийомів, що сприяють отриманню інформації; в) оцінка інформації, яка отримана у ході допиту [2, С.83].

Перший процес пов'язаний із діагностикою психологічного статусу допитуваної особи і полягає у визначенні психічних особливостей даної особи.

Другий психологічний процес пов'язаний із вибором слідчим психологічних прийомів здійснення впливу на допитувану особу. Умовно всіх допитуваних поділяють на три основні категорії осіб:

- ✓ зацікавлених в позитивних результатах розслідування і внаслідок цього сприяючих своїми показаннями правоохоронним органам у встановленні істини у справі;
- ✓ тих, хто байдуже ставиться до діяльності правоохоронних органів;
- ✓ незацікавлених в тому, аби злочин було розкрито [4 С. 407].

Третій психологічний процес полягає в оцінці інформації, яка була отримана у ході допиту і включає в себе не тільки її співставлення з раніше зібраними доказами, але й її аналіз з урахуванням особливостей допитаної особи. Це являється обов'язковим компонентом допиту, оскільки процес формування показань є надзвичайно складним та суперечливим поняттям, на який можуть здійснювати вплив різноманітні фактори [1].

При проведенні судово-психологічної експертизи під час досудового розслідування суб'єктом використання спеціальних психологічних знань виступає не слідчий, а експерт-психолог, який може бути залучений як слідчим, так і адвокатом підозрюваного. Тобто судово-психологічна експертиза може бути використана як засіб захисту у кримінальному провадженні, коли її висновки, наприклад, щодо психологічного портрету особи чи наявності у неї стану фізіологічного афекту в момент скоєння протиправних дій використовуються адвокатом для побудови «системи захисту» [4].

Підсумовуючи все вищесказане потрібно сказати, що використання знань психології саме в досудовому розслідуванні поєднується в не процесуальній та процесуальній форма, спрямоване на забезпечення реального дослідження психологічних процесів, на який базується формування вербальних доказів.

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. *Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. X. : Право, 2008. 240 с.*

2. Коновалова В. Е. *Познавательная функция психологии при допросе. Вопросы совершенствования криминалистической методики : сб. науч. тр. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1981. С. 102–108.*

3. Романов В. В. *Юридическая психология: учебник. М.: Юристъ, 1998. 488 с.*

4. Петрюк П. Т., Перевозная Т. А. *Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза: общие вопросы экспертологии и экспертизы несовершеннолетних. Архів психіатрії. 2005. Т. 11. № 3. С. 125–129.*

5. Костенко М. В. *Формирование показаний свидетелей и потерпевших: влияние темперамента на достоверность восприятия. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2011. Вип. 11. С. 126–133.*

Софія-Марія Старжинська
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Інна Циліорик
доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІТ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Проблема торгівлі людьми набула особливої актуальності протягом останнього десятиліття. У світі мільйони людей щорічно стають жертвами прихованої та відкритої торгівлі. Різноманітні міжнародні організації та уряди країн активно працюють над створенням стратегій, програм та законів, спрямованих на протидію такому явищу.

Тільки у ХХ ст. були здійснені перші кроки щодо протидії торгівлі людьми на міжнародному рівні такими організаціями, як Міжнародна федерація аболіціоністів, а також Лондонський комітет для виявлення та ліквідації торгівлі англійськими дівчатами [1, с. 117–119]. Активну діяльність, окрім цих організацій, здійснювала англійська Національна організація пильності, за ініціативою якої у 1899 році було скликано Міжнародний конгрес з протидії торгівлі жінками. Пізніше, під час роботи Конгресу прийнято рішення про створення Національного комітету з протидії торгівлі жінками у кожній країні.

18 травня 1904 р. у Парижі створено перший міждержавний Договір про боротьбу з торгівлею білими рабіннями, основний акцент якого полягає не в покаранні злочинців, а в захисті жертв. 4 травня 1910 р. прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею білими рабіннями. В ній торгівлю жінками розглядалось як карний злочин. 1921 р. прийнято Женевську конвенцію про заборону торгівлі дітьми та жінками, відповідно до умов якої держави зобов'язувались здійснювати усі необхідні заходи з метою розшуку та покарання осіб, котрі займалися торгівлею людьми. Після Другої світової війни, зокрема в 1949 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами. Цим міжнародно-правовим актом об'єднано усі попередні міжнародні угоди, котрі були прийняті з 1904 р.

На початку ХХІ ст. торгівля людьми стала глобальним явищем. На сучасному етапі протидію торгівлі людьми розглядається на всіх рівнях, а саме: глобальному (ООН та її структури, Інтерпол), державному (механізми протидії) та регіональному (ОБСЄ, ЄС, Рада Європи). Міжнародним документом на сьогоднішній день щодо протидії цієї проблеми є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми [7].

Найбільших масштабів торгівля людьми набула у країнах Африки, Південної та Центральної Азії. Менші, але теж високі показники у країн Східної Азії та Тихого океану, Європи, Південної та Центральної Азії. В Україні кількість жертв торгівлі людьми у 2015-2020 роках зростає, але все більше таких злочинів викриваються органами поліції.

До державних органів, які реалізують соціальну профілактику торгівлі людьми належать передусім правоохоронні органи, а саме, Міністерство соціальної політики, Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції. Зацікавленість держави та визнання необхідності такої діяльності потрібні для профілактики торгівлі людьми. Потрібно виділяти відповідні бюджетні ресурси, які будуть спрямовані на реалізацію ініціатив щодо захисту дітей. Правові норми, такі як заборона всіх форм насильства відносно дітей, також слугують для профілактики торгівлі людьми. Висвітлювати проблему торгівлі дітьми у ЗМІ та проводити моніторинги таких випадків повинні державні органи. Роль неурядових організацій з соціальної профілактики є одним з ключових аспектів протидії торгівлі дітьми. Дані організації спрямовані на соціальну підтримку та психосоціальну допомогу, лікування дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, правову допомогу, а також всебічну допомогу вразливим сім'ям.

Міжнародна організація з міграції, діяльність якої сфокусована на проведенні досліджень за основними напрямками міграції, включаючи торгівлю жінками з Центральної та Східної Європи.

Значну роль у здійсненні міжнародних стратегій, пов'язаних із сучасними формами рабства відіграє дитячий фонд ООН-ЮНІСЕФ.

Міжнародною організацією праці також внесено великий внесок у боротьбу з торгівлею людьми. Завданням організації є здійснення програми технічної допомоги у боротьбі з дитячою працею та іншими неприйнятними формами експлуатації.

Різноманітні конференції щодо проблеми торгівлі людьми, а також намагається підтримати та координувати зусилля правоохоронних органів різних країн світу з протидії торгівлі жінками та дітьми Міжнародна організація кримінальної поліції.

На міжнародному рівні досі не розроблено єдиного підходу до вирішення цієї глобальної та важливої проблеми. Низькою також залишається поінформованість щодо даної теми. У системі правоохоронних органів, міграційних служб та інших установ не вистачає кваліфікованих працівників, до компетенції яких належить протидія торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим від такого злочину.

Отже, такий факт, як поширення явища торгівлі людьми, одного з видів транснаціональної злочинної діяльності у XXI ст. кинув виклик усій світовій спільноті. Стратегія протидії торгівлі людьми повинна бути спрямована на формування відповідальної поведінки осіб, яким може загрозувати небезпека опинитися в ситуації торгівлі людьми. Важливими є заходи з підвищення рівня обізнаності населення щодо цього негативного явища. Необхідно

сформувати повноцінну систему інформування населення щодо проблеми торгівлі людьми. Також необхідно проводити роботу щодо попередження потрапляння у ситуацію торгівлі людьми з окремими цільовими групами, а саме: дітьми з сімей у складних життєвих обставинах, особами з інвалідністю, безробітними (особливо безробітними чоловіками), внутрішньо переміщеними особами.

1. Гнатуша Ю. В. *Принципи протидії міжнародної торгівлі дітьми // Могілянські читання – 2019 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXII Всеукр. наук.-метод. конф. : тези доп. Політична наука в Україні та зарубіжжі. Міжнародні відносини та світова політика, Миколаїв, 11-16 листоп. 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. С. 52-54.*

2. *Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_162*

3. *Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми від 30 вересня 1921 р. URL: <http://www.levonevski.net/pravo/razdel3/num7/3d791.html>.*

4. *Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабіннями від 18 травня 1904 р.*

5. *Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_791*

6. *Торгівля людьми і примусова праця: контроль за процесом вербування трудових мігрантів. МОП URL: www.ilo.org/publns.*

7. *Analysing the Business Model of Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime. Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings. – Vienna, Austria, 2011. – P. 134.*

Софія Стецюк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ

В умовах розбудови державності в Україні все більшого значення набувають задекларовані міжнародними та національними нормативно-правовими актами положення про охорону особистих прав і свобод людини та громадянина. Однією з ключових складових комплексу таких прав і свобод виступають статева свобода та статева недоторканість особи, за допомогою яких визначаються стереотипи сексуальної поведінки громадян, обґрунтовуються принципи взаємовідносин між людьми різної статі, формуються моральні засади суспільства. У цьому зв'язку ст.12 Загальної декларації прав людини наголошує: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на

недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію» [1]. У Конституції України зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознакою статі (ст. 24), ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст.32), одним з найважливіших конституційних прав особи є право на свободу та особисту недоторканість (ст. 29), яке серед своїх складових містить і право на статеву свободу та статеву недоторканність особи [2].

Грунтуючись на цих та інших постулатах, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) і встановив відповідальність за посягання проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (ст. 152–156 розділу IV Особливої частини). Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є посяганнями на особистість і пов'язані з грубими порушеннями норм суспільної моралі, характеризуються аморальністю та цинічністю дій винних осіб, принижують честь і гідність потерпілої особи та можуть завдати значної шкоди здоров'ю. До найбільш небезпечних і складних за механізмом вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, безсумнівно, належить зґвалтування (ст. 152 КК України), небезпечність якого визначається тим, що зґвалтування може мати тяжкі наслідки, шкідливо впливати на психіку і здоров'я потерпілої особи, нерідко призводити до розірвання шлюбу, сприяти розповсюдженню розпусти, знижувати культурний рівень суспільства [3, С. 87].

Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) ще в кінці 2011 року, однак й досі не ратифікувала її. З метою реалізації положень Конвенції Ради Європи та посилення захисту осіб від сексуальних зловживань і сексуальної експлуатації у грудні 2017 та березні 2018 років в Україні прийнято низку законів, якими внесено зміни до виключно всіх статей розділу IV Особливої частини КК України, а саме: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (від 07.12.2017 р. № 2229-VIII); Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (від 06.12.2017 р. № 2227-VIII) та Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» (від 14.03.2018 р. № 2334-VIII).

11 січня 2019 року відповідно до прийнятих законів набрали чинності зміни до КК України щодо зґвалтування та сексуального насильства. Серед іншого, в новій редакції викладено статтю 152 КК України, яка передбачає покарання за зґвалтування – вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 152 КК України, зґвалтування – це «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або

оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи» [4]. Ключовим аспектом цієї частини є саме проникнення в тіло будь-якого, незалежно від виду проникнення та статі, тобто відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» закріплено гендерні нейтральні визначення зґвалтування, в яких до уваги не беруться природні біологічні відмінності між чоловіком і жінкою [5].

Крім цього, у цій частині статті запроваджена нова ключова складова, а саме добровільна згода потерпілої особи. Вважається, що у разі, коли відсутня добровільна згода потерпілої особи під час вчинення стосовно неї різних дій сексуального характеру, то це є вже зґвалтуванням. Про це також додатково зазначено в примітці до вищезгаданої статті «згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин» [4].

Також доповнено й інші частини статті, в яких значно збільшено перелік кваліфікуючих ознак, які впливають на тяжкість покарання за вчинення злочину. Зокрема, варто відзначити, що жертвами цього кримінального правопорушення можуть бути і особи, які перебувають або перебували у шлюбі. Тепер значно збільшує строк покарання така кваліфікуюча ознака, як «зґвалтування, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (ч. 2 ст. 152) [4]. Тобто на продовження державних заходів, спрямованих на боротьбу з домашнім насильством, до цієї частини було додано низку обтяжуючих обставин цього злочину за суб'єктивною складовою.

Не оминула збільшена кара за скоєння цього злочину для винних осіб і дії сексуального характеру, що були спрямовані проти статевої свободи «особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку» (ч. 2 ст. 152) [4].

Окремо слід підкреслити, що позитивним є те, що до цієї спеціальної групи суб'єктів були додані жінки у стані вагітності як потерпілі особи: «або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності» (ч. 2 ст. 152) [4]. Адже зґвалтування жінки у стані вагітності може мати негативні наслідки як для її здоров'я, так і для здоров'я та життя її майбутньої дитини, тому запровадження обтяжуючої обставини є також обґрунтованим рішенням.

Нова редакція ч. 3 ст. 152 КК України не встановлює кардинальних змін для цього переліку обтяжуючих обставин: «зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років» [4]. Лише слід звернути увагу на те, що під термінами, які раніше визначали стать – «неповнолітня» або

«неповнолітній», відтепер уже вживається загальний для всіх термін: «неповнолітня особа».

Статтю 152 КК України доповнено новими частинами 4 та 6, за якими передбачена кримінальна відповідальність за злочини, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Вважаємо цілком правильним те, що ця норма поряд інших обтяжуючих обставин не випадково відокремлена в окрему частину, адже вона направлена на захист прав дитини як потерпілої особи, тому й запроваджується абсолютна заборона нашкодити її статевій свободі, навіть за її добровільної згоди.

Таким чином, виходячи з викладеного, зміни до Кримінального кодексу України безумовно є позитивними та спрямованими на захист прав постраждалих від насильства, оскільки донедавна практика притягнення до відповідальності гвалтівників була незначною. Запровадження нової редакції статті 152 КК України, в першу чергу, покликане попередити нові прояви насильства та злочини проти статевої недоторканості та статевої свободи особи незалежно від її статі та віку. Прояв добровільної згоди (в будь-якій формі) потерпілої особи є ключовим фактором, що впливає на доказовість згвалтування, а отже встановлення наявності вини або невинуватості особи.

1. Загальна Декларація прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 липня 2021 р.: Офіц. текст. Київ: Правова Єдність, 2021. 64 с.

3. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2017. 872 с.

4. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01 липня 2012 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2021. 232 с.

5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

Софія Стецюк

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Інна Цилюрик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ

В умовах розбудови державності в Україні все більшого значення набувають задекларовані міжнародними та національними нормативно-правовими актами положення про охорону особистих прав і свобод людини та

громадянина. Однією з ключових складових комплексу таких прав і свобод виступають статеві свобода та статеві недоторканість особи, за допомогою яких визначаються стереотипи сексуальної поведінки громадян, обґрунтовуються принципи взаємовідносин між людьми різної статі, формуються моральні засади суспільства. У цьому зв'язку ст. 12 Загальної декларації прав людини наголошує: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, таємниці його кореспонденції або на його честь і репутацію» [1]. У Конституції України зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознакою статі (ст. 24), ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32), одним з найважливіших конституційних прав особи є право на свободу та особисту недоторканість (ст. 29), яке серед своїх складових містить і право на статеву свободу та статеву недоторканність особи [2].

Ґрунтуючись на цих та інших постулатах, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) і встановив відповідальність за посягання проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (ст. 152–156 розділу IV Особливої частини). Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є посяганнями на особистість і пов'язані з грубими порушеннями норм суспільної моралі, характеризуються аморальністю та цинічністю дій винних осіб, принижують честь і гідність потерпілої особи та можуть завдати значної шкоди здоров'ю. До найбільш небезпечних і складних за механізмом вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, безсумнівно, належить зґвалтування (ст. 152 КК України), небезпечність якого визначається тим, що зґвалтування може мати тяжкі наслідки, шкідливо впливати на психіку і здоров'я потерпілої особи, нерідко призводити до розірвання шлюбу, сприяти розповсюдженню розпусти, знижувати культурний рівень суспільства [3, С. 87].

Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) ще в кінці 2011 року, однак й досі не ратифікувала її. З метою реалізації положень Конвенції Ради Європи та посилення захисту осіб від сексуальних зловживань і сексуальної експлуатації у грудні 2017 та березні 2018 років в Україні прийнято низку законів, якими внесено зміни до виключно всіх статей розділу IV Особливої частини КК України, а саме: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (від 07.12.2017 р. № 2229-VIII); Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (від 06.12.2017 р. [№ 2227-VIII](#)) та Закон України «Про внесення змін до

Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» (від 14.03.2018 р. № 2334-VIII).

11 січня 2019 року відповідно до прийнятих законів набрали чинності зміни до КК України щодо зґвалтування та сексуального насильства. Серед іншого, в новій редакції викладено статтю 152 КК України, яка передбачає покарання за зґвалтування – вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 152 КК України, зґвалтування – це «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи» [4]. Ключовим аспектом цієї частини є саме проникнення в тіло будь-кого, незалежно від виду проникнення та статі, тобто відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» закріплено гендерні нейтральні визначення зґвалтування, в яких до уваги не беруться природні біологічні відмінності між чоловіком і жінкою [5].

Крім цього, у цій частині статті запроваджена нова ключова складова, а саме добровільна згода потерпілої особи. Вважається, що у разі, коли відсутня добровільна згода потерпілої особи під час вчинення стосовно неї різних дій сексуального характеру, то це є вже зґвалтуванням. Про це також додатково зазначено в примітці до вищезгаданої статті «згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин» [4].

Також доповнено й інші частини статті, в яких значно збільшено перелік кваліфікуючих ознак, які впливають на тяжкість покарання за вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, варто відзначити, що жертвами цього кримінального правопорушення можуть бути і особи, які перебувають або перебували у шлюбі. Тепер значно збільшує строк покарання така кваліфікуюча ознака, як «зґвалтування, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (ч. 2 ст. 152) [4]. Тобто на продовження державних заходів, спрямованих на боротьбу з домашнім насильством, до цієї частини було додано низку обтяжуючих обставин цього кримінального правопорушення за суб'єктивною складовою.

Не оминула збільшена кара за скоєння цього кримінального правопорушення для винних осіб і дії сексуального характеру, що були спрямовані проти статевої свободи «особи у зв'язку з виконанням цієї

особою службового, професійного чи громадського обов'язку» (ч. 2 ст. 152) [4].

Окремо слід підкреслити, що позитивним є те, що до цієї спеціальної групи суб'єктів були додані жінки у стані вагітності як потерпілі особи: «або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності» (ч. 2 ст. 152) [4]. Адже зґвалтування жінки у стані вагітності може мати негативні наслідки як для її здоров'я, так і для здоров'я та життя її майбутньої дитини, тому запровадження обтяжуючої обставини є також обґрунтованим рішенням.

Нова редакція ч. 3 ст. 152 КК України не встановлює кардинальних змін для цього переліку обтяжуючих обставин: «зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років» [4]. Лише слід звернути увагу на те, що під термінами, які раніше визначали стаття – «неповнолітня» або «неповнолітній», відтепер уже вживається загальний для всіх термін: «неповнолітня особа».

Статтю 152 КК України доповнено новими частинами 4 та 6, за якими передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Вважаємо цілком правильним те, що ця норма поряд інших обтяжуючих обставин не випадково відокремлена в окрему частину, адже вона направлена на захист прав дитини як потерпілої особи, тому й запроваджується абсолютна заборона нашкодити її статевій свободі, навіть за її добровільної згоди.

Таким чином, виходячи з викладеного, зміни до Кримінального кодексу України безумовно є позитивними та спрямованими на захист прав постраждалих від насильства, оскільки донедавна практика притягнення до відповідальності гвалтівників була незначною. Запровадження нової редакції статті 152 КК України, в першу чергу, покликане попередити нові прояви насильства та кримінальні правопорушення проти статевої недоторканості та статевої свободи особи незалежно від її статі та віку. Прояв добровільної згоди (в будь-якій формі) потерпілої особи є ключовим фактором, що впливає на доказовість зґвалтування, а отже встановлення наявності вини або невинуватості особи.

1. Загальна Декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 липня 2021 р.: Офіц. текст. Київ: Правова Єдність, 2021. 64 с.

3. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2017. 872 с.

4. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01 липня 2012 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2021. 232 с.

5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

ДО ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Побудова демократичної правової держави, системне реформування та повна переорієнтація усіх сфер життя українського суспільства на світові стандарти в частині утвердження та забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина обумовлює активне подолання негативних наслідків попередньої політичної системи. Одним з них є системна корупція, яка вразила усі щаблі населення, проникнувши в усі без винятків сфери функціонування державного апарату й у приватний сектор. Тотальна корупціогенна політична культура призвела, з одного боку, до звикання громадян до корупції у владних структурах, а з іншого - «державна» корупціогенна культура породила масову «побутову» корупціогенну культуру. Саме корумпованість суспільства є сьогодні основною перешкодою ефективної реалізації реформ та євроінтеграції країни. Водночас відбувається трансформація корупції як загрози національній безпеці, обумовлена дією внутрішніх та зовнішніх чинників. При цьому вплив зовнішніх чинників в умовах складної геополітичної ситуації навколо України набуває особливої небезпеки.

Однак, як серед українських учених-правознавців, так і практиків не існує чіткого визначення поняття корупції. Основні підходи щодо розуміння корупції зводяться до наступних: (а) корупція розуміється як підкуп-продажність державних службовців; (б) корупція розглядається як зловживання владою або посадовим положенням, здійснене в яких-небудь особистих інтересах; (в) під корупцією розуміється використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб; (г) корупція розглядається як елемент (ознака) організованої злочинності[4].

Враховуючи реалії життя в сучасній Україні, на жаль, але проявів корупції є надзвичайно велика кількість. Це і неформальні платежі у відносинах влади і бізнесу («ділова» корупція)[3], і міжфірмові підкупи працівників комерційних фірм («корпоративна» корупція), і нескінченні подарунки і підношення населенням обслуговуючим інстанціям («побутова» корупція)[3], і особлива форма боротьби за владу, в якій перемагають не політичні інтереси всіх груп суспільства, а багатомільйонні хабарі та інші види підкупу окремих політиків і партій («політична» корупція) [13]. Але у всіх цих випадках ми маємо справу з єдиним по суті явищем. У загальному вигляді потенціал корупції прямо залежить від монополії певних суб'єктів на виконання деяких видів діяльності, від їх безконтрольності, але зворотно залежить від вірогідності і тяжкості покарань за зловживання[1, с. 35].

Що стосується міри ураження корупцією, то сьогодні всі гілки влади, інститути, органи влади уражені нею однаково. Посилаючись на аналіз даних

ринку нерухомості, що було зроблено народним депутатом України, заступником голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Володимиром Стретовичем, з'ясовується, що першу позицію за купівлею дорогих маєтків в Україні посідають судді. Другу - податківці, третю - прокурори, четверту - міліціонери, і лише п'яту - бізнесмени.

Конституція України (ч. 2 ст. 19) зобов'язує органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставах і в межах повноважень, що передбачені законами країни. На жаль, цей принцип нерідко порушується посадовими особами. Проте держава сама створює для своїх громадян умови поводитися нечесно, йти на встановлення корумпованих відносин з метою реалізувати свої конституційні права, задовольнити законні інтереси. Громадяни примушені йти на порушення закону, щоб задовольнити свої законні потреби, щоб отримати те, що належить їм за законом. І це породжує нездорову систему соціальних відносин і має негативний вплив на суспільство.

Одним з пріоритетних напрямів державної політики на сучасному етапі є зниження рівня корупції. Міжнародні експерти приділяють увагу зазначеному питанню і вказують на необхідність та можливість регулювати корупцію, бо на їх думку «...корупція в Україні - це вулиця із зустрічним рухом». Таке визначення корупції вони пояснюють протиріччями соціальної системи України. По-перше, та ж сама соціальна група з готовністю залучається до корупційних дій та водночас наголошує на найбільшій готовності боротися з корупцією. По-друге, корупція сприймається населенням України як прийнятний спосіб вирішення своїх справ. Тому слід погодитися з висновками експертів щодо необхідності використовувати регуляторні інструменти та відповідну схему протидії - «збільшити ціну корупції і зменшити її надійність». Таким чином, в усіх важливих галузях соціального життя потрібно зменшити рівень суб'єктивізму в ряді державних процедур, тобто використовувати механізм прозорості дій представників державних органів.

Корупцію можна назвати наслідком невирішених раніше проблем у соціальній сфері життя країни. Якщо мова йде про Україну, то рівень зазначеного негативного явища напряму залежить від стану соціального життя. Проаналізуйте рейтинг країн з питання поширення корупції. Ви побачите залежність рівня корупції від соціально-економічного розвитку країни. Таким чином, слід запропонувати, більш ретельно досліджувати кримінологічні аспекти зазначеної проблеми, а саме соціальні причини, які породжують корупцію. Останнім часом багато розмов йде про ефективність дії чинного антикорупційного законодавства, багато часу витрачається на розгляд понятійного апарату, визначення відповідальності за корупційні дії, але зовсім забувають про необхідність проведення профілактичних заходів. Потрібно подивитися на корупцію як на наслідок великої сукупності проблем, які мають місце в соціальній сфері нашої держави. З'ясування таких питань безумовно вплине на положення справ[2, с. 69].

Однак, підвищення кримінальної відповідальності за корупційні дії не є панацеєю від корупції. Багато фахівців признають, що результативними шляхами боротьби з корупцією є її профілактика, яка займає багато часу і потребує великих економічних витрат. Адміністративні методи, правові більш дієві, не потребують значних витрат. Така думка обґрунтовується необхідністю зупинити подальше поширення корупції, оскільки є загроза існуванню демократії в країні[5, с. 158]. Аналіз законодавства зарубіжних країн щодо протидії корупції яскраво свідчить про залежність країн світу від правових та адміністративно-організаційних заходів.

На державному рівні неодноразово приймалися відповідні закони, видавалися укази, розпорядження, розроблялися концепції та програми боротьби з корупцією, проте масштаби поширення корупції в Україні залишаються незмінними. Головна причина такого стану справ є відсутність реальних дій, спрямованих на профілактику, слабка суспільна підтримка антикорупційної діяльності. В Україні створено законодавчу базу для протидії корупції, до якої увійшли низка міжнародних актів щодо боротьби з корупцією. Деякі з них скеровані на посилення кримінальної відповідальності посадових осіб, що є неефективним, оскільки стосується наслідків, а не соціальних причин корупції. Відсутність розуміння необхідності проведення заходів щодо соціальної профілактики корупції сприяє поширенню її, особливо в її латентній формі, робить можливим корупції залишатися деструктивним чинником діяльності правоохоронної системи, системи охорони здоров'я та освіти.

Впродовж багатьох років в нашій країні з корупцією боролися винятково репресивними, адміністративними засобами. Настав час, коли ми повинні переглянути існуючі шляхи запобігання корупції, звернутися до з'ясування питання щодо соціальних причин корупції. Запровадити корисні й ефективні системи контролю за державним управлінням, сприяти розвитку самосвідомості громадян. У зв'язку з тим, що значна частина населення України не оцінює корупцію негативно і вважає для себе за можливе за допомогою корумпованих відносин вирішувати свої питання, потрібно змінити соціальну оцінку корупції.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити наступні висновки. Поширення корупційних проявів є значною перешкодою на шляху становлення України як демократичної, соціальної і правової держави. Шкода, яка заподіюється шляхом вчинення корупційних правопорушень, полягає не лише у матеріальних втратах населення, а й у порушенні законних прав та інтересів людей, їх зневірі у діяльності посадових осіб державних органів, насамперед правоохоронних і судових. Корупція - це відображення суспільства, його політичного, економічного та соціального стану. Вона породжує відповідні соціальні процеси, які негативно впливають на свідомість громадян, підриває авторитет держави, завдаючи шкоди функціонуванню в Україні принципу законності й демократизму.

1. Байлов А. Окремі питання кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали наук.-практ. конф (19 квітня 2013 року, м. Харків) ХНУВС. Х.: Золота миля, 2013. 322 с.

2. Вітвіцька В. Корупція як відображення стану соціальної системи України. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали наук.-практ. конф (19 квітня 2013 року, м. Харків) ХНУВС. Х.: Золота миля, 2013. 322с.

3. Вікіпедія. Вільна бібліотека. URL: <http://uk.wikipedia.org>.

4. Жданов І. Корупція в Україні: сутність, масштаби і вплив. Центр Разумкова. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=200

5. Корупція: теоретико - методологічні засади дослідження: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

Ірина Томчишин

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСНИК ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Права людини є універсальними правами фундаментального характеру, які належать кожній людині з народження і полягають в її взаєминах з державою. На сьогодні ця тема є досить актуальною, адже захист цих прав є важливою людською цінністю. В наш час виникає багато проблем, які стосуються процесуальної діяльності захисника в кримінальному процесі. У такій державній діяльності як кримінальний процес побудова правової держави неможлива без створення гарантій для захисту прав людини.

Дослідженням цієї теми займалися широке коло науковців у сфері права. Зокрема, серед них Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська, Трофименко В. М. та інші.

Відповідно до ст.59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1].

Юридична допомога захисника являє собою не тільки професійну послугу, але й обов'язкове здійснення конституційних, а також інших прав громадян.

Участь захисника-професіонала – одна з важливих кримінально-процесуальних гарантій прав та законних інтересів обвинуваченого (підозрюваного), які сприяють фактичному зрівнюванню прав обвинуваченого (підозрюваного) на захист своїх інтересів та прав державного обвинувача, який здійснює кримінальне переслідування.

У Кримінальному процесуальному кодексі України є законодавчо закріплене поняття «Захисник». Отже, відповідно до ч.1 ст.45 КПК України Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого,

засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [2].

Професійний адвокат бере участь у кримінальному судочинстві, використовуючи засоби захисту для визначення фактів у справі, які можуть виправдати підозрюваного (обвинуваченого), пом'якшувальні обставини тощо.

Серед багатьох науковців у сфері права наводиться багато різних думок щодо трактування захисту у кримінальному провадженні. Отож, на думку Є.І. Виборнової, «наукове поняття захисту, на відміну від обвинувачення, має лише одне значення, яке означає процесуальні дії та відносини, які згідно з законом застосовуються в інтересах обвинуваченого, а також на забезпечення його прав» [3, с. 17].

Інші науковці під захистом розуміють одну зі складових охорони прав, свобод та законних інтересів та використовують зазначений термін виключно для позначення напряму діяльності, спрямованого на захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

У кримінальному процесі захисником не може бути адвокат, про якого дані не є внесені до Єдиного реєстру адвокатів в Україні або ж про якого у цьому ж реєстрі містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Кримінальним процесуальним кодексом передбачені права та обов'язки захисника. До основних обов'язків захисника можна віднести такі як, зобов'язання прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого; зобов'язання використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю [4, с. 45].

Захисник, як учасник процесу покликаний захищати інтереси підозрюваного або обвинуваченого. У своїй діяльності, захисник, з одного боку допомагає обвинуваченому протидіяти обвинуваченню, а з іншого – сприяє дотриманню законності і здійснення правосуддя.

Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. Проте, в окремих випадках підозрюваний або обвинувачений має право відмовитися від захисника або ж замінити його. Відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного

спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії.

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером, договором із захисником або дорученням органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Отже, можна сказати те, що на сьогодні право на захист обвинуваченого, підозрюваного є законодавчо закріплено Кримінальним процесуальним кодексом України. Залучення захисника у кримінальному процесі займає вагоме місце, адже воно є важливою гарантією, яка сприяє охороні прав та свобод громадян.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Виборнова Є.І. Реалізація права на захист на стадії досудового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 196 с.
4. Кримінальний процес : навч.-метод. посібн. / С. В. Албул, С. Л. Дерев'янкін, О. Б. Пойзнер, О. В. Поліщук. Одеса : ОДУВС, 2014. 266 с.

Вікторія Трофимчук

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Канцір

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

СМЕРТНА КАРА В УКРАЇНІ: НЕПРИПУСТИМИЙ МЕТОД ПОКАРАННЯ ЧИ ВИМУШЕНА МІРА ЗАПОБІГАННЯ ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ?

За сучасним вітчизняним законодавством і за принципами моралі злочини, що посягають на життя та здоров'я людини, зазнають абсолютного суспільного осуду. Кримінальне право виділяє 15 розділів із Загальної частини Кримінального Кодексу України (далі – КПУ) та 20 розділів Особливої частини КПУ, у яких обґрунтовано і розписано усі кримінальні правопорушення, які може здійснити особа проти іншої особи, особа проти держави, проти довілля і так далі [4].

Теорія кримінального права виділяє базовий критерій класифікації кримінальних правопорушень – за ступенем тяжкості. Стаття 12 КК України класифікує кримінальні правопорушення на проступки і злочини.

Кримінальним проступком є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі [2].

29 грудня 1999 року за постановою Конституційного Суду України смертна кара була виключена із списку видів покарань за особливо тяжкі злочини вітчизняного законодавства. Передумовою даного провадження став вступ України до Ради Європи. Чи було це рішення обґрунтованим? [3]

Попри демократизоване суспільство, смертна кара існує у низці держав, таких як: США, Білорусь, Ірак, КНР, інших. Брати до уваги певні держави із цього списку не варто (адже до слова «демократія» їх режими є антонімічними). Навпаки, США держава, яка є провідною у світі, «дозволяє» у своїх 27 штатах існування смертної кари, як виду покарань за особливо тяжкі злочини [5].

І що ж дає така міра покарання? - Страх бути «знищеним» за власний злочин. Справді, злочинці розуміють неминучість покарання і тут може спрацювати інстинкт самозбереження, який стане передумовою запобігання злочину.

Кримінальний кодекс України виокремлює до групи особливо тяжких злочинів: державну зраду, умисне вбивство, диверсію, бандитизм та інші [4].

Державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2]. Створюється небезпека існуванню цілої нації, держави. Виходячи із дефініції даної норми та санкції статті, можна стверджувати, що міра покарання є відносно «м'якою».

Стосовно цього питання науковці зазначали: «Європейське Співтовариство неодноразово давало зрозуміти українській стороні, що збереження смертної кари у переліку кримінальних покарань може поставити нашу державу поза загальноєвропейськими процесами і навіть призвести до призупинення її діяльності у Раді Європи, членом якої Україна стала 9 листопада 1995 року. Віденська декларація наради глав держав – членів Ради Європи ще у 1993 році визначила загальнообов'язкові вимоги для вступу до РЄ нових членів. Першим у цьому переліку стоїть «приведення політичних інститутів та правової системи у відповідність до принципів демократії, верховенства права і поважання прав людини», найголовнішим з яких є право на життя». Але чи має право на життя особа яка забрала життя іншої особи групи осіб чи навіть цілого народу? [3].

Вагомим аргументом «проти» запровадження (відновлення) згаданої міри кримінального покарання є наявність ризиків «збою» судової системи, її недосконалих запобіжних механізмів, елементів корумпованості тощо.

Залишається ризик притягнення до відповідальності та покарання особи, яка стала заручником хиткої доказової бази, емоційного рішення присяжних, збігу інших судово – правових, соціально – політичних чинників.

На нашу думку, варто продовжити дискурс науковців та практиків стосовно того, що застосування смертної кари в Україні може мати місце за вчинені злочини тяжкі (за умови запровадження воєнного стану в Україні), особливо тяжкі, до прикладу, за державну зраду, мародерство, колабораційну діяльність (ч.8 ст. 111-1 КК України), а також, так звані «серійні» вбивства.

У кривавій історії України є декілька відомих серійних вбивць. Візьмемо до уваги Анатолія Онопрієнка та Сергія Ткача. Перший відомий своєю жорстокістю та 52 жертвами(статисти зазначають, що їх могло бути більше) був змуснений до розстрілу, але під тиском Ради Європи вирок був змінений на пожиттєве позбавлення волі вбивці. Щодо Сергія Ткача то на його рахунок 37 жертв(в загальному від 9 до 17-ти років зґвалтованих та удушених дівчат). «Поголівський маніяк» (так його прозвали у історії криміналістики) був засуджений до 5-ти довічних ув'язнень. Факт того, що через цих обох людей також помирали невинні підозрювані у їх же справах під час тортур зі сторони правоохоронних органів з метою дістати зізнання [1].

На основі опрацьованих матеріалів, а також вищезазначених фактів, можна зробити висновки теоретичного характеру. Питання повернення смертної кари повинно бути переглянуте за злочини, що несуть загрозу існуванню держави - державна зрада, мародерство, колабораційна діяльність (особливо у контексті запровадження воєнного стану в Україні) та «серійні» вбивства, які вирізняються особливою жорстокістю.

Проте, для цього потрібно створити більш ретельну процедуру досудового розслідування, а також отримати величезну кількість прямих вагомих доказів для запобігання страти невинних громадян, що б ця міра покарання стала мірою зменшення відсотку злочинності в Україні. На реальній основі, це питання залишиться відкритим, поки судова гілка влади не стане більш досконалою для постановлення таких вироків, а також не варто забувати про участь України у Раді Європи, де найвищою цінністю визначено «життя людини».

1. Від українського Чикатило до «Елвіса». П'ять жахливих історій українських маніяків. URL: <https://nash.live/news/society/najzhorstokishi-ukrajinski-serijni-vbivtsi.html>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Мінченко С. Кримінальні погляди на смертну кару в Україні та світі. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2018/minchenko.pdf>.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.

5. Сааков В. Смертна кара: у США розширили перелік дозволених способів страти злочинців. Ваша думка. 2020. URL: <https://www.dw.com/uk/smertna-kara-u-ssha-rozshyryly-dozvoleni-sposoby-straty-zlochyntsv/a-55757908>.

Марія Федор
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський
старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

На сьогоднішній день державна зрада, передбачена ст. 111 КК України, є особливо актуальною для вивчення. У нашій державі дане кримінальне правопорушення можна визначити, як одне з найбільш небезпечних посягань спрямованих «Проти основ національної безпеки України». Про це свідчить посилення кримінальної відповідальності, яке двічі, було доповнено в 2014 році [1] Під час останніх подій, Верховна Рада ухвалила посилені міри покарання за кримінальні правопорушення за державну зраду та диверсії.

Державна зрада, тобто діяння умисно вчинене громадянином України проти суверенітету, національної оборони, територіальної цілісності та недоторканості, державної оборони, економічної чи інформаційної безпеки України: перехід до противника під час воєнного стану чи збройного конфлікту, шпигунство, іноземні представники, дипломатичні організації чи сприяння підривній діяльності в Україні [2, с. 1].

Перша диспозиція передбачає за ст. 111 КК України форми державної зради, наведеними формами виступає перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Передбачено як фізичний перехід в країну агресора чи будь-який вид допомоги державі з якою Україна перебуває у стані війни.

Як зазначає М. І. Хавронюк, що в конкретних випадках наведене кримінальне правопорушення може полягати у початку взаємодії зі службами конкретних військових та низки інших формувань держави-ворога (ними виступають карні загони, поліція, ворожі розвідки) надання способів та заходів ворожим державам та їхнім агентам, допомога спецслужбам іноземних держав позбуватися перешкод для здійснення ними мародерства. Проте, за чинним Кримінальним законом, зазначено, що фізичний перехід у формі зради можливий лише за наявності воєнного стану або в період збройного конфлікту [5].

Щодо складу даного кримінального правопорушення, зокрема, безпосереднім об'єктом виступають зв'язки з громадськістю у сфері національної безпеки України. В той час як, об'єктивну сторону можна характеризувати діями у формі зради, тобто, перехід на бік ворога під час воєнного стану чи збройного конфлікту, а також надання конфіденційної інформації іноземним державам, організаціям чи представникам сусідніх країн, задля підривання діяльності проти України [3, с. 387].

Як прикладом, може виступати дії відповідних органів у теперішній ситуації в Україні. Під час воєнного стану, на жаль, були виявлені зрадники Батьківщини, які перейшли на бік ворога та надавали інформацію щодо розміщення інфраструктури в Україні країні агресору, за що, в обов'язковому порядку, несуть кримінальну відповідальність.

Суб'єктивна сторона характеризується виключно прямим умислом. Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, громадянин України, який на момент вчинення кримінального правопорушення досягнув 16-ти річного віку. Державну зраду може вчинити практично будь-яка особа, за наявності загальних та спеціальних ознак суб'єкта складу злочину, такими являється Президент України чи будь-яка інша фізична особа.

За визначенням, друга форма державної зради – шпигунство. Наведений вид державної зради, характеризується передачею або збиранням інформації з безпосередньою метою передачі іноземній державі чи представникам організацій відомостей, які визначаються, як державна таємниця. Це затверджує ст. 1 Закону «Про державну таємницю», де розміщені дефініції відомостей, які становлять державну таємницю. Наведене кримінальне правопорушення вирізняється за усіченим складом, оскільки, закінченим його можна вважати з початку збирання інформації чи передачі її країні агресору [2, с. 388].

Трактування третьої форми передбаченої у ст. 111 КК України допомога іноземним організаціям та їх представникам в проведенні підривної операції проти України. Обґрунтування даної статті – це допомога країні агресору з підривними діями на території України. Варто зазначити, що не звертається увага на те, чи дані дії були за ініціативи суб'єктів влади чи за власним бажанням. Наведена форма також охоплює ситуації, коли особа діє від імені іноземної держави або організовує від імені іноземної держави будь-який інший злочин проти основ національної безпеки України, що завдає шкоди державі та інтересам України. Констатувати державну зраду можна з моменту фактичного початку надання особою допомоги іноземній державі, іноземній організації чи її представнику в підривній діяльності в Україні.

Звільнення від кримінальної відповідальності настає, якщо громадянин України не виконує дії злочинного та характеру та заданого злочинного завдання, абстрагується від ворожих провокацій, та за власним бажанням повідомляють правоохоронні органи України про наміри іноземних держав, організацій та представників щодо їхнього взаємозв'язку та отримане завдання.

Аналіз проведеного дослідження показує, що суб'єктом даного кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. Можна стверджувати, що перехід на бік ворога під час воєнного стану чи збройної операції визначається як державна зрада, передання будь-якої конфіденційної інформації іноземним державам, організаціям чи відповідним

представникам чи підривання цілісності України передбачає кримінальну відповідальність за статтею 111 ст. Кримінального кодексу України.

1. *Кримінальний кодекс України: Відомості Верховної ради України від 2001. № 25–26.*
2. *Сергієвський С. К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. Харків, 2020. 4 с.*
3. *Левчук-Микитюк А. С. Визначення суб'єкта складу злочину «державна зрада». Київ, 2020. 40 с.*
4. *Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду. Львів, 2019. 218 с.*
5. *Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки. Київ: Юрид. думка, 2012. 267–272 с.*

Марія Федор
студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Володимир Кушпін
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Оскільки авторитет як родовий об'єкт кримінального правопорушення, передбачених розділом XV Особливої частини КК, є явищем багатограним, то вказані посягання можна класифікувати за безпосереднім об'єктом. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян належать до тих суспільно небезпечних посягань, що займають одне з перших місць у загальній структурі злочинності [1]. За нашим аналізом, найбільше охарактеризувати авторитет органів державної влади може цитата: «авторитет органів державної влади — авторитет держави»

Насамперед зазначимо, що можна вважати в кожній державі необхідною умовою в управлінні є авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, оскільки він підвищує рівень впливу на суспільство та ефективніше функціонування ним.

Спираючись на доволі розгалужену систему кримінально-правових норм, які супутні відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення на посягання на представників авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, передбачений належний механізм нашої державою кримінально правової охорони цих осі, що охоплює різні прояви посягань на носіїв авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян [2,99].

Початковим об'єктом кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян є певна сукупність суспільних відносин, що утворюються між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями

громадян і фізичними особами у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з призначенням захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Більшість цих кримінальних правопорушень сформульовано як кримінальні правопорушення з формальним складом. Для визнання їх закінченими досить вчинення особою самої дії або бездіяльності незалежно від настання наслідків (наприклад, незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні, захоплення державних або громадських будівель чи споруд). У деяких випадках для закінченого складу кримінального правопорушення необхідне встановлення певних наслідків (наприклад, при самоправстві, насильстві щодо державного чи громадського діяча, умисному пошкодженні ліній зв'язку). У цих випадках для наявності об'єктивної сторони необхідно встановити причинний зв'язок між діянням і наслідками, що настали [3,21].

Характеризуючи суспільну небезпеку кримінальних правопорушень, що посягають на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, зазначимо, що їх вчинення перешкоджає нормальній діяльності органів державної влади, може спричинити шкоду їх авторитету та престижу, перешкоджає представникам влади приймати рішення, необхідні для прискання правопорушень і затримання винуватих, а також спричиняє шкоду здоров'ю та гідності цих осіб або створює загрозу безпосереднього заподіяння шкоди.

Незаконність, суспільна небезпека, умисне кримінальне правопорушення (прямий умисел) і ці кримінальні правопорушення, вчинені спільним утворенням. Однак не всі ці характеристики повинні бути відображені в авторському визначенні понять злочинності, що вивчаються в цій групі. Навпаки, на наш погляд, це визначення повинно вказувати на пряму мету цих кримінальних правопорушень [4,11]. Підводячи підсумок, ми розуміємо кримінальні правопорушення, які посягають на повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Метою цього закону є забезпечення законної службової діяльності та особистих інтересів тих, хто представляє владу органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи громадських об'єднань [4,12].

Як бачимо, у кожному з цих випадків потерпілий має спеціальний статус, який дозволяє йому представляти авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Отже, кримінальні правопорушення, вчинені проти осіб, що представляють владу органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських формувань, становлять незалежну злочинну групу з такими ознаками: Неправомірність, суспільна небезпека, умисна форма вини (прямий умисел) та ці кримінальні правопорушення, вчинені загальним суб'єктом. Однак не всі ці характеристики повинні бути відображені в авторському визначенні цього набору досліджуваних понять злочинності. Навпаки, на наш погляд, це визначення повинно вказувати на пряму ціль цих кримінальних правопорушень.

З огляду на вищевикладене, під кримінальним правопорушенням посягання на повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян ми будемо розуміти положення Розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України, які навмисно загрожують суспільним відносинам в Україні публік рілейшнз в Україні. Закон покликаний забезпечити законну службову діяльність та особисті інтереси осіб, які представляють повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян [5,76].

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> - Text
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Довгаль М. І. Оняття злочинів, що посягають на осіб, які представляють авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Дніпропетровськ, 2016 р. №3, С-99.
4. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Кримінальне право. Харків, 2010 р. №4, С-95.
5. Гритенко О. А. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Одеса, 2017 р. №4

Марія Федор

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія Маськовіта

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

На сьогоднішній день тенденція злочинності у неповнолітніх гостро обговорюється у суспільстві та набуває чималих оборотів. Громадські діячі стурбовані певною частиною молоді та деградацією підростаючого покоління. Підлітки, які тільки почали розвиток власного життя, вчинивши необдуманий вчинок, позбавили себе перспективи зайняти гідне місце у суспільстві.

Очевидно, що виконання цієї соціальної функції значною мірою залежить від нормального соціального розвитку всього суспільства. Громадянська незрілість і моральна розбещеність неповнолітніх, особливо злочини та інші види поведінки, що загрожують суспільству, повинні викликати увагу суспільства і держави, поглиблено аналізувати, вживати всіх необхідних заходів для попередження такої поведінки, запобігати їм до того, як вони сталися, найбільш раціональні для злочинів реакція. У тому числі застосування покарання та заміна останнього[1].

Неповнолітній порушник закону — особливий, найбільш важкий об'єкт виховання та перевиховання. Річ у тому, що такий неповнолітній найчастіше обтяжений вже зародженими негативними поглядами, судженнями, негативними звичками та формами поведінки. Зазвичай, він грубо протидіє

позитивному впливу, зводячи між собою та вихователем психологічний бар'єр недовіри, відчуження і навіть ворожості[2 с. 121].

Встановлення віку кримінальної відповідальності загалом із 16 років та, ж виняток, за окремі злочини – з 14 років, зумовлене тим, що із досягненням цього віку пов'язується здатність особи оцінювати суспільну небезпечність своєї поведінки тією мірою, щоб нести за неї кримінальну відповідальність. Наразі цей аргумент наводиться не для того, щоб оцінити обґрунтованість визначення згаданого віку настання кримінальної відповідальності. Є досить вагомі юридичні, психологічні, педагогічні аргументи щодо визначення віку кримінальної відповідальності за деякі злочини (умисне вбивство, крадіжка, грабіж, розбій, хуліганство) з 14 років, а також стосовно визначення у законі злочинів, відповідальність за які настає лише з 18 років[2].

Як факт, можна зазначити, що більшість злочинців скоїли перші кримінальні правопорушення в ранньому віці. Високий рівень криміналу у молоді це не лише проблема нашої держави, а і цілого світу. Так, за даними ООН, до 30 % молоді бере участь у якихось протиправних діях, а 5 % скоює серйозні правопорушення[3, с. 46].

Варто зауважити, що спостерігався переважно групові кримінальні правопорушення. Зміцнення групових проявів в молодіжній злочинності слід визнати як один з найважливіших факторів при оцінці загального криміногенного впливу на молодь. Злочини, вчинені неповнолітніми, дедалі більше набувають організованого та групового характеру. Так, частка групових злочинів серед неповнолітніх складає приблизно 80% у загальній кількості вчинених ними злочинів. Пояснення цьому криється у психології неповнолітніх осіб[4].

Омолодження злочинності неповнолітніх. Найбільш типовим віком вчинення злочинів серед неповнолітніх є 15-16 років. У цьому віці вони вчиняють 62 % від загальної кількості злочинів. Утім, дослідження останніх років підтверджують, що питома вага 14-15-річних злочинців збільшується і зараз становить 38 %.

Високий рівень латентності злочинності неповнолітніх. Слід зазначити, що злочинність неповнолітніх кримінологи традиційно відносять до розряду високолатентної. Застосування насильства неповнолітніми особами під час вчинення злочинів. В Україні поступово збільшується кількість випадків вчинення злочинів неповнолітніми із застосуванням насильства.

Збільшення кількості дівчат, які беруть участь у вчиненні злочинів. Викликає занепокоєння стан жіночої злочинності неповнолітніх – протягом останніх років відбулося зростання частки злочинів, що ними вчиняються, у структурі злочинності.

Почастішання випадків застосування вогнепальної зброї при вчиненні злочинів неповнолітніми. В Україні спостерігається зростання кількості кримінальних правопорушень, вчинених молоддю із застосуванням зброї.

Для неповнолітніх злочинців характерним є правовий нігілізм, низький рівень правової культури, недотримання і порушення норм законів. Результати

проведених інтерв'ю з неповнолітніми злочинцями підтвердили низький рівень правової культури та правової свідомості інтерв'юєрів.

Ще одна тенденція, яка, на нашу думку, потребує підвищеної уваги з боку як теоретиків, так і практиків – участь підлітків у злочинній діяльності разом з дорослими. Аналіз слідчої та судової практики показує, що однією з причин, які штовхають неповнолітніх на хибний шлях, є втягнення їх у злочинну діяльність різними антигромадськими елементами

Визначені нами напрямки розвитку злочинності неповнолітніх певною мірою збігаються із тими, які були відмічені іншими науковцями. Загалом, виявлення вказаних вище численних тенденцій розвитку злочинності неповнолітніх диктує нагальну потребу активізувати діяльність із протидії цьому виду злочинності на всіх рівнях здійснення відповідної діяльності[5].

1. Злочинність неповнолітніх, її суспільна небезпека на сучасному етапі розвитку суспільства. URL : https://pidru4niki.com/89778/pravo/zlochinnist_nepovnolitnih_ukrayini_stan_tendentsiyi_rozvitku
2. Граб Т. Сучасні тенденції злочинності неповнолітніх та фактори, що їх обумовлюють. Харків : Право, 2018. 131 с.
3. Сметаніна Н. Інформаційна модель злочинності в пострадянській кримінології. Часопис Київського університету права. 2013. №3. С. 327-331.
4. Колесник М. Основні тенденції розвитку неповнолітніх в Україні. Харків : ХЮІ, 2019. 215 с.
5. Голіна В. Судимість і суспільство. Право і суспільство. 2017. № 3. С.124-134.

Марія Філімоненко

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІДМІНА ДИТИНИ

Відповідно до ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою[1]. Одним із кримінальних правопорушень, що посягає на дане право, і за який передбачена кримінальна відповідальність, є підміна дитини (ст. 148 Кримінального кодексу України (далі – КК України)). Підміна чужої дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів, - карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [2].

Варто зазначити, що відокремленням дитини від батьків завдається шкода її права на існування, гідності, зростання та виховання в сім'ї, а також права на збереження своєї індивідуальності. Більше того, Закон України «Про

охорону дитинства», а саме стаття 10, вказує, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності [3].

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 року також зазначено, що кожна дитина від народження має право на ім'я, громадянство, сімейні зв'язки та право не розлучатися зі своїми батьками та підтримувати з ними особисті стосунки регулярно [4]. Тобто суспільна небезпека цього посягання полягає в тому, що воно порушує право дитини проживати з біологічними батьками (чи з особами, що їх замінюють) і виховуватися у рідній сім'ї, а також може завдати дитині або навіть уже дорослій людині, яка в дитинстві була підмінена, серйозну психологічну травму.

Об'єктом даного кримінального правопорушення є особиста свобода дитини та сім'ї як блага, а предметом виступає дитина.

Об'єктивна сторона полягає у підміні чужої дитини. При цьому потрібно звернути увагу, що під дитиною у даному випадку слід розуміти немовля як особу, ідентифікувати яку за її індивідуальними ознаками її батьки чи інші законні представники з тих чи інших причин ще у повній мірі неспроможні [5, с. 168]. При цьому ця дитина повинна бути чужою для особи, яка її підмінює.

Підміна – це заміна однієї дитини, яка щойно народилася в пологовому будинку, на іншу, або заміна одного немовляти на інше у будинку дитини. Варто зауважити, що згода батьків однієї дитини на її підміну не змінює суті діяння, адже при цьому ігнорується воля інших батьків. Варто зауважити, що якщо дитину вилучають без заміни, то дане кримінальне правопорушення слід розглядати як викрадення людини за ст. 146 КК України [2].

Із суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується прямим умислом, при чому мотив може бути корисливий, так і особистим. Особа, яка підмінює дитину іншою – бажає цього, є прямий умисел. При цьому потрібно зауважити, що необережна підміна дитини, здійснена внаслідок помилки складу даного кримінального правопорушення не утворює.

У випадку підміни дитини в пологовому будинку через необережність винні можуть бути притягнуті до відповідальності за недбалість або до дисциплінарної відповідальності, адже у них не було мотивів, які передбачені у ст. 148 КК України [6, с. 156]

Обов'язкова ознака суб'єктивної сторони – корисливий мотив, тобто такий, який полягає у прагненні винного до збагачення, суб'єкт кримінального правопорушення прагне одержати внаслідок підміни чужої дитини матеріальні блага, наприклад, у вигляді винагороди. Іншими особистими мотивами також може бути помста, ревності, заздрість та інше. До того ж, доцільним було б

додати обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за підміну дитини. Наприклад, передбачити кваліфікуючу ознаку – підміну двох і більше дітей.

Суб'єктом даного посягання є фізична осудна особа, яка на момент вчинення досягла 16 років. Ним можуть бути батьки, медичні працівники, персонал пологових будинків, працівники виховних дитячих закладів, та інші особи, які можуть відповідно до ситуації вчинити підміну дитини. Частіше за все дане кримінальне правопорушення вчиняють медичні працівники пологового будинку, які зобов'язані ідентифікувати та охороняти дитину.

На практиці у цьому кримінальному правопорушенні, зазвичай, підозрюються саме медичні працівники пологового будинку, які в силу своїх функціональних обов'язків відповідають за ідентифікацію й охорону дитини. Водночас науковці, які досліджували відповідну проблематику, відзначають, що на практиці трапляються випадки, коли це кримінальне правопорушення вчиняє породілля з метою заміни своєї хворої дитини на чужу здорову, своєї померлої дитини – на чужу живу. Нею може керувати також бажання виховувати дитину від іншого чоловіка, мати дитину іншої статі тощо [7, с. 251]. Варто зазначити, що мотиви можуть бути і «позитивними» і не нести значної суспільної небезпеки, зокрема такими мотивами можуть бути співчуття, усвідомлення факту невідворотності настання смерті матері здорового немовляти тощо.

Отже, враховуючи вищезазначене, при підміні дитини відбувається посягання на її особисту свободу. Більше того, страждає цілий комплекс її прав, гарантованих міжнародним та національним законодавством. Чинний Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за дане кримінальне правопорушення, а саме стаття 148. Захист та забезпечення прав дитини потребує особливої турботи з боку суспільства та держави.

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 21.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. Редакція від 01.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. Редакція від 20.11.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
6. Белова О.І. Суб'єкт у злочинах, що посягають на сім'ю і неповнолітніх. Матер. VII звіт. наук.- практи. конф. Кримського юридичного інституту Нац. ун-ту внутр. справ. Сімферополь: Ельїньо, 2005. Т. 1. С. 155-160.
7. Абрамова С.Р. Типовые следственные ситуации первоначального этапа расследования подмены ребенка: межвуз. сб. науч. трудов. Саратов: Изд. Саратовского университета, 2007. 357 с.

Руслан Хахула
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПЦІЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ ПОТРЕБУЄ НОВИХ ПІДХОДІВ

Корупція, на жаль, є невід'ємною частиною людства здавна. Згубний вплив цього асоціального явища відчувається у будь-якій країні (незалежно від державного устрою або традицій). Сьогодні боротьба з корупцією посідає перше місце в Україні. З метою запобігання цього всеосяжного явища, розроблення комплексної системи і його викорінення, що відповідає нашим реаліям, є першочерговим завданням. Український Парламент законодавчо забезпечив механізми та засоби боротьби з корупцією. Створено і Національне антикорупційне бюро, і Національне агентство з питань запобігання корупції, і Національну раду з питань антикорупційної політики. Однак розраховувати подолати корупцію лише шляхом створення спеціалізованих антикорупційних органів є, на нашу думку, неможливим. Наявність антикорупційних органів не є вирішальним фактором у системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Не можна також говорити про переваги одного типу спеціалізованого інституту у протидії корупції серед інших. Доведено, що існує пряма залежність між рівнем заробітної плати державних службовців, а якщо брати ширше, - і загалом - економічним рівнем розвитку країни та ступенем корупції в ній: чим вищий такий рівень, тим нижчий рівень корупції. Лише частково дієвим заходом протидії корупційним правопорушенням є наявність кримінальної відповідальності за такі дії або бездіяльність [1, с. 169].

Слід зазначити: антикорупційна політика України в сучасний період характеризувалася формальним підходом, декларативністю, непослідовністю, зволіканням з прийняттям законів, заполітизованістю. Загальною тенденцією еволюції корупційних відносин в Україні у період незалежності держави є поступове перетворення їх форм на олігархічну модель.

Проявом «залізного закону олігархії» в організаціях та суспільстві в цілому є виокремлення керівної меншості (еліти) [2]. Тож згідно з цим законом суспільством фактично керує саме олігархічна група. При цьому спостерігається відсутність демократії у державі або вона є недоцільною, зважаючи на недосконалість правової культури громадян. У незалежній Україні свої правила гри завжди встановлювали декілька найвпливовіших партій, які тривалий час існували у парламенті у складі групи чи фракції,

проводили власні закони, лобіювали власні інтереси [3]. Типовим для такого олігархічного угруповання є наявність підконтрольних друкованих видань, телеканалів, що дозволяє здійснювати вплив на певні політичні структури з метою вирішення інтересів власника. Однією зі специфічних форм організованого корупційного правопорушення є олігархізація політичної влади в Україні. Специфіка полягає в тому, що для олігархізації характерно наявність так званої «політичної еліти», яка бере на себе функцію управління масами у державі завдяки пасивності, недосконалості політичної культури громадян. Наявна проблема порушення законів моралі у вигляді різноманітних політичних зловживань унеможлиблює розвиток демократії та сприяє поширенню корупційних правопорушень [2, с. 186].

На сучасному етапі в Україні спостерігається зростаюча кількість громадських ініціатив, а саме: створення різних форумів, інших заходів з протидії корупції. Але, як правило, такі ініціативи ініційовані самими олігархами, які впливають на політичні процеси, для створення, з одного боку, видимості демократичної держави, а з іншого - спрямування потенціалу суспільної активності громадян у потрібне русло.

Громадяни мають активніше долучатися до формування державної політики у сфері протидії корупції. Громадські організації повинні використовувати такі механізми протидії корупції як: консультації з громадськістю, участь у робочих групах, круглих столах із представниками органів державної влади, місцевих органів влади, міжнародними, зарубіжними громадськими організаціями, здійснювати громадські експертизи і моніторинги, проводити громадські слухання з питань протидії корупції, а головне - контролювати виконання органами державної влади та місцевого самоврядування Національної антикорупційної стратегії, вносити безперервно (протягом часу дії Стратегії) пропозиції щодо її корегування та доповнення, а також виконання політичних рішень [4, с. 348].

Слід взяти до уваги положення соціально-натуралістичної концепції права, яка включає систему організаційних, правових, соціально-культурних заходів, спрямованих на створення в суспільстві негативного ставлення до корупції шляхом формування у громадян високого рівня соціальної культури (політичної, економічної, правової, релігійної, наукової тощо) [5, с. 156]. Формування у суспільстві антикорупційної культури повинно бути поставлено в Україні як державний пріоритет і будуватися на основі позитивного зарубіжного досвіду, з використанням напрацювань вчених з цього напрямку та урахуванням особливостей існування та розвитку українського суспільства. У нормативних актах із формування антикорупційної культури слід закріпити наступні принципи: у системі «чиновник - громадянин» додержання позиції «не брати - не давати»; дотримання політичної культури; закріплення в суспільній свідомості (моральних і етичних нормах) антикорупційної поведінки; здійснення подарунків в рамках правил і норм; активне залучення суспільної уваги до корупційних проявів і фактів протидії корупції.

Велику роль тут відіграє антикорупційне просвітництво, здатне сформувати антикорупційну культуру в більшості громадян. Для цього потрібна політична воля, яка спрямована на формування ідеології нетерпимості до корупції, і яка, на нашу думку, і буде вищим проявом правової культури. Просвітницький напрям реалізації концепції передбачає забезпечення роз'яснення населенню негативних тенденцій, що виникають внаслідок корупційних діянь, та їх впливу на суспільне життя. Для забезпечення реалізації даного напрямку необхідна медійна підтримка ЗМІ [4, с. 321]. Величезну роль у цьому процесі в умовах тотальної світової інформатизації суспільства відіграє використання інформаційних технологій. Якщо застосувати таким чином ЗМІ(просвітництво) для протидії корупційним правопорушенням, можна виховати покоління людей, у правовій свідомості яких немає місця корупції.

Отже, виокремимо головні напрямки протидії корупційним правопорушенням в Україні: забезпечення кримінальної юстиції ефективними антикорупційними методиками; заходи, спрямовані на те, щоб зменшити негативний інформаційний вплив олігархів на суспільне життя українців, зокрема шляхом збільшення державних телеканалів, радіо, ЗМІ; безперервна інформаційна кампанія у суспільстві щодо антикорупційної поведінки її членів; підвищення рівня правової культури громадян; зменшення втручання держави в економіку, підвищення заробітної плати держслужбовцям, іншим працівникам бюджетної сфери; науковий супровід вироблення та реалізації державних заходів протидії корупції в Україні. Необхідною і ключовою умовою виконання цих заходів є політична воля керівництва держави. Саме громадян України слугують певним інструментом до того, щоб зробити корупцію не вигідною для кожного окремого індивідуума. Нобелівський лауреат Г. Беккер виходив з того, що правопорушники - не психопатичні особи і не жертви соціального впливу, а раціональні люди, поведінку яких можна передбачити у разі застосування до них певних обмежень, зважаючи на можливості, які вони мають. Тож вибір ними кримінальної поведінки слід сприймати як інвестиційне рішення в умовах ризику та невизначеності. Тому рівень корупційних правопорушень залежить від співвідношення користі, яку індивідуум отримує, та витрат на його вчинення. Він визначатиметься через різницю доходів від легальної і нелегальної діяльності, вірогідність бути спійманим та засудженим, ступінь тяжкості покарання тощо. Якщо коротко, то в основі моделі Г. Беккера лежить простий принцип: правопорушення буде вчинене, якщо воно вигідний виконавцю.

Тому під контролем громадянського суспільства слід розробити та прийняти такі закони, щоб користь від вчинення корупційного правопорушення для виконавця була мінімальною. Кінцевим результатом реалізації запропонованих концептуальних положень протидії корупційним правопорушенням повинно стати формування нової генерації членів суспільства, що виявлятиметься в позитивній динаміці зростання рівня

антикорупційної самосвідомості, зменшення проявів корупційних діянь, зниження рівня корупційних правопорушень в Україні.

1. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія / О. Ю. Бусол. - К.: Ін Юре, 2014. - 564 с.

2. Сутність «залізного закону олігархії» Р. Міхельса і специфіка його прояву в незалежній Україні URL:http://viz.at.ua/news/1_sutnist_zaliznogo_zakonu_oligarkhiji_r_mikhelsa_i_specifika_jogo_projavu_v_nezalezhnij_ukrajini/2013-06-17-633 (дата звернення: 07.04.2022)

3. Хрущ Т. Як зупинити олігархізацію влади

URL:<http://www.day.kiev.ua/290619?idsource=155828&mainlang=ukr> (дата звернення: 07.04.2022)

4. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії, 2015. - 479 с.

5. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / О. М. Костенко. - К.: Атіка, 2008. - 352 с.

Химинець Марина

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Бундз Ростислав

асистент кафедри кримінального права та процесу,
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БУЛІНГ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 1 Конституції України Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, а відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме тому, одним із пріоритетів кожної демократична держави у сфері кримінально-правового захисту прав і свобод людини і громадянина є захистом її життя та здоров'я. Повага до людини, гідність, рівність і недискримінація за будь-якою ознакою повинні бути основою сучасного світу, але все частіше стають відомі випадки, коли в багатьох країн світу серед підлітків присутній маніфест жорстокість, агресія, психологічний тиск і посягання на честь і гідність. Це явище називається булінгом [1].

Хоча булінг не тільки дитяча проблема, проте діти більше всіх піддаються цькуванню. Практично у кожному шкільному класі є діти, які є об'єктами глузувань або відкритих знущань з сторони деяких, інколи ж і всіх учнів. В останні роки психологи, педагоги, діячі культури та мистецтв б'ють на сполох - настільки частим і жорстоко проявляється це явище. Шкільне цькування стали ще більш травматичним і цинічним через те, що його сцени тепер легко записуються на відео та поширюються через Інтернет.

У школі можна спостерігати різні форми цькування:

•Фізичний булінг – це навмисні поштовхи, удари, побої, завдання тілесних ушкоджень.

•Психологічний булінг– це насильство, що виявляється в обзиванні, образливих чутках, образливих жестах або діях, залякуванні, ізоляції, ігноруванні жертви частиною учнів або всім класом.

•Економічний булінг– це вимагання, пошкодження та інші дії пов’язані із майном.

•Кібербулінг – приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв (пересилання неоднозначних зображень та фотографій, поширення чуток та інше).

•Сексуальний булінг – це принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти.

На початкових етапах булінг вивчався лише з точки зору психології і педагогіки, і лише через тривалий період на це негативне явище почали звертати увагу і правники. Це зумовлено збільшенням кількості негативних та жорстоких наслідків для жертви булінгу. Однак, незважаючи на законодавче закріплення недопустимості знущання над особою, все одно можемо спостерігати прояви агресії в різних сферах життя: вдома, у навчальних закладах, на роботі, на вулиці.

За даними ЮНІСЕФ результати досліджень щодо булінгу:

•67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу;

•24% дітей стали жертвами булінгу;

•48% дітей нікому не розповідали про випадки булінгу;

•44% школярів були спостерігачами булінгу, але ігнорували його, бо їм було страшно за себе;

•більшість дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так, як інші діти.

Кожна друга дитина віком від 13 до 15 років, а це приблизно 150 мільйонів дітей у світі, зазнали насильства з боку однолітків у школах або поза межею школи. За даними Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ), Україна посідає четверте місце серед європейських країн за рівнем булінгу серед дітей.

Згідно зі статистикою Національної поліції України, протягом 2020 року за фактами булінгу працівниками поліції складено 253 протоколи про адміністративні правопорушення, а на профілактичний облік за булінг поставлено 25 людей [4].

Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 35) встановлює, що особи, винні у порушенні законодавства про охорону дитинства чи скоєння насильства у сім’ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до законодавства України [3].

Кримінальний кодекс України спрямований на захист дитини від будь-яких форм фізичного, психологічного, сексуального чи економічного та

соціального насильства над дитиною у сім'ї або поза сім'єю та постійно вдосконалюється у цьому напрямку. Дії, що становлять жорстоке поводження з дітьми, враховуючи складний характер цього поняття, можуть містити склади кримінальних правопорушень щодо широкого кола статей Кримінального кодексу України. Серед них є три групи.

До першої групи належать склади кримінальних правопорушень, які можуть бути скоєні щодо будь-якої особи, у тому числі й дітей:

- умисне вбивство (ст. 115 ККУ);
- вбивство через необережність (ст. 119 ККУ);
- умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 ККУ);
- умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 ККУ);
- умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 ККУ);
- побої і мордування (ст. 126 ККУ);
- катування (ст. 127 ККУ);
- погроза вбивством (ст. 129 ККУ) та деякі інші.

До другої групи належать кримінальні правопорушення, вчинення яких щодо неповнолітнього або малолітнього визначено законодавство як кваліфікуюча обставина, що тягне за собою більш суворе покарання за частинами другими, третіми та іншими відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Третю групу складають кримінальні правопорушення, які можуть бути скоєні тільки щодо дитини, оскільки особистість потерпілого від таких кримінальних правопорушень, яким може бути лише дитина, передбачено їх основних складом:

- умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 ККУ);
- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 ККУ);
- підміна дитини (ст. 148 ККУ);
- експлуатація дітей (ст. 150 ККУ);
- використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 ККУ);
- статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 ККУ);
- розбещення неповнолітніх (ст. 156 ККУ);
- ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 ККУ);
- злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 ККУ);
- незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 ККУ) [2].

Отже, булінг – це негативне явище, яке полягає в фізичному, психологічному, сексуальному, економічному насильстві в першу чергу дітей, яке не можна залишати поза увагою, і яке тягне за собою як кримінальну, так і інші види відповідальності.

2.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 25-26. с. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3.Михайловська Д. ЮНІСЕФ: в Україні 67% дітей зазнають цькування. Український інтерес. 21.07.2020. URL: <https://uain.press/news/accents/v-ukrayini-67-vidsotkiv-ditej-mayut-problemu-bulingu-251534>

4.Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 30. с. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14>

Химинець Марина

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Сорока Світлана

к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та процесу,
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІСТЬ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ

Інститут смертної кари в сучасному світі є однією з обговорюваних проблем у багатьох країнах світу і хвилює не тільки юристів, але і все суспільство. Смертна кара як інститут, властивий історико-правовому розвитку всіх країн і народів, багато дослідників торкалися в своїх працях різних аспектів даної проблеми, але до сих пір не вироблено єдиний підхід до розуміння суті цього явища.

У багатьох країнах скасовують смертну кару і створюють більш гуманне ставлення до цього явища. Адже життя будь-якої людини – найважливіша цінність світової цивілізації, яка є основою всіх інших прав і свобод, що складаються в даній сфері, так як всі інші права втрачають сенс в разі загибелі людини.

За словами А. Музики та В. Пуйка «смертна кара – це винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави і за вироком суду» [3].

На даний момент смертна кара законодавчо закріплена в 56 державах і територіях світу, включаючи невизнаний ООН Тайвань та Палестину, яка є спостерігачем в ООН. В 106 державах, включаючи Ватикан, цей вид покарання повністю скасований за всі кримінальні правопорушення, а у восьми державах смертна кара заборонена у мирний час, але може бути застосована за деякі кримінальні правопорушення, вчинені під час війни. Крім того, ще у 21 державі світу, кримінальне законодавство містить смертну кару, але вона не застосовується на практиці більше 10 років, тобто діє фактичний або юридичний мораторій [7].

Після вступу в Раду Європи у 1995 році Україна взяла на себе зобов'язання відмінити смертну кару. Але навіть після цього смертні вироки продовжували виносити і виконувати. Мінімум 180 людей в Україні були смертельно покарані в період між 1995 і 1997 роком, до того ж, багато

українці виступали за збереження смертної кари через те, що рівень кримінальної протиправності різко виріс після розпаду Радянського Союзу в 1991 році [6].

Остаточо у 2000 році Україна скасувала смертну кара за підтримки більшості членів українського парламенту. У квітні 2001 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний Кодекс в якому не було покарання у вигляді смертної кари. Україна ратифікувала протокол №13 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод щодо скасування смертної кари за будь-яких обставин і другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, спрямований на скасування смертної кари [5].

В ході опитування "Покоління незалежності: цінності та мотивації", проведеного Соціологічною групою "Рейтинг, було досліджено, що 51% опитаних громадян України підтримують ідею відновлення смертної кари в Україні. Водночас 45% – проти цього, а 4% – не змогли відповісти Найбільше таку ідею підтримують старші люди, бідніші, з нижчим рівнем освіти, чоловіки, а також ті, хто відчуває негативні емоції до себе. Зокрема, 57% людей віком понад 61 рік підтримують ідею смертно їх кари, а серед людей 16-24 роки – лише-37%, серед 25-30 – 46%. Серед опитаних чоловіків – 55% підтримують смертну кару, а серед жінок – 49% [4].

Звідси перед нами постає проблема низького рівня свідомості у людей, які виступають за відновлення смертної кари, як одного з аморальних явищ, до того ж, зачіпаються політико-правові, соціально-економічні, морально-релігійні, культурно-психологічні та інші сфери нашої життєдіяльності.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Смертна кара ж є негуманною, адже являє собою навмисне і холонокровне позбавлення життя людини державою або певною особою в ім'я справедливості. А як ми знаємо, ні держава, ні людина ні в якому разі не мають права відбирати чиєсь життя. Смертна кара порушує право на життя, бо є жорстоким, нелюдським та принизливим видом покарання, яку б форму вона не приймала. До того ж, тортурам і жорсткому поводженню не може бути ніяких виправдань. Людина, її життя і доля повинні завжди бути метою суспільства і ніколи – його засобом» [2].

На жаль, система правосуддя не застрахована від помилок і можливі випадки, коли людину засуджують і призначають такий вид покарання, як смертна кара, а людина насправді не винна. В цій ситуації становище вже не змінити, адже людину стратили. Тобто, виключається можливість реабілітації і примирення. На відміну від смертної кари, тюремне ув'язнення може хоч якось компенсувати неправильно засудженому судову помилку, а смертна кара – без зворотної дії.

Право на життя та право не піддаватися жорсткому, негуманістичному поводженню закріплені у Загальній декларації прав людини, в інших міжнародних правозахисних документах і в конституціях багатьох країн, де

смертна кара за будь-яких обставин порушує ці права. Зокрема, в ст.3 Загальної декларації прав людини зазначається, що «кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканість» [1].

При наявності смертної кари суспільству необхідно мати професійних виконавців – людей, які вбивають «за посадою» і вони, ймовірно, не мають права відчувати при цьому ніяких емоцій. А для демократичної, правової, соціальної держави таке не є допустимим, адже як говориться у ст. 27 КУ «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [2].

На нашу думку, смертна кара є найлегшим покаранням, з точки зору того, що людина абсолютно не усвідомлює всієї повноти скоєного кримінального правопорушення, адже за лічені хвилини після винесення вироку, її просто позбавляють життя. До того ж, наявність смертної кари в країні не запобігає вчиненню кримінальних правопорушень, не зменшує кількість зловмисників та практично не лякає їх, і не утримує потенційних вбивць від реалізації задуманого.

Саме тому, доцільним і найоптимальнішим варіантом є тюремне ув'язнення, де особа відбуває покарання протягом визначеного строку, у кращих випадках усвідомлює свої помилки, або ж застосування превентивних впливів у вигляді штрафу, арешту, виправних та громадських робіт. У випадках скоєння особливо тяжких кримінальних правопорушень таких, як масове вбивство, насильницьке вбивство і тому подібне – колонія суворого режиму терміном до 30 років або довічне ув'язнення.

Отже, роблячи висновок з вище викладеного, смертна кара в Україні не є актуальною через свій негуманний та жорстокий характер, який не відповідає Конституції України та іншим міжнародним актам, що ратифіковані Україною. До того ж, застосування смертної кари не підвищить безпеку людей на наших вулицях, не захистить наше суспільство від зростаючого криміналу, не оздоровить правоохоронну систему і практику правосуддя. Можна сказати смертна кара відволікає увагу від усвідомлення гострої необхідності розробити дієві методи захисту, які в той же час служили б зміцненню та розвитку поваги до прав і життя людини.

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008. №93. Ст.3103

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Музика А.А., Пуйко В.М. Смертна кара. Юридична енциклопедія. Т. 5. К., 2004. С. 533-534.

4. Половина опитаних громадян України підтримують ідею відновлення смертної кари в Україні. Еспресо. 2021. URL: https://espreso.tv/51-ukraintsiv-vistupae-za-vidnovlennya-smertnoi-kari-v-ukraini-opituvannya?fb_comment_id=4581140831909830_4582764565080790 (дата звернення: 27.03.2022).

5. Сергеева В., Покрас А., Макашиер Ж., Кучвальска И., Хомич В., Лысягины О., Яковец И. Отмена смертной казни и ее альтернативы в странах Восточной Европы: Беларусь, Россия, Украина. 2012. С. 61.

6. Черинько І. Скасування смертної кари в контексті інтеграції України до європейського політико-правового простору. Наукові записки. 2021. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/cherinko_skasuvannia.pdf (дата звернення: 27.03.2022).

7. Які країни досі використовують смертну кару та чим вона небезпечна. Волинські новини. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/yaki-krayiny-dosi-vykorystovuiut-smertnu-karu-ta-chym-vona-nebezpechna/> (дата звернення: 27.03.2022).

Химинець Марина

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Циліорик Інна

доцент кафедри кримінального права та процесу,
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

СМЕРТНА КАРА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНО ЧИ НІ?

Інститут смертної кари в сучасному світі є однією з обговорюваних проблем у багатьох країнах світу і хвилює не тільки юристів, але і все суспільство. Смертна кара як інститут, властивий історико-правовому розвитку всіх країн і народів, багато дослідників торкалися в своїх працях різних аспектів даної проблеми, але до сих пір не вироблено єдиний підхід до розуміння суті цього явища.

У багатьох країнах скасовують смертну кару і створюють більш гуманне ставлення до цього явища. Адже життя будь-якої людини - найважливіша цінність світової цивілізації, яка є основою всіх інших прав і свобод, що складаються в даній сфері, так як всі інші права втрачають сенс в разі загибелі людини. Постає питання про необхідність і доцільність застосування смертної кари, до того ж, зачіпаються політико-правові, соціально-економічні, морально-релігійні, культурно-психологічні та інші сфери нашої життєдіяльності..

За словами А.Музики та В.Пуйка «смертна кара – це винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави і за вироком суду» [3].

На даний момент смертна кара законодавчо закріплена в 56 державах і територіях світу, включаючи невизнаний ООН Тайвань та Палестину, яка є спостерігачем в ООН. В 106 державах, включаючи Ватикан, цей вид покарання повністю скасований за всі кримінальні правопорушення, а у восьми державах смертна кара заборонена у мирний час, але може бути застосована за деякі кримінальні правопорушення, вчинені під час війни. Крім того, ще у 21 державі світу, кримінальне законодавство містить смертну кару,

але вона не застосовується на практиці більше 10 років, тобто діє фактичний або юридичний мораторій.

Ще за часів Руської правди на українських землях була поширена смертна кара, яка визначалася у Правах, за якими судиться малоросійський народ. Вона призначалася за особливо небезпечні кримінальні правопорушення: проти держави, життя, справедливості, військові. Однак, після вступу в Раду Європи у 1995 році Україна взяла на себе зобов'язання відмінити смертну кару. Але навіть після цього смертні вироки продовжували виносити і виконувати. Мінімум 180 людей в Україні були смертельно покарані в період між 1995 роком і 1997 роком, включаючи 167 смертельних кар тільки в 1996 року. Багато українські виступали за збереження смертної кари через те, що рівень кримінальної протиправності різко виріс після розпаду Радянського Союзу в 1991 році.

Остаточо у 2000 році Україна скасувала смертну кара за підтримки більшості членів українського парламенту. Цьому передувало історичне рішення Конституційного Суду від 30 грудня 1999 року про визнання смертної кари неконституційною. Конституційний суд визнав, що цей вид покарання порушує принцип права на життя, закріплений в конституції країни, і суперечить конституційному положенню про те, що ніхто не може бути підданий катуванню або жорстокому і нелюдському поводженню або покаранню.

У квітні 2001 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний Кодекс в якому не було покарання у вигляді смертної кари. Україна ратифікувала протокол № 13 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод щодо скасування смертної кари за будь-яких обставин і другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні правах, спрямований на скасування смертної кари [5].

В ході опитування, було досліджено, що 51% опитаних громадян України підтримують ідею відновлення смертної кари в Україні. Водночас 45% – проти цього, а 4% – не змогли відповісти Найбільше таку ідею підтримують старші люди, бідніші, з нижчим рівнем освіти, чоловіки, а також ті, хто відчуває негативні емоції до себе. Зокрема, 57% людей віком понад 61 рік підтримують ідею смертно їх кари, а серед людей 16-24 роки – лише-37%, серед 25-30 – 46%. Серед опитаних чоловіків – 55% підтримують смертну кару, а серед жінок – 49%. Регіонально Київ проти смертної кари (55%), далі йдуть Галичина (52%) та Захід (47%) – можливо через вищий рівень віри в Бога. Водночас за смертну кару – 58% опитаних на Півдні, 55% – в Центрі та 54% – на Сході [4].

Тому постає питання, чи варто ж відновити смертну кару в Україні, і чи є вона актуальною на сьогоднішній день.

Почнем з того, що смертна кара є негуманною, адже являє собою навмисне і холонокровне позбавлення життя людини державою або певною особою в ім'я справедливості. А як ми знаємо, ні держава, ні людина ні в якому разі не мають права відбирати чиесь життя.

Смертна кара порушує право на життя, бо є жорстоким, нелюдським та принизливим видом покарання, яку б форму вона не приймала. До того ж, тортурам і жорстокому поводженню не може бути ніяких виправдань. Людина, її життя і доля повинні завжди бути метою суспільства і ніколи - його засобом.

Крім того, смертна кара за своєю суттю є дискримінаційною. Дуже часто від цього виду покарання страждають незаможні, меншини та представники расових, етнічних і релігійних спільнот. Також недосконалість судових процесів посилюється дискримінацією, перевищенням слідчими службових повноважень і незадовільною допомогою адвокатів.

Смертна кара є аморальною та недоцільною, бо ні прокурор, ні суддя на власні очі не бачили кримінальне правопорушення, вони лише представили, як би конкретна людина скоїла кримінальне правопорушення. І, відповідно, на підставі цього у судді виникає внутрішнє переконання, яке, не завжди виявляється істинним.

На жаль, система правосуддя не застрахована від помилок і можливі випадки, коли суддя засуджує людину і призначає такий вид покарання, як смертна кара до особи, яка не винна. В цій ситуації становище вже не змінити, адже людину стратили. Тобто, виключається можливість реабілітації і примирення. На відміну від смертної кари, тюремне ув'язнення може хоч якось компенсувати неправильно засудженому судову помилку, а смертна кара – без зворотної дії.

Право на життя та право не піддаватися жорстокому, негуманістичному поводженню закріплені у Загальній декларації прав людини, в інших міжнародних правозахисних документах і в конституціях багатьох країн, де смертна кара за будь-яких обставин порушує ці права. Зокрема, в ст.3 Загальної декларації прав людини зазначається, що «кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканість»[1].

При наявності смертної кари суспільству необхідно мати професійних виконавців – людей, які вбивають «за посадою» і вони, ймовірно, не має права відчувати при цьому ніяких емоцій. А для демократичної, правової, соціальної держави таке не є допустимим, адже як говориться у ст.27 КУ «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [2].

На мою думку, смертна кара є найлегшим покаранням, з точки зору того, що людина абсолютно не усвідомлює всієї повноти скоєного кримінального правопорушення, адже за лічені хвилини після винесення вироку, її просто позбавляють життя. До того ж, наявність смертної кари в країні не запобігає вчиненню кримінального правопорушення і не зменшує кількість зловмисників.

Саме тому, я вважаю, що найоптимальнішим варіантом є тюремне ув'язнення, де людину утримують певний строк, вона відбуває покарання, у кращих випадках усвідомлює свої помилки.

Що ж робити у випадках скоєння особливо тяжких кримінальних правопорушень таких, як масове вбивство, насильницьке вбивство і тому подібне? Тоді варто відправляти зловмисників у колонії суворого режиму терміном до 30 років або довічне ув'язнення.

Хоча довічне ув'язнення теж не є гуманним явищем, бо людина стає пожиттєво обмеженою у своїх правах. Та в будь-якому випадку, любе обмеження волі краще ніж смертна кара, яка назавжди позбавляє людини життя.

Отже, роблячи висновок з вище мною написаного, смертна кара в Україні не є актуальною через свій негуманний та жорстокий характер, який не відповідає Конституції України та іншим міжнародним актам, що ратифіковані Україною. До того ж, скасування смертної кари не підвищить безпеку людей на наших вулицях, не захистить наше суспільство від зростаючого криміналу, що не оздоровить правоохоронну систему і практику правосуддя. Можна сказати смертна кара відволікає увагу від усвідомлення гострої необхідності розробити дієві методи захисту, які в той же час служили б зміцненню та розвитку поваги до прав і життя людини.

1. *Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008. №93. Ст.3103*
2. *Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.*
3. *Музика А.А., Пуйко В.М. Смертна кара. Юридична енциклопедія. Т. 5. К., 2004. С. 533-534.*
4. *Половина опитаних громадян України підтримують ідею відновлення смертної кари в Україні . Еспресо. 2021. URL: https://espresso.tv/51-ukrainsiv-vistupae-za-vidnovlennya-smertnoi-kari-v-ukraini-opitivannya?fb_comment_id=4581140831909830_4582764565080790.*
5. *Сергеева В., Покрас А., Макашиер Ж., Кучвальска И., Хомич В., Лысягинын О., Яковец И. Отмена смертной казни и ее альтернативы в странах Восточной Европы: Беларуси, России, Украине. 2012. С. 61.*

Інна Циліорик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ПОРАНЕНИХ, ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

З огляду на те, що сьогодні відбувається в Україні, актуальним залишається питання стосовно захисту прав і свобод поранених, військовополонених і цивільного населення під час таких збройних конфліктів як на міжнародному, так і на національному рівні. У контексті збройного

конфлікту, який сьогодні відбувається на території України, зазначене питання постає досить гостро і є актуальним.

Сучасну нормативно-правову базу захисту прав людей під час збройних конфліктів становить низка міжнародних актів. Одними з найважливіших у цій сфері є Конвенція про права й обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни, аналогічна Конвенція у разі морської війни, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, прийнята ООН, Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, котрі зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Конвенція про поведження з військовополоненими, Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та інші міжнародні нормативно-правові акти, прийняті з метою захисту прав населення під час збройних конфліктів [1]. Варто зазначити, що в основу захисту прав військовополонених передусім покладений принципи гуманності. Так, відповідно до ст. 13 Женевської конвенції про поведження з військовополоненими до військовополонених варто завжди ставитися гуманно. Будь-які незаконні дії або бездіяльність держави, котра тримає у полоні, які призводять до смерті військовополоненого, що перебуває у її владі, або такі, які ставлять здоров'я військовополоненого під серйозну загрозу, забороняються і розглядаються як серйозні порушення цієї конвенції. Зокрема, жодний військовополонений не може бути підданий фізичному каліченню або науковому чи медичному дослідженню будь якого характеру, не пов'язаного з лікуванням військовополоненого та його інтересами [2].

Як свідчить практика, військовополонені насамперед є джерелом інформації, і вони можуть бути допитані, однак міжнародне законодавство забороняє застосування фізичних чи моральних тортур чи інших засобів примусу стосовно них. Кожний військовополонений відповідно до міжнародно-правових норм зобов'язаний повідомити про себе лише інформацію, яка стосується його імені, прізвища, дати народження, звання. Полонені, захоплені у зоні бойових дій, повинні бути евакуйовані у табори, розташовані на безпечній відстані від зони конфлікту. За міжнародним законодавством про захист прав військовополонених останні мають право на повагу до їх честі й особистості, за цими особами повністю зберігається цивільна правоздатність. Предмети та речі особистого користування повинні залишатися у військовополонених, також вони мають бути забезпечені всім необхідним для життя: водою, їжею, одягом тощо.

Ст. 49 Женевської конвенції дозволяється використовувати військовополонених як робочу силу. Винятком із цього є правило, згідно з яким офіцери у жодному разі не можуть бути примушені до роботи, а від полонених унтер-офіцерів можна вимагати лише здійснювати нагляд за роботами, також нормами міжнародного права забороняється використовувати полонених військових на небезпечних для життя роботах без їхньої згоди на це. Завершення перебування у полоні побудовано на принципі закінчення

воєнних дій, тобто це означає, що із закінченням збройного конфлікту військовополонені підлягають репатріації, тобто поверненню на батьківщину. Також передбачене положення, за яким повернення з полону можливе і раніше. Якщо військовополонений тяжкохворий або поранений, він має бути направлений на батьківщину або госпіталізований у нейтральних країнах. Також нормами міжнародного права встановлено, що сторони збройного конфлікту можуть не чекати закінчення воєнних дій і з гуманних міркувань можуть домовитися про обмін військовополоненими. Також передбачено ще один випадок, коли військовополонений може бути звільнений до закінчення збройного конфлікту, коли він дасть слово честі не брати участь у бойових діях до завершення збройного конфлікту, однак на практиці це досить нечасто застосовується. Основними міжнародними нормативно-правовими актами, які є основою для здійснення захисту цивільного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту, є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV) 1949 р. [3]

Розглядаючи механізм захисту прав цивільного населення під час збройних конфліктів, варто зупинитися на понятті «цивільне населення». У нормі 5 зводу Звичаєвого міжнародного гуманітарного права цивільна особа розглядається як будь-яка особа, котра не входить до складу збройних сил [4]. Важливо додати, що у разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою. Аналізуючи норми міжнародного гуманітарного права, варто наголосити на тому, що статус цивільного населення під час збройних конфліктів визначають за допомогою двох основних положень. Згідно з першим сторони збройного конфлікту зобов'язані забезпечити цивільному населенню фізичний захист під час ведення бойових дій, інше положення полягає у тому, що сторони збройного конфлікту зобов'язані забезпечити повагу основних прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту. За ст. 4 під захистом цієї Конвенції перебувають особи, котрі під час конфлікту або окупації перебувають під владою конфліктувальної або окупаційної сторони, громадянами якої вони не є [2], однак варто зазначити, що норми ст. 4 Женевської конвенції не поширювалися на: громадян, держави котрих не є підписантами цієї Конвенції; громадян нейтральних держав, які опинилися на території однієї зі сторін військового конфлікту; громадян будь-якої співвоюючої держави доти, доки їх держава має нормальне дипломатичне представництво у державі, під владою якої вони перебувають; осіб, захищених іншими трьома Женевськими конвенціями, а саме: поранених, хворих, що зазнали корабельної аварії на морі, а також військовополонених. Норми міжнародного гуманітарного права зобов'язують воюючі сторони під час проведення військових операцій забезпечувати захист цивільного населення, цивільних осіб і цивільних об'єктів від нападу. Беззаперечно норми міжнародного права категорично забороняють використання голоду серед цивільного населення. У ст. 51 Протоколу передбачено положення, згідно з яким сторони, котрі перебувають у збройному конфлікті, не звільняються від своїх обов'язків щодо цивільного

населення. Для того, щоб уникнути жертв серед цивільного населення, сторони збройного конфлікту зобов'язані вживати запобіжні заходи, а саме: здійснювати перевірку того, що об'єкти нападу не є цивільними особами та не підлягають особливому захисту; вживати всіх можливих заходів у виборі засобів і методів нападу для того, щоб забезпечити безпеку цивільному населенню і зменшити випадкові людські жертви; скасувати або зупинити напад, коли є очевидним, що він може призвести до загрози життю цивільному населенню; завчасно попереджати про напади, котрі можуть завдати шкоди цивільному населенню, окрім випадків, коли обставини цього не дозволяють [4].

Положення сучасного міжнародного права, що регулюють відносини під час збройних конфліктів, передбачають надання цивільному населенню загалом і конкретним цивільним особам як загального, так і спеціального захисту від наслідків воєнних дій. Різниця від загального і спеціального захисту полягає у тому, що загальний захист надається усьому цивільному населенню незалежно від будь-яких чинників, а спеціальний захист надається окремим категоріям цивільного населення, наприклад дітям, жінкам тощо [4]. Ст. 51 Протоколу заборонено напади на цивільне населення або окремих цивільних осіб у порядку репресалій і напади невибіркового характеру. Так, до нападів невибіркового характеру варто віднести напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти, напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку уражають воєнні об'єкти та цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [5].

Варто зазначити, що за будь-яке правопорушення настає відповідальність. Відповідальність за порушення прав людини в умовах збройних конфліктів можна розглядати як колективну й індивідуальну відповідальність. Тобто як відповідальність воюючої сторони за всі дії, які здійснюються особами, котрі входять до складу її збройних сил, або як індивідуальну відповідальність конкретних правопорушників. Відповідальність сторони збройного конфлікту за порушення Конвенції або Протоколу передбачена у разі здійснення серйозних порушень, що належним чином встановлені, однак на практиці встановити належним чином порушення досить складно. Ст. 90 Додатковим Протоколом I передбачена можливість створення міжнародної комісії зі встановлення фактів. Комісія уповноважена розслідувати факти, котрі стосуються серйозних порушень Конвенції та/або Протоколу. Серйозними порушеннями зазвичай є вбивство, тортури, розправа без суду над особами, котрі користуються заступництвом, утримання заручників тощо. Також варто зазначити, що держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені усіма гілками влади, фізичними та юридичними особами, що знаходяться під її владою чи контролем. Прикладом цього може бути положення ст. 91 Додаткового

Протоколу I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., яким визначається, що «Сторона, яка перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил» [10]. Доречно у цьому аспекті навести думку науковця Н.В. Пронюк, котрий зазначає, що відповідальність у міжнародному праві породжує право потерпілої сторони на задоволення своїх порушених інтересів, включаючи застосування санкцій проти держави-порушника [6]. Кожна країна, яка ратифікувала Женевські конвенції, взяла на себе обов'язок впровадити у національне законодавство норми, котрі повинні забезпечити ефективне кримінальне переслідування осіб, винних у порушенні Женевських конвенцій. Кожна держава поклала на себе обов'язок розшукувати осіб, яких звинувачують у скоєнні серйозних порушень Конвенцій, однак сьогодні більшість держав не запровадили у національне законодавство таких положень, адже вважають, що їхнє кримінальне законодавство цілком забезпечує судове переслідування осіб, котрі скоїли серйозні порушення.

В Україні, наприклад, у розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу України відбилися обов'язки держави з виконання Женевських конвенцій щодо кримінального переслідування осіб, винних у серйозних порушеннях [7].

Також слід зазначити, що важливим кроком у розвитку кримінальної відповідальності стало прийняття Римського статуту 1998 р., що створив Міжнародний кримінальний суд, до компетенції якого входять розгляд справ лише трьох видів злочину: геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів. На міжнародному рівні світова спільнота намагається створювати норми, котрі би захищали права осіб під час збройних конфліктів, проте і на початку XXI ст. збройні конфлікти становлять велику небезпеку для миру та світового правопорядку. Варто наголосити на тому, що збройний конфлікт, який зараз триває в Україні порушує всі норми міжнародного гуманітарного права стосовно захисту військовополонених, хворих і цивільного населення.

Отже, варто зазначити, що положення міжнародного гуманітарного права містять норми, котрі забезпечують загальний і спеціальний захист осіб під час збройного конфлікту. Нормами міжнародного права передбачені гуманні вимоги щодо ставлення до військовополонених, хворих і цивільного населення. Основою захисту всіх верств населення є повага до людини та забезпечення безпечного середовища під час воєнних дій. Також варто зазначити, що міжнародним правом передбачена відповідальність за порушення норм, встановлених у Женевських конвенціях. На жаль, на практиці не дотримуються всі вимоги законодавства стосовно захисту населення під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного значення.

3. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, Н.В. Хендель. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 24.03.2022 р.).
5. Про захист цивільного населення під час війни : Конвенція ООН від 12 серпня 1949 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення 24.03.2022 р.).
6. Мережко О.О. Концепція гуманітарної інтервенції і механізм захисту прав людини в рамках ООН : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Інститут міжнародних відносин. Київ, 1996. 175 с.
7. Війна і права людини. Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини / за заг. ред. А.О. Кориневича, О.А. Мартиненка. Київ : КВІЦ, 2015. 42 с.
8. Додатковий Протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08 червня 1977 р. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901755843> (дата звернення 24.03.2022 р.).
9. Кримінальний кодекс України : Закон України в редакції від 25 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 24.03.2022 р.).

Ярина Чабан

студентка Навчально-наукового
інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушпін

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: ЗАКОННО ЧИ НЕЗАКОННО

Термін «експлуатація дітей» має кілька значень і тому саме поняття потребує наукового дослідження. Експлуатація дітей як термін часто синонімічно вживають з терміном кримінальна експлуатація дітей. Таким чином можемо визначити поняття під яким слід розуміти всі кримінальні правопорушення, які пов'язані з експлуатацією дітей і мають кілька однакових кримінальних ознак і властивостей, які й дозволяють розглядати їх як єдине ціле.

В Україні є ціла низка законодавчих актів, які покликані тією чи іншою мірою вирішувати проблеми протидії експлуатації дітей. Найбільш часто застосовуваним є Кримінальний кодекс України, який закріплює відповідальність за експлуатацію дітей (ст. 150), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1), також до трудової експлуатації дитини можна віднести: торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149), одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301-1), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303), втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304) [1].

Проаналізувавши положення Кримінального кодексу України, неможливо зробити однозначних висновків щодо поняття «експлуатація дітей», адже нормативного визначення такого поняття у кримінальному законодавстві немає. Однак, можна узагальнити, що це такі дії, які зашкоджують здоров'ю дитини, тобто особі, яка не досягла віку 18 років, наприклад шляхом використання її праці, чи праці на шкідливому виробництві чи сексуальною експлуатацією.

Аналіз змісту частини 1 статті 150 КК України дає змогу стверджувати, що законодавець звужує обсяг поняття «експлуатація дитини» виключно до її трудових аспектів. Такий висновок ґрунтується на зв'язку словосполучень «експлуатація дитини» та «шляхом використання її праці», а також побічно впливає зі зв'язків ознак суспільно небезпечного діяння з ознаками потерпілого, який не має досягти «віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування» (ч. 1 ст. 150 КК України). Таким чином, у статті 150 КК України під експлуатацією розуміється використання праці дитини, яке суперечить приписам Кодексу законів про працю України, а саме: використання приватною особою праці особи, якій не виповнилось 16 років; використання приватною особою праці особи, якій виповнилось 15 років, без згоди батьків.

В науковій літературі також тлумачення поняття «експлуатація дитини» розглядається найчастіше у контексті трудової експлуатації. Наприклад, у наукових публікаціях експлуатація дітей (кримінальна експлуатація дітей) розглядається як передбачене КК суспільно небезпечне, винне діяння щодо неповнолітньої особи, пов'язане з використанням її праці для досягнення матеріальної користі або задоволення інших потреб із застосуванням фізичного або психічного насильства, обману або зловживання довірою, чи використання безпорадного стану, обумовленого малоліттям [2, с.108].

В той сам час у в примітці 1 до ст. 149 КК України визначено поняття експлуатації людини, під якою законодавець розуміє всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у протиправну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Тому під експлуатацією дітей необхідно розуміти суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння, яке полягає у використанні праці дітей, котрі не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом введення їх в оману, із застосуванням насильства, за допомогою обіцянок чи будь-яких інших дій з метою отримання прибутку чи задоволення інших потреб. При цьому найбільш небезпечними та кримінально-караними формами дитячої праці слід визнати залучення дітей до важких робіт і робіт з шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, праці

понад встановлений законодавством скорочений робочий час, зайняття жебрацтвом і проституцією, втягнення в іншу протиправну діяльність.

Проблема дитячої експлуатації є дуже поширеною не лише в Україні, але й у світі через економічні, політичні, культурні, історичні причини. Дитяча праця привертає все більшу увагу на національному та міжнародному рівнях, і нині в усьому світі вона визнана як вирішальний фактор, що характеризує експлуатацію та порушення прав дітей. Експлуатація дітей не сприяє сталому й тривкому економічному зростанню, однак, в багатьох країнах вдаються до спроб використати це явище з корисливою метою.

Експлуатація дітей – це явище, яке охоплює як оплачувану, так і неоплачувану працю чи діяльність, які в психологічному, фізичному і соціальному або моральному контекстах пов'язані з небезпекою чи заповіданням шкоди дитині. Це саме така праця, яка позбавляє дітей можливості навчатися в школі або змушує їх окрім шкільних занять і домашніх обов'язків, завантажувати себе додатковою роботою, що виконується в інших місцях, роботою, котра закріпачує їх і відриває від сім'ї [3].

Відповідно до статті 3 Конвенції Міжнародної організації праці № 182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» встановлено, що найгіршими формами дитячої праці є:

- робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей;
- усі форми рабства або практика, подібна до рабства, як наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання у збройних конфліктах;
- використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;
- використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема, для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах [4].

Актуальним для України сьогодні є також завдання ліквідації дитячої проституції, примусової праці, порнографії, торгівлі наркотиками та дітьми — кримінальні правопорушення, які повинні суворо каратися, але про їхні масштаби фактично немає достовірних статистичних даних. За результатами дослідження Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Україна входить у п'ятірку країн - найбільших виробників дитячої порнографії та в десятку «лідерів» з її поширення.

На сьогодні, з метою запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами та захисту прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства Україною було ратифіковано Конвенцію Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального

насилства» (Ланцаротську конвенцію) [5], а також внесено зміни до деяких законодавчих актів з метою встановлення більш суворого покарання за вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері.

Експлуатація дітей у будь-яких проявах є не лише небезпечне та аморальне явище у нашому суспільстві та й у цілому світі, але й кримінально-карана діяльність у будь-яких її проявах. Експлуатація людини, а особливо дитини, призводить до жахливих наслідків не лише для фізичного здоров'я та розвитку дитина, але й її психічного стану.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. із змінами і доповненнями. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Жерж Н. А. Кримінально-правове розуміння експлуатації дітей. Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. Київ., 2018. Т. 29 (68), № 6. с.107–111.
3. Русіна С.М. Особливості експлуатації дитячої праці. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/4786-osoblivosti-ekspluatatsii-dityachoi-pratsi/>
4. Конвенції Міжнародної організації праці № 182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» від 17.06.1999р., ратифіковано Законом України № 2022-III від 05.10.2000 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text
5. Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насилства» від 25.10.2007р., ратифіковано Законом України № 4988-VI від 20.06.2012р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

Аеліта Чиркова

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

кандидат юридичних наук

ПОСЯГАННЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАНІСТЬ УКРАЇНИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Наразі у світі налічується майже сорок збройних конфліктів та війн, одна з яких, на жаль, триває в нашій Україні. Станом на 22 березня 2022 року зафіксовано 1137 кримінальних правопорушень проти національної безпеки України: 827 – посягання на територіальну цілісність та недоторканість України (ст. 110 КК України); 224 – державна зрада (ст. 111 КК України); 43 – диверсія (ст. 113 КК України) тощо.

Кримінальне провадження, розпочало свою дію 24 лютого 2022 року за фактом вторгнення ЗС Російської Федерації на територію північних, східних та південних областей України, а також нанесення авіаційних і артилерійських ударів по військових об'єктах та військових формуваннях України. Це провадження розслідується за фактами посягання на територіальну цілісність і недоторканість України та проведення агресивної війни за ч. 3 ст. 110 та ч. 2 ст. 437 КК України, тим самим російські війська мають на меті змінити

державні кордони України, встановлені Конституцією України, а також міжнародним правом, особливо, низкою міжнародних договорів, тому ця тема є дуже актуальною на сьогоднішній день.

У вітчизняній юридичній літературі досліджують перелік питань кримінальної відповідальності юридичних осіб та планів щодо кримінально-правового характеру, в тому числі в контексті ст. 110 КК України, такі вчені: О.Ф. Бантишева, К.П. Задоя, Н.А. Орловської, О.Ф. Пасеки, М.І. Панова, М.А. Рубашенка, О.В. Шамари, С.О. Харитонова та інші дослідники.

Ще з 2014 року Україна зіткається з низкою труднощів щодо посягання російських військ на її власну територію та державний кордон, а саме АР Крим та Донецьку і Луганську області. Тому варто більше уваги надавати теоретичним засадам цього питання, проблемам регулювання законодавства та гарантій охорони території України, її територіальної цілісності.

Звичайно, жодна держава не може функціонувати без суверенності територіальної цілісності. Їх гарантія та забезпечення є одними з найголовніших засад у забезпеченні національної безпеки будь-якої держави, її конституційного ладу. Розуміємо, що цілісність і недоторканність державної території характеризується її ґрунтовими правовими ознаками і зобов'язуються відповідними гарантіями та індивідуальними правового захисту. Враховуючи сьогоднішні сучасні політичні та соціальні виклики, актуальність цієї проблеми для української держави безперервно зростає. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України», національній безпеці підлягають територіальна цілісність і недоторканність, але закон не формулює поняття «територіальна цілісність» [1, с. 223].

Загалом визначення про цілісність і недоторканність території з'явилося і почало свій розвиток в міжнародному праві, і там воно нормативно закріпилося. У результаті можна зазначити, що в найменуванні ст. 110 КК України законодавець застосував професійну позагалузеву термінологію. Його використання в назві сумнівно можна вважати вдалим, враховуючи те, що термін територіальної цілісності та недоторканності еволюціонували стосовно міждержавних відносин, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 18 КК України може визначатися лише фізична особа. Це призвело до необхідності з'ясувати значення цілісності та недоторканності, але вже враховуючи, що на ці цінності не обов'язково повинна впливати лише іноземна держава.

На жаль, це уточнення ускладнюється відсутністю належних досліджень у внутрішньому законодавстві України, спричинене тим, що поняття державної безпеки протягом тривалого часу, визначалося лише зовнішньою складовою (зовнішньою безпекою держави).

У літературі можна знайти визначення, що цілісність — це поєднання спільної характеристики об'єкта, що включає складну середову структуру. Термін цілісності висловлює інтегрованість, незалежність, автономність цього об'єкта, спільну з його внутрішньою діяльністю [2, с. 3]. Недоторканність, у

свою чергу, є багатогранним поняттям, яке розповсюджується на різноманітні об'єкти (територію, державних службовців, людей та їх здоров'я, житло, майно, кореспонденцію тощо).

Будь-яке втручання на територіальну цілісність і недоторканність України в інтересах юридичної особи визнається тоді, якщо воно спричинило або створило умови для її неправомірної вигоди або було спрямоване на відсторонення від відповідальності, передбаченої законом [3, с. 84].

Можемо зробити такі висновки, що надання Україні територіальної повноти є невід'ємним елементом юридичного механізму забезпечення надійного конституційного ладу та державного суверенітету. Такий механізм складається з конституційно-правових гарантій єдності, цілісності та недоторканності території України, а так само й належної конституційної процедури зміни державного кордону.

Посягання на територію України, її територіальну цілісність і недоторканність з 2014 року по теперішній час засвідчило свою посилення суспільної загрози та серйозні наслідки. Це вимагає основного наукового розуміння та своєчасного вирішення, яке потягне за собою відповідальність за втручання в територіальну цілісність України. Тому подальші дослідження національно-правових процесів забезпечення територіальної цілісності України є дуже перспективними.

1. Рубащенко М.А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст. 110 КК). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», 2014. Вип. 26. С. 223-226.

2. Остроухов Н.В. О понятии «территориальная целостность государств» как основном объекте преступлений, посягающих на безопасность государства / Н.В. Остроухов // Международное уголовное право и международная юстиция. – М.: Юрист, 2010. – № 1. – С. 3–6.

3. Зоренко Д.С. До питання кримінальної відповідальності юридичних осіб за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України 2016. С. 82-85.

Аеліта Чиркова

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир Кушніт

доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ

Злочинність неповнолітніх була непереборною силою протягом століть, наше століття не стало винятком, тому питання щодо призначення покарання саме неповнолітніх є дуже актуальним на сьогоднішній день.

У сучасних умовах це питання розглядало багато вчених, а саме: З. А. Астемірова, М. М. Бабаєва, Н. .А. Беляєва, І. М. Гальперін, Т.О. Гончар, В. М. Дрьоміна, Т.А. Денисов, Г. І. Забрянський, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, Л. Круглікова, Н. Ф. Кузнєцова, Н. С. Лейкіна, В. О. Меркулова, В. О. Навроцький, А.Ю. Пахомова, Є.Ю. Полянський, М.А. Скрябін, В. М. Стручкова, М. С. Таганцева, Ю.М. Ткачевський, І.Я. Фойніцький, Н. С. Юзікова та інших [2].

Новітній етап правового розвитку України визначається та формується реформою кримінального судочинства, яка спрямована на подальшу гуманізацію, демократизацію, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до міжнародного права.

Слід зазначити, що система кримінальних покарань в Україні складна і погано розвинена, бо має п'ять видів покарання, з яких чотири не відповідають характеру та рівню суспільної небезпеки більшості кримінальних правопорушень, що були скоєні неповнолітніми.

Так, стаття 98 Кримінального Кодексу України наголошує, що для неповнолітніх основним покаранням є лише штраф, арешт, громадські та виправні роботи, позбавлення волі на визначений строк і до того ж, як додаткове – штраф разом із позбавленням права обіймати певні функції чи виконувати певну діяльність [4].

Здебільшого можливість накладення штрафу у вигляді покарання обмежена з огляду на формальні вимоги кримінального законодавства та особливості виправних можливостей цього виду покарання для неповнолітніх. Тому нерідкі випадки, коли санкція статті Особливої частини Кримінального кодексу України є альтернативою для осіб, які досягли 16 років, а для неповнолітніх у більшості випадків вона стає безальтернативною [1, С. 22].

Згідно зі ст. 56 Кримінального Кодексу України про громадські роботи впливає, що це покарання передбачає виконання засудженим суспільно корисних робіт, що не потребують одержання грошей або іншої плати у відведений час від роботи чи навчання, які визначають органи місцевого самоврядування, встановлюючи на строк від 30 до 120 годин, що є половиною від терміну [4].

Можемо визначити, що метою покарання неповнолітніх є не стільки кара, скільки їх реінтеграція в суспільство, яка має ґрунтуватися на міжнародних стандартах щодо запровадження кримінальних заходів стосовно неповнолітніх відповідно до концепції "дружнього правосуддя" [2].

Позбавлення волі за ч. 2 ст. 102 Кримінального Кодексу України взагалі не можна віднести до особи, що не досягла 16 років, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості. Тобто, якщо неповнолітня особа у віці чотирнадцяти років, яка не має особистого та незалежного доходу, вчинила крадіжку, законодавчий орган пропонує застосувати до нього вид покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 6 місяців до 10 років. За винятком вчинення особливо тяжких злочинів у поєднанні з навмисним позбавленням життя людини.

Специфіка покарання неповнолітніх зумовлена їх незначним життєвим досвідом, що робить їх - недостатньою зрілістю та психофізіологічними характеристиками особистості. Враховуючи ці обставини, неповнолітні вимагають особливого підходу не лише до судового переслідування, а й до виконання вироків щодо деяких із них, особливо у вигляді позбавлення волі.

Отже, аналіз практики покарання неповнолітніх показує, що призначення позбавлення волі, а також у багатьох випадках звільнення від відбування покарання вважається чи не єдиним правильним заходом у реалізації кримінальної політики щодо неповнолітніх. Реалізації компетентної кримінальної політики щодо неповнолітніх у цей період перешкоджає слабка теоретична база, що виправдовує певний вид покарання [3].

1. Березовська Н. Л. *Покарання неповнолітніх і виправно-трудоий вплив : монографія.* – О. : Фенікс, 2011. – С. 22.
2. Дмитришина Т.І. *Призначення покарання неповнолітнім у сучасних умовах : автореф. Науковий керівник В.О. Туляков.* Одеса, 2018. 23 с.
3. Казначеева, Д. В. *Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх.* Дар'я Володимирівна Казначеева. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2020. № 1 (22). С. 176-182.
4. *Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001, редакція від 01.05.2016.* URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Роман Шай

доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

На сучасному етапі розбудови в Україні правової держави однією з актуальних проблем є пошук оптимальних засад взаємодії громадянського суспільства і держави. У даному контексті особливо гостро постає проблема взаємовідносин громадян із представниками державної влади, в тому числі і поліції. Розвиток партнерських відносин між Національною поліцією і громадянським суспільством на засадах довіри, прозорості, взаєморозуміння і взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю за таких умов стає пріоритетним напрямком діяльності Національної поліції України.

Успіх демократичних перетворень в Україні неможливий без належного правового регулювання і практичного функціонування інституту громадянського суспільства у правоохоронній діяльності – одного із найважливіших інструментів, здатних реально і дієво вплинути на рівень правопорушень та стан забезпечення громадського порядку у нашій країні [1]. Поліція і громадянське суспільство активно впливають один на одного, здійснюючи визначені цілі, використовуючи різні види і форми взаємодії.

Загально визнано, що виконанню завдань, поставлених перед органами поліції України, сприяє залучення до вирішення окремих питань представників інститутів громадянського суспільства. З широкого кола громадськості в аспекті побудови системи ефективної взаємодії з органами поліції України виділено саме інститути громадянського суспільства, оскільки їх правовий статус спеціально врегульований окремим нормативним актом – Законом України «Про громадські об'єднання» [2]. Саме вони найбільш активно прагнуть до взаємодії з правоохоронними органами.

Стаття 11 Закону України «Про Національну поліцію» [3] зазначає, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Слід відзначити, що напрями взаємодії громадських організацій та поліції неможливо вичерпно визначити у законодавстві. Але щодо підстав взаємодії, то громадські організації можуть визначити ситуації, які вони сприймають як проблематичні з погляду стану правопорядку, а поліцейські, які діють у системі підтримки правопорядку, можуть безпосередньо впливати на причини і проблеми та її можливі шляхи вирішення [4]. Тому напрями взаємодії органів поліції з громадськими організаціями можуть бути спрямовані на: участь у розробці та розгляді програм, концепцій, планів щодо охорони правопорядку та діяльності органів поліції; обмін інформацією про стан громадського порядку й суспільної безпеки; по-перше, ця інформація необхідна для визначення актуальних завдань щодо профілактики й припинення правопорушень, планування роботи поліції, підвищення її ефективності; по-друге, обмін такою інформацією буде позитивно впливати на рівень довіри громадян; моніторинг та припинення поширення інформації, що може спровокувати масові зворушення; сприяння поліції в охороні правопорядку (спільне патрулювання з робітниками органів поліції, здійснення загального контролю за діяльністю органів поліції тощо); навчання представниками поліції представників громадськості методам і формам профілактики правопорушень; проведення з ними роботи із правового навчання; надання методичної та іншої допомоги у плануванні й обліку їх діяльності; організація роботи з молодіжними та дитячими організаціями щодо проведення спільних заходів, спрямованих, передусім, на роз'яснювальну роботу щодо попередження правопорушень; залучення волонтерів, журналістів до висвітлення роботи поліції.

Одним із пріоритетних напрямків удосконалення взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства є удосконалення правової бази. У межах даного напрямку слід внести відповідні зміни (які на нормативно-правовому рівні будуть врегульовувати комплекс заходів організаційного, матеріально-технічного, фінансового характеру) до законів України «Про Національну поліцію» [3], «Про громадські об'єднання» [2] і прийняти низку

підзаконних нормативно-правових актів, які будуть спрямовані на реалізацію положень зазначених законів.

Другим напрямом удосконалення взаємодії поліції і громадянського суспільства є підвищення доступності поліції для населення. Для цього необхідно провести низку конкретних заходів: 1) максимально наблизити наряди поліції до житлового сектору; 2) активізувати практику регулярних профілактичних обходів діляниць та об'їздів віддалених населених пунктів із метою прийому та розгляду заяв і повідомлень про злочини та інші правопорушення, зустрічей з населенням та ін.; 3) розвиток сервісних центрів поліції для звернення громадян за правовою допомогою. При цьому такого роду центри повинні бути оснащені відповідними інформаційними стендами, допоміжною літературою, у них повинні чергувати працівники поліції для юридичного консультування громадян, надання їм допомоги при складанні відповідних документів; 4) запровадити у практику технічні засоби віддаленого доступу, які дозволять громадянам у спрощеному порядку подати заяву і повідомлення. За допомогою технічних засобів віддаленого доступу громадяни зможуть подати заяву та повідомлення про різні надзвичайні ситуації, правопорушення, не відриваючись від роботи, не витрачаючи часу, що у багатьох випадках підвищить бажання у населення співпрацювати з поліцією; 5) запровадити у діяльність поліції сучасні технології із метою удосконалення практики надання інститутам громадянського суспільства послуг, у тому числі і в електронному вигляді за принципом «єдиного вікна».

Ще одним із напрямів удосконалення взаємодії поліції й інститутів громадянського суспільства є забезпечення принципу відкритості у роботі поліції. Для цього необхідно запровадити планову практику виступів працівників поліції у засобах масової інформації і на громадських форумах (конференціях, круглих столах, семінарах тощо) керівників підрозділів поліції, підготовку ними статей та інших матеріалів, оглядів про стан злочинності, результати боротьби з корупцією, екстремізмом та ін.. Такого роду заходи, на наш погляд, з одного боку, дозволять інформувати населення про оперативну обстановку і проведену роботу, а з іншого, - отримати інформацію про оцінку населення про діяльність працівників поліції і відповідних структурних підрозділів.

Завершуючи, слід сказати, ефективність взаємодії органів Національної поліції та населення впливає на розбудову громадянського суспільства в Україні, на підвищення рівня правосвідомості та правової культури громадян, вироблення у них установки на бажану правомірну поведінку. Від ефективності взаємодії держави на даному рівні з громадянським суспільством залежить реалізація правоохоронної функції держави взагалі і виконання конкретних завдань, поставлених перед органами Національної поліції України.

1. *Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, затверджена Указом Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26.02.2016 № 68/2016. Урядовий кур'єр від 02.03.2016. № 41.*

2. *Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. № 1. Ст. 1.*
3. *Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. Урядовий кур'єр. 2015. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 40- 41. Ст. 379.*
4. *Сальнікова Н.В. Взаємодія громадянського суспільства з Національною поліцією України. Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні питання забезпечення публічної безпеки...» (Маріуполь, 12 травня 2018 р.): тези доповіді. Маріуполь, 2018. С. 160–162.*

Вікторія Шмиговська

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Інна Циліорик

доцент кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук

ЗМІНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день, у період дії воєнного стану, коли життя людей все більше знаходиться під загрозою, держава намагається всіляко тримати ситуацію під контролем не лише на фронті та у місцях бойових дій, а й по всій території України. Непоодинокими є випадки мародерства, розбою, насильства та інших правопорушень, що тільки ускладнюють загальну ситуацію.

Нові умови життя вимагають оновлень законодавства. З початку введення воєнного стану в Україні було внесено чимало змін до різних нормативних актів. Кримінальне законодавство не стало винятком.

Таким чином, у березні 2022 року Президентом України було підписано кілька законів про внесення змін, що стосуються кримінальної відповідальності. А саме: ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану», «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану», «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення" щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану», «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство».

Щодо першого акту варто виділити основні тези, щодо обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Зміни до статті 43 Кримінального кодексу України стосуються виконання обов'язку із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Зазначимо, у старій редакції стаття звучала як «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи

злочинної організації». В новому варіанті статтею виключається кримінальна відповідальність за діяння або бездіяльність, вчинене в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, що спрямовується на відсіч та стримування збройної агресії РФ або іншої країни, якщо це заподіює шкоду життю або здоров'ю. Також, згідно із ч. 2 вказаної статті, особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї, бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна. Звідси випливає те, що громадяни вільні захищати себе способами, які можуть становити загрозу життю військам агресора.

Також доповнено ст. 111, згідно якої державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану на сьогоднішній день каратимуться позбавленням волі на строк 15 років або довічним ув'язненням із конфіскацією майна (у старій редакції строк позбавлення волі становив від 12 до 15 років).

Стаття 113 КК України доповнена частиною другою, у якій вказується, що діяння, які слід кваліфікувати як диверсія, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту каратимуться позбавленням волі строком від 15 років або довічним ув'язненням із конфіскацією майна.

Також ч. 4 статей 185 «Крадіжка», 186 «Грабіж», 187 «Розбій», 189 «Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання», 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» доповнюється словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану». На нашу думку, часи воєнної агресії коли всі як економічні ресурси, так і людські сили спрямовані на відсіч нападу з боку ворога, наведені вище діяння повинні каратись строгіше, щоб не усугубляти ситуацію країни загалом.

Збройне вторгнення у нашу державу, відкриття вогню по житлових комплексах та населених пунктах – вже злочин людства, який не має оправдання. Зміни, внесені до кримінального законодавства, що стосуються дозволу на самозахист від агресора всіма способами (у тому числі і озброєнням) є важливими, і, на нашу думку, необхідними у наш час.

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 №2124-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (Дата звернення: 25.03.2022 р.)

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 року № 2113-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (Дата звернення: 25.03.2022 р.)

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 року № 2117-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (Дата звернення: 25.03.2022 р.)

4. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення: 25.03.2022 р.)

Петро Штойко
студент Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана Сорока
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБЕРЕЖНІСТЬ ТА ЇЇ ФОРМИ

Необережність, як і умисел є основною формою вини у кримінальному праві. Необережна форма вини характерною для порушень правил безпеки руху та експлуатації транспорту, порушень вимог законодавства про охорону праці та безпеки виробництва і ін. У ч. 1 ст. 25 КК України зазначено два види необережності: кримінально протиправна самовпевненість та кримінально протиправна недбалість.

Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. кримінально протиправна самовпевненість характеризується двома ознаками (моментами) – інтелектуальною та вольовою [1; с. 139].

Інтелектуальний момент - коли особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності.

Вольовий момент - присутній коли особа легковажно розраховує на відвернення суспільно небезпечних наслідків [1; с. 139].

Особа, діючи самовпевнено, спирається на певні обставини, що, з її погляду, не допустять, відвернуть можливі наслідки. Ці обставини бувають дуже різноманітними; вони можуть мати суб'єктивний характер (знання, досвід, уміння), можуть бути обставинами об'єктивного характеру (розумне поводження потенційного потерпілого, відповідна обстановка, безвідмовна робота механізмів). При цьому тут слід зазначити, що особа усвідомлює небезпеку яку вона несе своїм діянням або бездіянням суспільству [2; с. 147].

За ч. 3 ст. 25 КК необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. Як і кримінально протиправна самовпевненість, кримінально протиправна недбалість містить у собі дві ознаки (моменти) – інтелектуальну й вольову [2; с. 148].

Інтелектуальна ознака (момент) кримінальної протиправної недбалості в законі чітко не визначено, але її наявність передбачається:

1) у свідомому недотриманні правил обережності, у свідомому порушенні існуючих установлених (писаних чи неписаних) правил обережності;

2) у неусвідомленому чи в недостатньо усвідомленому порушенні правил обережності.

У разі кримінальної протиправної недбалості відсутнє будь-яке передбачення суспільно небезпечних наслідків, тому що особа діє з характерною неухважністю та без передбачливості й обережності в своїх діях [2; с. 148].

Вольова ознака кримінальної протиправної недбалості полягає у тому, що особа, маючи реальну можливість передбачити суспільно небезпечні наслідки своєї поведінки, не задіює власні інтелектуальні та психічні здібності для того, щоб здійснити вольові дії, які є необхідними для запобігання суспільно небезпечним наслідкам. Щодо таких дій в особі відсутні характерні для волі переживання хоча ситуація давала їй достатню інформацію для того, аби за своїми особистими якостями вона могла сприйняти й усвідомити цю інформацію та прийняти правильне рішення [3; с. 169].

Особливе значення для кримінальної протиправної недбалості мають об'єктивний та суб'єктивний критерії:

Об'єктивний критерій кримінальної протиправної недбалості базується на вимогах персональної відповідальності суб'єкта. Цей критерій означає обов'язок конкретної особи передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків при здійсненні нею дій, що потребують додержання певних заходів обережності. Це можуть бути як прості заходи, які застосовуються у побуті, процесі спілкування людей один з одним, так і складні, наприклад вимоги щодо безпеки при здійсненні професійної діяльності. Тут вже ідеться про обов'язок бути уважним і обачливим при здійсненні відповідних дій, передбачити можливість настання від них небезпечних наслідків може впливати із законів, спеціальних правил, інструкцій або положень, що регламентують ту чи іншу службову або професійну діяльність, а також із загальноновизнаних норм людського спілкування [3; с. 168].

Суб'єктивний критерій кримінальної протиправної недбалості перебуває у тісному зв'язку з об'єктивним. Вирішальне значення тут має встановлення фактичної можливості особи передбачити зазначені в законі наслідки. Цю можливість необхідно пов'язувати:

по-перше, з індивідуальними якостями особи а саме її вік, освіта, ступінь підготовленості та кваліфікації, знання загальних і спеціальних правил обережності, наявність життєвого і професійного досвіду, її інтелектуальний рівень та стан здоров'я;

по-друге — з тією конкретною обстановкою, в якій діяла дана особа в даній ситуації [3; с. 168-169].

Від кримінальної протиправної недбалості слід відрізняти «випадок» («казус»). «Випадок» у судовій практиці зустрічається нерідко, а актуальність питань, які з ним пов'язані, досить висока, оскільки йдеться про наявність або відсутність вини у кожному випадку. Особливо час то «випадок» зустрічається у справах про заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, виробничий

травматизм, порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту [3; с. 170].

«Випадок» у правовій літературі розглядається як самостійний вид психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків. Він має місце тоді, коли наслідки, що настали, перебувають у причинному зв'язку з діями (дією або бездіяльністю) особи, яка, однак, не тільки не передбачала можливості їх настання, а й не могла їх передбачити. «Випадок» виключає винуватість особи. На відміну від кримінальної протиправної недбалості «випадок» характеризується відсутністю суб'єктивного критерію, який у поєднанні з об'єктивним визначає недбалість як вид необережної винуватості. Неможливість передбачити суспільно небезпечні наслідки може бути зумовлена як суб'єктивними особливостями особи (брак необхідних знань, навичок, досвіду, слабкі розумові здібності, хвороба тощо), так і тією конкретною обстановкою, в якій було вчинено дії, що спричинило наслідки. «Випадок» («казус») виключає кримінальну відповідальність за відсутністю складу кримінального правопорушення (зокрема, винуватості) в поведінці особи [3; с. 170].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна визначити, що тема необережності в кримінальному праві є хоч і не новою але є актуальною та потребує подальшого наукового дослідження та постійного удосконалення, а саме у сфері правил безпеки руху, експлуатації транспорту, вимог законодавства про охорону праці та безпеки виробництва оскільки найбільше саме в цих галузях життєдіяльності людини зустрічається поняття кримінально-правової необережності.

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України: Загальна частина : навчальний посібник, 2-ге видання, перероблене та доповнене, Київ 2012. 320 с.

2. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.]; за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України О. М. Литвинова, Харків 2020. 428 с.

Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.

Ірина Шульган

асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та
інноваційної освіти Національного університету «Львівська
політехніка»
кандидат юридичних наук

АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, а також дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина у кримінальному процесі регламентовано принципи змагальності та диспозитивності. Так, у ст.22 КПК України встановлюється, що кримінальне

провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу.

Однією з первинних та основних функцій кримінального процесу є функція обвинувачення, яка передує іншим функціям і обумовлює їх здійснення. Функція обвинувачення по своїй суті є кримінальною процесуальною діяльністю уповноважених суб'єктів, зміст якої полягає у формуванні сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання обвинувального акту, а також підтриманні державного обвинувачення під час судового розгляду справи. Коло таких уповноважених суб'єктів передбачено нормами КПК України і йменується стороною обвинувачення. Однак КПК України не в повній мірі визначає способи реалізації функції обвинувачення вказаними суб'єктами, відносячи це питання на розгляд науковців.

Остаточне формулювання державного обвинувачення знаходить свій вираз в обвинувальній промові прокурора в дебатах сторін на стадії судового розгляду. Згідно з КПК України право формулювати обвинувачення також надано суду. Виконуючи свою процесуальну функцію – правосуддя, суд формулює обвинувачення у вирокі. Варто зазначити, що обвинувачення, проходячи певні етапи, може неодноразово змінювати свій зміст або на користь обвинуваченого, або проти нього. Саме тому обвинувачення формулюється різними суб'єктами кримінального судочинства і на різних стадіях кримінального процесу. Під час формулювання обвинувачення відбувається його обґрунтування [1, с. 431]. Своє твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, суб'єкт обвинувачення повинен обґрунтувати, тобто висунути для його підтвердження переконливі докази, доведені факти та аргументувати його. Обґрунтування обвинувачення – це логічний процес з аргументації сформульованого обвинувачення. Воно здійснюється шляхом викладання його в процесуальному акті та в усному порядку в обвинувальній промові прокурора. Під час обґрунтування суб'єкт обвинувачення використовує зібрані до цього часу докази, що викривають особу у вчиненні злочину, керуючись водночас кримінальними процесуальними нормами. Обґрунтування прокурором обвинувачення можливе і на стадіях перегляду судових рішень, якщо буде оскарження ухваленого судом рішення.

Відповідно до п.19 ч.1 ст.3 КПК України, стороною обвинувачення є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також

потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України.

Прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і підтримуючи державне обвинувачення у суді.

Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

Слідчий – посадова особа, уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування у кримінальному провадженні. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Слідчий, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку забороняється.

Виконання слідчим функції обвинувачення певним чином суперечить функції розслідування. Зокрема, відповідно ч. 2 ст. 9 КПК України слідчий зобов'язаний всебічно, повно й неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження. Функціональна спрямованість слідчого не змінюється із появою у кримінальному провадженні обвинуваченого. Стаття 94 КПК України передбачає, що слідчий за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Згідно із ч. 1 ст. 40 КПК України слідчий відповідальний за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, тобто не за обвинувачення, захист, вирішення справи, а виключно за всебічне, повне та неупереджене розслідування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення. А тому можна зробити висновок, що слідчий виконує кримінальну процесуальну функцію розслідування злочинів [2, с. 144]. Натомість складення слідчим повідомлення про підозру є функцією обвинувачення [3, с. 271].

Таким чином, наведені твердження свідчать про умовність віднесення слідчого до сторони обвинувачення, адже функціональна спрямованість слідчого є значно ширшою, оскільки з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР слідчий реалізує функцію розслідування задля встановлення обставин кримінального правопорушення та особи, що його вчинила.

1. Ряшко О. В., Кундик Н. В. Сутність та етапи реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2015. № 1. С. 425–436. 2. Рева А.В. Функції слідчого у кримінальному провадженні:

теоретико-правовий аналіз. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 144–116. 3. Антонюк А.Б., Мазурець О.О. Визначення процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 270–273. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/67.pdf (дата звернення: 24.03.2022 р.).

Володимир Шурак
студент Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Інна Циліорик
доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Терористична активність утверджується характерною рисою сучасного світу, тому спроби міжнародної спільноти результативно протидіяти цьому небезпечному явищу, набувають ознак глобальної проблеми. Відтак на шляху входження України у міжнародне співтовариство, передбачаються чітко окреслені зобов'язання щодо реалізації ефективних заходів протидії терористичним проявам. Одним із таких фундаментальних заходів є розробка чіткого й ефективного антитерористичного законодавства і насамперед його кримінально-правової частини. Власне події по всьому світу показують про прогресуючу модифікацію цього небезпечного явища. Різні політичні, етнічні, екстремістські утворення майже щоденно реалізують акти тероризму, про які ми постійно дізнаємося з засобів масової інформації.

Нашій державі, як і всім іншим державам рекомендується встановити нові кримінально-правові норми про відповідальність за терористичні діяння та нові удосконалені методи захисту від цього виду діянь.

Кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства, поширення міжнародного тероризму, небезпека застосування з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України, небезпека техногенного, ядерного та біологічного, тероризму належать згідно зі ст. 7 Закону «Про основи національної безпеки України» до головних реальних і потенційних загроз національній безпеці України.

Тероризм виступає, насамперед, суспільно небезпечною діяльністю, зміст якої виражений у свідомому, цілеспрямованому здійсненні насильства шляхом захоплення заручників, убивств, тортур, залякування населення, органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я людей, які в ні в чому не винні [2]. Також у нас є підстави стверджувати, що іншими відмінними властивостями тероризму є його протизаконний кримінальний характер, неадекватність використовуваних способів досягнення мети [4].

Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, закон України «Про боротьбу з

тероризмом», інші закони України, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977р., та інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість виконання яких видана Верховною Радою України, указами Президента України, а також інші нормативно-правові акти, що прийняті на виконання законів України.

Варто сказати про види тероризму за об'єктами замаху: 1) елітарний (коли є спроба замаху на посадових осіб, органів державної влади, політиків); 2) функціональний (при здійсненні замаху на працівників правоохоронних органів, податкової служби та ін.); 3) промисловий (при спробі замаху на великі підприємства, оборонні об'єкти, що виробляють зброю, хімічні речовини); 4) транспортний (при використанні вибухових пристроїв в літаках, поїздах, автомобілях, на газопроводах).

Терористичним актом визнається кримінальне правопорушення у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України [1].

Важливо виділити основні цілі терористів, а саме це: докорінна зміна порядку політичного та цивільного управління; боротьба за національне визволення ("Хамас", на Близькому Сході); виокремлення певної території від існуючої держави і створення своєї, особливої держави. Як приклад, Пенджабу – від Індії, Курдистану – від Туреччини, метою таких екстремістів виступає підірив основ державності, а у випадку успіху – в цілковитому знищенні самої держави. У результаті такого оглядового опису можна виділити три основні напрями в терористичній політиці і практиці.

Це прагнення впливати: а) на державу та її інститути; б) на правлячу еліту; в) на громадянське співтовариство; г) на світове співтовариство.

Боротьба з тероризмом – це вид діяльності щодо запобігання, виявлення, припинення, наслідків терористичної діяльності.

Боротьба з тероризмом ґрунтується на таких принципах:

- законності та неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина;

- комплексного використання з цією метою правових, політичних, соціально-економічних та інших можливостей; пріоритетності попереджувальних заходів;

- невідворотності покарання;

- пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності;

- поєднання гласних з негласними методами боротьби з тероризмом [2];

Отже, терористична діяльність переслідується майже всіма державами світу. Фундаментом для цього виступає міжнародне законодавство, яке наділяє країни, здатністю переслідувати терористів на території будь-якої країни, а також національне законодавство, яке ґрунтується на нормах міжнародного права та враховує специфіку, традиції конкретних держав.

Тому на сьогодні, дуже гостро стоїть питання створення нових, більш сучасних та доопрацьованих аналогічних законів, що дозволить розв'язати проблему тероризму в Україні.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III Відомості Верховної Ради України. Від 5 квітня 2001. Ст. 175 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. . “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 року №638- IV Відомості Верховної Ради України. 2003. Ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

3. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) від 27 січня 1977 року № ETSN90 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text

4. Серєда В. В. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія. В. В. Серєда, І. Р. Серєвич. Львів, 2016. 188 с.

Вікторія Яроль

студентка Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО РЕЦИДИВУ

Пенітенціарні злочини вчиняються засудженими в місцях позбавлення і обмеження волі. Такі злочини є повторними (рецидивними) і тим самим представляють підвищену громадську безпеку. Без сумніву ці злочини негативно впливають на досягнення мети покарання, а також підривають авторитет кримінально-виконавчої системи[5].

Пенітенціарний рецидив завжди пов'язаний із покаранням у виді позбавлення волі. До обставин, які сприяють виникненню рецидиву злочинів, відносять також фактор необґрунтованого застосування до засуджених, які не стали на шлях виправлення або не довели свого виправлення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або умовно-дострокового їх звільнення від відбування покарання. Так, якщо для умовно-дострокового звільнення потрібно відбуття не менше половини строку покарання, призначеного вироком, то при пенітенціарному рецидиві — не менше двох третин цього строку. У пункті 2 ч. 3 ст. 81 КК передбачено, що умовно-дострокове звільнення може бути застосоване після відбуття не менше двох третин призначеного строку покарання до особи, що раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі[1]. За ступенем суспільної небезпечності вирізняють пенітенціарний рецидив, рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів.

Також пенітенціарний рецидив поділяють на загальний і спеціальний. Загальним рецидивом вважається втеча із місць позбавлення волі (ч. 1 ст. 393 КК України), спеціальним пенітенціарним рецидивом ж є повторна втеча за умови, що особу за попередню втечу вже було засуджено (ч. 2 ст. 393 КК України)[3].

Вказівка на пенітенціарний рецидив є також у таких статтях Особливої частини КК України : злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи (ст. 391 КК України); дії, що дезорганізують роботу виправних установ (ст. 392 КК України); втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК України). Для встановлення пенітенціарного рецидиву за що (за який саме злочин) засуджена особа, значення не має. В КК України вказується хіба що вид покарання, в ході відбування якого вчинено рецидивний злочин.

Багато вчених вважає, що протидія рецидивній злочинності повинна ґрунтуватися не лише на застосуванні покарань, повинні також бути позитивні стимули від влади для заохочення законотворчої поведінки. Потрібно розуміти, що причини і умови рецидивної злочинності нерозривно пов'язані з несприятливим зовнішнім середовищем і особою злочинця. Особа, яка не може пристосуватися до нормального життя після відбування покарання може продовжити вчиняти злочинну діяльність.

Традиційно, специфічні умови та причини рецидивної злочинності поділяють на три основні групи[2]:

- детермінанти, пов'язані з першою судимістю, першим вчиненням злочину особою;
- детермінанти, обумовлені процесом відбуття покарання, особливо покарання у виді позбавлення волі;
- детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію.

Не рідко злочинність у межах установи виконання покарання називають кримінологічним феноменом, оскільки призначенням таких установ полягає в виправному впливі на злочинців. Охорона, нагляд, робота працівників органу виконання покарання, технічні засоби спрямовані на реалізацію такого виду покарання, як позбавлення волі застосовуються для досягнення головної цілі кримінального покарання - не допустити скоєння нових злочинів як під час відбування засудженим покарання, так і після звільнення[4].

Отже, пенітенціарний рецидив має місце там, де особа, яка була засуджена до позбавлення волі, знову вчиняє протягом строку судимості новий злочин, за якого знову засуджується до позбавлення волі.

Я розділяю думку, про те, що знизити рівень рецидивної злочинності може допомогти державна пропаганда про значні вигоди для злочинців-рецидивістів, якщо вони будуть дотримуватись правослухняної поведінки в суспільстві; стимулювання злочинців у випадку правослухняної поведінки (надання допомоги в побутовому і трудовому влаштуванні), а також, безсумнівно, репресивні методи (невідворотність покарання), які будуть застосовані до тих, хто продовжить вчиняти кримінальні правопорушення.

Діяльність виправних закладів повинна бути спрямована в першу чергу на досягнення мети виправлення та ресоціалізації засуджених, що значною мірою впливає й на стан пенітенціарного рецидиву, викорінення у засуджених негативних поглядів і звичок[2].

1. Кравчук П. Деякі питання рецидиву умовно-достроково звільнених. *Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально- виконавчої системи України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 4 травня 2011 р. Київ: 2011. 369 с.*
2. Крижна В. Рецидивна злочинність в Україні та шляхи її подолання. URL: [http://elar.haiu.kiev.ua/bitstream/123456789/7242/1/%2B%](http://elar.haiu.kiev.ua/bitstream/123456789/7242/1/%2B%20)
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст. 131*
4. Кримінально-виконавче право України: навчальний посібник / за ред. проф. А. Степанюка. К. : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
5. Навроцький В. Інтерпретація злочинності вустами теперішніх очільників органів кримінальної юстиції України. *Сучасна криминологія: досягнення, проблеми перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. криминології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 грудня 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Х. : Право, 2016. 236 с.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Матеріали Всеукраїнської конференції
(м. Львів, 25 березня 2022 року)

Матеріали опубліковано в авторській редакції

Відповідальні за випуск: О.Гумін, М.Гузела

Підписано до друку 22.03.2022 р.
Формат 60x84/16.Папір офсетний.Друк на різнографі.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 12,76. Наклад 100 прим.

Видавництво “СПОЛОМ”. 79008 Україна,
м. Львів, вул. Краківська, 9. Тел. /факс: (380-32) 297-55-47.
E-mail: spolom_lviv@ukr.net. Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:
серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Друк ФОП Гуменецький М. В.